

¡NO PASARAN!: NOTES FROM ANTIFA SEMINAR

EDITORIAL

- 7 **AntiFa Collective:** Here's Everything Under the Sun – About Our Collective Fights Against Fascisms

WHAT FASCISM?

- 13 **Umberto Eco:** Ur-Fascism
- 22 **Jernej Amon Prodnik:** A Note on Fascist Practices (and the Emergence of Neo-Fascism)
- 32 **MAY 2010:** Here's Everything Under the Sun
- 34 **Robert Bobnič and Andreja Vezovnik:** Discourse on Islam or Dispositif of Statements and Object
- 54 **Metka Mencin-Čeplak:** The Innocence of Scientific »Truths«

2010–2011

- 62 **OCTOBER 2010:** Economic Fascism
- 64 **Lana Zdravkovič:** The Possibility of the Impossible or »We will not Pay for your Crisis!«
- 74 **NOVEMBER 2010:** Historical Connections Between Fascism, Colonialism and Imperialism. Contemporary Neo-Colonial and Imperial Practices
- 75 **DECEMBER 2010:** State Racism in Global Europe
- 76 **JANUARY 2011:** The Rise of Fascism in Europe: Communism or Barbarity?
- 77 **Gal Kirn:** Fascism in the Core of Germany: The New Idea of Europe
- 81 **FEBRUARY 2011:** AntiFa intervention: The Present State of Arab Revolutions
- 82 **FEBRUARY 2011:** A Public Forum with a Self-Organized Group of SCT Workers: »We're Building the Future«
- 83 **MARCH 2011:** The 70th Anniversary of the Foundation of the Liberation Front of the Slovenian Nation
- 84 **Maca Jogan:** The 70th Anniversary of the Foundation of the Liberation Front of the Slovenian Nation
- 91 **APRIL 2011:** Ur-Fascism in the Mass Media
- 92 **Alen Toplišek:** The Significance of Freedom of Expression in an Antagonistic Society: Critical Understanding of Fascist Discourses and Linguistic Vulnerability
- 100 **MAY 2011:** Alternatives
- 102 **Irina Vinčič:** Invisible Workers of the World as an Autonomous Space of Migrant Workers

2011–2012

- 112 **OCTOBER 2011:** Justseeds Cooperative
- 113 **NOVEMBER 2011:** Boj za: Discomfort With Homosexuality and How Far (to the Left) Does it Go?

- 114 **DECEMBER 2011:** Anarchism as a Method of Organizing
- 115 **JANUARY 2012:** Hatred on the Walls
- 116 **Mitja Velikonja:** The Continuation of Politics by Other Means: Neo-Fascist Graffiti and Street Art in Slovenia
- 127 **Srđan Šušnica:** Reoccupying Public Space by Hatred and Ethnic Cleansing
Case study: Banja Luka
- 140 **MARCH 2012:** AntiFa Interventions: »I know what I stand for!« and »Palestine Today, Palestine Tomorrow«.
- 142 **MARCH 2012:** Socially Lean Police State?
- 143 **Asja Hrvatinić:** Austerity, Discipline and Social Security
- 147 **APRIL 2012:** Football Between Reactionary and Emancipating Practices
- 148 **Jure Lesjak:** Discussing an (un)Usual Approach to Comprehending Football
- 154 **MAY 2012:** Science as an Ideological Apparatus

2012–2013

- 157 **OCTOBER 2012:** The (Neo)-Conservative Restoration of Slovenia and the Disintegration of Public Discourse
- 158 **NOVEMBER 2012:** Intergenerational Colonialism: How do we Exploit Future Generations with our Generational Egoism and Environmental Carelessness?
- 159 **Dejan Savić:** Against Generationism. A Conceptual Outline of Justice for Future Generations
- 168 **Tomaž Grušovnik:** Environmental Denial
- 175 **DECEMBER 2012:** In the Lesbian Quarter
- 176 **Suzana Tratnik:** AntiFa Seminar in the Lesbian Quarter
- 179 **Nataša Sukič:** 25 Years of the Lesbian Section LL
- 184 **DECEMBER 2012:** AntiFa Intervention: Re-thinking Protests and Crafting Alternatives
- 185 **Franc Trček:** Reflection on »Gotof je!«
- 194 **Klemen Ploštajner:** Knowledge Must be Committed to Emancipation
- 198 **INSURGENCIES. ANNOUNCING 252ND ISSUE**
- 199 **Andrej Kurnik:** A New Generation of Uprisings – from Tunisia to Slovenia

REVIEW

- 211 **Marko Ribač:** Homo Academicus

- 227 **SUMMARIES**

¡NO PASARAN! ZAPISI IZ SEMINARJA ANTIFA

UVODNIK

- 7 **Kolektiv AntiFa:** Tu je vse živo – o naših kolektivnih bojih proti fašizmu

KAKŠEN FAŠIZEM?

- 13 **Umberto Eco:** Prafašizem
- 22 **Jernej Amon Prodnik:** Zaznamek k fašistoidnim praksam in vzpostavljanju novega fašizma
- 32 **MAJ 2010:** Tu je vse živo!
- 34 **Robert Bobnič in Andreja Vezovnik:** Diskurz o islamu ali dispozitiv izjav in objekta: primer islamskega versko-kulturnega centra
- 54 **Metka Mencin-Čeplak:** Nedolžnost znanstvenih »resnic«

2010–2011

- 62 **OKTOBER 2010:** Ekonomski fašizem
- 64 **Lana Zdravkovič:** Možnost nemogočega ali: »Ne bomo plačali vaše krize!«
- 74 **NOVEMBER 2010:** Zgodovinske povezave med fašizmom, kolonializmom in imperializmom in sodobne neokolonialne ter imperialne prakse
- 75 **DECEMBER 2010:** Državni rasizem v globalni Evropi
- 76 **JANUAR 2011:** Vzpon fašizma po Evropi: Komunizem ali barbarstvo?
- 77 **Gal Kirn:** Fašizem v osrčju Nemčije: nove ideje Evrope
- 81 **FEBRUAR 2011:** Intervencija Antifa: »Arabska revolucionarna sedanost«
- 82 **FEBRUAR 2011:** Javna tribuna »Gradimo prihodnost« s samoorganizirano skupino delavcev SCT
- 83 **MAREC 2011:** 70-letnica ustanovitve Osvobodilne fronte
- 84 **Maca Jogan:** Ob 70. obletnici ustanovitve OF slovenskega naroda
- 91 **APRIL 2011:** Večni fašizem v množičnih medijih
- 92 **Alen Toplišek:** Pomen svobode izražanja v antagonistični družbi: kritično razumevanje fašistoidnih diskurzov in jezikovna ranljivost nanje
- 100 **MAJ 2011:** Alternative
- 102 **Irina Vinčič:** Nevidni delavci sveta kot avtonomni prostor organiziranja migrantskih delavcev

2011–2012

- 112 **OKTOBER 2011:** Zadruga Justseeds
- 113 **NOVEMBER 2011:** Boj za: »Kako daleč (na levo) seže nelagodje s homoseksualnostjo?«
- 114 **DECEMBER 2011:** Anarhizem kot metoda organiziranja
- 115 **JANUAR 2012:** Sovraštvo na zidovih
- 116 **Mitja Velikonja:** Nadaljevanje politike z drugimi sredstvi. Neofašistični grafiti in *street art* na Slovenskem

- 127 **Srđan Šušnica:** Re/okupacija javnega prostora s sovraštvom in etničnim čiščenjem: pot v etnofašizem. Študija primera: Banja Luka
- 140 **MAREC 2012:** Intervenciji AntiFa: »Vem, zakaj sem ZA!«. Razprava o družinskem zakoniku in Razprava o razmerah v Palestini
- 142 **MAREC 2012:** Socialno vitka policijska država?
- 143 **Asja Hrvatinić:** Nadzorovanje in varčevanje v socialne varstvu
- 147 **APRIL 2012:** Nogomet med reakcionarnimi in emancipatoričnimi praksami
- 148 **Jure Lesjak:** Esejistično o nekem (ne)vsakdanjem poizkusu razumevanja pomena nogometa
- 154 **MAJ 2012:** Znanost kot ideološki aparat

2012–2013

- 157 **OKTOBER 2012:** (Neo)konservativna restavracija Slovenije in razgradnja javnega diskurza
- 158 **NOVEMBER 2012:** Medgeneracijski kolonializem: kako z generacijskim egoizmom in okoljsko brezbriznostjo izkoriščamo prihodnje generacije
- 159 **Dejan Savić:** Proti generacizmu: Oris pojmovanja pravičnosti do prihodnjih generacij
- 168 **Tomaž Grušovnik:** Okoljsko zanikanje
- 175 **DECEMBER 2012:** V lezbični četrti
- 176 **Suzana Tratnik:** AntiFa seminar v lezbični četrti
- 179 **Nataša Sukič:** Petindvajset let lezbične sekcije LL
- 184 **DECEMBER 2012:** AntiFa intervencija: Pre-mislimo proteste in oblikujmo alternative!
- 185 **Franc Trček:** Refleksiji ob »Gotof je!«
- 194 **Klemen Ploštajner:** Vednost mora biti zavezana emancipaciji

198 **VSTAJNIŠTVA. NAPOVED 252. ŠTEVILKE ČASOPISA ZA KRITIKO ZNANOSTI**

- 199 **Andrej Kurnik:** Nova generacija vstaj – od Tunizije do Slovenije

RECENZIJA

- 211 **Marko Ribač:** Homo Academicus

- 219 **POVZETKI**

»Tu je vse živo« – o naših kolektivnih bojih proti fašizmu

Maja bodo minila tri leta od *Dneva antifašizmov*, kakor smo poimenovali prvi dogodek, ki smo ga pod naslovom *Tu je vse živo* izvedli na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani. Naš prvotni namen je bil opozoriti na porast fašističnih in neonacističnih incidentov na sami fakulteti, vendar je obenem segal zunaj tega ožjega okolja in akademskih zidov, v širšo družbo. V univerzitetni prostor smo zato želeli vnesti problematiziranost sistematične (in sistemske) ravnodušnosti, ki je prevladovala v odnosu do aktualnih manifestacij fašističnih in neonacističnih provokacij. Imeli smo samo dve možnosti: še naprej zatiskati (vsaj eno) oko in se občasno moralistično pridušati na kakšnem hodniku akademskega slonokoščene stolpa ali pa združiti teorijo s prakso, mišljenje prenesti tudi v delovanje in vzpostaviti resno kritiko sedanjih razmer. Odločili smo se za napornejšo, a tudi bolj zadovoljujočo pot.

Prevladujoči argumenti ravnodušnosti so bili na las podobni argumentom, povezanim z državnim despotizmom v najširšem pomenu besedne zveze: pravzaprav naj ne bi imeli opravka s fašistoidnimi ideologijami in praksami, temveč s sporadičnimi vandalizmi, *potenciranim* razkazovanjem domoljubja in domoljubnih simbolov ter občasnimi nasilnimi in skrajnimi izpadi, ki so se v takšni ali drugačni obliki manifestirali v fakultetnih in drugih javnih prostorih. Pobuda za resnejši angažma, ki bi omogočal javno upiranje tovrstnim ravnanjem, je torej nastala predvsem z idejo, da je treba spremeniti fakultetno in univerzitetno kulturo ter jo senzibilizirati za bolj kritično, reflektivno in angažirano spopadanje s problemom neofašizma in neonacizma ter drugih *večnih fašizmov*.

Prav večni fašizmi, kakor je povsod navzoč pojav, zažrt v pore družbenega, poimenoval Umberto Eco, so se kazali kot največja zagonetka. Kot predmet kritike so namreč tematsko občutno razširili delovanje pobude AntiFa, ki je bila prvotno ožje usmerjena. Čeprav sprva nismo bili prepričani o kontinuiranem delovanju skupine in smo se pred prvim *Dnevom antifašizmov* odločili, da se bomo vsaj delno prepustili toku dogodkov, je že do dneva izvedbe dogodka postalo jasno, da bomo pobudo nadaljevali tudi v prihodnje, pri čemer sta uspešna izvedba in

visok obisk to težnjo le dodatno utrdila. Zato od jeseni 2010 na Fakulteti za družbene vede v obliki rednih mesečnih seminarjev poteka delovanje, usmerjeno proti večnim fašizmom. Od takrat smo naslavljali različne fenomene sodobnih fašizmov ter mehanizme njihove reprodukcije. Kritično smo premelevali ekonomski fašizem, neokolonialne prakse, vzpon novih fašizmov v Evropi, fašistoidne prakse, ki se reproducirajo skozi medije, šport in zakonodajo, državni rasizem, izginjanje države blaginje in tako dalje. S seminarji smo želeli spodbuditi kritično mišljenje, plodne razprave ter izoblikovati aktivno občinstvo med študenti, zaposlenimi in širšo javnostjo, predvsem pa pokazati, da univerzitetni prostor ne more postati okolje, v katerem bomo ob pojavljanju sodobnih fašizmov le nemočno skomignili z rameni. Vsakomesečni seminarji, ki so poskušali evidentirati te prakse, so privabili številne zainteresirane študente in študentke ter zaposlene na Fakulteti za družbene vede. Ob tem se nam je zdelo vsaj tako pomembno, če ne še pomembnejše, da so na seminarje prišli tudi študenti in študentke drugih fakultet in vsi tisti, ki s študijskim življenjem niso neposredno povezani, a se jim zdita problematika in tovrstna obravnava fašizmov relevantni.

Zaradi nenehnega burnega dogajanja v družbi, na katerega se je bilo treba odzvati kar se da hitro, smo pozneje seminarje AntiFa dopolnili z intervencijami AntiFa. Zamislili smo si jih kot ažurne kritične debate, ki naslavljajo najaktualnejša vprašanja. Analizirali smo arabske revolucije, sprejemanje družinskega zakonika, o izkoriščanju so spregovorili *nevidni* SCT-jevi delavci, nazadnje pa smo poskusili osmisлити tudi val protestov, ki so zajeli Slovenijo konec lanskega leta.

Že od začetka, ko se je prvič pojavila ideja o *Dnevu antifašizmov*, smo hoteli organizirati prireditev, ki bi problematizirala aktualne pojave in spodbujala ostro kritičnost do njih; vendar raje kot na običajen akademski način prek sproščenih debat in okroglih miz. Prvotnemu pozivu k sodelovanju se je zato poleg starejših zaposlenih na fakulteti pridružilo precej mlajših zaposlenih ter veliko študentov in študentk, ki soustvarjamo iniciativo. Akademija v pravem pomenu besede torej, kjer skupaj raziskujemo, ustvarjamo in se angažiramo, ob tem pa se zavedamo, da smo v tem okolju zaradi naše družboslovne in humanistične radovednosti ter želje po ustvarjanju boljšega in pravičnejšega sveta. Izvedba naših seminarjev je prav zato temeljila na inkluzivnosti in aktivni participaciji občinstva, ki ni bilo pasivni spremljevalec, ampak aktivni soustvarjalec dogodka. Cilj je bilo kroženje znanja, idej in ljudi; organizacija je bila odprta in usmerjena k delovanju od spodaj navzgor.

Del tega soustvarjanja je zajel pisano vizualno produkcijo, ki je spremljala dogodke. Sterilne prostore fakultete smo polepili s plakati, jim nataknili provokativne inštalacije, kaj narisali na tla, vzniknil pa je tudi pravcati fanzin, poimenovan *Marsovec*, katerega vsebino so sestavljali citati iz slovenskega tiska, pri čemer je besedo »Rom« zamenjala beseda »Marsovec«. Da so seminarji AntiFa marsikomu stopili na žulj, se je najbolj jasno pokazalo, ko so se v okolici fakultete pojavili sovražno nastrojeni grafiti, medtem ko se je to v prostorih pokazalo v obliki lepljenja neonacističnih nalepk. Tedaj smo v roke vzeli spreje in šablone in se takemu ravnanju postavili po robu. Grafična podoba, ki jo boste videli med nadaljnjim listanjem, obuja dobršen del te vizualne produkcije in je obširneje dopolnjena s fotografskim gradivom tam, kjer umanjajo prispevki v besedi.

Zagotovo ni nepomembno, da je bila v mesecu prvega *Dneva antifašizmov* 65. obletnica zmage nad zgodovinskim nacifašizmom. Ob zavedanju, da se moramo spominjati teh političnih sistemov, smo takrat hoteli opozoriti tudi na to, da se prepogosto pozablja, da zmaga nad zgodovinskimi fašizmi ni pomenila konca fašizmov kot praks, saj se v različnih oblikah še zmeraj pojavljajo v aktualnih družbah. Lažje je govoriti o fašizmih drugih ali o tistih, ki so bili zgodovinsko

premagani, kot pa o tistih, ki so navzoči v našem okolju: v Sloveniji in na sami akademiji, torej v znanstvenih in pedagoških ali celo tistih ustanovah, ki jih akademija sama reproducira. Poleg tega je del teh praks tako subtilen, da jih komajda zaznavamo. Že takrat smo zato v debati ločevali med dvema vrstama fašizma: med »glasnim« fašizmom, ki ga izvajajo neonacistične in druge »domoljubne« ekstremistične skupine – te v svoji diskurzivni surovosti ne ovinkarijo, in med »tihim« fašizmom, ki se je družbeno normaliziral in se ga zaradi padanja ravni javnih debat obče gledano pogosto niti ne dojema več kot izjemno problematičnega. Glasni neofašisti namreč ne govorijo veliko drugače od tega, kar je mogoče slišati v političnih izjavah nestrpnih v kravatah in »razumnikov«, najpogosteje s potenciranjem njihove mišljenjske logike kvečjemu razgaljajo njihovo resnično bistvo.

Vseskozi smo ohranjali idejno in organizacijsko zasnovo seminarjev in intervencij AntiFa. Platforma je bila namreč zastavljena heterogeno, gibljivo in predvsem kritično. Glas je poskušala dati tistim ljudem in interpretacijam, ki ga v javni sferi dobijo vedno težje, saj jih prekričijo močnejši in glasnejši. Vsebinsko je ves čas ostajal temeljnega pomena boj proti ravnodušnim in ravnodušnosti. Na premikajočem se vlaku je pač nemogoče ostati nevtralen, kot je dolgo tega zapisal zdaj že pokojni radikalni zgodovinar Howard Zinn. Tudi neopredeljenost, apolitičnost in pasivnost so specifične oblike aktivnosti in delovanja. Družboslovno raziskovanje namreč nikoli ni tihi in objektivni spremljevalec družbenih sprememb, saj tudi znanost aktivno soustvarja dogodke in spremembe. Ves čas se opredeljujemo, ves čas vpeljujemo v svoje delovanje in raziskovanje vrednote, je pred leti dejal Herbert Schiller (v Nordenstreng in Varris, 1974: 49). Zaradi tega je menil, da je stališče o vrednotni »nevtralnosti« preprosto sleparsko. Kritična teorija je pač zmeraj vsaj delno tudi praksa in ne bi se smela slepiti, da ni politična.

Zato povejmo: želimo graditi na združevanju ljudi, ki ne bo temeljilo na apriornem izključevanju različnih od večine in ne bo zgolj pasiven spremljevalec dogodkov in poteka zgodovine. Naša vodila, ki so bila očitna tudi skozi naš program in delovanje, so antiavtoritarnost, svoboda, socialna pravičnost, antimilitarizem, spoštovanje enakosti v različnosti ter solidarnost. Anti-fašizem niso velike besede, ampak so pogosto samo kontinuiteta majhnih in navidezno nepomembnih aktivnosti, ki vztrajno razjedajo sedanje družbene krivice in diskriminatorne prakse, v katerih živimo. Zavedamo se, da naši srditi nasprotniki našega namena ne bodo razumeli in da bodo ostali pri svojem. Prav tako se zavedamo, da bodo upravičeni očitki padali tudi na nas. A spodbuditi moramo odkrito razpravo in javno ter nekampanjsko zavedanje teh problemov ter kritični spoprijem z njimi. Na kratko, strinjamo se z Antoniem Gramscijem, ki pravi: »Ljudje ne morejo obstajati kar tako, odtujeni od skupnosti. Ravnodušnost je neodločnost, je zajedavstvo, je strahopetnost, ni življenje. Zato sovražim ravnodušne, kajti ravnodušni se umikajo pred odgovornostjo. Živeti namreč pomeni biti angažiran [*partigiano*].« (Gramsci, 1987: 51)

Le še v pojasnilo bralcu in bralki: k sodelovanju pri številki, ki jo imate pred sabo, smo povabili vse goste, ki so v teh letih nastopili kot predavatelji, govorniki na okroglih mizah, podajalci iztočnic za diskusije in vodje delavnic – bilo jih je več kot sedemdeset, na povabilo se jih je z raznovrstnimi pisnimi prispevki, vezanimi na tematiko dogodka, na katerem so sodelovali, odzvalo dvajset. Čeprav se za kar nekaj dogodkov nihče od sodelujočih povabilu ni odzval, pa zbornik, ki ga imate pred sabo, kot je že bilo omenjeno, ne izpušča ničesar. Urejen je kronološko po letnikih in vsebuje vse dogodke, ki so bili izvedeni v organizaciji ves čas odprtega in zato nenehno spreminjajočega se kolektiva AntiFa. Dogodke, za katere prispevkov nismo prejeli, predstavljamo s kratkim opisom in fotografijo, za vse dogodke pa navajamo seznam gostov in, če obstaja, spletno povezavo do posnetka dogodka. Zadnjo stran posvečamo vsem tistim, ki smo jih s svojim delovanjem

tako ali drugače zmotili. Poleg prispevkov, ki izhajajo neposredno iz dogodkov, objavljamo tudi Ecov esej o prafašizmu, ki najbolj jedrnato povzame konceptualna izhodišča kolektiva, in prispevek, ki ta izhodišča lokalizira. Nekoliko več pozornosti je namenjene majskim dogodkom, saj so ti potekali ves dan in poleg predavanja, okrogle mize ali delavnice vključevali tudi prostorske intervencije, predstavitve alternativnih medijev in kritičnih revij, delavnice izdelave raznovrstnih materialov in koncerte, postregli so z *Marsovcem* [ki se je lani zaradi pomanjkanja sredstev odločil za – morda začasen, pri Marsovcih se nikoli ne ve – odhod domov], kavo in čajem. Zadnji zapis, ki ga je prispeval eden pogostih gostov seminarjev AntiFa, napoveduje naslednjo številko Časopisa za kritiko znanosti, posvečeno vstajništvom, ki naj tudi s svojimi antifašističnimi praksami sooblikujejo bodočo družbo.

Vira

- GRAMSCI, A. (1987): Ravnodušni. V *Gramsci, civilna družba in država. Izbor Gramscijevih besedil in zapisov o njem*, ur. A. Bibič, 51–53. Ljubljana, Komunist.
- NORDENSTRENG, K. IN VARIS, T. (1974): *Television traffic – a one-way street? A survey and analysis of the international flow of television programme material*. Pariz, Unesco.

KAKŠEN FAŠIZEM?

Prafašizem¹

The New York Review of Books

Leta 1942, ko sem bil star 10 let, sem dobil prvo deželno nagrado Ludi Juveniles (na prostovoljnem obveznem tekmovanju mladih italijanskih fašistov – se pravi useh mladih Italijanov). Z uso retorično spretnostjo sem obdelal temo »Ali je treba dati življenje za Mussolinijevo čast in za nesmrtno slavo Italije?« Moj odgovor je bil pritrdilen. Bil sem bister fant.

V svojih zgodnjih letih sem dve leti preživel med esesovci, fašisti, republikanci in partizani, ki so streljali drug proti drugemu, in naučil sem se izogibati kroglam. Bila je dobra vaja.

Aprila 1945 so partizani zasedli Milano. Čez dva dni so prišli v malo mesto, v katerem sem takrat živel. To je bil trenutek sreče.

Glavni trg je bil poln ljudi, ki so prepevali in mahali z zastavami ter kričali Mimo, Mimo – tako je bilo namreč ime lokalnemu partizanskemu poveljniku. Mimo, nekdanji karabinjerski *maresciallo*, se je pridružil privržencem generala Badoglia, Mussolinijevega naslednika, in je bil v enem izmed prvih spopadov z ostanki Mussolinijeve vojske ob nogo. Mimo se je torej pojavil na balkonu mestne hiše, bled, opirajoč se na berglo, in z eno roko poskušal pomiriti množico. Čakal sem na njegov govor, kajti vse moje otroštvo je bilo zaznamovano z Mussolinijevimi čudovitimi zgodovinskimi govori, katerih najpomembnejše odlomke smo se v šoli učili na pamet. Tišina. Mimo je spregovoril s hripavim, komaj slišnim glasom. Dejal je: »Meščani, prijatelji. Po tolikih bolečih žrtvah ... nam je uspelo. Slava vsem, ki so padli za svobodo.« In to je bilo vse. Mimo se je vrnil v mestno hišo. Množica je začela spet vzklikati, partizani so dvignili puške in izstrelili častne salve. Otroci smo pohiteli pobirat dragocene naboje, jaz pa sem se povrhu naučil, da pomeni svoboda govora osvoboditev od retorike.

Nekaj dni pozneje sem videl prve ameriške vojake. Bili so Afriški Američani. Prvi jenki, ki sem ga videl od blizu, je bil črncet Joseph, ki me je vpeljal v čudesa Dicka Traceyja in Li'l Abner. Njegovi stripi so bili lepo pisani in so prijetno dišali. Eden izmed častnikov (major ali kapetan Muddy) je bil gost v vili družine, katere hčerki sta bili moji sošolki. Z njim sem se srečal na njihovem vrtu, kjer so dame, ki so se zgrinjale okrog kapetana Muddyja, govorile omahujočo francoščino. Tudi kapetan Muddy je znal nekaj francosko. Tako je bil moj prvi vtis o ameriških osvoboditeljih – po vseh tistih bledečnejših v črnih srajcah –, da so to kultivirani črnci v rumenozelenih uniformah, ki govorijo: »*Oui, merci beaucoup, Madame, moi aussi j'aime*

¹ Prvič objavljeno v Umberto Eco, *Cinque scritti morali* © RCS Libri S. p. A. Milano, Bompiani, 1997–2013. Prevajalec v slovenščino je neznan, prevod pa je bil prvič objavljen v Razgledih, 2. avgusta 1995. Pesem je prevedla Jolka Milič.

champagne ...« Na žalost o šampanjcu ni bilo ne duha ne sluha, zato pa mi je kapetan Muddy podaril moj prvi Wrigley's spearmint, ki sem ga prežvekoval ves dan. Ponoči sem ga dal v kozarec z vodo, da bi ostal svež za naslednji dan.

Maja so prišli do nas glasovi, da je vojne konec. Mir me je navdal s čudnim občutkom. Dopovedali so mi bili, da je permanentna vojna za mladega Italijana normalno stanje. V mesecih, ki so sledili, sem odkril, da odporniško gibanje ni bilo zgolj lokalni pojav, temveč evropski. Naučil sem se novih, vznemirljivih besed, kakršne so *reseau*, *maquis*, *armee secrete*, *Rote Kapelle*, varšavski geto. Videl sem prve fotografije holokavsta in tako sem dojel njegov pomen, preden sem poznal besedo. Doumel sem, česa so nas osvobodili.

V moji domovini so danes ljudje, ki se sprašujejo, ali je odporniško gibanje sploh imelo bistven vojaški vpliv na potek vojne. Za mojo generacijo je to vprašanje irelevantno: brez težav smo dojeli moralni in psihološki pomen odpora. Za nas je bila stvar ponosa, da Evropejci nismo pasivno čakali na osvoboditev. In za mlade Američane, ki so z lastno krvjo plačevali za to, da se nam je vrnila svoboda, je nekaj pomenilo, da so nekje za prvimi bojnimi črtami Evropejci, ki plačujejo svoj dolg vnaprej.

V moji domovini so danes ljudje, ki pravijo, da je bil mit o odporniškem gibanju komunistična laž. Res je, da so se komunisti vedli, kot bi bilo odporniško gibanje njihova osebna last – ker so imeli v njem glavno vlogo; toda jaz se spominjam partizanov z ruticami raznih barv. Noči sem preživel prikovan ob radio – za zaprtimi okni v popolni temi se je okrog sprejemnika risal majhen otoček svetlobe – in poslušal sporočila, ki jih je *Voice of London* pošiljal partizanom. Bila so nejasna in poetična hkrati (*Sonce tudi vzhaja*, *Vrtnice bodo vzcvetele*) – v glavnem so bili to »*messagi per la Franchi*«. Nekdo mi je bil prišepnil, da je Franchi voditelj najmočnejše skrivne mreže v severozahodni Italiji, človek, ki je legendaren po svojem pogumu. Franchi je postal moj junak. Njegovo pravo ime je bilo Edgardo Sogno in bil je monarhist ter tako prepričan antikomunist, da se je po vojni pridružil hudim desničarjem in je bil obtožen sodelovanja pri načrtovanju reakcionarnega državnega udara. Pa kaj? Sogno ostaja sanjski junak mojega otroštva. Osvoboditev je bila skupno dejanje ljudi različnih barv.

V moji domovini so danes ljudje, ki pravijo, da je bila osvobodilna vojna tragično obdobje razcepitve in da se mora narod spraviti. Spomin na tista strašna leta je treba zatreti, *refouler*, *verdrängen*. Toda *Verdrängung* povzroča nevroze. Če pomeni sprava usmiljenje in spoštovanje vseh, ki so bojevali svoj boj v dobri veri, potem oprostiti ne pomeni pozabiti. Lahko celo priznam, da je Eichmann zares verjel v svoje poslanstvo, vendar pa ne morem reči: »Prav, vrni se in poskusi še enkrat.« Tukaj smo zato, da se spominjamo tistega, kar se je zgodilo, in da slovesno rečemo: »Oni« tega ne smejo ponoviti.

A kdo so oni?

Če še zmerom mislimo na totalitarne vlade, ki so vladale Evropi pred drugo svetovno vojno, lahko mirno rečemo, da bi se te težko ponovile v drugačnih zgodovinskih razmerah. Če je Mussolinijev fašizem temeljil na ideji karizmatičnega voditelja, na korporativizmu, na utopiji imperialnega poslanstva Rima, na imperialističnem pohlepu po novih ozemljih, na ogorčenem nacionalizmu, na idealu naroda, oblečenega v črne srajce, na zavračanju parlamentarne demokracije, na antisemitizmu, potem lahko brez pomislekov rečem, da današnja italijanska *Alleanza Nazionale*, rojena iz povojne fašistične stranke MSI in vsekakor desna stranka, nima prav veliko skupnega s starim fašizmom. Mislim, da se tudi nacizem v svoji prvotni obliki ne more več razrasti v nacionalno gibanje, čeprav sem zelo zaskrbljen zaradi raznih gibanj, ki so podobna nacističnemu in ki so se pojavila na vseh koncih Evrope, tudi v Rusiji.

Pa vendar: čeprav je politične režime mogoče vreči in ideologije kritizirati ali zavračati, je za režimom in njegovo ideologijo zmerom način mišljenja in občutenja, skupek kulturnih običajev, temačnih instinktov in nedoumljivih vzgibov. Ali se po Evropi (da o drugih delih sveta ne govorimo) spet širi zli duh? Ionesco je nekoč dejal, da »štejejo le besede, vse drugo pa je zgolj žlobudranje«. Lingvistične navade so često pomembni simptomi čustev, ki se skrivajo pod površino. Zato se je vredno vprašati, zakaj so drugo svetovno vojno – in ne le odporniško gibanje – po vsem svetu v glavnem definirali kot boj proti fašizmu? Če ponovno preberete Hemingwayevo *Komu zvoní*, boste odkrili, da Robert Jordan svoje sovražnike označuje s fašisti, tudi takrat, ko govori o španskih falangistih. In za FDR »bo zmaga ameriškega ljudstva in njegovih zaveznikov zmaga nad fašizmom in mrtvo roko despotizma, ki ga predstavlja«.

Med drugo svetovno vojno so Američanom, ki so se udeležili španske državljanske vojne, pravili »prezgodnji antifašisti« – to je pomenilo, da je bilo bojevati se proti Hitlerju v štiridesetih letih moralna dolžnost vsakega dobrega Američana, da pa je bilo bojevati se proti Francu v tridesetih letih, se pravi prezgodaj, precej manj častno, ker so ta boj vodili predvsem komunisti in drugi levičarji ... Zakaj so ameriški radikali trideset let pozneje uporabljali izraz *fascist pig*, kadar so zmerjali policista, ki ni odobral njihovih kadilskih navad? Zakaj niso rekli: *cagoulard pig*, *falangist pig*, *ustache pig*, *quisling pig*, *nazi pig*?

Mein Kampf je manifest popolnega političnega programa. Nacizem je razvil teorijo rasizma in izbranega arijskega ljudstva, natančno je opredelil *entartete Kunst*, degenerirano umetnost, izdelal filozofijo volje do moči in nadčloveka. Nacizem je bil odločno protikrščanski in neopoganski in Stalinov diamat (uradna verzija sovjetskega marksizma) je bil očitno materialističen in ateističen. Če s totalitarizmom mislimo režim, ki vsak posameznikov gib podreja državi in njeni ideologiji, potem sta bila tako nacizem kot stalinizem prava totalitarna režima. Italijanski fašizem je seveda bil diktatura, vendar ne totalitaristična – pa ne zato, ker je bila milejša, temveč zaradi filozofske šibkosti svoje ideologije. V nasprotju s splošnim prepričanjem fašizem v Italiji ni imel posebne filozofije. Prispevek o fašizmu v *Treccani Encyclopedia*, ki ga je podpisal Mussolini, napisal ali navdihnil pa ga je Giovanni Gentile, sicer odseva poznoheglovsko idejo o absolutni in etični državi, ki pa je Mussolini nikdar ni povsem uresničil. Mussolini ni imel nikakršne filozofije: imel je le retoriko. Na začetku je bil militanten ateist, pozneje pa je s Cerkvijo podpisal sporazum in je pozdravljal škofo, ki so blagoslavljali fašistične prapore. V svojih zgodnjih antiklerikalnih letih je menda – tako pripoveduje legenda, ki bi prav lahko bila resnična – nekoč pozval Boga, naj dokaže svoj obstoj in ga na mestu pokonča. Pozneje pa je v svojih govorih vedno omenjal božje ime in ni imel nič proti, da so mu rekli »Človek Previdnosti«.

Italijanski fašizem je bil prva desničarska diktatura, ki je prišla na oblast v kakšni evropski državi, in vsa podobna gibanja pozneje so nekako črpala iz Mussolinijevega režima. Italijanski fašizem je bil prvi, ki je uvedel vojaško liturgijo, folkloro, celo način oblačenja – črne srajce so imele precej več vpliva, kakor ga bodo kdaj imeli Armani, Benetton ali Versace. V tridesetih letih se je fašizem uveljavil v Veliki Britaniji (z Mosleyjem), v Latviji, Estoniji, Litvi, Poljski, Madžarski, Romuniji, Bolgariji, Grčiji, Jugoslaviji, Španiji, na Portugalskem, Norveškem in celo v Južni Ameriki. Prav italijanski fašizem je številne liberalne evropske voditelje prepričal, da novi režim uresničuje zanimivo socialno reformo in da je mila revolucionarna alternativa komunistični grožnji.

Pa vendar se mi historična prioriteta ne zdi razlog, ki bi dovolj dobro pojasnil, zakaj je beseda fašizem postala sinekdoha, se pravi beseda, ki se uporablja za razna totalitarna gibanja. Ne zato, ker bi fašizem v svoji najbolj tipični obliki zajemal vse elemente vsake poznejše oblike totali-

tarizma. Nasprotno, fašizem ni imel tipične oblike. Fašizem je bil nejasen totalitarizem, kolaž raznih političnih in filozofskih idej, čebelji panj nasprotij. Ali je mogoče spočeti zares totalitarno gibanje, ki bi lahko združevalo monarhijo z revolucijo, kraljevo vojsko z Mussolinijevo osebno *milizio*, privilegije Cerkve z državno vzgojo, ki pridiga nasilje, popoln državni nadzor s prostim trgom? Fašistična stranka se je rodila, bahaje se, da prinaša revolucionarni novi red; toda financirali so jo najkonservativnejši med zemljiškimi posestniki, ki so od nje pričakovali protirevolucijo. V svojih začetkih je bil fašizem republikanski. Vseeno pa je dvajset let oznanjal zvestobo kraljevski družini in *duce* (veliki vodja brez tekmece) se je pajdašil s kraljem, kateremu je tudi ponudil naslov cesarja. Ko pa je kralj leta 1943 nagnal Mussolinija, se je stranka po dveh mesecih – z nemško podporo – znova znašla pod praporom »socialne« republike in se vrnila k staremu revolucionarnemu scenariju, obogatnemu s skoraj jakobinskimi podtoni.

Nacisti so imeli samo eno arhitekturo in samo eno umetnost. Če je bil nacistični arhitekt Albert Speer, potem za Miesa van der Roheja ni bilo več prostora. Podobno je veljalo za Stalinove vladavine: če je imel prav Lamarck, ni mogel imeti prav tudi Darwin. Tudi v Italiji so seveda bili fašistični arhitekti, vendar so ob njihovih psevdokolosejih gradili tudi moderne stavbe, ki sta jih navdihnili moderni racionalizem in Gropius.

Nikakršnega fašističnega Ždanova ni bilo, ki bi bil v kulturi postavil stroga pravila. V Italiji smo imeli dve pomembni nagradi za umetniške dosežke. Prvo, *Premio Cremona*, je nadzoroval fanatični in nekultivirani fašist Roberto Farinacci, ki je dajal prednost umetnosti kot propagandi. (Spominjam se slik z naslovi, kot je *Poslušanje Ducejevega govora po radiu* ali *Duhovna stanja, ki jih je ustvaril fašizem*.) Pokrovitelj druge nagrade, *Premio Bergamo*, je bil kultivirani in dokaj tolerantni fašist Giuseppe Bottai, ki je zagovarjal tako koncept umetnosti zaradi umetnosti kot tudi vse vrste avantgardne umetnosti, ki je v Nemčiji veljala za prekleto, pokvarjeno in komunistično.

Nacionalni poet je bil D'Annunzio, *dandy*, ki bi ga v Nemčiji ali v Rusiji poslali pred strelski vod. Užival je položaj režimskega barda – ker je bil nacionalist in ker je gojil kult heroizma, a oboje je bilo krepko začinjeno z vplivi francoske findesieclovske dekadence.

Pa si pogledjmo futurizem! Človek bi mislil, da je bila to *entartete Kunst*, z ekspresionizmom, kubizmom in surrealizmom vred. Toda zgodnji italijanski futuristi so bili nacionalisti; italijansko udeležbo v prvi svetovni vojni so pozdravili iz estetskih razlogov; slavili so hitrost, nasilje in tveganje, in vse to se je zdelo nekako povezano s fašističnim kultom mladosti. Pozneje se je fašizem identificiral z rimskim imperijem in ponovno oživil ruralno tradicijo, vendar je bil Marinetti (ki je izjavil, da je avto lepši od *Nike Samotračke* in ki je hotel ubiti celo mesečino) kljub temu imenovan za člana Italijanske akademije, ki je bila znana po tem, da ima mesečino nadvse v čisljih.

Številni poznejši partizani in komunistični intelektualci so se kalili v GUF-u, fašistični študentski zvezi, ki naj bi bila zibelka nove fašistične kulture. Ti klubi so postali nekakšen kulturni talilni lonec, v katerem so nove ideje krožile brez vsakega pravega ideološkega nadzora. Pa ne, da bi bili partiji tolerantni do radikalne misli; a le redki izmed njih so imeli intelektualno orodje, s katerim bi jo lahko nadzorovali.

V teh dvajsetih letih se je na bombastični slog režima odzvala poezija Montaleja in drugih piscev, povezanih s skupino, ki se je imenovala *Ermetici*. Tem pesnikom je bilo dovoljeno, da razvijajo literarni protest znotraj svojega slonokoščene stolpa. Svetovni nazor teh pesnikov je bil v popolnem nasprotju s fašističnim kultom optimizma in heroizma. Režim je toleriral njihovo očitno nestrinjanje – ki pa v resnici ni imelo širšega družbenega odmeva –, ker se fašisti kratko malo niso menili za tako skrivnosten jezik.

Vse to seveda ne pomeni, da je bil fašizem toleranten. Gramscija so vtaknili v dosmrtno ječo; opozicijski voditelji Giacomo Matteotti in bratje Rosselli so bili umorjeni; svoboda tiska je bila odpravljena, delavski sindikati razpuščeni, drugače misleče pa so poslali na oddaljene otoke. Moč zakonodaje je postala zgolj fikcija in izvršna oblast (ki je nadzorovala tako sodstvo kot množične medije) je mirne duše kovala nove zakone, med drugimi take, ki so uzakonjali ohranitev rase (to je bila uradna italijanska poteza v podporo tistega, kar danes poznamo kot holokavst).

Kontradiktorno stanje, ki sem ga opisal, ni bilo posledica strpnosti, temveč politične in ideološke zmešnjave. Vendar pa je bila to rigidna, strukturirana zmešnjava. Fašizem je bil kot filozofija brez podlage, toda emocionalno trdo zasidran v nekatere arhetipske temelje. Tako pridemo do tele moje trditve: Nacizem je bil samo eden. Francovega hiperkatoliškega falangizma ne moremo označiti z nacizmom, kajti nacizem je v svojem bistvu poganski, politeističen in antikrščanski. Fašizem pa se lahko igramo v raznih oblikah in še zmerom bo fašizem. Pojem fašizma ni tako drugačen od Wittgensteinovega pojmovanja igre. Igra je lahko tekmovalna ali pa tudi ne, lahko zaposli eno ali več oseb, lahko zahteva neko posebno spretnost ali pa nikakršne, lahko je posredi denar ali pa tudi ne. Igre so razne aktivnosti, ki kažejo le nekatere »družinske podobnosti«, kot se je izrazil Wittgenstein. Pretehtajmo tole shemo:

1	2	3	4
abc	bcd	cde	def

Denimo, da imamo več političnih skupin. Skupino ena označujejo poteze abc, skupino dve poteze bcd in tako naprej. Skupina ena je podobna skupini dve, ker ima z njo skupni dve potezi; iz istega razloga je skupina tri podobna skupini dve in skupina štiri skupini tri. Ne smemo prezreti, da je skupina tri podobna tudi skupini ena (skupno imata potezo c). Najzanimivejša je skupina štiri; očitno je podobna skupinama dve in tri, nima pa nobene skupne poteze s skupino ena. In vendar obstaja družinska podobnost tudi med skupinama ena in štiri, kar je posledica nepretrganih nizov pojemajočih podobnosti med skupinama ena in štiri.

Fašizem je termin, ki je ustrezal vsem namenom, saj je iz fašističnega režima mogoče odstraniti eno ali več značilnosti, pa bo še zmerom prepoznavno fašističen. Vzemimo fašizmu imperializem, pa imamo še zmerom Franca in Salazarja. Vzemimo mu kolonializem, pa imamo še vedno balkanski ustaški fašizem. Dodajmo fašizmu radikalni antikapitalizem (ki Mussolinija ni preveč zanimal), pa dobimo Ezro Pounda. Dodajmo mu kult keltske mitologije in mistiko svetega grala (ki sta bila uradnemu fašizmu povsem tuja), pa imamo enega najbolj spoštovanih fašističnih gurujev Juliusa Evolo.

Vendar mislim, da lahko kljub tej meglenosti sestavimo seznam posebnosti, značilnih za to, kar bi rad poimenoval prafašizem ali večni fašizem. Teh posebnosti ni mogoče organizirati v sistem; številne med njimi si med seboj nasprotujejo in so hkrati tudi značilne za druge vrste despotizmov ali fanatizmov. Toda dovolj je, da imamo samo eno izmed njih, pa okrog nje lahko koagulira fašizem.

1. Prva značilnost prafašizma je kult tradicije. Tradicionalizem je seveda veliko starejši od fašizma. Ne le, da je bil tipičen za kontrarevolucionarno katoliško misel po francoski revoluciji, rodil se je že v helenizmu kot odziv na klasični grški racionalizem. V Sredozemlju so ljudstva raznih religij (ki jih je rimski panteon v glavnem popustljivo toleriral) začela sanjariti o razodetju, ki so ga prejela ob zori človeške zgodovine. To razodetje je po tradicionalistični mistiki dolgo ostalo skrito pod tančico pozabljenih jezikov – v egiptčanskih hieroglifih, v keltskih runah, v malo znanih azijskih religijah.

Ta nova kultura je morala biti sinkretistična. Sinkretizem ni zgolj »kombinacija raznih oblik verovanj ali običajev«, kot pravi slovar; takšna kombinacija mora dopuščati nasprotja. Vsako izmed izvornih sporočil ima v sebi drobec modrosti, in kadar se zdi, da govorijo različne ali nezdružljive stvari, je tako zgolj zato, ker vsa – alegorično – aludirajo na prvobitno resnico.

Posledica tega je, da v znanju ne more biti napredka. Resnica je bila že izrečena, enkrat in za vselej, mi pa lahko le znova in znova interpretiramo njeno nejasno sporočilo.

Treba je le pogledati v program katerega koli fašističnega gibanja, pa takoj najdemo velike tradicionalistične mislece. Nacistična gnoza se je napajala iz tradicionalističnih, sinkretističnih, okultnih elementov. Julius Evola, najvplivnejši teoretski vir teorij nove italijanske desnice, je sveti gral spojil s *Protokoli sionskih modrecev*, alkimijo s Svetim rimskim in nemškim cesarstvom. Dejstvo, da je italijanska desnica – da bi pokazala svojo odprtost – pred kratkim razširila svoj program z deli De Maistra, Guenona in Gramscija, je očitni dokaz sinkretizma.

Če brskate po policah, ki so v ameriških knjigarnah označene z *new age*, lahko na njih najdete celo svetega Avguščina, ki, kolikor vem, ni bil fašist. Toda kombiniranje svetega Avguščina in Stonehengea – to pa že je simptom prafašizma.

2. Tradicionalizem vsebuje *zavračanje modernizma*. Tako fašizem kot nacizem sta častila tehnologijo, medtem ko jo tradicionalistični misleci navadno zavračajo kot negacijo tradicionalnih duhovnih vrednot. Pa vendar: čeprav je bil nacizem ponosen na dosežke svoje industrije, je bilo njegovo poveličevanje modernizma le površje ideologije, ki je temeljila na krvi in zemlji (*Blut und Boden*). Zavračanje modernega sveta si je nadelo krinko zavračanja kapitalističnega načina življenja, a v glavnem je bilo to zavračanje duha leta 1789 (in leta 1776, seveda). Razsvetljenstvo, doba razuma, je bilo za naciste začetek moderne izprijenosti. V tem smislu lahko prafašizem definiramo kot *iracionalizem*.
3. Iracionalizem je odvisen tudi od *kulta akcije zaradi akcije*. Akcija je lepa sama po sebi, treba jo je izpeljati, z vnaprejšnjim razmislekom ali brez njega. Mišljenje je oblika mehkužnosti. Zato je kultura sumljiva, če jo enačimo s kritičnimi stališči. Nezaupanje do intelektualnega sveta je bilo zmerom simptom prafašizma, od Göringu pripisane izjave (»Kadar slišim govoriti o kulturi, sežem po pištoli!«) do pogoste rabe izrazov, kot so »degenerirani intelektualci«, »jajčaste glave«, »jalovi snobi« ali »univerze so leglo rdečkarjev«. Uradni fašistični intelektualci so se v glavnem ukvarjali z napadi na moderno kulturo in na liberalno inteligenco, ki da sta izdali tradicionalne vrednote.
4. Nobena sinkretistična vera ne more zdržati analitičnega kriticizma. Kritični duh razlikuje in razlikovanje je znamenje modernizma. V moderni kulturi znanstvena srenja ceni nestrinjanje kot sredstvo za izboljševanje vednosti. Za prafašizem je nestrinjanje izdaja.
5. Poleg tega je nestrinjanje znamenje raznoličnosti. Prafašizem raste in si išče privrženca z izkoriščanjem in netenjem *naravnega strahu pred drugačnim*. Prvi apel fašističnega ali fašistično obarvanega gibanja je apel proti vsiljivcem. Tako je prafašizem rasističen že po svoji definiciji.
6. Prafašizem izhaja iz individualne ali družbene frustracije. Zato je bila ena izmed najznačilnejših potez historičnega fašizma njegova *privlačnost za frustrirani srednji razred*, ki ga je prizadela gospodarska kriza ali se je čutil politično ponižanega in se je bal pritiska nižjih socialnih skupin. V našem času, ko se stari »proletarci« spreminjajo v malomeščane (in so lumpenproletarci skoraj povsem izključeni s političnega prizorišča), bo fašizem jutrišnjega dne v tej novi večini našel svoje občinstvo.
7. Ljudem, ki se čutijo oropane jasne socialne identitete, prafašizem sporoča, da je njihov edini privilegij, ki je najbolj splošen, da so bili rojeni v isti državi. To je vir nacionalizma.

Poleg tega lahko narodu zagotovijo identiteto zgolj njegovi sovražniki. Zato je v prafašistični ideologiji zakoreninjena *obsedenost z zaroto*, če je le mogoče z mednarodno. Privrženci se morajo počutiti oblegane. Najlažje pridemo do zarote, če pozivamo h ksenofobiji. Toda zarota mora prihajati tudi od znotraj: Židje so navadno najboljša tarča, ker imajo to prednost, da so hkrati znotraj in zunaj. V Združenih državah najdemo prominenten zgled obsedenosti z zaroto v knjigi Pata Robertsona *Novi svetovni red (The New World Order)*, a kot smo videli pred kratkim, obstaja še veliko drugih.

8. Privrženci se morajo počutiti ponižane spričo očitnega bogastva in moči svojih sovražnikov. Ko sem bil deček, so me naučili, da sem o Angležih razmišljal kot o ljudeh s petimi obroki na dan. Jedli so pogosteje kot revni, a pošteni Italijani. Židje so bogati in si pomagajo s skrivno mrežo medsebojne podpore. Vendar morajo biti privrženci tudi prepričani, da lahko sovražnika premagajo. Tako so sovražniki zaradi stalnega spreminjanja retoričnega fokusa premočni in prešibki hkrati. Fašistične vlade so obsojene na izgubljanje vojn, ker so konstitucionalno nezmožne objektivno oceniti sovražnikovo moč.
9. Za prafašizem ni boja za življenje, marveč se življenje živi za boj. Zato je *pacifizem trgovanje s sovražnikom*. Pacifizem je slab, kajti življenje je *permanentno vojno stanje*. To pa prinaša Armagedonov kompleks. Sovražnika je treba poraziti, zato mora obstajati tudi končna bitka, po kateri bo gibanje obvladovalo svet. Toda takšna »dokončna rešitev« pomeni, da bo nekoč prišlo obdobje miru, zlata doba, kar je v nasprotju z načelom nenehne vojne. Nobenemu fašističnemu voditelju še ni uspelo rešiti te zagate.
10. Elitizem je značilen vidik vsake reakcionarne ideologije, ker je v svojem bistvu aristokratski, in aristokratski in vojaški elitizem narekujeja neusmiljeno *zaničevanje šibkih*. Prafašizem lahko zagovarja le *množični elitizem*. Vsak državljani pripada najboljšemu narodu na svetu, člani stranke so najboljši med najboljšimi državljani, vsak državljani lahko postane član stranke (ali bi moral postati). Vendar pa ni patricijev brez plebejcev. V resnici voditelj, ki ve, da na oblast ni prišel po demokratični poti, temveč si jo je pridobil s silo, tudi ve, da njegova moč temelji na šibkosti množic; tako šibke so, da potrebujejo in si zaslužijo vladarja. Ker je skupina hierarhično organizirana (skladno z vojaškim modelom), vsak nižji vodja prezira svoje podrejene in vsak izmed njih spet prezira nižje od sebe. To krepi občutek množičnega elitizma.
11. Tako je vsakdo *vzganjan za heroja*. V vsaki drugi mitologiji je heroj izjemno bitje, v prafašistični ideologiji pa je herojstvo norma. Ta kult herojstva je močno povezan s kultom smrti. Ni naključje, da je bil moto falangistov *Viva la muerte*. V nefašističnih družbah laikom povedo, da je smrt neprijetna, da pa jo je treba sprejeti dostojanstveno; vernikom povedo, da je smrt boleča pot, ki pa pripelje v nadnaravno srečo. Prafašist pa, nasprotno, hrepeni po junaški smrti, ki jo reklamirajo kot najboljšo nagrado za herojsko življenje. Prafašistični heroj nestrpnost čaka smrt. V svoji neučakanosti pa še pogosteje pošilja v smrt druge.
12. Ker sta tako nenehna vojna kot nenehno junaštvo težavni igri, prenaša prafašist svojo voljo do moči na spolnost. To je izvor *mačizma* (ki vsebuje tako prezir do žensk kot tudi netoleranco in obsojanje nestandardnih seksualnih navad, od vzdržnosti do homoseksualnosti). Vendar je celo seks težavna igra, zato se prafašistični heroj nagiba k igri z orožjem, ki tako postane nadomestek za dejavnost falusa.
13. Prafašizem temelji na *selektivnem populizmu*, lahko bi rekli tudi na kvalitativnem populizmu. V demokraciji imajo državljani individualne pravice, toda državljani imajo v celoti politični vpliv le s kvantitativnega vidika – posameznik se uklanja odločitvam večine. V prafašizmu pa posamezniki kot posamezniki nimajo nikakršnih pravic in narod je dojet kot

kvaliteta, kot monolitna enota, ki izraža skupno voljo. Veliko število človeških bitij pa ne more imeti skupne volje, zato se voditelj pretvarja, da je njihov interpret. Državljeni, ki so izgubili svojo moč delegiranja, ne ukrepajo; pokličejo jih samo takrat, kadar morajo odigrati vlogo Naroda. Tako je narod le teatarska fikcija. Za dober primer kvalitativnega populizma ne potrebujemo več rimske Piazzze Venezie ali nürnberskega stadiona. Naša prihodnost je televizijski ali internetni populizem; z njima lahko čustveni odziv izbrane skupine ljudi predstavimo in sprejmemo kot glas ljudstva.

Zaradi kvalitativnega populizma mora prafašizem *nasprotovati* »pokvarjenim« *parlamentarnim vladam*. Eden izmed prvih stavkov, ki jih je Mussolini izrekel v italijanskem parlamentu, je bil: »Ta gluhi in temačni prostor bi bil lahko spremenil v šotor za svoje maniple,« – »manipli« so bili pododredi tradicionalne rimske legije. Čeprav je pri priči našel boljšo namestitev za svoje maniple, je kmalu nato likvidiral parlament. Kadar kakšen politik podvomi o legitimnosti parlamenta, češ da ta ne predstavlja več glasu ljudstva, lahko zavohamo prafašizem.

14. Prafašizem govori *novorek*. Novorek je izumil Orwell v delu 1984 kot uradni jezik ingsoca, angleškega socializma. Toda elementi prafašizma so skupni raznim oblikam diktature. Vsi nacistični in fašistični učbeniki so uporabljali okrnjen besednjak in elementarno sintakso, da bi omejili instrumente kompleksnega in kritičnega mišljenja. A zmožni moramo biti identificirati drugačne novoreke, tudi če si nadenejo na videz nedolžno obliko popularnega *talk showa*.

Sedemindvajsetega julija 1943 navsezgodaj so mi povedali, da je fašizem – tako je poročal radio – padel in da je bil Mussolini aretiran. Ko me je mama poslala po časopis, sem videl, da imajo časopisi na najbližji stojnici različne naslove. Še več, ko sem videl naslove, sem spoznal, da vsak časopis pripoveduje nekaj drugega. Na slepo sem kupil enega izmed njih in prebral sporočilo na prvi strani, ki ga je podpisalo pet ali šest političnih strank – med njimi Krščanska demokracija, Komunistična partija, Socialistična stranka, Partito d'Azione in Liberalna stranka.

Do takrat sem bil prepričan, da je v vsaki državi ena sama stranka in da je bila v Italiji to *Partito Nazionale Fascista*. Zdaj sem odkril, da v moji domovini lahko obstaja več strank hkrati. Ker sem bil bister fant, sem v trenutku ugotovil, da toliko strank ni moglo nastati kar čez noč in da so morale že lep čas obstajati kot ilegalne organizacije.

Sporočilo na naslovnici je slavilo konec diktature in vrnitev svobode: svobode govora, tiska in političnega združevanja. Te besede – »svoboda«, »diktatura«, »osvoboditev« – sem tedaj bral prvokrat v življenju in ob njih sem se znova rodil kot svoboden zahodnjak.

Budno moramo paziti, da pomen teh besed ne bo znova pozabljen. Prafašizem je še zmerom okrog nas, in včasih niti ni tako skrit. Seveda bi bilo veliko lažje, če bi se pojavil nekdo, ki bi naravnost rekel: »Ponovno hočem odpreti Auschwitz, hočem, da črnosrajčniki spet korakajo po italijanskih trgih.« Vendar življenje ni tako preprosto. Prafašizem se lahko povrne v najnedolžnejših oblačilih. Naša dolžnost je, da ga razkrinkamo in pokažemo na vsakega izmed njegovih novih pogankov – vsak dan, na vseh koncih sveta. Vredno se je spomniti besed, ki jih je Franklin Roosevelt izrekel 4. novembra 1938: »Tvegal bom provokativno izjavo, da se bo fašizem v Ameriki okrepil, če se ameriška demokracija neha razvijati kot živa sila, ki dan in noč išče mirna sredstva, s katerimi bi izboljšala usodo svojih državljanov.« Svoboda in osvoboditev sta nalogi, ki se nikoli ne končata. Naj končam s pesmijo Franca Fortinija:

*Na mostni ograji
glave obešencev
V vodi studenca sline obešencev.*

*Na kamnitih tleh tržnice
nohti ustreljenih
Na suhi travi travnika
zobje ustreljenih.*

*Gristi zrak gristi kamne
naše meso ni več človeško
Gristi zrak gristi kamne
naše srce ni več človeško.*

*Mi pa smo prebrali v očeh umrlih
naši zemlji bomo prinesli svobodo
Pravica pa ki bo nekoč zavladala
je ostala v stisnjenih pesteh
mrtvecev.*

Zaznamek k fašistoidnim praksam in vzpostavljanju novega fašizma

Danes je beseda fašizem postala skoraj popolnoma neuporabna. V usakodnevnem pogovoru je uporabljena celo pogosteje kot v tisku. Do sedaj sem slišal, kako je bila uporabljena za kmete, lastnike trgovinic, socialno kreditiranje, smrtno kazen, lovljenje lisic, Odbor iz leta 1922, Odbor iz leta 1941, Kiplinga, Gandija, Ciang Kai-shka, homoseksualnost, J. B. Priestleyjeve radijske oddaje, mladinske hotele, astrologijo, ženske, pse in ne vem kaj še vse ... (George Orwell, 1944)

¹ Dele tega besedila sem v spremenjeni obliki objavil leta 2010 v *Razgledih*, v prispevku z naslovom »Kako fašizmi? O fašistoidnih praksah«.

² Orwellov roman *1984* je v slovenskem prevodu prvič izšel pri Mladinski knjigi leta 1967, roman *Poklon Kataloniji*, v katerem se Orwell spominja svoje udeležbe v španski državljanski vojni, pa leta 2009 pri založbi Modrijan.

Tako je leta 1944 na vprašanje *Kaj je fašizem?*, ki si ga je zastavil v reviji *Tribune*, malce cinično odgovoril George Orwell.¹ S tem je nakazal, da so besedo fašizem zlorabili in preprosto zreducirali na nekaj, kar ni ravno zaželeno. Koncept je s tem izgubil relevantnost za analizo političnih in ekonomskih pojavov v sodobnih družbah, za proučevanje njihove organizacije in praks. Nekdo, ki se je proti fašizmu boril v španski državljanski vojni, z delom *1984* pa prispeval morda najbolj temačno anti-utopijo fašistoidnega družbenega reda, je tovrstno uporabo besede fašizem lahko z vso legitimnostjo označil za *zlo-rabo*.²

Sedem desetletij po Orwellovem zapisu se vsaj za lokalni prostor zdi, da je fašizem postal zgodovinska ostalina. Njegova uporaba je rezervirana za uveljavljene zgodovinarje znotraj slo-nokoščenih stolpov, ki znajo z datumi na linearni časovno-prostorski premici pokazati, kdaj in kje se je fašizem začel in kako se je (po vsej verjetnosti za vselej) končal. Na političnem polu, kjer se od tega zgodovinskega fašizma in kolaboracije z njim nikoli niso resnično distancirali, pa aktualizacija antifašizma, ki jo izvajamo tudi v okviru seminarjev na Fakulteti za družbene vede, celo vsebuje tendence po *smrtno nevarnih ideologijah in zastraševanju z nasiljem* (tako oprode oblasti).

Ima fašizem za *današnjo* družbo in njeno analizo sploh kakšen pomen in vsebino? Ali ima analitično veljavo v času, ko naj bi fašizmu bilo mesto le v neki že preseženi preteklosti, ki se je moramo v najboljšem primeru z vsem dolžnim zavedanjem spominjati, a naj ne bi imela prav veliko relevantnosti za resnično uveljavljene prakse ter institucije današnjih družb?

* * *

Nobenega dvoma ni, da je prva naloga vsakega projekta, ki poizkuša na abstraktni ravni prikazati »tipskost« nekega zgodovinskega pojava, izločitev tega pojava iz specifičnega zgodovinskega konteksta (ter sočasno zavedanje o njegovi nujni umeščenosti v vsakokratni širši družbeni kontekst). Le tako se lahko omogoči aktualiziranje koncepta fašizma v bistveno *spremenjenih*, a hkrati vse bolj *enakih* družbenih pogojih. Preseči je treba prav našo nezmožnost sočasnega mišljenja enakosti in razlike, dveh obrazov zgodovine, ki si ju sicer tako težko mislimo skupaj. Za Fredrica Jamesona (1998: 171) je bila to ena izmed filozofskih funkcij in prednosti dialektičnega mišljenja, namreč razumeti, »kako se lahko neka reč spremeni in ostane enaka, kako lahko gre skozi najosupljivejše mutacije in ekspanzije, in še vedno konstituira delovanje neke osnovne in nepopustljive strukture«. Za Paola Virna (2005: 21–22) je na primer že zaradi zunajdržavne dislokacije suverenosti in značilnosti dela postmoderni evropski fašizem tako rekoč antipod zgodovinskega fašizma, kakršnakoli analogija z njim pa zavajajoča. A ne glede na to po njegovem mnenju ostaja termin fašizem nadvse primeren, kaže namreč na brata dvojčka, ki je robusten in strašljiv. Čeprav aktualna situacija v Evropi nakazuje, da je Virno precenjeval stopnjo odmika od zgodovinskega fašizma, menim, da je treba prav na način, ki ga predpostavljata tako on kot Jameson, razumeti uveljavljene tendence, ki nakazujejo možnost vzpostavitve novega fašizma: sočasne spremembe in temeljna enakost.

Rekonceptualizacija fašizma ne sme izkrivljati zgodovine, ali, še manj, na kakršen koli način izničevati pomena fašizma med drugo svetovno vojno, problematizirati zmage nad fašizmom ali relativizirati izkušnji, ki izhajajo iz teh sistemov in praks. A že Orwell je opozoril, da je lahko kazanje s prstom na fašistično Italijo ali Nemčijo prozorno, predvsem pa povsem nezadostno; vsaj če je cilj razumevanje tako kompleksnega pojava, kot je vzpon fašizma kot izgrajenega družbenega sistema, katerega celovita konstitucija se ni začela, ko je nekaj politično spretnih posameznikov prevzelo oblast. Iz perspektive kritične teorije se na primer zdi razumevanje zgodovinskega fašizma brez sočasnega razumevanja dolge – skorajda braudelovske *globoke* – zgodovine procesov, ki so igrali temeljno vlogo pri vzpostavitvi »primernega« družbenega konteksta, precej nemogoče početje. Mednje lahko na primer uvrščamo znanstveno (pozitivistično) utemeljena evgeniko in rasizem kot temelja antisemitizma (napajala sta se v širšem obratu družboslovne znanosti v rigiden naravoslovni pozitivizem, ki je veljal za edino »pravo« znanost). Podpornikov nista imela le med »ponorelimi« nacisti, ki so te teorije-kot-ideologije kvečjemu pripeljali do njihovih skrajnih logičnih meja, ampak so jih odkritosrčno utemeljevali na celotnem Zahodu, vključno z relevantnimi deli Velike Britanije in ZDA. V slednji je bil antisemitizem vpliven še proti koncu Vojne (da o *de facto* – če že ne *de iure* – obstoječem rasizmu sploh ne govorimo), dobro pa je poznana tudi zgodovina rasizma britanskega ministrskega predsednika Winstona Churchilla.³ Od teh v praksi uresničenih in pogosto institucionaliziranih idej ni daleč socialni darvinizem, ki je podobno kot rasizem povezan s stranpotmi razsvetljskega racionalizma (v različnih izvedenkah pa ga je mogoče zaslediti tudi v najortodoksnejših neoliberalnih doktrinah preživetja najmočnejših), niti jih ni mogoče misliti brez obrata v nacionalizem ter tudi precej globljih stoletnih imperialističnih podvigov. Te je spremljalo sveto prepričanje kolonizatorjev o večvrednosti Zahodnega Človeka, ki naj bi *kultiviral nerazgledane divjake* in njihovo »nerazumno« ravnanje, ki se je pogosto napajalo v vzajemnosti in sodelovanju, ne v edino racionalnem tekmovanju. Kolonialne in imperialistične pohode se je v večini primerov opravičevalo in legitimiralo z rasističnimi politikami, manifestirali pa so se v skrajno zatiralskih suženjskih ravnanjih na *okupiranih ozemljih*. Zato ni nenavadno, da je pesnik Aime Cesaire fašizem preprosto

⁴ V resnici je s časom to postalo kodno ime za potencialne politične aktiviste, ki bi lahko bili škodljivi za obstoječi red v času makartizma.

označil za kolonializem, ki se je vrnil v Evropo. Na prag svojih začetkov. In čeprav je bila pri Vojni globoka ekonomska kriza temeljni katalizator gradnje celovitih fašističnih družbenih redov

ter glavni vzrok za uspešne politične mobilizacije skrajno reakcionarnih sil, bi le težka uspele v primeru bistveno drugačnega političnega, kulturnega in »znanstvenega« pred-konteksta.

Zahteva vsakega kritično-teoretskega pristopa je prav historizacija. Vendar takšna historizacija, ki je zmožna pokazati prehodnost družbeno ustvarjenih form, tudi če se zdijo nesprenmenljive ali celo naravne; kritična historizacija implicira mišljenje procesov in struktur, ki konstituirajo družbeni red, in nikakor ne reduciranje zgodovine na dekontekstualizirane datume in imena. Prav izguba zgodovinske perspektive je bila po mnenju Guya Deborda (1999: 155–160) ena ključnih karakteristik družbe spektakla. »Prvi namen spektakelske dominacije je bil doseči splošno izginotje zgodovinske zavesti,« je poudarjal, in nadaljeval, da je postalo »najbolj pomembno najbolj skrito«. Po njegovem to prinaša »prijeten počitek za vsako trenutno oblast«, (ibid.: 155) kajti »to, o čemer spektakel za tri dni preneha govoriti, je, kot da ne bi obstajalo.« (ibid.: 159) Ne bi smelo biti nujno posebej poudarjati morebitnih katastrofalnih posledic odpravljanja zgodovinskega spomina.

* * *

Neupoštevanje širših družbenih procesov pri vzpostavljanju zgodovinskega fašizma lahko pripelje do tako nesmiselnih oznak, kot je tista o »preuranjenih antifašistih« [*premature anti-fascists*], kakor so bili v ZDA označeni posamezniki, ki so bili pripravljene javno nasprotovati Mussolinijevemu in Hitlerjevemu vzponu na oblast že v tridesetih letih dvajsetega stoletja (glej Maxwell, 2003: 19).⁴ Ahistoričnost in (i)racionalnost sta tesno prepredeni s temelji liberalizma in njegovo naturalistično interpretacijo družbe. Po Herbertu Marcuseju (1981) namreč liberalizem veruje v »naravne zakone« in predpostavlja, da iz konfliktov nastaja vseobsegajoča harmonija celote in potemtakem tudi blagoslov za posameznika. »Tu, v sredini liberalističnega sistema, že postane očitna interpretacija družbe nazaj na 'naravo' v njeni harmonizirajoči funkciji: kot zavajajoče opravičevanje protislovnega družbenega sistema.« (ibid.: 90)

Pomembna naloga je, da *vztrajamo pri dediščini fašizma*, kot je zapisal Steve Cohen (2006), in se ne skrivamo za evfemizmi ali koncepti drugega reda, ki so konstitutivni za razvoj fašizma, a ga na morejo zaobjeti v njegovi celoti. Zaradi tega je treba zavrniti premislek Mladena Dolarja (2012: 39), ki nasprotuje uporabi besede fašizem, saj naj ne bi »kaj prispevala k analizi, ampak nas sili v emocionalno reakcijo, terja od drugega, da se takoj afektivno odzove. Fašizem pomeni, da o tem ni treba razmišljati, ampak je treba takoj obsoditi.« Prav nasprotno, posebej v takšnih primerih je nujen premislek; poleg tega šele razumevanje, da obstaja v sedanji družbi več kot dovolj tendenc, ki lahko (vsaj potencialno) znova vodijo v gradnjo novega totalnega fašistoidnega reda, sili v mišljenje raznolikih, na trenutke celo kontradiktornih procesov, ki vzpostavljajo post-demokratičen, izključevalen, močno hierarhiziran red, s skrajnimi ekonomskimi in političnimi asimetrijami, vzdrževati pa ga lahko pomagajo policijska država ali njeni funkcionalni ekvivalenti. Tega skupka procesov ni mogoče zreducirati na avtoritarnost, kot predlaga Dolar, saj obravnava le enega izmed aspektov in ponuja omejen socialno-psihološki vpogled v te tendence v širši družbi (kot bi bil omejen tudi izključno politično-teoretski ali politično-ekonomski vpogled). Povsem primerni mehanizmi vzpostavljanja fašizma so poleg tega lahko vladavina tehokratskega političnega upravljanja, formalizirani in samoumevni mehanizmi birokratskega aparata ali zahteve

finančnih trgov po politični samodisciplini; delovanje vseh se (po možnosti legalistično) predstavlja kot apolitično in neideološko nujnost, a v resnici vodijo v vedno popolnejši suspenz političnega in demokracije. Naraščajoč vpliv omenjenih procesov je še očitnejši od nastopa zadnje svetovne gospodarske krize, čeprav se je začel že mnogo prej.

* * *

Obvarovati moramo torej fašizem pred banalizacijo, na katero je opozarjal Orwell, in obenem opozarjati na možnost njegove trajne aktualnosti prek analize procesov, ki ga potencialno vzpostavljajo. Ta korak predpostavlja, da je nujen odmik od zelo pogostega redukcionalizma, ki binarno ločuje države ali družbe na fašistične in ne-fašistične. Le nekatere prakse in procesi v posamezni družbi, oziroma njenem političnem in ekonomskem sistemu, so namreč lahko fašistoidne in se ohranjajo z napajanjem v sistemskem izključevanju, podrejanju, zatiranju ali zaslužnjevanju. To ne pomeni, da so zato, ker je to samo določen segment družbe, tovrstne prakse kaj manj »pomembne«. Vendar nakazuje, da ni nujno, da okupirajo vse aspekte družbe in vse dele življenj njenih članov, in še manj, da se sploh dotikajo *vseh* ljudi v neki družbi. Največkrat je zaradi svoje *drugačnosti* pod udarom kvečjemu arbitrarno določena manjšina, ki je pripravna za zamegljevanje resnejših družbenih antagonizmov. Politična oblast lahko prav prek fašistoidnega zatiranja takšnih skupin ljudi gradi izhod iz lastne krize (na primer krize legitimnosti).

To so torej lahko posamezne institucije ali navidezno benigne prakse na mikro-družbeni ravni, ki težijo v smer fašistoidnosti, vendar še ne predpostavljajo nujno tudi gradnje celovitejšega fašističnega reda.⁵ V tem primeru bi bilo mogoče govoriti o protofašizmu, kar bi nakazovalo njegovo začetno predfazo: nastop in razvoj procesov, praks, institucij, norm, diskurzov ali področij, ki na mikroravnih nakazujejo resno tendenco po obratu k celovitejšemu fašizmu. S tem je fašizem mogoče opazovati tudi kot gibanje in proces, ne le kot zgrajeno strukturo. Lev Centrih (2013) je v teh primerih govoril o fašizmu vsakdanjega življenja, ki naj bi ga v šestdesetih in sedemdesetih letih dvajsetega stoletja prepoznala nova levica. Tovrstna ravnanja je nova levica pripisala tudi »stari« levici, ki je bila po njenem mnenju slepa za nekatere avtoritarne prakse v družbi. A distinkcije, ki jo predpostavlja Centrih (in jo posredno tudi kritizira), ni mogoče vzpostaviti tako preprosto. Prav tovrstne mikroprakse, ki se pojavljajo na ravni vsakdanjega življenja, so namreč – posebej, ko se začnejo množiti – »kontekstualni« predpogoj za potencialno vzpostavitev širših družbenih struktur, kar nakazuje tudi primer zgodovinskega fašizma.

V primernih okoliščinah, kot so resnejše gospodarske krize, ki so nujen epifenomen kapitalističnega razvoja, se lahko te mikroprakse in politike hitro vzpostavijo, prenesejo ali institucionalizirajo na širši družbeni ravni, na primer v razširjenem skupku fašistoidnih aparatov na ravni države ali na nadnacionalni ravni (primer Evropske unije in politik priseljevanja; vzpon in institucionalizacija neonacističnih praks, skupin in celo političnih strank v Grčiji in drugih državah itd.). V teh primerih postanejo obče prisotne in tako manifestne, da naj bi naravnost bile v oči in jih zato naj ne bi več mogli spregledati. A tudi takšna *očitnost* je transparentna kvečjemu v retrospektivi; v zgodovini se je pokazalo, da lahko plavanje v fašizmu tistim, ki ga ne občutijo neposredno na lastni koži, ponudi celo pomirjevalen občutek Reda, Discipline in Miru. Ali če pogledamo nam bližnji primer: vidimo lahko, da so barake in podrtije, v katerih so prisiljeni bivati najbolj izkoriščani

⁵ Kritična analiza bo makartističnemu lovu na čaravnice in inkvizicijskim praksam komisije predstavnškega doma za protiameriške dejavnosti [*House Committee on Un-American Activities*], ki je v ZDA obstajala skoraj tri desetletja, le stežka spregledala očitne fašistoidne tendence. Enako velja za protivojnske programe [*COINTELPRO*] FBI, ki so med drugim vključevali sestavo varnostnega indeksa [*Security Index*]. Ta je vključeval ljudi, ki naj bi predstavljali nacionalno varnostno tveganje, in na neki točki je bilo baje na tem spisku kar pol milijona »osumljencev« (glej Maxwell, 2003: 20).

⁶ Glej na primer tematski sklop »Migracije« v 226. številki *Časopisa za kritiko znanosti* (vključno z uvodnikom Barbare Bezec), v katerem je tudi prevod Cohe-novega prispevka.

⁷ Poleg drugih razlogov se v nasprotnem primeru zaletimo ob precej očitno težavo: tudi dejansko obstoječi zgodovinski fašizmi so se med seboj precej razlikovali.

migrantski delavci, navsezadnje zabite v zemljo le nekaj metrov od spektakularnega raja nakupovalnih središč. Tik ob vhodnih vratih potrošniškega kraljestva lahko živijo *nevidni*. In česar ne vidim, me ne boli. Za »ilegalne« migrante velja podobno. Kot omenja Cohen (2006: 118), je režim, ki omejuje priseljevanje, eden najmočnejših označevalcev moderne avtoritarne države (primerjaj Zorn, 2006).⁶

Nekaj je jasno: fašizem se nikoli ne bo sam opredelil ali prepoznal za fašizem, širši družbeni konsenz o njegovem obstoju je zmeraj mogoč šele naknadno, pa še to prepoznanje lahko jemljemo kvečjemu kot izjemo od pravila.

★ ★ ★

Do tukaj začrtana izpeljava nam omogoča, da ločujemo med na eni strani izgrajenim fašističnim družbenim redom in na drugi strani fašističnimi institucijami, ki ga tvorijo, nadalje pa lahko od tega ločujemo tudi fašistoidne mikroprakse in politike. Ni nujno, da prakse izhajajo neposredno iz formaliziranih institucij, niti ne moremo več govoriti le o enem samem samcatem fašizmu, ampak prej o fašizmih, različnih oblikah fašistoidnih procesov, praks in institucij, pa tudi sistemov.⁷ Tudi če je neka družbena formacija formalno zakrita s folijo pravne enakosti, ni nujno, da je takšen tudi sam proces oziroma praksa, ki jo spremlja. Formalno-pravna *ureditev* lahko le zamegljuje *proces* dejanskega delovanja, saj se neka družbeno ustvarjena struktura zmeraj lahko ohranja le skozi delovanje, skozi procese vsakodnevnih življenjskih praks (ko se torej reproducira in šele tako pokaže kot fašistoidno).

Primer takšnega širšega procesa je kapitalistični trg, ki je prostor enakopravnega razmerja med prodajalcem in kupcem (na primer delovne zmožnosti). A obenem trg delovne sile, če se osredotočimo nanj, že vnaprej predpostavlja prav delitev na nekoga, ki je v situaciji, da lahko kupuje (pa to zanj morda ni eksistencialnega pomena), ter drugega, ki je (eksistencialno prisiljen) prodajati svojo delovno silo. Tukaj se omenjena enakost konča, še manj pa od nje ostane pri nadaljnjem opazovanju akumulacijskega procesa, na primer v sferi proizvodnje, ki je pravzaprav bistvo tega delovne sile. Kaj se dogaja s prodajalcem lastne delovne zmožnosti v naslednji fazi, ko zapustimo trg, to *hrupno sfero, kjer se vse dogaja na površini in vsem na očeh*, kot bi dejal Karl Marx? To ni več v formalno-pravnih okvirih trga, čeprav gre za (nedvoumno) tesno povezan proces.

Nujno je torej ločiti med institucionalizacijo in formalnim uzakonjanjem *praks*, ki so fašistoidne, ter procesi, ki so bodisi fašistoidni ali pa v sebi »samo« nosijo kal, ki se ob primernih družbenih pogojih lahko do popolnosti razbohoti v fašistoidni aparat. Oboje sovпада in v vsakodnevnem življenju je tovrstne procese pogosto težko ločevati, podobno kot je težko opredeliti točko kvalitativnega preskoka; prav zato je analiza fašizma kot gibanja in procesa, ki ustvarja specifične oblike izključevanja ali skrajnega podrejanja, težavna. To je še posebej očitno v družbi, ki se z vprašanjem delovanja fašizmov ne ukvarja več oziroma koncept uporablja kvečjemu kot vsebinsko prazno floskulo.

★ ★ ★

Zakaj je pomemben širši vpogled na procese delovanja, je razvidno že skozi omenjeno drugo svetovno vojno in nastanek dovršenih fašistoidnih državno-ekonomskih kompleksov. Nastanek in razvoj obeh svetovnih vojn je bil tesno povezan s tem, kako se je delil imperialni in kolonialni

⁸ V ZDA so Marcuseja nato prisilno upokojili na podlagi Reaganovega zakona, ki je postavil starostne omejitve za fakultetne člane (glej Maxwell, 2003: 45).

plen, ki so si ga evropske države nagrabile skozi stoletja osvajalskih pohodov. Brez tega nujnega zgodovinskega vpogleda lahko kaj hitro pridemo do personalizacije druge svetovne vojne na nekaj oseb, ki so po skupku naključij uspele s svojimi idejami pridobiti široko podporo v lastnih družbah. Ampak *kako*? So ti sistemi vzniknili iz nič, jih ni najprej spremljalo vsaj dolgo nagovarjanje s fašistoidnim diskurzom, ustvarjanje primerne družbenega habitusa? Če ne upoštevamo zgodovinskih in aktualnih družbenih procesov, je povsem nemogoče brez površnega banaliziranja razumeti, kako so se lahko skozi zgodovino razvili tako monstruozni sistemi; sistemi, ki pa so bili le logično nadaljevanje nadvse modernih praks nadzora, podrejanja in instrumentaliziranega racionalizma. Sistemi, ki imajo precej daljšo dediščino, kot bi si nekateri danes radi priznali. Te dolgo uveljavljene prakse so se preprosto institucionalizirale in implementirale v dovršen skupek političnih aparatov in mehanizmov.

Marcuse, ki je podobno kot preostali člani Frankfurtske šole zaradi vzpona nacizma prebegnil v ZDA, je tri leta za Orwellovim besedilom napisal nenaslovljen rokopis, v katerem je bilo 33 tez o svetovni družbeni situaciji. Čeprav je bil fašizem formalno poražen, Marcuse (1998) zapiše, da od demokratičnih praks ostaja bore malo. Svet se bo po njegovem razdelil na dva tabora, sovjetskega in neofašističnega. »Pod temi okoliščinami ostaja le ena alternativa za revolucionarno teorijo, da neusmiljeno in odprto kritizira oba sistema.« (ibid.: 217) Napoved bipolarnosti se je s hladno vojno izkazala za pravilno, ostro nasprotovanje praksam obeh sistemov pa je svoj vrhunec doživelo v novih družbenih gibanjih, za katera so bile Marcusejeve teorije med osrednjimi inspiracijami. Precej nenavadno bi se po padcu železne zavesе moralo zdeti dejstvo, da Marcuse demokratični projekt ZDA imenuje za fašistoidnega, še posebej glede na to, da se je prav ta sistem zadnjih dvajset let nonšalantno dojemal kot prototip tega, kaj naj bi pomenila demokracija (njegovo preizpraševanje pa je bilo omejeno predvsem na margino, ki se jo je podobno kot danes označevalo za radikalno in nevarno).

* * *

Kratka analiza aktualnih procesov, ki nakazujejo možnost vzpostavitve novega fašistoidnega reda, se mora začeti pri politično-ekonomskih odnosih, vsaj če naj pristop k njegovi analizi razumemo kot kritično-materialističen. Marcuse je bil na primer dobro seznanjen s »kvaliteto« demokracije v ZDA ter z oblikami sodobne eksploatacije in podrejanja, ki obstajata tudi onkraj totalnih fašističnih sistemov.⁸ Prav prakse kapitalizma, torej sistema, ki je glavno in neproblematizirano gonilo današnjih družb, je v omenjenem tekstu neposredno povezal s fašizmom. Kapital je po njegovem mnenju »ustvaril (ne le v fašističnih državah) teroristični aparat z izrazito in vseprisotno močjo.« (ibid.: 218)

Tendenca po fašistoidnosti je integrirana v same temelje kapitalizma (primerjaj Vodovnik, 2009; Centrih, 2013). V zadnjih desetletjih se izrazito kaže na vsaj dveh različnih ravneh. Prva je abstrahirana raven obče širitve blagovne forme, ki se pri prenosu v konkretne prakse kaže kot intenzivno pronicanje komodifikacije (poblagovljenja) na vsa področja človeških življenj. Druga raven se dotika financiranja kapitala in z njo povezane ponovne redistribucije družbenega bogastva, ki je potekala od vzpona neoliberalnih ekonomskih doktrin, še dodatno pa se je intenzivirala s svetovno gospodarsko krizo. Ta vsaj za zdaj ni prinesla obrata od neoliberalizma, ampak kvečjemu njegovo materialno utrditev (a se je obenem na valovih vstaj raztreščila njegova družbena hegemonija).

Zgodovinski kapitalizem se v prvi vrsti kaže kot proces splošno razširjene komodifikacije družbenih procesov, s čimer se ustvarjajo kompleksne (sčasoma globalne) blagovne verige (glej Wallerstein, 1983: 1. pogl.). Čeprav je za številne kritike kapitalizma ta proces sekundarnega pomena, so se zaradi njegove intenzivnosti začele pojavljati (predvsem moralne) kritike tudi v osrednjem toku humanistične in družboslovne misli (na primer problematika financiranja vsakdanjega življenja, vladavine denarja itd.). Z intenzivno širitvijo komodifikacije na področje komuniciranja in informacij od sredine dvajsetega stoletja je pri tem procesu nastal kvalitativni preskok glede na njegove prejšnje faze. Sam ga poizkušam pojasniti s konceptom *pronica* *komodifikacije*. Zaradi pretočnosti in fluidnosti komuniciranja, ki ne pozna klasičnih meja ali morebitnih »fizičnih« omejitev, lahko namreč komodifikacija pronica v skorajda vsa področja družbe in človeških življenj. Številne meje, ki so bile kapitalu postavljene še pred nekaj desetletji, se s tem rušijo: *in vse, kar je trdno, se razblinja*. Tokrat s pomočjo ekspanzije blagovne forme, ki se lahko širi v vse pore življenja, med drugim v intimne dele človeških življenj, v polje družbene reprodukcije, pa tudi na širša področja znanja, kulture, informacij, pri katerih igra vedno pomembnejšo vlogo vzpon intelektualnih pravic. Prodornost novih informacijskih in komunikacijskih tehnologij prispeva k utekočnanju meja, skupaj pa ti procesi predstavljajo pomemben predpogoj za uspešno kapitalistično kolonizacijo področij, ki poprej niso bila podrejena vladavini kapitalističnega trga. Že samo ta kvalitativni preskok je pomembno prispeval k družbeni redistribuciji bogastva in vzpostavil nove družbene asimetrije med lastniki na eni strani in tistimi, ki so na drugi strani od lastništva in dostopa izločeni. Naraščajoč pomen avtorskih pravic se je na primer opisovalo kot *drugo fazo ograjevanja*, kar vleče zgodovinsko vzporednico z ograjevanjem skupnih zemljišč, ko sta se s primarno akumulacijo vzpostavljala kapitalistični sistem in trg delovne sile (Harvey je ta zgodovinsko ponavljajoči se proces poimenoval akumulacija-kot-odvzemanje).

Financiranje kapitalizma in vzpon neoliberalne doktrine je drugi obraz teh politično-ekonomskih procesov, ki so kapitalu omogočili nemoteno prehajanje nacionalnih meja in sprva neoimperialno kolonizacijo (med drugim prek zadolževanj) navzven, po novem pa tudi navznoter in na mikroravni vsakdanjih življenj (glej Lazzarato, 2012). Drži sicer, da se diferenciacija med kapitalističnim razredom in proletariatom, ki je imanentna kapitalizmu, v spremenjenih zgodovinskih okoliščinah morda kaže na drugačen način, kot se je v bližnji ali daljni preteklosti. Za Lazzarato (2012) se po zadnji gospodarski krizi manifestira predvsem v (neoliberalnem) odnosu med upnikom in dolžnikom. A to je odnos, ki je kvalitativno enak razmerju sil med lastniki in nelastniki (kapitla, proizvodnih sredstev), čeprav gre za različne empirične manifestacije teh temeljnih ekonomskih asimetrij. Podobna enakost namreč velja za odnose med rentniki in tistimi, ki so rento prisiljeni plačevati, ali, z besedami Herberta Schillerja, med *tistimi, ki imajo in tistimi, ki nimajo*. Torej med peščico zmagovalcev in globalno gledano veliko večino poražencev. V vseh teh družbenih odnosih namreč ne obstaja idilčna enakost izmenjanih blag med posamezniki, ampak gre v samem temelju za izkoriščevalske odnose, ki temeljijo na (ne)lastništvu in zmeraj bolj tudi na (ne)dostopu in (ne)svobodi. Definicija tega temeljnega družbenega razmerja Negrija in Hardta (2003: 56–57) se zdi primerna: »Pod kategorijo proletariata razumemo vse tiste, ki jih izkorišča in podjarmlja kapitalistična dominacija [...]. Različne oblike dela so tako ali drugače podvržene kapitalistični disciplini in kapitalističnim produkcijskim odnosom. Proletariat kot razred določa dejstvo, da je znotraj kapitala in ga vzdržuje.« Opazujemo lahko intenziven proces strukturnega nasilja pri redistribuciji bogastva od že tako revnih k najbogatejšim, ki je posebej očiten v Evropski uniji, ki danes kolonizira tudi

navznoter. Politike zategovanja pasov ob tem vodijo v pavperizacijo, brezperspektivnost, obup, vedno pogostejše upiranje proti njim pa do represije. Neoliberalizem vsebuje vse pritikline, ki bi lahko vodile v novi fašistični red, vključno s kolonizacijo na domačem parketu.

* * *

S tem sta tesno povezana politična raven in razpad »starega« dojemanja demokracije: resna kriza reprezentativne *strankokratske* demokracije. Colin Crouch (2004) je že pred svetovno gospodarsko krizo – a kot epifenomen neoliberalizma – poudarjal, da se današnja družba giblje v smer postdemokracije. Čeprav so se vse vitalne komponente in institucije liberalne parlamentarne demokracije ohranile, v nekaterih primerih celo okrepile, je njihova vloga povsem spremenjena in prej spominja na preddemokratske čase. Po eni strani so se skrajno trivializirale, saj so volitve podobne spektaklu, politiki pa prek personaliziranega političnega diskurza, značilnega za oglaševanje, spominjajo na lastnike trgovinic, ki se trudijo, da bi čim dlje ostali v poslu prodaje sebe-kot-blaga (gre za tendenco, ki jo je ob spremljanju predsedniške »tekme« med Kennedyjem in Nixonom prepoznaval že kritični komunikolog Dallas W. Smythe (1960)); po drugi strani so s krizo egalitarnosti politični procesi znova prešli pod nadzor privilegiranih elit in zasebnih lobističnih interesov. Pojavlja se na primer proliferacija moči akterjev, kot so globalne korporacije. Negri in Hardt (2003) sta ta prehod od liberalne demokracije v novi red povezovala z vzpostavljanjem globalnega imperija oziroma imperialnega vladovanja, v katerem se vloga starih političnih institucij in tudi nacionalnih držav zmanjšuje, meje med državami pa razpadajo in izgubljajo pomen.

Evropska unija, ki je na nadnacionalni ravni na primer prevzela številne politične funkcije, ki so jih poprej opravljale nacionalne države, je vodena tehnokratsko. Tudi nastala je kot projekt zahodnoevropskih političnih in ekonomskih elit. Kot kažejo njeni zadnji ukrepi (in predvsem zmeraj aktualna grožnja z njimi), ki vodijo v politike skrajnega zategovanja pasov in razgrajevanja skupnih institucij in področij, se bo ignoriranje protestnih in vstajniških multitud nadaljevalo. Po potrebi se jih bo le discipliniralo s surovo represivno silo. Prav s koncem industrijske demokracije – saj so demokratične identitete v njej sovpadale z delavsko identiteto – je po Virnu (2005: 23) dana silhueta postmodernega fašizma v postfordističnem akumulacijskem sistemu, ki temelji na proliferaciji kooperacije. Novi postmoderni fašizem se izraža hierarhično, rasistično in despotsko, je »oblika barbarske kolonizacije družbenega sodelovanja izven dela«. (ibid.)

Uveljavljeni red se je prenehal legitimirati prek institucij predstavniške liberalne demokracije. Vlogo najbolj demokratičnega prostora izmenjav in upravljanja družbe je prevzel sam kapitalistični trg, ki se je poizkušal vzpostaviti kot edini preostali in mogoči racionalni mehanizem družbene legitimacije. Hegemonija, ki so jo v spregi zasilno vzdrževale države, njeni nadnacionalni ekvivalenti in globalni kapital, se je raztreščila z globalno krizo. Sedanje stanje je mogoče vzdrževati le še z zatiranjem vstaj, ki prakticirajo radikalni antifašizem: »Postajati imun na 'brata dvojčka' [zgodovinski fašizem, op. a.] danes pomeni elaboriranje in eksperimentiranje s praksami *nepredstavniške demokracije*,« meni Virno (ibid.), h kateremu dodajmo: ki jo bolj ali manj uspešno, a zavzeto, prakticirajo vstajniška gibanja. Poizkuse zadušitev takšnih praks prek legalističnih ovir, zastraševanj in nasilnih posegov lahko vsakodnevno spremljamo tudi ob protestniških manifestacijah v Sloveniji.

Pomembno vlogo pri razgradnji starih institucij in mogočih novih praks demokracije ima ne nazadnje manipulativno komuniciranje. Vanj je poleg ekspanzije oglaševanja treba umeščati tudi lobistične prakse največjih korporacij in invazivni »piar«, znanstveno pa jim asistira

afirmativno (»uporabno«) raziskovanje. Te prakse namesto vsaj deklarativnega služenja javnosti in multitudam tega sveta servilno služijo partikularnim zasebnim interesom tistih, ki si jih lahko privoščijo. Rezultat je dušenje javnega diskurza, depolitizacija političnih tem in sistemsko onemogočanje participativne demokracije: bodisi korupcija javne sfere ali v najboljšem primeru oženje javnega diskurza. Strukturna nujnost služenja ozkim partikularnim interesom se neposredno kaže tudi v medijskih vsebinah, ki dodatno prispevajo k individualizaciji prek naslavljanja individualnih hotenj, želja in udobja, ter z izogibanjem kolektivnim problemom in družbenim vprašanjem, ki jih je mogoče reševati le s kolektivno sprejetimi in izvedenimi rešitvami (glej Jhally, 2006: 106–111). Že z razvojem administrativnega (afirmativnega) raziskovanja množičnih medijev se je pri samem raziskovanju kazala ta tendenca, ki jo je kritična komunikologija vseskozi ostro zavračala (glej na primer Maxwell, 2003). Burkhard Hoffmann (1983: 8) je tako zapisal, da je »raziskovanje množičnega komuniciranja nenasilna sestra fašizma kot vladajoče strategije v visoko razvitem kapitalizmu«. Politično-ekonomska konstelacija kulturno-medijske industrije, ki financira tudi manipulativno raziskovanje in samo komuniciranje, subalternim glasovom in marginaliziranim subjektivitetam strukturno močno omejuje ali celo onemogoča dostop do javne sfere. Njihov vpliv reducira na status protijavnosti in z vsakim trenutkom posebej se morajo boriti za status javnosti. Še v primeru uspeha je njihov vpliv zreduciran na minimum.

Aktualni procesi v družbi z naraščajočimi družbenimi asimetrijami vodijo kvečjemu v barbarizem, ki ga lahko zaustavi samo vztrajen upor na vseh ravneh življenja. Ta odpor se kaže, a njegov dolgoročen uspeh je nejasen in daleč od zagotovljenega. In ker se je besedilo začelo s citatom, se zdi smiselno, da se z njim tudi konča:

Kdo še sploh hoče videti blede in parazitski evropski vladajoči razred, ki je vodil naravnost in ancien régime k nacionalizmu, od populizma k fašizmu in ki sedaj pritiska v smeri generaliziranega neoliberalizma? Kdo še hoče videti te ideologije in birokratske aparate, ki so hranili in podpirali trohneče evropske elite. In kdo še sploh lahko prenaša te sisteme organizacije dela in korporacije, ki so uničile vsakega vitalnega duha? (Negri in Hardt, 2003: 301)

Literatura

- CENTRIH, L. (2013): *Fašizem v današnji družbenopolitični problematiki*. Dostopno prek: <http://mismouniverza.org/lev-centrih-fasizem-danasnji-druzbenopolitcni-problematiki/> (4. januar 2013).
- COHEN, S. (2006): Vztrajanje pri dediščini fašizma: od nadzora nad priseljevanjem do močne države. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 226: 112–129.
- CROUCH, C. (2004): *Post-Democracy*. Cambridge, Malden, Polity.
- DEBORD, G. (1999): *Družba spektakla*. Ljubljana, Študentska založba.
- DOLAR, M. (2012): »Nemara utegnemo v tej deželi celo dobiti levico?« Intervju Boruta Mekine z dr. Mladenom Dolarjem. *Mladina* 51–52: 34–39. Dostopno prek: <http://www.mladina.si/118998/dr-mladen-dolar-nemara-utegnemo-v-tej-dezeli-dobiti-celo-levico/> (2. januar 2013).
- HOFFMANN, B. (1983): On the development of a materialist theory of mass communications in West Germany. *Media, Culture and Society* 5(1): 7–24.
- JAMESON, F. (1998): *The Cultural Turn: Selected Writings on the Postmodern, 1983–1998*. London, New York, Verso.

- JHALLY, S. (2006): *The Spectacle of Accumulation: Essays in Culture, Media, and Politics*. New York, Peter Lang.
- LAZZARATO, M. (2012): *Proizvajanje zadolženega človeka: esej o neoliberalnem stanju*. Ljubljana, Maska.
- MARCUSE, H. (1987): Boj proti liberalizmu v totalitarnem pojmovanju države. V *Kritična teorija družbe: Izbor tekstov (Zbornik tekstov Frankfurtske šole)*, ur. S. Žižek in R. Riha, 82–114. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- MARCUSE, H. (1998): 33 Theses. V *Technology, War and Fascism: Collected Papers of Herbert Marcuse, Volume One*, ur. D. Kellner, 215–228. London, New York, Routledge.
- MAXWELL, R. (2003): *Herbert Schiller*. Lanham, Rowman & Littlefield Publishers.
- NEGRI, A. in HARDT, M. (2003): *Imperij*. Ljubljana, Študentska založba.
- ORWELL, G. (1944): What is Fascism? *Tribune*, 24. marec. Dostopno prek: <http://alexpeak.com/twr/wif/> (28. december 2012).
- SMYTHE, D. W. (1960): The Modern Media Man and the Political Process. V *Counterclockwise: Perspectives on Communication*, ur. T. Guback, 109–126. Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press.
- VIRNO, P. (2005): Theses on the New European Fascism. *Grey Room* (21): 21–25.
- VODOVNIK, Ž. (2009): *Fašistične inklinacije kapitalizma*. Dostopno prek: <http://www.bajta.si/kolumna/ziga-vodovnik-fasisticne-inklinacije-kapitalizma> (10. december 2012).
- WALLERSTEIN, I. (1983): *Historical Capitalism*. London, Verso.
- ZORN, J. (2006): Od izjeme do norme: centri za tujce, priseljevanje, deportacije. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 226: 54–73.

Dan antiFašizmov na FDV

Tu Je Vse Živo

Vas pa precej vid matra, kaj?

MAJ 2010

Kritika »glasnega« fašizma
12h - 14h (Velika dvorana FDV)

Kritika »tihnega« fašizma
14h - 16h (Velika dvorana FDV)

• Učebni kotički brez meja »Tu-je vse živo«
Od 16h dalje (Avla FDV)

• Gledališki nastop: Od 16h dalje (Avla FDV)

• Filmske projekcije Od 16:30 ure (Predavalnica FDV 20)

• Vizualne predstavitve (Hodniki FDV)

• Glasbeni del: Ob 12h članice
ženskega pevskega zbora Kombinat (Avla FDV),
od 16h DJka in DJ (Avla FDV),

Na prvem dogodku v organizaciji seminarja AntiFa na Fakulteti za družbene vede so kot govornici nastopili:

- Marta Gregorčič s prispevkom »Neonacistična gibanja in skupine v 80. in 90. letih«,
- Andrej Pleterski s prispevkom »Karantanci in Slovenci, mit demistifikacije«,
- Barbara Rajgelj s prispevkom »Pravni vidiki neonacionalizma«,
- Žiga Vodovnik s prispevkom »Mreženje in povezovanje slovenskih neonacističnih skupin v Sloveniji in mednarodnem okolju«,
- Erik Valenčič s prispevkom »Neonacistične skupine v Sloveniji«,
- Alenka Švab, Roman Kuhar in Ana Ovsenik s prispevkom »Analiza parlamentarne razprave ob sprejemanju družinskega zakonika«,
- Andrej Kurnik s prispevkom »Migrantska politika«,
- Metka Mencin Čeplak s prispevkom »Radikalni relativizem, biologijske predpostavke družbenih ved in 'znanstvene' legitimacije evgenike«,
- Andreja Vezovnik in Robert Bobnič s prispevkom »Analiza konstrukcije islama v novinarskih diskurzih«.

Spletna povezava do izjav nekaterih govorcev: <https://www.youtube.com/watch?v=HX6Y3QcYBnk>.

Diskurz o islamu ali dispozitiv izjav in objekta

Primer islamskega versko-kulturnega centra

*Nacizem se lahko skrjuje v Ikeinem pohištvu,
v urbanem središču, ki zgloda podobno kot Kitzbühel,
raje gledam džamije kot palčke na dvorišču s travo,
pokošeno kot na fakin' golf igrišču.*

(N'toko, Zig Zig)¹

¹ Citat je mnenje njegovega avtorja in izraža stališče obeh avtorjev prispevka.

Uvod

Prvo resno pobudo za gradnjo džamije je muslimanska skupnost predlagala že leta 1969. Z argumentom neprimernih prostorov (npr. Hala Tivoli), ki jih morajo muslimani uporabljati za verske obrede, se je v sedemdesetih letih zvrstilo kar 25 predlaganih lokacij za gradnjo džamije v Ljubljani, pri čemer so se uveljavili trije predlogi. Prvi idejni projekt je bil izdelan že leta 1971, po katerem naj bi objekt stal na Dečkovi cesti. Ustavili so ga mestni urbanisti, ki so zahtevali izdelavo predlogov še za preostali dve predlagani lokaciji. Izid je bil predlog nove lokacije leta 1973 na Tomačevski cesti v Stožicah. Kljub dogovoru so lokacijo ljubljanski mestni svetniki zavrnili in leta 1974 muslimanski skupnosti ponudili nove tri lokacije. Predlagane lokacije so bile problematične, saj bi zahtevale izselitev tamkajšnjega prebivalstva na stroške muslimanske skupnosti, kar je bilo seveda neizvedljivo iz ekonomskih in ideoloških razlogov. Zgodba se je nadaljevala leta 1976, ko je bila znova določena nova lokacija na stičišču Šmartinske in Pokopališke ceste, ki jo je muslimanska skupnost sprejela in dala izdelati načrte. Kljub temu pa je leta 1979 ljubljanski urbanistični komite s podporo ljubljanske mestne oblasti to lokacijo označil za neustrezno in določil lokacijo v bližini Žal. Vendar se je tudi ta projekt izkazal za neuspešnega. Leta 1987 je Ljubljanski regionalni zavod za varstvo kulturne in regionalne dediščine predlagal peto lokacijo, nato pa arhitekt Vladimir Mušič še osem novih lokacij. Izveden je bil tudi natečaj za arhitekturno rešitev džamije, ki naj bi bila prilagojena Plečnikovemu slogu na Žalah. Tudi ta projekt ni bil realiziran zaradi polemik glede lokacije. Leta 1999 je predsednik lokalne skupnosti izjavil, da ne bo dovolil gradnje, ker sta na tem mestu že dva večja onesnaževalca, avtomobilski sejem in deponija odpadkov (sic!). Leta 2001 je bila določena že šesta lokacija na Viču, tudi ta pa zavrnjena zaradi domnevno poplavne ogroženosti območja. Skladno z zavračanjem lokacij se je tudi nestrpnost argumentov proti džamiji stopnjevala. Izražene so bile eksplicitne islamofobne izjave v Ljubljanskem mestnem svetu kot tudi v javnosti in medijih (Dragoš, 2004). Po vročih polemikah in grožnjah z referendumskimi pobudami pa je bil leta 2011 znova razpisan natečaj

² Avtorja izjavlja, da je pričujoče poglavje samostojno avtorsko delo Roberta Bobniča. Poglavje je del, pravzaprav rekonstrukcija, avtorjevega diplomskega dela v nastajanju.

za gradnjo islamskega verskega in kulturnega centra (IVKC), na katerem je bil izbran arhitekturni biro Bevk Perović. Predvidena lokacija je na degradiranem območju med Parmovo in Kurilniško ulico v Ljubljani, dela naj bi se že začela konec leta 2012.

Gradnja džamije ima torej v Sloveniji zelo dolgo zgodovino. Lahko bi rekli, da nekako sovпада z genealogijo islamofobije. Tako se je preprečevanje gradnje objekta, polemiziranje glede lokacij ter višine minareta in namembnosti objekta ves čas povezovalo predvsem z islamofobnimi in fašistoidnimi argumenti, ki so tvorili diskurzivno raven (gl. Dragoš, 2004). Zaradi povezanosti objekta džamije in diskurza o džamiji ter islamu moramo oba fenomena obravnavati kot tvorca širšega dispozitiva, ki ga obdelujeva v nadaljevanju.

Analizo, ki sledi, predstavlja v dveh delih. V prvem gre za analizo besedil, torej skupka izjav, ki tvorijo diskurz o islamskem versko-kulturnem centru, džamiji in islamu. Diskurz se je tvoril skozi javno razpravo, in sicer v dveh obdobjih, ko je bila javna razprava tudi najbolj burna, v letih 2003 in 2008 ter deloma leta 2009. V drugem delu analize se osrediniva zgolj na analizo objekta IVKC kot arhitekturne rešitve. Tukaj narediva analizo slikovnega materiala podobe IVKC (fotografij, renderjev, simulacij prostora), ki so bili v novembru 2011, po razpletu natečaja za arhitekturno rešitev IVKC v Ljubljani, javno objavljeni. Seveda drugi del ni neodvisen od prvega dela analize, pravzaprav naju zanima prav kompleksno in heterogeno razmerje diskurzivnega in nediskurzivnega, izrečenega in neizrečenega, govor o IVKC in IVKC sam. Temu heterogenemu skupu diskurzivnega in nediskurzivnega po Foucaultu in Deleuzu praviva dispozitiv. Prav zato lahko pričujoči članek bistveno presega tradicijo diskurzivnih in semiotičnih analiz, gre za poskus vpeljave dispozitiva kot adekvatnega koncepta za analizo družbenih fenomenov, za poskus izdelave dispozitivne analize. V prvem delu sva sicer v analizo vključila besedila iz slovenskih medijev, ki so vsebovali ključne besede *džamija*, *mošeja*, *islam*, *islamska skupnost*. Nabor besedil nama je za izbrani časovni odsek iz svojega *press klippinga* priskrbel Urad Vlade RS za komuniciranje. V analizo so bila vključena besedila različnih časopisnih in revijalnih rubrik: kolumna, komentar, uvodnik, glosa, pisma bralcev, torej mnenjski žanr in t. i. tude novice. Namenoma sva se odločila, da vključiva tudi pisma bralcev, saj se v tej rubriki pod krinko »svobode govora« skriva ideološka usmeritev medija. Nestrpne in diskriminatorne izjave, ki s strani urednikov in novinarjev niso legitimne, doživijo svoj razcvet prav v pisnih bralcev. Vključila sva besedila iz večjih tiskanih dnevnikov in tednikov: *Slovenske novice*, *Delo*, *Dnevnik*, *Demokracija*, *Mag* in transkripte dveh televizijskih oddaj *Trenja* (Pop TV, Pro plus). Prvo obdobje, v katerem sva delala analizo besedil, je bilo zamejeno od 1. julija 2002 do 1. aprila 2003, drugo obdobje pa od 1. junija 2008 do 1. marca 2009. Oddaji *Trenja* sta z dne 23. januarja 2003 in 11. decembra 2008. V drugem delu sva se osredinila na analizo zmagovalne arhitekturne rešitve za IVKC, ki jo je predlagal arhitekturni biro *Bevk Perović arhitekti*. Za širšo kontekstualizacijo arhitekturne rešitve sva se poslužila izjav za javnost, ki so jih izrekli pomembnejši odločevalci (Mestna občina Ljubljana, strokovnjaki, žirija) ter arhitekta biroja Bevk Perović arhitekti, ki so jih povzemali in citirali mediji ob razglasitvi rezultatov natečaja.

Od diskurza do dispozitiva²

Misel ni stabilen racionalen sistem, temveč nenehno spreminjajoča se smer, zato vsak veliki mislec napreduje prek kriz, pravi Deleuze (Deleuze, 1995: 94). Foucaultovsko pravilo pa pravi,

da vsaka na novo odkrita realnost, imenovana os, kar lahko razumemo tudi kot novo smer ali miselno dimenzijo, vključuje in transformira že odkrite osi, zato so Foucaultovi koncepti izpostavljeni nenehni transformaciji in postajanju. Episteme postaja dispozitiv, dispozitiv postaja historično singularna forma izkušnje, če se osredinimo na bistvene koncepte foucaultovskega miselnega polja. Če pa vemo, da se koncept diskurza veže na koncept episteme, potem nam metamorfoza koncepta episteme v koncept dispozitiva omogoča potencilirati analizo z diskurzivne na dispozitivno raven.

O postajanju episteme v dispozitiv Foucault govori takole: »V *Besedah in rečeh* sem hotel narediti neko zgodovino *episteme* in ostal sem v slepi ulici. Kar bi sedaj želel narediti, je, da pokažem, da je to, kar imenujem dispozitiv, nekaj dosti bolj splošnega od *episteme*. Oziroma da je *episteme* neki specifično *diskurzivni* dispozitiv, v nasprotju z dispozitivom, ki je diskurziven in nediskurziven, z dosti bolj heterogenimi elementi.« (Foucault, 2008: 196) Ko rečemo episteme, že rečemo dispozitiv, pa vendar ko rečemo episteme, rečemo – kaj? To, da z episteme mislimo na diskurzivni prostor, znotraj katerega lahko v neki dobi vznikne neka znanost. »Episteme ni forma spoznanja ali tip racionalnosti, ki bi s tem, ko bi prečil najrazličnejše znanosti, izražal suvereno enotnost subjekta, duha ali dobe; je celota relacij med znanostmi, ki jih lahko odkrijemo v dani dobi, ko jih analiziramo na ravni diskurzivnih regularnosti.« (Foucault, 2001: 206) Analiza episteme pokaže, kako neka vednost, izrekana skozi nek diskurz, pridobi status znanosti. Pokaže, »kako je instavriranje neke znanosti in morebiti njen prehod k formalizaciji lahko našel svojo možnost in svojo incidenco v diskurzivni formaciji ter v modifikacijah njene pozitivnosti.« (ibid.: 205) Povedano drugače, vsaka znanost eksistira v nekem imanentnem razmerju z diskurzom, ki preči različne skupine izjav – tako znanstvene kakor filozofske, tako politične kot pravne, tako medijske kot umetniške, tako realne kakor fiktivne. Foucault se želi dobesedno dokopati do plasti, s katero lahko pokaže, da vse te različne grupacije izjav nastopijo z istim sistemom formacije, ki jih pogojuje, temu sistemu pa pravi diskurzivna formacija. Tako je diskurz ime za celoto »izjav, če te izhajajo iz iste diskurzivne formacije; diskurz ne formira retorične ali formalne enotnosti, ki je neskončno ponovljiva in katere pojavitev ali rabo bi lahko naznačili v zgodovini; diskurz je konstituiran iz omejenega števila izjav, za katere lahko definiramo celoto pogojev eksistence.« (ibid.: 128) Diskurz je veriga ali skupek izjav, ki se v neki dani okoliščini pojavijo o določeni temi ali v zvezi z določenim dogodkom.

Pomembno je poudariti, da diskurz po Foucaultu nima niti statusa označevalca niti statusa označenca, temveč – kot vidimo – status izjave, funkcije, »ki kot lastna pripada znakom« (ibid.: 94). Izjava ni lingvistična in/ali semiotična entiteta, temveč modalnost eksistence, ki pripada neki celoti znakov, kolikor so bili izjavljeni; funkcija, ki tej seriji znakov podeli neko singularno eksistenco. Izjava pripada redu dogodka, pravzaprav izjava je dogodek – »izjava je vselej dogodek, ki ga niti jezik niti pomen ne moreta nikoli povsem izčrpati.« (ibid.: 32) Niti jezik: jezik kot struktura, ki kaže na možnosti konstrukcije neskončnega števila izjav. »Deskripcija dogodkov diskurza postavlja povsem drugo vprašanje: kako pride do tega, da se pojavi takšna izjava in da se na njenem mestu ne pojavi nobena druga.« (ibid.: 31) Niti pomen: pomen kot vprašanje, kaj je pravzaprav bilo izrečeno v tistem, kar je bilo izrečeno. Potemtakem diskurz ni simbol, temveč materialen; po Foucaultu primarna funkcija govornice ni označevalna, temveč to, da se govornica godi, da se izraža, godi in izraža pa se tako, da se kot ponavljajoči se dogodek vsakič znova in vsakič z drugimi in drugačnimi pogoji razprši po diskurzivnem prostoru. Diskurz ni kontinuiteta, ki bi v času obstajala nespremenljivo, ampak diskontinuiteta, ki transformira same pogoje izjavljanja.

Da pa bi prišli do te specifične, diskontinuirane in razpršene realnosti diskurza, kakor se kaže Foucaultovemu očesu, moramo suspendirati vsako načelo enotnosti v redu jezika. Ko to storimo, dobimo neko neizmerno polje, po katerem so razpršene različne izjave, ki so bile artikulirane. Ker izjava eksistira na način disperzije, to pomeni, da vznikne v relaciji do drugih izjav, da vznikne kot razlika – »pozorni poskušamo biti na to zarezo, ki jo konstituira izjava, na to nezvedljivo – in pogosto skorajda neopazno – nenadno pojavitev« (ibid.: 32), in da sama zase eksistira kot razpršena. Tam, kjer najdemo podobno disperzijo, podobno regularnost razpršenih razmerij med izjavami, tam potem govorimo o diskurzivni formaciji, ki, kot je bilo že rečeno, definira pogoje eksistence za neko celoto izjav, za neki diskurz kot nosilec neke vednosti (ibid.: 42, 155).

Ker po Foucaultu diskurz ni izenačen s simbolno strukturo, ki skozi označevalno operacijo strukturira realnost, tako da lahko vse objekte motrimo kot diskurzivne, diskurz stopa v razmerje z nediskurzivnim. Prav zato Foucault reče, da je z episteme, ki skuša dogodek nekega diskurza (znanosti) misliti le z diskurzivnimi pogoji, zašel v slepo ulico. In prav zato dispozitiv pomeni vez diskurzivnega in nediskurzivnega.

Potemtakem ko rečemo episteme, že rečemo dispozitiv – kaj pa rečemo, ko rečemo dispozitiv? Predvsem to, da dispozitiv določa način, kako eksistira neki diskurz, sam dispozitiv pa ni niti diskurziven niti nediskurziven, temveč predvsem heterogeni skup diskurzivnih in nediskurzivnih elementov. Dispozitiv pomeni vez med temi heterogenimi elementi, vez, ki ima bistveno strateško funkcijo. »To je lahko bila, na primer, zajezitev neke prosto gibajoče se količine prebivalstva, ki je pomenila oviro za družbo s pretežno merkantilističnim tipom ekonomije: tu je šlo za strateško zahtevo, ki je igrala vlogo matrice nekega dispozitiva, ki je sčasoma postal dispozitiv kontrole-podvrženja norosti, duševne bolezni, nevroze.« (Foucault, 2008: 194) Koncept dispozitiva povzroči pomemben konceptualen premik: kot prvo, vključi realnost nediskurzivnega, in kot drugo, omogoča misliti realizacijo strateškega razmerja sil, ki s tem ko deluje tako skozi izrečeno kot neizrečeno, izrečeno in neizrečeno postavlja v neko vez. Vprašanje, ki se tu postavi kar samo, pa je seveda, kaj sploh je nediskurzivno.

Nediskurzivno ni materialna realnost – realnost kot taka, čemur Lacan pravi realno –, na katero bi se lahko referiral diskurz, ko se izreka. Ne gre za objekt, na katerega se referira diskurz; ta objekt namreč ostaja diskurziven, pravzaprav nastopa kot derivat izjavljalne funkcije, prav tako kakor subjekt. Nediskurzivno tudi ni družbeni kontekst, vendarle pri Foucaultovem konceptu diskurza ne gre preprosto za interakcijo diskurza in družbenega konteksta, ampak za mikrofizično – Deleuze bi rekel molekularno – raven, na kateri delujejo diskurzivni in nediskurzivni elementi. Ko se bomo potemtakem še enkrat vprašali, kaj je nediskurzivno, bo Foucault odgovoril: »Vse, kar v družbi funkcionira kot sistem prisile in ni izjava, skratka vse, kar je v družbi nediskurzivno, je institucija.« (ibid.: 197) Pa vendar nam takšen odgovor naredi slabo teoretsko uslugo, če si pod institucijo lahko zamislimo vsak kodiran in fiksiran režim delovanja: šola, trg, država, korporacija, tovarna. Zato moramo Foucaultovemu odgovoru priključiti še Deleuzovo redukcijo nediskurzivnega na vidno. Toda tako kot izjava ni preprosto beseda, tako tudi vidno ni preprosto reč. »Vidnosti niso forme objektov, niti forme, ki bi se pokazale pod lučjo, marveč forme luminoznosti, ki so kreirane s svetlobo samo in ki omogočijo stvari ali objektu, da eksistira le kot fleš, iskra in blisk.« (Deleuze, 2010a: 45) Stvar ne eksistira pred svetlobo, ampak znotraj distribucije svetlobe kot polja vidnega. Zapornik na primer eksistira le znotraj distribucije svetlobe, kakor ga porazdeli institucija zavora kot panoptični dispozitiv. Vidnosti so, skratka, pogoji možnosti, da neki objekt vidimo, kot ga vidimo in kot ga v skladu s temi pogoji tudi moramo videti. Vidimo pa ga kot subjekt, ki tako kot pri izjavi ni nič drugega

³ Berimo slavni Foucaultov komentar Maggrittove risbe *To ni pipa*, na kateri Maggrite nariše pipo, pod njo pa pripiše: »To ni pipa«: »Nimata več skupnega prostora, nimata več mesta, kjer bi lahko interferirala, kjer bi bile besede zmožne privzeti neko figuro in kjer bi podobe lahko vstopile v red besednjaka. Na majhen, droben, nepobarvan in nevtralen trak, ki v Maggritovi risbi ločuje besedilo in figuro, je potrebno gledati kot na izdolbino, kot na negotovo in megleno področje, ki sedaj ločuje pipo, lebdečo na svojem nebu podobe, in zemeljski topot besed, ki korakajo v svoji zaporedni liniji. Nemara je pretirano reči, da obstaja neka praznina ali neka vrzel: prej gre za odsotnost prostora, izbris 'skupnega mesta' med znaki pisave in potezami podobe.« (Foucault, 2007: 20).

kot funkcija, izvedena iz vidnega – subjekt in objekt vidnega: mesti, pozicionirani znotraj distribucije svetlobe.

Bistveno pa je, kot pove že Foucault, da nikoli ne vidimo tistega, kar izrekamo, in nikoli ne izrekamo tistega, kar vidimo,³ med besedami in rečmi ni nobene inherentne vezi, nobene homolognosti in intencionalnosti. Z drugimi besedami, objekt izjave in objekt vidnega si nista homologna, pa vendar stopata v neko vez, ki deluje kot dispozitiv. Macdonald se moti, ko piše: »Eden izmed izzivov aplikacije Foucaultove metodologije na medijsko analizo je, da Foucault ne ponudi podlage za razumevanje mehanizmov, s katerimi se sekata diskurzivno in nediskurzivno.« (Macdonald, 2003: 19) Dispozitivi so namreč stroji, ki naredijo videti in govoriti (Deleuze, 2007: 6). Narediti videti in govoriti pa pomeni sekati diskurzivno in nediskurzivno. Vsak dispozitiv predvideva režim svetlobe, »način, kako svetloba pada, se zabrisuje in razširja ter tako porazdeljuje vidno in nevidno, porodi ali povzroči izginotje objekta, ki brez nje ne obstaja« (ibid.), in vsak dispozitiv predvideva tudi režim izjav,

ki definira, kaj lahko znotraj nekega dispozitiva sploh izjavljamo. Tako en kakor drug režim, sploh pa njun heterogeni sklop znotraj nekega dispozitiva, lahko vznikne le tako, da realizira sile, ki so lastne nekemu dispozitivu. Sile pa, ko prehajajo v razmerja, to mora biti jasno, konstituirajo razmerja moči. Nietzschejanski princip namreč pravi, da sila vedno deluje na silo, bodisi tako, da afektira, bodisi tako, da je afektirana (Deleuze, 2010b: 6). Vznik izjave pomeni integracijo afektov v jezik, vznik vidnega pa integracijo afektov v svetlobo. »Razmerja med tema dvema formama v srcu njune 'nevezi' pomenijo dva načina, s katerima se fiksirajo nestabilna razmerja med silami, lokalizira in globalizira razpršenost in regularizirajo posamične točke.« (Deleuze, 2010a: 66–67) Ni nam treba posebej poudarjati, da je dispozitiv oblasten – tako v smislu tega, da v nekem času in prostoru vlada ta in ne kakšen drug dispozitiv, kot v smislu tega, da subjekte potem, ko jim podeli mesto izjavljanja in mesto videnja, postavi v določena razmerja moči.

Moč in oblast nekega dispozitiva pa naposled izhaja natanko iz nekega imanentnega, pa tudi historično kontigentnega imperativa; če ponovimo, iz strateške zahteve, ki predstavlja vlogo matrice nekega dispozitiva. V skladu s Foucaultovo poznejšo razdelavo in mutacijo temeljnih konceptov njegove misli bi lahko rekli, da dispozitiv predstavlja in izvira iz nekega procesa problematizacije, ki določena vedenja ali določena delovanja postavi za problem in ki definira pogoje, pod katerimi so lahko na ta problem dani različni, tudi med sabo kontradiktorni odgovori. »Razvitje danega v vprašanje, transformacija skupa ovir in težav v probleme, na katere bodo skušali odgovoriti številni odgovori, konstituira točko problematizacije in specifično delo misli.« (Foucault, 1997: 118)

Pri tem članku bo takšna problematizacija povzeta v objektu IVKC. Povedano drugače, s konceptom dispozitiva bova skušala intervenirati v izjavno polje, ki ga jemljeva kot medijsko izjavno polje, zgoščeno okoli problematizacije gradnje IVKC v Ljubljani, in v polje vidnega kot same arhitekturne rešitve za gradnjo IVKC. Ali, rečeva še minimalno drugače, zanima naju, kako ti dve polji prehajata v vez, in znotraj kakšnega dispozitiva – kakšnih dispozitivov – deluje proces problematizacije gradnje IVKC v Ljubljani.

Izjava in diskurz

Dasiravno se v prispevku ne želiva osrediniti na tipične binarne diskurzivne mehanizme, ki družbeno večino oz. »nas« simbolno ločijo od manjšine oz. »drugega«, pa v nadaljevanju vseeno podajava oris slovenskega večinskega diskurza o islamu, ki temelji na omenjeni dihotomiji. Meniva namreč, da je ta oris nujen, saj pomeni širše diskurzivno polje, v katerem nastajajo konkretni argumenti, vezani na IVKC, ki pozneje pomembno vplivajo na njegovo arhitekturno zasnovo. Z drugimi besedami, če problematizacijo gradnje IVKC kot prvo analizirava na ravni izjavnega polja kot diskurzivnega dela dispozitiva gradnje IVKC, se nama to izjavno polje kaže kot ravnina imanence, na kateri so v medsebojnih razmerjih razpršene izjave novinarske, politične, pravne, znanstvene, umetniške in popularno-kulturne realnosti. Izjave, izrečene znotraj novinarskega diskurzivnega polja, tako niso ločene od preostalih izjav, izrečenih na drugih diskurzivnih poljih. Ker pa se diskurz vzpostavi tako skozi lastna diskurzivna pravila kakor v razmerju do nediskurzivnega, moramo pri analizi novinarskega diskurza upoštevati tudi specifičnost novinarskega sporočanja kot specifičnega sporočevalnega režima. »Ti konvencionalni režimi so odvisni tako od kulturnih mitov, na katerih temelji novinarsko upovedovanje, kot od novinarske samopredstave in poklicne ideologije ter produkcijskih rutin in poklicnih standardov.« (Luthar in Jontes, 2007: 32) Prav zato *izvor* diskurza ni posamičen novinar kot avtor, pa tudi ideološki kontekst delovanja nekega partikularnega medija ne. Kar pa ne pomeni, da sta novinar kot avtor in ideološki kontekst nepomembna, temveč sta operativna znotraj diskurzivne realnosti novinarskega sporočanja, ki se proizvaja z elementi novinarske produkcije kot novinarske mitologije.

Tako kot analize diskurza o gradnji IVKC ne moremo ločiti od širšega diskurzivnega polja o islamu na Slovenskem, pri tem pa upoštevati specifičnost novinarskega sporočevalnega režima, tako širšega diskurzivnega polja o islamu na Slovenskem ne moremo ločiti od sodobnega (zahodnega) diskurza/vednosti o islamu, konstrukcije gradnje IVKC kot problema pa ne moremo ločiti od konstrukcije islama kot problema na splošno. Bistvena poteza sodobne problematizacije islama, ki se še vedno godi znotraj orientalističnega diskurza, pa se vzpostavlja prek redukcije islama na fundamentalizem in terorizem, skratka, na potencialno grožnjo redu in varnosti (zahodnega) sveta. Kot pokaže Richardson, se grožnja izraža predvsem skozi štiri stereotipične poteze: militaristična grožnja, grožnja političnega nasilja in terorizma, grožnja demokraciji in grožnja neenakosti med spoloma (Richardson, 2004: 75–93).

Vse to se kaže tudi v analiziranem diskurzu o gradnji IVKC, ki se začne z rekonstrukcijo islama kot »novega« in »neznanega« pojava, čeprav je Slovenija že od časov Otomanskega imperija vseskozi imela stik z islamom. Z organizirano skupnostjo in džamijo bo namreč v (1) »slovensko družbeno-politično dejavnost stopil nov, doslej neznan, a pomemben dejavnik« (Dnevnik, 10. januar 2003).⁴ Iz tovrstnih izjav potem izhajajo različne mistifikacije, orientalizacije, stereotipizacije in fantazmatske podobe islama. Leta 2003, ob prvi javni razpravi v zvezi z džamijo, se o islamu začne govoriti predvsem kot o problemu, ki ogroža slovenstvo. Skladno s tem nastopi videnje islama kot homogeniziranega in organiziranega pojava, ki se ga, tudi po 11. septembru 2001, pogosto reducira na islamski fundamentalizem. Diskurz, ki ga tvorijo izjave o islamu, deluje predvsem izključujoče, tako da poudarja, kaj je manjšinsko, drugačno, tuje, nenaravno, neslovensko itd. Medijsko razpihnjeni označevalci islama in muslimanov tako sestojijo iz besed in besednih zvez: »prišleki« (Dnevnik, 5. december 2008), pripadniki »radikalnega islama« (Dnevnik, 11. september 2002) in »islamskega terorizma« (Dnevnik, 11.

⁴ Namenoma ne bova navajala imen avtorjev oz. avtoric posameznih izjav, saj naju ne zanimajo avtorji izjav, temveč kako posamezne izjave tvorijo diskurz. Vse izjavljalce in druge podatke o virih hranita avtorja tega članka in so dostopni na željo bralca.

september 2002), »islamisti« (Dnevnik, 11. september 2002), govori se o »agresivnosti islama« (Delo, 25. januar 2003) itd.

Ta in takšen diskurz gradnje IVKC v nadaljevanju predstaviva skozi nekatere ključne argumente, ki so zapolnjevali diskurzivni prostor v letih 2003 in 2008. Ker meniva, da so izbrane izjave indikativne že same po sebi, puščava metodološko podrobne jezikovne analize konotativne ravni argumentov v suspensu. Zato zgolj opozoriva na paradigmo esencializma, iz katere vsi naštetih argumenti izhajajo in se vanjo tudi vračajo.

Paradigma esencializma

Rdeča nit javnega medijskega konstruiranja islama in džamije kot družbenega problema so argumenti, ki jih umeščava v esencialistično paradigmo mišljenja. Esencializem kot prvotno filozofska doktrina humanizma in platonističnega idealizma se v našem primeru kaže kot produkt zdravega razuma in sedimentiranega vedenja. Kaže se v profanizaciji predpostavke, da so objektom, konceptom in subjektom lastne določene temeljne lastnosti, ki jih le-ti posedujejo. Objekti s »podobnimi« lastnostmi se kopičijo v iste kategorije in med njimi se vzpostavi nekakšen enačaj. Pri tem so omenjene lastnosti tiste, ki objekte, subjekte in koncepte naredijo takšne, kakršni so. V analiziranih besedilih paradigma esencializma vznikne predvsem ob prevpraševanju slovenske nacionalne in narodne identitete. Kdo smo, kam spadamo, kje so naše korenine, so vprašanja, na katera se navadno poskuša odgovoriti z esencialističnimi argumenti, ki iščejo »pravo bistvo« kolektivne identifikacije. Kolektivna identifikacija pa je sestavljena iz enoznačnega in privzetega postavljanja enačaja med etnijo, narodom, nacijo, religijo, kulturo in ozemljem. Kot pravi Bauman (1996: 18), gre tu za moderni »problem identitete«, kako identiteto konstruirati in jo ohraniti trdno in stabilno. Moderna teza o identiteti je namreč esencialistično predpostavljala nespremenljivost identitete, medtem ko je postmoderna paradigma zavezana neesencialističnemu oz. celo antiesencialističnemu razumevanju identitete. Predvsem Popper (1945) in Wittgenstein (1967) namreč pokažeta, da »identiteta« ni nespremenljivo bistvo ali esenca, temveč je jezikovno oz. diskurzivno konstituirana. V analiziranem primeru gradnje IVKC se esencialistična identiteta diskurzivno konstruira predvsem z naslednjimi argumenti.

Kot prvi in zelo pogost se kaže *argument domoljubja*, ki se konstituira predvsem na zdravorazumski trditvi, da kdor zagovarja džamijo, ne mara svoje domovine. Pri tem domovino konstituira skupek kulturnih, religijskih in teritorialnih komponent, ki simbolično tvorijo »naš dom« ter poudarjajo ljubezen do njega. Gre za strategijo polarizacije in navidezne redukcije problematike na dve nasprotujoči si opciji. Argument se napaja v esencialističnem dojemljanju narodne identitete kot nečesa nesprejemljivega, strogo zgodovinsko pogojenega in homogenega. Argument popolnoma izpušča raven heterogene družbene realnosti, saj slovenstvo v povezavi s krščanstvom in državnim teritorijem postavlja kot vrhovno vrednoto, ki jo ogroža etnična ali religijska diverziteteta. Tovrstni argumenti se najpogosteje skrivajo za t. i. ljubeznijo do domovine, (2) »Ker imam Slovenijo rad /.../ sem proti takim poskusom (islamizacije op. a.) in verjamem, da je še veliko Slovencev enakega mnenja.« (Demokracija, 30. 1. 2003). Esencializem tovrstnih argumentov se skriva v zavračanju sprememb, ki bi pripeljale do demokratizacije in etnične pluralizacije v Sloveniji. Domoljubje se izraža tudi v ljubezni do slovenskega teritorija (3) »Planiranje, dogovarjanje in lahko rečem kupčevanje s slovensko zemljo je pravzaprav kupčevanje s slovenstvom.« (Demokracija, 25. december 2008) in v enoznačni povezavi teritorialnosti in slovenstva kot kulturne, etnične in religijske homogenosti. Slovenstvo

je tako konstituirano kot nekaj samoniklega na tem ozemlju, tako rekoč nekaj, kar je dejansko izrastlo iz te zemlje; kar je tu rodila zgodovina sama.

Posebej grožnja slovenski etnični in religijski homogenosti je temelj konstituiranja domoljubja, ki sestoji iz esencialističnih predpostavk o naravni in zgodovinski povezanosti nacije (Slovenije) in etničnosti (avtohtoni prebivalci). (4) »*Poigravanje z islamskim centrom sredi Ljubljane je milo rečeno pljuvanje na Slovenijo in njene avtohtone prebivalce.*« (Demokracija, 25. december 2008). Poudarjanje grožnje narodni avtohtonosti in nacionalni suverenosti se nadgrajuje z grožnjo, ki jo islam pomeni krščanstvu. (5) »*Dopustiti nastanek takšne države v državi bi resnično pomenilo grožnjo vrednotam lastnega naroda, kajti krščanstvo je vrednota, ki jo je slovenski narod prevzel pred 13 stoletji, ob njej pa spletel državotvorno in kulturno zgodovino.*« (Demokracija, 6. februar 2003). Tako kot ta primer kaže retrospektivno, naslednji primer kaže prospektivno teleologijo esence. Gre namreč za zgodovinenje s ciljem prikazati krščanstvo kot »naravno« in »od nekdanj« povezano s slovenstvom. Esencializem gre v skrajnosti do te mere, da v se v primeru 5 krščanstvo pripisuje narodu celo še pred njegovim obstojem. Ne glede na paradoks gre predvsem za to (6), »*.../da Slovenija tudi še naprej ostane Slovenija. Gre za našo civilizacijo, za naš način življenja in navsezadnje za našo pripadnost Evropi.*« (Demokracija, 30. januar 2003)

Esencializem se na ravni jezikovnega kaže v ponavljajoči se rabi besede »naš-e/o« (iteracija), ki stopnjuje dramatičnost in pomembnost povedanega. Pridevniki »našega«, »avtohtonega«, »lastnega« itd. ustvarjajo namišljeno skupnost, ki simbolno poenoti družbeno večino. Prav zato ni naključje, da je *argument večine* tako pogosto v rabi. Sklicuje se predvsem na številnost, saj na tej podlagi poudarja legitimnost prevlade etnične večine nad manjšino. V praksi gre predvsem za izjave, ki trdijo, da je v Sloveniji premalo muslimanov, da bi se zanje gradila džamija. (7) »*Čedalje pogosteje je slišati in mogoče razumeti nekatere resne namige, da bomo za peščico islamcev sredi Ljubljane gradili džamijo. Da, sredi Ljubljane.*« (Demokracija, 30. januar 2003) Izjava ustvarja t. i. namišljeni in večinski »mi«, pri čemer se občinstvo združi v »eno samo homogeno skupino tako, da z uporabo zaimka 'mi bomo' znotraj njih zabriše razlike o izvoru, veroizpovedi, razredu in življenjskem stilu.« (Wodak idr., 1999: 164) To navidezno homogenost Slovencev zoperstavi islamski manjšini. Dodatno se argument večine poudarja tudi prostorsko, s poudarjanjem džamije kot tujka, ki bo stal v središču *slovenske* Ljubljane. Predvsem se operacija izvaja s poudarjanjem nesorazmerja med simbolno pomembnostjo lokacije Ljubljana, kjer naj bi stala džamija, in številčno majhno »peščico islamcev«, ki naj bi jim bila džamija namenjena. Osnovni problem argumenta večine je v tem, da številčnost islamske skupnosti premosorazmerno povezuje z njihovimi pravicami.

Z argumentom večine se povezuje tudi *argument tujosti*, ki poziva k izločevanju tistega, kar ne velja za večinsko. Islam se tako prezentira kot evropskemu etosu tuj in zato ogrožajoč. Ker se islam predstavlja kot tujek v slovenski družbi, pa džamija kot njegova materialna eksplikacija analogno deluje kot tujek v slovenskem prostoru. (8) »*Zakaj bi Slovincem nekdo vsiljeval tujek, ki s slovenstvom nima nobene zveze, Slovenci nismo muslimani. Njihova kultura nam je tuja, vsestransko.*« (Demokracija, 25. december 2008) Jasna postavitev Slovenec/slovenstvo vs. tujek/musliman se v danem primeru veže predvsem na muslimansko kulturo. Argument sestoji iz predpostavke, da bi dopustitev sobivanja druge kulture ogrozila integriteto slovenstva. Ta manifestna grožnja pred izgubo slovenstva kot narodne kulturne biti se kaže tudi v predpostavki, da bo gradnja IVKC prinesla islamizacijo Slovenije. Fantazmatski strah pred ogrožanjem »čiste nacionalne substance« homogene skupnosti ponazarja naslednja izjava. (9) »*Slovenskim bralcem želim le predstaviti svoje pomisleke ob čedalje bolj pogostih poskusih islamizacije naše dežele.*« (Demokracija, 30. januar 2003)

⁵ Ali kot – sicer ne neproblematično – piše Dolar: »Fantazma kot tisti 'diagram', tisti 'non-lieu' [ne-vez, op.a.], kjer se drsenje subjekta ustavi in kjer se sooči, denimo, z onim privilegiranim izmikajočim se objektom, ki je pogled. Obenem edino ta objekt, ta paradoksn preostanek, prinaša moment užitka in tako ponuja ključ za odgovor, kaj lahko subjekte zvabi v past oblasti.« (Dolar, 1991: xxix)

Esencializem nacionalne identitete, ki se v diskurzu o gradnji IVKC kaže kot pomemben argument problematizacije same gradnje, lahko mislimo tudi kot biopolitični fenomen. Po Agambenu biopolitika pomeni vključitev dejstva življenja kot golega (biološkega) življenja v politični red, vključitev, ki je hkrati že izključitev. Takšno izvorno biopolitično dejanje je tudi deklaracija o pravicah človeka in državljana iz leta 1789 kot inavguracija dispozitiva človekovih pravic. Vir pravic namreč postane rojstvo – golo življenje

samo. »In prav zato, ker je vpisala element rojstva v samo srce politične skupnosti, lahko deklaracija zdaj pripiše suverenost 'narodu'. [...] Narod, ki etimološko izhaja iz roditi se, tako sklene krog, odprt z rojstvom človeka.« (Agamben, 2004: 138) Nacionalna identiteta in nacionalna država vznikneta v kontekstu biopolitičnih dispozitivov. Kakor pokaže že Foucault, kot referent biopolitičnih dispozitivov nastopa realnost populacije, ki pa se kaže kot biološka realnost. »Mislim na biološko eksistenco multiplicitete posameznikov, ki je vezana na materialnost, znotraj katere živi.« (Foucault, 2009: 21) Ko pa se populacija politizira, postane nacija. To ne pomeni, da nacija izgubi biološki izvor, prav nasprotno, ta se vseskozi ohranja. Tako kot se išče golo življenje od političnega življenja, tako se išče biološka podstat nacije od kulturne/politične podstati, prav zato rasizem na virtualen način koeksistira z nacionalizmom in nacionalizem na virtualen način koeksistira z rasizmom. »[K]ot da bi vsako ovrednotenje in 'politizacija' življenja [...] nujno implicirala novo odločitev o pragu, onstran katerega življenje ni več politično relevantno, je samo še 'sveto življenje' in se kot tako lahko nekaznovano uniči.« (Agamben, 2004: 150) Drugi, ki ga proizvaja esencializem, ni nič drugega kot golo življenje, ki ne samo, da se ga izključi – prek delovanja na določeno delovanje se skuša upravljati s tem drugim delovanjem – temveč se ga lahko potencialno tudi uniči. Kot smo že povedali, dispozitiva o gradnji IVKC v Ljubljani ne moremo razumeti brez navezave na dispozitive globalne vojne proti terorizmu kot biopolitičnega in rasističnega dispozitiva. Natanko to pa počne fašizem, ki tako kot rasizem, ki na virtualen način eksistira z nacionalizmom, na virtualen način eksistira z esencializmom.

Paradigma fantazme

Z uvedbo paradigme fantazme, ki sledi, ne želiva ustvariti občutka, da ta ni povezana s prej opisano paradigmo esencializma, kajti esencializem je še vedno močno prisoten in pravzaprav tvori argumentativno podstat fantazmatskega. Prav tako – ko uvajava koncept fantazme – slediva že zapisani Klepčevi opombi h konceptu dispozitiva, ki pravi, da bi dispozitiv lahko razlagali kar prek fantazme, kar pomeni, da ima vsak dispozitiv poleg logike izrečenega in logike videnega, *besed in reči*, tudi logiko užitka.⁵

Fantazmatsko razlikovanje med »nami« in »njimi« se dodobra začne utrjevati šele z uvajanjem kulture strahu pred tujim, njegovo mistifikacijo in zavidanjem njegovega užitka. Ljubezenska čustva do »našega« niso *ex nihilo* produkt kolektivnega subjekta. Kot pravi psihoanaliza, subjekt (npr. Slovenca) je najprej treba nekje zgrabiti. Zgrabiti ga je treba predvsem v njegovi iluziji, da bo izničitev »drugega« pomenila polno in dokončno konstituiranje njegove identitete. Če pravkar obdelana izjavljajalna logika razlikovanja pomeni predvsem raven izjav, ki definirajo, kdo in kaj smo »mi«, predvsem pa, kdo in kaj so »oni«, pa fantazmatska logika pomeni moč, ki stoji za temi operacijami in jih omogoča (Laclau, 2008: 91). Fantazmatska logika namreč deluje

tako, da utrjuje družbeno razsežnost praks s tem, da zapolnjuje temeljni manko, ki nastane z vstopom subjekta v simbolno, kar pomeni, da zapira radikalno kontingenco družbenih odnosov (Glynos in Howarth, 2007: 145–147). Z drugimi besedami, delovanje fantazmatske logike je treba osvetliti predvsem z vidika procesa kolektivne identifikacije, saj fantazmatska logika deluje v smeri »obljubljanja« polne konstituiranosti kolektivne identitete. Pri tem ima pomembno vlogo graditev »drugega« kot tistega, ki preprečuje polno konstituiranje določene nacionalne identitete. To se dogaja predvsem v smislu prej osvetljenih izjav tipa: »oni« ogrožajo naše vrednote in identiteto ali »oni« nam preprečujejo, da bi bila Slovenija res samo slovenska. Fantazmatsko je torej neposredno vezano na vprašanje drugega. Je pravzaprav poskus zapolnitve vprašanja *Che vuoi?* V tem smislu v polje fantazmatskega padejo vsi odgovori na vprašanje: »Kaj želi Drugi?« Fantazija deluje kot konstrukcija, kot imaginarni scenarij, ki zapolnjuje vrzel, ki jo predvideva odpiranje želje drugega. Proces se izvaja tako, da nam daje točno določene odgovore na zastavljeno vprašanje in nam s tem priskrbi mandat, s katerim se kot subjekti identificirano (Žižek, 1989: 114–115). V skladu s tem se fantazmatska logika utrjuje na strahu, mistifikaciji in zavidanju užitka.

Fantazma strahu je vseobsegajoča, povezuje retrospektivno in prospektivno komponento strahu. Prvi strah, ki se konstruira v navezavi na islam, je retrospektivni, saj je vezan na slovenski prastrah pred Turki. (10) »*Prastrah pred islamom živi v nas vse od turških vpadov /.../*« (Mag, 12. februar 2003) Na ravni jezika argumenti tu ustvarjajo predvsem t. i. zgodovinski »mi«, ki bralca v pokliče v homogenizirano nacionalno, narodno oz. etnično skupnost tako, da anahronistično apelira na bralčevo nacionalno zgodovino ter skuša dati vtis naravne povezanosti subjektov danes s subjekti nekoč. To je najpogostejši mehanizem, s katerim se ustvarja navidezna in iracionalna povezava oddaljenih zgodovinskih dogodkov, kot so turški vpadi v času Otomanskega imperija, ki so takrat zbujali strah, z današnjo stvarnostjo, predvsem gradnjo džamije, in islamskim fundamentalizmom. Podoben je argument, ki temelji na ideji kolektivnega spomina: (11) »*V Sloveniji živi spomin na turške vpade, ko so ropali, požigali, posiljevali, ubijali, odvažali ljudi, male otroke vzgajali v janičarje. Zapisi in spomini so ostali živi.*« (Demokracija, 29. januar 2009).

Kljub močni retrospektivni perspektivi pa prastrah najde tudi utemeljitev v sočasnih dogodkih. Najbolj aktualno in prikladno ustvarjanje kulture strahu sestoji iz argumentov, ki izvajajo redukcijo islama na terorizem. S tem islam reducira zgolj na en njegov aspekt in ga hipostazirano prikaže kot edinega. (12) »*Danica Simšič je že v predvolilnem boju napovedala, da se namerava zavzeti za graditev džamije. Ni pa povedala, ali namerava po dokončani gradnji postaviti kakšen spomenik, ki bi kazal s prstom na džamijo in opozarjal, da se v tem prostoru zbirajo fundamentalisti ali celo teroristi.*« (Demokracija, 23. januar 2003) Ta diskurz sicer danes nastopa kot segment biopolitičnega dispozitiva vojne proti terorju,⁶ sama grožnja pa se artikulira v sintagmi islamski/verski fundamentalizem/terorizem, kar predpostavi neposredno vez med islamom in terorizmom. S tem se akt terorizma kot političnega dejanja depolitizira in reducira na raven kulturnega in moralnega konflikta. »Opis storilcev kot religijskih 'fanatikov', 'ekstremistov« in 'fundamentalistov' pomeni, da so religijsko inspirirani manijaki, gnani z iracionalno vnemo, ne pa s politično intenco. Ker politični stimulus ostane v ozadju, postane predmoderna religijski fanatizem zahodnemu umu še dodatno nerazložljiv.« (Macdonald 2003, 161) Vsaka poteza islamske kulture pa postane potencialno fundamentalistična in potencialno teroristična.

⁶ Reid pokaže, da dispozitiv vojne proti terorju ni vrnitev imperialnega dispozitiva, ki omogoča uveljavitev interesa imperialne suverene države – konkretno: ZDA – pač pa ta dispozitiv, kakor tudi vojna sploh, nastopa znotraj biopolitičnega konteksta. To pomeni, da napada na Irak ne moremo misliti brez logističnih in normativnih pogojev, ki so jih kot izraz biopolitike globalnega reda v Iraku pripravile humanitarne intervencije ZN (Reid, 2005: 246).

Kar želiva reči, je, da danes vsaka izjava ali vsaka reprezentacija islama implicitno ali eksplisicito odgovarja na problem islama kot potencialne grožnje in nevarnosti. Povedano drugače, islam se v zahodne (novinarske) diskurze praviloma vpiše prek takšne ali drugačne navezave na ekstremizem/fundamentalizem, bodisi da gre za pozitivne bodisi za negativne reprezentacije.

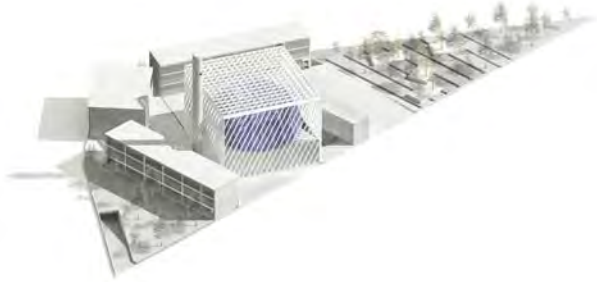
Prej navedena izjava iz primera 12 pa strahu že dodaja elemente *mistifikacije*. Kajti, če je stvar resnice, da se bodo v džamiji zbirali fundamentalisti, je stvar ugibanja, ali se bodo v njej zbirali tudi teroristi. Zato se mistifikacija islama kaže predvsem v ugibanjih, kaj točno je islam, kaj se v džamiji prakticira, kakšen je islam ter kakšni so njegovi nameni. Islam postane mistična, predvsem pa izmuzljiva črna luknja, v katero se projicirajo različni strahovi večinske skupnosti. (13) »*Enako je skrivnostno prikrit (mufti Đogić op. a.) v razlagi pravnega reda, ki naj bi veljal na območju džamije, mi pa vemo, da tam velja šeriatsko pravo, ker tako pač narekuje in zapoveduje Koran.*« (Demokracija, 6. februar 2003) Tako se argument, prvič, konotativno naveže na univerzalnost zahodnega prava, ki mu služi kot izključitev partikularnosti šeriatskega prava, čeprav ravno univerzalnost prava zagotavlja pravni okvir za gradnjo džamije kot uveljavitev svobode veroizpovedi. Liberalen dispozitiv zahodnega prava se namreč lahko uporablja izmenično, kot argument za in kot argument proti gradnji, to pa zato, ker se tako v enem kot v drugem primeru islam predstavi kot zunanji, kot oropan vsake pravne podstati. In drugič, prav zapisana skrivnostnost in prikritost muftija, ki tu nastopa kot poosebljeni islam, se največkrat navaja kot razlog za strah. Predpostavka, ki stoji v ozadju pravkar navedene izjave iz primera 13 ter primera 14, ki sledi, je bržkone želja po razkritju, odstiranju, transparentosti, predvsem pa užitek pogleda, usmerjenega proti Orientu, ki ga usmerja zahodni dispozitiv. Zato se zdi pomenljiv tudi naslednji primer, ki kaže na željo po odstiranju in demistifikaciji islama. (14) »*Za muftija bi rekel, da je nasprotno! Veliko je v medijih, vendar diplomatsko splošen, vprašanjem se izmika, pomisleke zavrača vzvišeno, malo ali nič pa ne pove, kaj islam je; daje vtis, kot da nekaj prikriva.*« (Demokracija, 13. februar 2003) Pozneje bova pokazala, da se prav želja po demistifikaciji in razkritju islama odraža skozi arhitekturni dispozitiv objekta IVKC.

Predno pa se lotiva analize objektne zasnove, želiva poudariti še to, kar razumeva kot nadgradnjo mistifikacije. Gre namreč za prej omenjeno fantazmatsko *zavidanje presežnega užitka*, ki si ga necivilizirani islam tako nesramno lasti, civiliziran zahod pa se mu znotraj razsvetljenjske logike tako nesmiselno odreka. Kajti ustvarjanje podobe islama kot tujega in drugačnega najbolj učinkuje v izjavah, ki se poslužujejo konstruiranja islama kot barbarskega. Predvsem poudarjanje barbarskosti islama ima svojo hrbtno stran, tu gre pravzaprav za zavidanje njegovega presežnega užitka, ki se kaže v vsej svoji barbarskosti. (15) »*Živina, katere meso so jedli, je morala biti zaklana tako, da so ji prej spustili kri. Ker je Mohamed dobro poznal moško naravo, jim je dovolil, da imajo do štiri žene, pod pogojem seveda, da jih zmorejo vzdrževati in redno izpolnjevati svoje zakonske dolžnosti.*« (Demokracija, 29. januar 2009) Krvoločnost, mizoginija in poligamija se tukaj kažejo kot pomembni atributi islama, ki hkrati in posledično na zahodu nastopajo kot tabuizirane prakse. Vendar se na te klasične medijske spektakelske aspekte barbarizma niza neskončno število navedb islamskih presežnih užitek. (16) »*Nismo še namreč pozabili krvave afere okrog pobitega neomaljenega bika, ki so mu kruti klavci v imenu Boga hladnokrvno prerezali vrat, nato je pred njihovimi očmi počasi, v peklenskih mukah umiral, ko na dan prihajajo drugi premeri kaznivega dejanja. Tako v medijih zasledimo razkritje muftija Osmana Đogiča, da zdaj rešuje težave s halalom zasebno, v manjših klavnicah, njegova žena pa da ima svojega klavca, Perutnina Ptuj pa certifikat Halal, v svoji bližini pa mesnico, v kateri prodajajo te izdelke.*« (Slovenske novice, 25. marec 2003) Tej presežni užitki islama, vključno

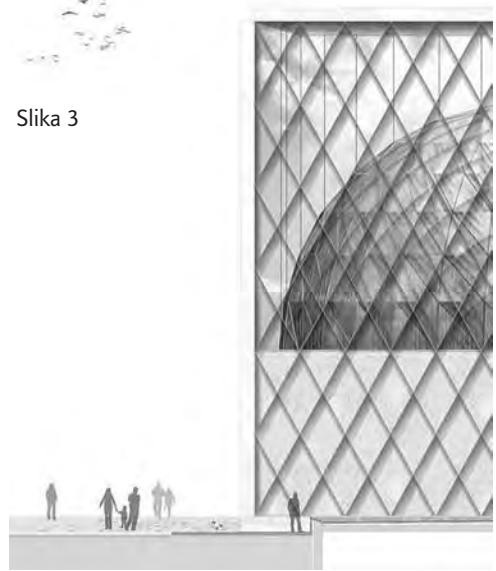
s krvočnostjo, ki izziva zahodnjaški tabu smrti, dajejo vtis, da se užitki pravzaprav nikdar ne končajo. Islam jih pravzaprav niza, pri čemer pa nima racionalne meje. Še več, pri tem se uspešno izmika dispozitivu zahoda, kajti islam ne uživa zgolj na oddaljenem vzhodu, užitkarski presežek si privoščiči predvsem na teritoriju, kjer so taki užitki demonizirani. Prav zaradi teritorialne transpozicije užitka islama na slovenski teritorij pa v nadaljevanju obravnavava in razumeva prostor IVKC kot zahodnjaški dispozitiv.

Materialna eksplikacija fantazmatskega presežnega užitka islama se najbolje vidi ob vprašanju minareta in velikosti ter namembnosti džamije. Vprašanje velikosti objekta in minareta nastopa kot osnovna fiksacija pomena. Kajti, če so molilnice kot majhni objekti dovoljene, pa sta minaret in IVKC z minaretom že tisti pre-»več«, torej presežek islama, ki ga večinska skupnost domnevno ne more več tolerirati. Islam se tako skuša problematizirati ravno kot presežek prostora in presežni užitek, ki ga ponuja ta prostor. Osnovna predpostavka je namreč, da je islam več kot vera, saj (17) *»je islamska vera-družba-politika eno, čista teokracija torej.«* (Demokracija, 13. februar 2003) Tudi džamija je več kot verski objekt, kajti (18) *»Preprosto povedano, džamija je bila predsedstvo, parlament, generalni štab, vojašnica in univerza.«* (Dnevnik, 10. januar 2003) in ima (19) *»status islamske ambasade«* (Demokracija, 29. januar 2003). Posledično se pojavljajo retorična vprašanja, kot na primer (20) *»Kaj je džamija?«* (Dnevnik, 15. januar 2003) ali (21) *»Kako ločiti med molilnico in zbirališčem teroristov?«* (Dnevnik, 5. december 2008) oziroma (22) *»Je islam res samo vera?«* (Demokracija, 29. januar 2009), ki apelirajo na demistifikacijo ali odstiranje islama in džamije kot verskega objekta. Če vzamemo za primer še minaret, so prevladujoči javni diskurzi o džamiji na območju MOL zagovarjali stališče (23) *»Molilnica da, minaret ne!«* (Delo, 9. februar 2009) Zato minaret deluje predvsem kot prazni označevalec, vanj se projicirajo, investirajo vsi argumenti proti gradnji džamije oziroma IVKC. Kot kaže primer 24, minaret v kolektivni fantazmi nastopa kot falos, simbol zmage, zavojevanja, hkrati pa tudi širjenja. (24) *»V bistvu je minaret simbol zmage oz. zmagoslavja. Se pravi v tem primeru islama na določenem ozemlju, na določenem kraju. Če to želimo, da pomeni minaret. Simbol zmage v Ljubljani?«* (Trenja, 2008) Omenjena logika »več« je natanko hrbtna stran širjenja, ki nastopa kot osnovna determinanta islama. Islam je tako implicitno konstruiran kot neznana tvorba, ki se počasi, a vztrajno širi, o čemer pričajo prej omenjeni primeri strahu pred islamizacijo, in v tem pogledu je džamija samo nekakšna postojanka, rele, prostor metamorfoze, kjer se ta virtualna rakasta tvorba punktira, ojači in preobrazi v novo zavojevanje. Zato imamo nekakšno zavidanje užitka drugega uokvirjeno v izjavah, ki se nanašajo na probleme s samim objektom in njegovimi materialnimi atributi – površino, višino, prostornino, obliko. (25) *»Verjamem, da nihče, prav nihče od Slovencev nima nič proti verskemu objektu, ki naj bi služil izključno verskim obredom v spodobnem ambientu, odločno pa nasprotujemo drugim 'namembnostnim površinam', do katerih ne bi bila odveč malo večja doza previdnosti.«* (Delo, 9. februar 2009) V tem kontekstu džamija tako ni samo verski objekt, je nekaj več kot cerkev, je politični objekt, leglo skrajnežev, je nekaj zastirajočega, nekaj, kar se umika našemu pogledu, in ta zastor deluje kot napajalo diskriminacije. Temu se potem prisloni prej omenjena decentralizacija, ki gnezdi v fantazmi zarote. Muslimani se koncentrirajo in snujejo islamizacijo naše države, zato je treba ohraniti njihovo razpršenost, še več, prostorsko koncentracijo je treba razdrobiti, jim podeliti več molilnic in odreči IVKC. (26) *»Zavzemam se za to, da bi muslimani dobili več manjših molilnic, tam, koder je koncentracija muslimanskega življa večja, tudi kristjani se zbiramo po cerkvah, ker pa se muslimani čutijo zelo močne, kadar jih je velika množica skupaj.«* (Trenja, 2003) Takšna fantazma zarote je hrbtna stran mitologije

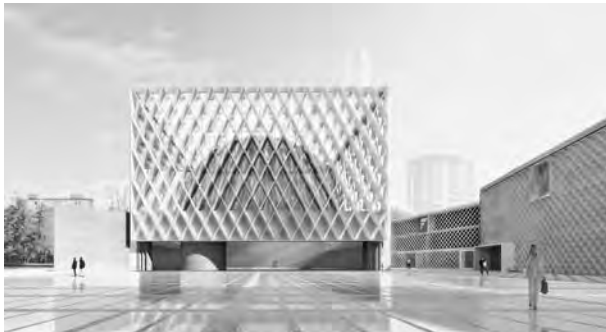
Slika 1

Slika 3

Slika 2

Slika 5

Slika 6

Foto: Biro Bevk Perović

Slika 4

drugega kot nediferenciranega. Se pravi islam kot zastrti drugi, nejasen, nedoumljiv, homogen, treba ga je spoznati, kajti (27) »*Slovenci ne vedo, kaj je islam.*« (Demokracija, 29. januar 2003) In prav v tem kontekstu odstiranja islama (28) »... *je seveda javni interes še kako pomemben, da izve, kaj se dogaja v verskih objektih, ker je prihajalo do tega, da seveda tisto, kar verska svoboda dopušča, ni nujno tudi v javnem interesu.*« (Trenja, 2008) Pri tem gre poudariti demagoškost geste odstiranja islama, saj je v namigu demistifikacije in odstiranja pravzaprav prisoten ravno nasprotni mehanizem, to je želja po ustvarjanju občutka, da islam uhaja, da se skriva in želi biti zastrt. Ravno ta zastor pa hrani dispozitiv, saj ustvarja prostor za fantazmatske projekcije in mistifikacijo islama.

V nadaljevanju pokaževa, kako se dispozitiv iz ravni izjave udejanji na ravni objekta. V analizo sva vzela objekt IVKC, za katerega bova pokazala, kako v prostoru deluje kot dispozitiv.

Objekt IVKC kot dispozitiv

Zmagovalno rešitev natečaja za IVKC, ki je bil razpisan leta 2011, je pripravil biro Bevk Perović arhitekti. Po njihovi predlogi bo IVKC stal na 11.000 kvadratnih metrih, od tega bo 5200 kvadratnih metrov prostorov med Parmovo in Kurilniško ulico v Ljubljani (Slika 1). Celoten kompleks bo dvignjen za 70 centimetrov od cestnega in železniškega območja. Osrednji objekt je mošeja, ki je obrnjena proti Meki (Slika 2). Stala bo samostojno in sestavljata jo predverje in notranji sakralni del. Obdaja jo železna konstrukcija v obliki kvadrata, v notranjem delu je modra kupola, vstavljena v stekleno kocko, narejena pa je iz prosojnega tekstila, ki bo z jeklenimi vrvmi visel s stropa molilnice (Slika 3). Ob mošeji ločeno stoji minaret, ki bo visok 40 metrov in izdelan iz belega poliranega betona, s krožnimi belimi marmornimi diski, vgrajenimi v površino materiala (Slika 4). Med mošejo in preostalimi objekti je predviden vmesni prostor – trg oz. ploščad – namenjen javnosti. Ploščad bo tlakovana z okroglimi ploščicami iz belega marmorja, ki bodo postavljene v beton. Prostor pred mošejo bo tlakovan s pravokotnimi kvadri iz litega masivnega stekla, ki bodo omogočali osvetlitev telovadnice v kleti in bodo na ploščadi ustvarili pravičen vzorec trga, hkrati pa povzemali vtis vzorca iz molitvenih preprog. Na skrajni južni točki stoji baza objekta z uvozom v garažo s skoraj 300 parkirnimi mesti in drugimi servisnimi prostori. V prvi kleti bo še restavracija, ki se odpira v poglobljeni severni park. Pod glavnim trgom neposredno pred vzhodno fasado v džamijo bo telovadnica. V preostalih objektih bodo stanovanjske enote, npr. za muftija. V ločenem objektu pa manjše predavalnice in pisarne. Zadnji objekt od štirih bo namenjen šoli s knjižnico (Slika 5). V kompleksu bosta še severni in južni park. Severni bo javni park, ki se bo z ravni ceste spustil do kletne etaže gradbenega kompleksa k restavraciji. Zasajen bo z avtohtonim drevjem, v velikih koritih pa bodo rastline, omejene v Koranu. Južni park bo zelena zaščitna cona proti železniški progi (Slika 6).

Arhitektura je zmeraj bila odraz prevladujočega načina razmišljanja in prevladujočih družbenih razmer, ki nastopijo v določeni družbi in v določenem času (Leach, 1997). Arhitektura ni naključna, temveč intencionalna, saj izraža prevladujoče kolektivne sheme, vrednote in diskurze (Pløger, 2009: 53). Eco (1997: 174) zapiše, da je analiza arhitekturnih objektov poseben izziv, saj objekti navidezno nimajo komunikacijske, temveč zgolj funkcionalno vlogo. Pokaže tudi, da arhitektura producira sporočila, ki jih pričakuje skupnost (Eco, 1997: 187). Virilio (1997: 365) tako poudari, da arhitektura ni zgolj matrika tehnik, oblikovanih, da nam dajo zatočišče pred nevihto. Arhitektura je instrument merjenja, seštevek védenja, ki organizira družbeni čas in prostor. Če se vrneva k izhodiščni tezi: arhitektura je dispozitiv. Tudi številni drugi kritični avtorji

Slika 7:

Foto: Biro Bevk Perović

(Demokracija, 29. januar 2009), je temu treba prilagoditi vsaj njihov verski objekt. Skušala bova pokazati, da je IVKC v materialnem arhitekturnem pogledu pravzaprav del normalizacijskega dispozitiva, saj uvaja legitimnost islama skozi perspektivo večinske normativnosti. IVKC je tako zahodnjaški normalizacijski dispozitiv, saj dopušča, da se islam lahko prikazuje samo kot striktno kodificirana forma, tako, da ne pomeni grožnje večinski skupnosti, temveč jo varuje pred potencialno destabilizacijo. Skratka, pokazati bova skušala, da znotraj repertoarja teh striktno določenih arhitekturnih podob IVKC, ki konotirajo odstiranje notranjosti in zastiranje zunanosti, transparentnost, prehodnost, vidnost, dostopnost, arhitekturno sodobnost oz. modernost, lahkotnost, detradicionalizacijo ornamenta in kastracijo minareta, arhitektura IVKC deluje kot normalizacijski dispozitiv.

Ker z dispozitivom misliva na heterogeni skup diskurzivnega in nediskurzivnega, izjav in vidnosti, glasu in oči, trdiva, da v dispozitivu islama na Slovenskem arhitekturna zasnova IVKC deluje kot forma vidnega, ta forma pa ima neko vez z že analiziranim poljem izjav. Pa vendar, če se fokusiramo na objekt sam, lahko beremo Foucaulta, ko pravi, da vsako izvrševanje discipline zahteva dispozitiv, ki prisiljuje z delovanjem pogleda. Gre za poglede, ki morajo videti, ne da bi jih kdo videl. V tem okviru se po njegovem mnenju razvije problematika arhitekture, ki omogoči notranjo kontrolo, saj učinkuje na individuume v notranjosti (Foucault, 2004: 190–191). Foucault (2004: 193) meni, da bi popoln disciplinski aparat omogočil enemu samemu pogledu, da bi vse nenehno videl. Osrednja točka bi bila hkrati vir svetlobe, ki bi osvetljevala vse stvari, konvergenčen kraj za vse, kar bi bilo treba vedeti. Panoptikum je arhitekturna figura te kompozicije. Kot pravi Foucault (2004: 219), je na obodu poslopje v obliki prstana, v središču pa stolp z velikimi okni, ki gledajo na notranjo stran prstana, obodno poslopje je razdeljeno na celice z notranjimi in zunanji okni. Kar je pri panoptikumu najpomembnejše, pa so njegovi učinki svetlobe, ki omogočajo osvetljevanje celic, s tem pa vidnost posamezne celice. V središčni stolp lahko postavimo nadzornika, kralja ali izvoljenega pooblaščenca, ki iz dane pozicije vidi v vsako celico.

Pri osrednjem, sakralnem delu IVKC, je na delu dispozitiv panoptizma, ki učinkuje skozi skrbno načrtovano arhitekturo. Namesto osrednjega stolpa – panoptikuma – ima sakralni del IVKC prosojno kupolo, ki jo od zunaj uokvirja kvadratna železna konstrukcija, sama kupola pa je prav tako narejena iz prosojnega lahkotnega materiala. Svetloba, ki prihaja od zunaj, se nato porazdeli tako, da celoten sakralni del osvetljuje s svetlobnimi snopi, ki s pomočjo zunanje kvadratne železne konstrukcije prostor svetlobno delijo (Slika 7). V tem smislu sakralni del s kupolo prepušča svetlobo, saj je narejen iz transparentnih materialov, ki poustvarjajo panoptizem. Ustvarja namreč konstanten občutek vidnosti in videnosti. Sakralni del IVKC je torej sodobni arhitekturni panoptikum, saj s transparentnostjo materialov proizvaja občutek nenehnega stanja

(gl. Leach, 1997) so na svoj način zapopadali odnos med arhitekturo in dano družbeno, kulturno in tudi politično realnostjo, zato v pričujočem članku arhitekturne objekte dojemava kot vpete v druge diskurzivne in zunaj-diskurzivne aspekte sodobne družbe.

Izhajala bova iz predpostavke, da je IVKC pravzaprav mehanizem normalizacije islama, kajti, če se oni (29) »... nočejo prilagoditi civilizacijskim normam in zakonom, ki veljajo v Evropi in drugje v razvitem svetu«

videnosti, ki zagotavlja samodejno delovanje oblasti. Četudi v kupoli ni prostora za nadzornika, kakršnega poznamo iz Benthamovega panoptičnega stolpa, prosojnost strehe daje vtis, da je mogoče v sakralni prostor pogledati od zunaj. Ker gre lahko teoretično zgolj za pogled boga, saj je mošeja namenjena zgolj muslimanom, sakralni del štejeva za tipičen panoptikum.

Logika omogočanja pogleda pa se prenaša tudi na celoten kompleks IVKC, s čimer arhitekturni kompleks prestopi meje klasičnega panoptizma. Javne površine okrog kompleksa in pred njim so namreč odprte in dostopne, predvsem pa prehodne. Zato kompleks ne omogoča samo pogled od zunaj, temveč tudi nadzorujoč pogled od znotraj, ki prihaja s strani javnosti. S tem arhitektura IVKC dodatno zagotavlja stanje videnosti muslimanske skupnosti. Foucault (2004: 221) meni, da tovrstni pogled javnosti učinkuje oblastno. Ker ni enega samega oblastnika, ki bi ga posebej nadzoril stolpa, temveč naključni pogled mimoidočih oz. javnosti kot take, že deluje kot oblastni mehanizem. Pomembna ni več točka enega, ki vse vidi, sama pa ostane nevidna, temveč se ta točka razprši v množstvo točk, kjer vsaka točka vidi vsako drugo točko, vidi se od ene do druge točke. Odpiranje kompleksa tako omogoča razpršen nadzor nad uporabniki prostorov.

Prav na tej točki se arhitektura IVKC spoji s prej opisanim diskurzom in učinkuje kot dispozitiv. Medtem ko smo bili v izjavah priča mistifikaciji islama, arhitektura korigira z demistifikacijo ali bolje, odstrinjanjem. Kajti vidnost, prosojnost, dostopnost, prehodnost in transparentnost arhitekture učinkujejo kot sredstvo demistifikacije dejavnosti v IVKC. Želja po demistifikaciji vprašanja »kaj se bo tam dogajalo«, ki si ga v okviru prevladujočega diskurza o islamu postavlja slovenska javnost, se tako vsaj deloma zadovolji z arhitekturno rešitvijo. Če parafrazirava Foucaulta (2004: 221), zaradi javno dostopnih površin uporabniki na sebi nenehno občutijo poglede, ki pa so razpršeni in vseprisotni. S tem se poustvarja učinek panoptikuma, saj je uporabnik objekta prepričan, da ga vselej lahko gledajo. Pa vendar vidimo, da je tu arhitektura, ki disciplinira, naredila pomemben korak od časa velikega zapiranja, kjer se je v objektih totalnih ustanov – norišnic, bolnišnic, zaporov – vidnost udejanjala predvsem od znotraj in navznoter. Totalne ustanove so namreč delovale kot klasičen Benthamov panoptikum, medtem ko arhitektura IVKC naredi korak dlje. Znajdemo se namreč v kompleksu, ko učinek samodiscipline, ki ga udejanji Benthamov panoptikum, postane aktualen. Ne gre več za *občutek* biti gledan, gre za biti gledan *de facto*. Pogledi naključnih sprehajalcev namreč niso več plod fantazme gledanega, temveč stvarnost.

Tako je zato, ker so disciplinarne družbe, kot to pove slavni Deleuzov poskript k družbam nadzora, v krizi. Disciplinacija prehaja v nadzor oz. kontrolo, programsko piše Deleuze –, a kakšna je razlika?

Različna omejevanja ali okolja zapiranja, med katerimi prehaja posameznik, so neodvisne variable: posameznik naj bi vsakič prišel iz nič, obstaja skupni jezik vseh teh okolij, a je *analoški*. Medtem ko so razlike nadzorovanja neločljive variacije, pri čemer tvorijo variabilni geometrični sistem, katerega jezik je *numerološki* (kar pa ne pomeni nujno tudi, da je binaren). Zapiranja so *kalupi*, različni odlitki, medtem ko so nadzori *modulacije*, nekakšen samodeformirajoči se odlitek, ki bi se iz trenutka v trenutek nenehno spreminjal, oziroma kot sito, katerega odprtine se od ene do druge točke spreminjajo. (Deleuze, 2002: 174)

Ne več analogije, temveč numerologije, ne več končni kalupi, temveč neskončne modulacije, ne več zapiranje, temveč odpiranje. »Nadzor je kratkega roka in hitrega kroženja, toda tudi nenehen in brezmejen, medtem ko je bila disciplina dolgoročna, neskončna in diskontinuirana.« (ibid.: 176) Ker vsaka arhitekturna in urbanistična forma deluje kot dispozitiv, katerega del je, bova rekla,

da so vertikalne in ortogonalne forme segment disciplinarnih dispozitivov, fluidne, neortogonalne in transurbanistične forme pa del kontrolnih dispozitivov (Reid, 2004: 404). Tako nadzor ne deluje prek vidnosti iz središnega stolpa, od koder se širi ali kamor se steka snop svetlobe, ampak prek neskončne vidnosti, ki svetlobo prelomi v vsaki točki. Od tod tudi obsedenost sodobnih družb s transparentnostjo, ki nastopi kot nova porazdelitev svetlobe, nov blisk, nova forma luminoznosti.

Prav tako nastopi tudi nov način normalizacije, ki temelji na koeficientu distribucije normalnosti glede na celoto normalnega in nenormalnega, ne pa na binarni distribuciji normalnega in nenormalnega glede na predpostavljeno normo normalnega, kakor to počne disciplina (Foucault, 2009: 57, 62). »Disciplina začne iz norme. In v razmerju do dresure, ki se izvede glede na normo, se normalno loči od nenormalnega. Tu pa imamo snovanje normalnega in nenormalnega, imamo različne krivulje normalnega, zato operacija normalizacije sestoji iz interakcije med različnimi distribucijami normalnosti in usklajevanju najmanj zaželenih z bolj zaželenimi« (ibid.: 63). Takšna normalizacija pa ne samo, da nima modela norme, ampak nima ne konca ne kraja, vseskozi samo variira in povzroča nove distribucije normalnega. Medtem ko v družbah discipline nikoli nismo prenehali začenjati, v družbah nadzora nikoli ničesar ne končamo, še pravi Deleuze (Deleuze, 2002: 175). Zanimivo pa je, da takšno neskončno normalizacijo in takšen neskončen nadzor Foucault delno pripiše dispozitivu varnosti, katerega vznik datira že v 18. stoletje, pozneje pa varnost naveže na liberalne tehnologije vladanja, končno pa analizira še prehod liberalnih tehnologij vladanja k neoliberalnim, ki se – na prvi pogled – skladajo z Deleuzovim preходом družb discipline v družbe nadzora. Ker pa fokus tega članka ni Deleuzova in Foucaultova miselna in konceptualna afilijacija, velja zgolj ponoviti, da varnost nastopa kot bistven problem diskurza o gradnji IVKC, prav zato lahko rečeva, da transparentnost objekta IVKC deluje kot odgovor na problem zagotavljanja varnosti.

Transparentnost – pojem, ki ga razdeljuje predvsem Virilio. Ta v svojem delu *Polar Interia* definira transparentnost kot tisto, kar z lahkoto prepušča svetlobo, hkrati pa tudi kot tisto, kar omogoča jasno razločevanje objektov glede na njihovo gostoto. V tem smislu uvajanje stekla v arhitekturo od srednjega veka naprej odpira popolnoma novo dobo, ki kulminira v elektronskih oknih sodobne tehnologije (Virilio v James, 2007: 56). Prosojnost materialov, ki tvorijo objekte, potemtakem določa vidnost stvari v njih. Pri IVKC je transparentnost materialov vseskozi prisotna. Del trga pred vhodom v mošejo je namreč narejen iz transparentnega stekla in dopušča pogled v telovadnico pod njim. Tudi polkrožna kupola je narejena iz transparentnega blaga in stekla, ki jo obdaja transparentna železna struktura. Virilio (1997: 360) pravi, da smo priča paradoksalnemu fenomenu, kjer neprosojni materiali izginjajo iz sodobnih objektov. Železne skeletne konstrukcije (kvadrat nad kupolo IVKC), prosojne stene in stropi, narejeni iz stekla in pleksi stekla (tla in strop dela ploščadi IVKC ter mošeje), plastike (kupola mošeje) zamenjajo kamnite fasade. Gre za navidezno padanje mej med posameznimi deli mesta. Meje, ki ločujejo zavoljo uvajanja urbane discipline, niso več določene z zidovi ali prostorsko segregiranimi soseskami, temveč se udejanjajo skozi nadzor, ki ga zagotavljajo transparentnost objektov, njihova prehodnost, dostopnost, javnost in na koncu tudi sodobna (tele)komunikacijska tehnologija. Kot je bilo že rečeno, so to elementi prehoda iz družb discipline v družbe nadzora.

Normalizacija pa se dogaja tudi z umeščanjem forme (ornamentov, oblik) »vzhodnega« v zahodnjaške sodobne arhitekturne trende. Nadvse zanimiva je kvadratna železna konstrukcija v obliki »kletke«, ki je povezana čez kupolo mošeje, saj deluje kot zastor zahodnjaške sodobne arhitekturne paradigme, kot jo prepozna tudi prej omenjeni Virilio, pred vzhodnjaško polkrožnostjo kupole. S tem se mošeji odvzema kupola kot osnovni element, po katerem islamski

sakralni objekt sploh prepoznamo. Pogled se ustavi na kvadratni konstrukciji, ki bolj kot islamsko sakralnost konotira železno kletko, ki jo je zahod v duhu normalizacije poveznil čez vzhodnjaško arhitekturno tipskost. Tudi minaret, ki stoji ob mošaji, tako ni več videti kot minaret, temveč skupaj s kvadratno strukturo tvori podobo tovarne z industrijskim dimnikom (Slika 2). Lahko bi dejali, da gre za svojevrstno arhitekturno mimikrijo, kjer se v ksenofobnem okolju džamija ne sme kazati kot islamski sakralni objekt, temveč zgolj kot nekaj, kar v danem okolju kodificiramo kot normalen arhitekturni pojav. V tem smislu bi to lahko bila nekakšna postmoderna tovarna, ki tudi lokacijsko stoji na zdaj degradiranem postindustrijskem območju, med glavno mestno vpadnico in železnico.

Logika mimikrije ali zastiranja verskosti džamije se nadaljuje z minaretom. S psihoanalitičnim konceptualnim aparatom sva namreč že rekla, da minaret pomeni arhitekturno materializacijo faličnega označevalca, materialni element presežnega užitka, tistega »več«, ki se hkrati postavi kot element zavidanja in kot element grožnje. Lahko pa tudi rečeva, da minaret pomeni določen proces teritorializacije, ki pa se ne godi le arhitekturno, temveč tudi zvočno: minaret kot formacija zvočnega zidu, ki teritorializira prostor; minaret kot oddajnik. Še drugače, minaret kot ekvivalent stolpa v panoptikonu, ki tradicionalno prek glasu, pa tudi pogleda teritorializira in nadzira prostor. Konstitucija fantazme minareta kot tistega presežka, kar zapeljuje in zavajuje, se potemtakem veže tudi na funkcijo teritorializacije, kakršno – podobno kot v krščanski arhitekturni formi zvonik – opravlja minaret. In zato bo minaret IVKC v Ljubljani visok le 40 metrov. Samo tako lahko ostane zastrt. Kot prvo, zakrivala ga bo kvadratna konstrukcija čez kupolo, ki iz določenih zornih kotov privzema podobo dimnika (Slika 2). Kot drugo, stisnjen bo na sredino objekta IVKC, v prihodnosti pa bo obdan s stolpnici, ki bodo višje od minareta in bodo tako dodatno zmanjšale njegovo vidnost in simbolni pomen. Hkrati bo tudi njegova višina skrajšana do te mere, da ne bo v enaki meri viden iz vseh perspektiv.

Naposled lahko arhitekturno zasnovo IVKC, ki jo tu misliha kot izraz dispozitiva nadzora, razumemo tudi v kontekstu hipermoderne transformacije vertikalnih arhitekturnih form. Kot princip vertikalnosti minaret ustreza tako suvereni kakor disciplinarni arhitekturni formi. In če vertikalnost razumemo kot način teritorializacije, potem hipermoderna zasuka k nevertikalnim in prepustnim arhitekturnim formam proizvede drug in drugačen način teritorializacije, ki pa ustreza delovanju dispozitivov nadzora (Reid, 2004). Skratka, če sva transparentnost objekta IVKC in kastracijo minareta interpretirala kot kolonizacijo gradnje IVKC s strani zahodnih arhitekturnih form – dispozitiva zahoda –, potem se ta kolonizacija zgodi tako, da se bo IVKC teritorializiralo z načinom teritorializacije, ki deluje kot dispozitiv nadzora.

Konec: sile fašizma

Ker se problem gradnje IVKC, kot sva skušala pokazati, vzpostavlja kot dispozitiv, se moramo naposled vprašati, v kolikšni meri ta dispozitiv deluje kot fašističen. Konec koncev fašizem – podobno kot rasizem (gl. Ilc, 2010) – deluje kot dispozitiv, kot heterogeni skup diskurzivnih in nediskurzivnih elementov, vezanih na politično-oblastne tehnologije, katerih funkcija je normalizacija, končno pa tudi izključevanje natančno določenih subjektov in družbenih praks. Skupaj z Deleuzom in Guattarjem lahko rečeva, da fašizem deluje kot nekakšna mašina kontinuirane destrukcije, ki pa ni le makropolitčnih in molarnih, temveč predvsem molekularnih in mikropolitčnih razsežnosti. »To, kar dela fašizem nevaren, je njegova molekularna oz. mikropolitčna moč,

kajti gre za množično gibanje: rakasto telo, ne pa totalitarni organizem.« (Deleuze in Guattari, 2010: 236) Problem fašizma, kakor ga zastavita Deleuze in Guattari, ni v totalni teritorializaciji in kodifikaciji, ampak v dekodiranih in deteritorializiranih tokovih. Fašizem nastane, ko ti tokovi, ki so tokovi mutacij in sprememb – kot linije pobega ti tokovi preletavajo že ustaljene forme in jih spreminjajo –, mutacije in spremembe spremenijo v destrukcijo. Preden fašizem rezultira v veliki totalitarni organizaciji, deluje kot skup razpršenih praks: »Vsak fašizem se definira z mikročrnimi luknjami, ki stojijo same zase in komunicirajo z drugimi, preden odmevajo v veliki, centralizirani črni luknji.« (ibid.) Pravzaprav se vsak fašizem kot totalitaren fenomen vseskozi veže na množstvo mikrofašističnih praks, ki obstajajo pred njim in ki obstajajo po njem.

To velja tudi v primeru dispozitiva gradnje IVKC na območju MOL, če esencialistično konstrukcijo islama kot drugega razumemo v biopolitični redukciji drugega na golo življenje, oropano subjektivitete, in če samo arhitekturno zasnovo razumemo kot demistifikacijski in kastracijski princip, ki skupaj z diskurzom konstituira normalizacijski dispozitiv. Islam se sprejme le, če *ni islam*, džamija se lahko postavi, če to *ne bo džamija*. Pravzaprav dispozitiv gradnje IVKC deluje na dveh ravneh, na ravni eksplicitne izključitve, ki se kaže v argumentativni podstati, ki drugega popolnoma izključi, in na ravni nediskurzivnega, ki kljub temu, da tega drugega vključi – gradnja IVKC kot rešitev problema gradnje –, ga vključi tako, da ga normalizira. Natanko vez – ali pa prehod – enega in drugega pa pomeni realnost mikrofašističnih praks. Prav zato fašizem na imanen način koeksistira z liberalno-demokratskimi političnimi formami. In prav zato se kaže kot mnogotera in razpršena politično-oblastna praksa, ki jo je treba misliti na molekularni ravni, ki v določenem pogledu sovпада s tem, kar sva tu imenovala postmoderni dispozitiv nadzora. Naloga misli, ki bi se lahko imenovala antifašistična, se potemtakem zdi jasna: kako misliti fašizem v molekularnih razmerah postmodernih družbenih formacij. V nasprotnem primeru se bo fašizem vračal – vračal večno. Vračal kot fašizem vrtnih palčkov, fašizem golfskih igrišč.

Literatura

- AGAMBEN, G. (2004): *Homo sacer: suverena oblast in golo življenje*. Ljubljana, Študentska založba.
- BAUMAN, Z. (1996): From Pilgrim to Tourist – or a Short History of Identity. V *Questions of Cultural Identity*, ur. S. Hall in P. Du Gay, 18–36. London, Sage.
- DELEUZE, G. (1995): *Negotiations: 1972–1990*. New York, Columbia University Press.
- DELEUZE, G. (2007): Družba nadzora. *Filozofski vestnik* XXIII(3): 167–177.
- DELEUZE, G. (2007): Kaj je dispozitiv? *Problemi* 45(8–9): 5–14.
- DELEUZE, G. (2010a): *Foucault*. London, Continuum.
- DELEUZE, G. (2010b): *Nietzsche and philosophy*. London, Continuum.
- DELEUZE, G. in GUATTARI, F. (2010): *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. London, Continuum.
- DOLAR, M. (1991): Sprema beseda. V *Vednost – oblast – subjekt, VII.–XXV*. Ljubljana, Krtina.
- DRAGOŠ, S. (2004): Islamofobija na Slovenskem. V *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti – Poroči se! Kdor se more – št. 3*, ur. T. Trplan, S. Autor in R. Kuhar, 10–27. Ljubljana, Mirovni inštitut.
- ECO, U. (1999): Function and sign: the semiotics of architecture. V *Rethinking architecture: a reader in cultural theory*, ur. N. Leach, 173–193. London, Routledge.
- ILC, B. (2010): Rasizem v delovanju liberalno-demokratskih ureditev. V *Nova državljanstva v dobi globalizacije*, ur. J. Pikalo, 179–211. Ljubljana, Sophia.
- FOUCAULT, M. (1997): *Ethics: subjectivity and truth*. New York, New Press.

Nedolžnost znanstvenih »resnic«

Psihološke vednosti
v mreži biooblasti

Leta 1958 je Canguilhem (1989) v referatu na pariškem *Collège philosophique* ostro napadel psihologijo kot neenotno znanost, ki neuspešno išče svoj objekt. Med drugim je opozoril, da se je utemeljila na načelu uporabnosti človeškega bitja in da je njen ključni cilj »učinkovitost« – prav iz te učinkovitosti specialisti črpajo svojo pomembnost. »Uporabnost« kot merilo in rezultat učinkovitosti psiholoških vednosti je tudi predmet Foucaultove analize disciplinske in biooblasti – psihološke vednosti imajo v strategijah upravljanja s populacijo vse od 19. stoletja posebno mesto (Foucault, 1984; 2007).

Psihologija se je že na začetku ločevanja od filozofije v 19. stoletju uveljavila kot (praktična) znanost, ki uporablja znanstvene metode in spoznanja za reševanje praktičnih problemov človeškega vedenja in bivanja: »izboljšanje« posameznice in posameznikov ter njihovih medsebojnih razmerij, optimalno razporejanje ljudi glede na njihov psihični »kapital« (sposobnosti in osebnostne lastnosti). Pri tem se opira na norme, ki jih vzpostavlja sama: na norme psihičnega razvoja, psihičnega zdravja, ravnotežja in rasti. Te norme pogosto izhajajo iz statističnih izračunov, torej »normalnost« v teh primerih definirajo statistični parametri (povprečja, modalne vrednosti ...) – zvonasta krivulja, imenovana tudi »normalna« krivulja, zato velja za simbol psihološkega merjenja (prim. Venn, 1984: 131). Norme torej merijo na celotno populacijo, hkrati pa so opora procesom subjektivacije, saj določajo načine samorazumevanja in samodefinicije individuov.

Z vzpostavljanjem norm, z merjenjem odstopanj in s »popravljanjem« tistih, ki odstopajo, se psihološke vednosti in prakse naslavljaajo na posameznice in posameznike, opravljajo disciplinsko funkcijo nad njimi, hkrati pa merijo na populacijo v celoti – pomagajo napovedati, uravnati in nadzorovati populacijo, optimizirati življenje (gl. Foucault, 2007). Svojo regulacijsko vlogo torej opravljajo z delovanjem na individue in na populacijo, posredno in neposredno – objekt normalizacijskih strategij je sicer individuum, cilj, ki ga poskušajo doseči, pa ni le njegova/njena sreča, ampak tudi (ali predvsem) družbena »koristnost« in »uporabnost«.

Merjenje individualnih psiholoških razlik

Bolj kot univerzalni psihični procesi so predmet psiholoških vednosti individualne razlike – privilegirano področje psihološkega raziskovanja in praktičnega dela je torej bilo (in ostaja) merjenje psiholoških razlik med posameznicami in posamezniki.

Journal of Applied Psychology, ki je začel izhajati leta 1917, npr. v

sam vrh seznama tem, ki jih obravnava, uvršča prav »individualne razlike v sposobnostih, osebnosti in drugih značilnosti« in »testiranje in selekcija osebja«. Samo psihološko testiranje je pravzaprav podrejeno odkrivanju čim manjših razlik – t. i. občutljivost testa je npr. eden osnovnih kriterijev dobrega psihološkega merskega instrumenta, interpretacije raziskovalnih ugotovitev pa poudarjajo statistično pomembnost razlik in redko problematizirajo spoznavno vrednost tako ugotovljenih razlik.

Psihologija je v svoji zgodovini razvila številne tehnike merjenja individualnih razlik v sposobnostih in osebnostnih lastnostih. Pri tem ima posebno vlogo merjenje inteligentnosti, razširjena psihološka praksa, ki vzdržuje status psihologije kot znanosti duha, znanosti, ki napoveduje človekove dosežke v številnih dejavnostih in pojasnjuje družbene in politične neenakosti. S konceptom inteligentnosti, ki so ga vodilni znanstveniki na področju raziskovanja inteligentnosti in psihometrije prevzeli od Galtona (1822–1911),¹ je individualni psihologiji uspelo ustvariti trdoživ mit. Mit, odporen na teoretske in empirične protiargumente, ki prihajajo iz psihologije, filozofije, celo iz mikrobiologije in genetike (npr. Billig, 1979; Gould, 2000; Henriques in dr., 1984; Jacoby in Glaubergerman (ur.), 1995; Rose in Rose (ur.), 2000; Tort, 1984; Tucker, 2009). Ta mitizacija »inteligentnosti« in zmožnosti psihologije, da prodre v njene skrivnosti, je omejila celo slišnost opozoril A. Bineta, ki velja za konstruktorja prvega testa inteligentnosti. Binet se je konstrukcije testov lotil na predlog francoskega šolskega ministrstva – z njimi naj bi odkrivali otroke, pri katerih naj bi obstajala večja verjetnost, da bodo težje sledili učnemu programu. To in zgolj to, je poudarjal Binet. Dvomil je namreč v sam koncept inteligentnosti kot vrojene splošne intelektualne sposobnosti, še bolj pa v možnost, da bi bilo mogoče tako sposobnost, če bi že obstajala, meriti z nekaj nalogami in jo ujeti v nekaj števil. Namesto segregacije je zagovarjal izenačevanje začetnih možnosti, torej pomoč otrokom z nizkimi rezultati – ti otroci naj bi si pred vstopom v šolo pridobili določene veščine in vednosti, ki jih učni program predvideva kot samoumevne, pri tem pa spregleda, da otroci iz različnih okolij živijo različne realnosti in pridobivajo različne izkušnje in znanja (več o tem v Gould, 2000). Testiranje »inteligentnosti« za namene segregacije se je uveljavilo potem, ko se je praksa razširila v ZDA. Takrat je merjenje individualnih razlik s psihološkimi instrumenti, ki velja za znanstveni temelj selekcije, kategorizacije in individualnih psiholoških obravnav, postalo tudi osnova za medskupinske primerjave in opora rasističnim ideologijam in praksam – razlike med družbenimi skupinami/kategorijami se namreč v teh primerih intepretirajo kot rezultat njihove genetske in/ali kulturne večvrednosti oziroma manjvrednosti.

Prav na razlike v »inteligentnosti« oz. v inteligenčnem količniku, ki med večino psihologov in psihologinj, pa tudi v laični javnosti velja za zanesljivo in veljavno mero (bolj ali manj) genetsko pogojene splošne intelektualne sposobnosti, se v imenu dobrobiti človeštva sklicujejo zagovorniki in zagovornice staro- in novodobne evgenike. Moči tega mita pa podlegajo tudi tako vplivna znanstvena in strokovna združenja, kot je *American Psychological Association*, o čemer priča naslednja neprijetna zgodba.

¹ Omeniti velja vsaj J. M. Cattella (1860–1944), Ch. Spearmana (1863–1945), H. H. Goddarda (1866–1957), C. Burta (1883–1971), R. B. Cattella (1905–1998), H. J. Eysencka (1916–1997) in A. Jensena (1923–2012), med še živječimi pa britanskega univerzitetnega profesorja psihologije R. Lynna.

² Cattell je npr. leta 1937 hvalil evgenično zakonodajo tretjega rajha v imenu izboljšanja kakovosti rase (Tucker, 1994).

³ APA je na svojih spletnih straneh brez komentarja objavila seznam »najeminentnejših psihologov 20. stoletja«, kjer Cattell zaseda 16., njegov prav tako kontraverzen kolega H. J. Eysenck pa 13. mesto.

⁴ *Mankind Quarterly* je ena od revij, ki »ohranjajo« akademski rasizem in z njim povezan socialni evolucionizem; brez zadržkov s sklicevanjem na genetiko govori o intelektualni inferiornosti marginaliziranih, odkrito zagovarja evgeniko (zagovarjala je tudi apartheid), njeni ustvarjalci pa se na domači spletni strani hvalijo s pogumom, s kakršnim se lotevajo teh kontroverznih tem; spada med revije, ki jih najdete na seznamu SSCI, ki naj bi zagotavljali »znanstveno odličnost«. Poleg R. B. Cattella med avtorji in uredniki najdemo še dva »eminentna« psihologa: Eysencka in Jensena.

Raymond B. Cattell in njegova skrb za kakovost človeštva

Junija leta 1997 je Ameriška psihološka fundacija (*American Psychological Foundation*) v mesečniku *The American Psychologist* razglasila dobitnika najvišje nagrade za življenjske dosežke v psihološki znanosti, nagrade, ki je bila v zgodovini psihologije dotlej podeljena le dvanajstim psihologom. Ta čast naj bi doletela znanstvenika Raymonda B. Cattella (1905–1998), enega najpogosteje citiranih avtorjev v psihološki literaturi (gl. Haggblom in dr., 2002) – tako rekoč ni diplomiranega psihologa, ki ne bi poznal vsaj njegovega koncepta kristalizirane in fluidne inteligentnosti in obširnega osebnostnega vprašalnika *The Sixteen Personality Factor Questionnaire* (v nadaljevanju 16 PF), zasnovanega na esencialistični predpostavki o nespremenljivih osebnostnih strukturah.

Tik pred podelitvijo nagrade pa je avgusta istega leta nastal zaplet: na sedež Ameriškega psihološkega združenja (*American Psychological Association*, v nadaljevanju APA) je zgodovinar znanosti Mehler poslal pismo, v katerem je Cattellu očital privrženost fašističnim in evgeničnim načelom in odkrito sodelovanje pri rasističnem in antisemitskem projektu (Hilts, 1997).

Cattell je v izjavi zanikal obtožbe, APA pa se je odločila, da ustanovi komisijo, ki naj bi proučila primer. Decembra je Cattell (1997) združenju poslal odprto pismo, s katerim se je nagradi odpovedal in dokazoval, da so ga kritiki napačno razumeli: da njegova načela niso rasistična, da so zgolj protislovnna, predvsem pa da tako ali tako nimajo nič opraviti z njegovim znanstvenim delom. V svoji obrambi pa je vendarle priznal, da je *bil* rasist – kritikom je namreč ugovarjal, da obtožbe temeljijo na njegovih 60 in več let starih gradivih. Dejstvo, da so nastali v obdobju, ko je bil rasizem široko sprejeta ideologija, iz katere so znanosti črpale svoje predpostavke, naj bi bilo pomembna olajševalna okoliščina.² Še več – Cattell je v tem pismu tudi branil svojo privrženost evgeniki. Nedvoumno je namreč potrdil, da verjame v znanstveno evgeniko in možnost izboljšanja človeške vrste s pomočjo skrbno premišljene biološke reprodukcije. Na kratko je celo predstavil svoj očiščevalni načrt: odgovorne, razmišljajoče ljudi ne glede na raso bi bilo treba opogumiti, da bi imeli več otrok, hkrati pa naj bi zmanjšali število tistih z manjšimi zmožnostmi. Kako? Nikakor ne s prisilo, je zatrjeval Cattell. Le naravi bi bilo treba prepustiti, da pokaže, katera od dveh oblik družbene organizacije je uspešnejša: rasna homogenost ali rasna heterogenost. Tekmovanje, ne vojna, naj opravi z neuspešnimi, je bilo Cattellovo geslo. Zgledna zveza med rasizmom, evgeniko in evolucionizem torej.

Cattelova odpoved nagradi je bila zanj in za APA najboljša rešitev. Za APA je bil to namreč legitimen razlog, da razpusti komisijo, ki naj bi proučila utemeljenost obtožb. Cattell se je tako izognil nevarnosti, da bi ga APA obtožila rasizma, APA pa se je izognila zoprni situaciji, v kakršni bi se znašla ne glede na rezultat preiskovanja. Morala bi namreč priznati, da je eden »najeminentnejših«³ psihologov rasist, s čimer bi implicitno priznala tudi problematičnost razširjenih biologističnih predpostavk v psihologiji, ali pa bi si – če kritikom ne bi pritrdila – na vrat nakopala »sitne liberalne egalitariste«, kot je Cattelove kritike poimenovala njegova kolegica Whitney (1997) iz revije *Mankind Quarterly*, revije, ki goji odkrito rasističen diskurz.⁴ Cattell ni bil rasist, pravijo njegovi zagovorniki, bil je zgolj elitist!

⁵ R. D. Buchanan (2010) opisuje Eysenckovo nedvoumno podporo Jensenovi knjigi *Race, Intelligence and Education* in njegovi trditvi o genetski inferiornosti temnopoltih. Eysenck si je s tem pridobil simpatije neonacistične *National Front*, njihovi reviji pa je celo dajal intervjuje.

Rasist ali zgolj biologist in elitist? Dejstvo je, da se njegov zagovor evgenike načeloma ne razlikuje od nacističnega: čistil bi človeštvo in ne zgolj ene nacije oziroma rase, ljudem pa bi – v nasprotju s Hitlerjem – podelil svobodo, torej možnost, da se sami odločijo, ali bodo v dobrobit človeški vrsti sodelovali pri projektu, ki bi pripomogel k izboljšanju kakovosti človeške vrste. To na prvi pogled morda ni zagovor državno vodenega evgeničnega programa, vendar ga brez države ne bi bilo mogoče izpeljati – če ne drugega, bi država morala opustiti kakršno koli obliko socialne pomoči, še posebno tistim, ki so »znanstveno« dokazano genetsko manjvredni. »Psihobiologija« bi postala vodilna sila v boju proti degeneriranosti, saj bi določala mejo »med tistim, kar mora živeti, in tistim, kar mora umreti« (Foucault, 2007: 102). V imenu »odprave biološke nevarnosti in okrepitve /.../ same vrste ali rase« (ibid.: 103). Kar je natanko rasizem kot temeljni mehanizem oblasti v modernih državah, kot ga definira Foucault.

Znanstveni pluralizem in meje tolerantnosti

Zgodba s Cattellom se morda zdi obrobna. Vendar ni eksces, je simptom. Najprej zato, ker je »boj proti degeneriranosti«, ki ga v modernih državah vodijo državne institucije v tesni zvezi s strokovnimi oz. znanstvenimi, vseskozi na delu (omenimo samo primer omejevanja pravic ljudem s težavami v mentalnem razvoju). Vendar ta problem presega namen tega prispevka. Na tem mestu nas zanima predvsem, zakaj znotraj »uradne« psihologije Cattellovih predpostavk, tez in sklepov ne moremo obravnavati kot eksces. V prid tezi, da gre za simptom, pričujoče besedilo ponuja vsaj tri argumente: prvič, Cattell v sodobni psihologiji zaseda eno ključnih mest, in sicer skupaj z vrsto sodobnikov, ki se v svojem delu navezujejo na Galtona (gl. op. 1); drugič, tako vplivno združenje, kot je APA, tolerira znanstveni rasizem; tretjič, psihološki znanstveni rasizem se praviloma utemeljuje s pomočjo enega od privilegiranih psiholoških konceptov in z eno od privilegiranih tehnik merjenja in praktičnih uporab psiholoških konceptov – z inteligentnostjo in s testi inteligentnosti.

Cattel skupaj s svojim britanskim kolegom Eysenckom,⁵ ki je bil prav tako sodelavec *Mankind Quarterly*, spada med največkrat citirane psihologe (gl. Haggblom, 2002), njegovi konceptualizaciji človeških lastnosti in inteligentnosti sta del temeljnih znanj, ki jih morajo usvojiti študentke in študenti psihologije. Cattella in njegovo delo se brani z običajnim argumentom, da politična stališča znanstvenikov ne vplivajo na njihovo znanstveno delo. Tudi če se na tem mestu ne spuščamo v teoretizacijo problema znanstvenikove objektivnosti oz. vpliva njegove politične in družbene pozicioniranosti na znanstveno delo, lahko za Cattella trdimo vsaj to, da njegovo politično prepričanje in znanstveno delo izhajata iz iste predpostavke – iz predpostavke o odločilnem vplivu dednosti na »inteligentnost« in osebnostne poteze. Navsezadnje njegov priljubljeni vprašalnik 16 PF, ki naj bi v aktualnem osebnostnem razvoju odkrival »naravne osebnostne strukture«, te strukture predpostavlja kot samoumevne na način, ki »reflektira obdobje produkcije testov v tridesetih letih tega stoletja« (Hollway, 1984: 198).

In APA? Na eni strani nedvoumno obsoja vse oblike rasizma, med temeljnimi vrednotami svojega delovanja navaja socialno pravičnost, raznolikost in vključevanje; na svojih spletnih straneh objavlja (pozitivne) recenzije del, ki problematizirajo znanstveni rasizem v psihologiji, povezan predvsem z merjenjem »inteligentnosti«. Pa vendar v svojih uradnih izjavah brani natanko tiste

temeljne predpostavke o »inteligentnosti«, ki so predmet znanstvenih, političnih in zdravorazumskih razprav in sporov že vse od konstrukcije prvega testa inteligentnosti.

Tak primer je poseg v napete razprave o knjigi *The Bell Curve*, izjemno odmevnega dela psihologa R. J. Herresnteina in politologa Ch. Murrayja, ki je prvič izšla leta 1994. Gre za impozantno delo na skoraj tisoč straneh, ki ga krasijo številni izračuni statističnih korelacij, iz katerih avtorja črpata »dokaze« o genetski inferiornosti temnopoltih in revnih ter samskih mater in na katerih utemljujeta nasprotovanje antidiskriminacijskim politikam. Prepričana sta namreč, da zaradi socialne politike, ki pomaga samskim materam in revnim, ter zaradi antiracističnih ukrepov nenehno upada inteligenčni količnik ameriške populacije (to je ena od tez, ki se v razpravah o IQ in dednosti predvsem v ZDA ciklično ponavljajo – več o tem v Gould, 2000). Takoj po izidu je knjiga sprožila številne nasprotujoče si odzive. APA je zaradi tega ustanovila projektno skupino, ki je leta 1997 pripravila nekakšno uradno izjavo o raziskovanju inteligentnosti. V njej se sicer blago distancira od tez o genetski inferiornosti temnopoltih, hkrati pa nedvoumno brani vsebinsko in napovedno veljavnost testov inteligentnosti in pritrjuje tezi, da na individualne razlike v inteligentnosti znatno vpliva genetika (na razlike med populacijami pa ne »nujno«, je zapisano v izjavi).

Ta izjava oz. poročilo implicitno sporoča, kje je meja tolerantnosti »uradne« psihologije: sporoča, da sta kritika koncepta inteligentnosti in dvom, da je ta konstrukt mogoče zanesljivo meriti, zanjo bolj problematična kot socialni evolucionizem in spogledovanje z evgeniko. Zdi se, kot da se je APA v razpravo o *The Bell Curve* vključila zaradi kritik na račun koncepta in prakse merjenja inteligentnosti, ki jih je (ponovno) sprožil izid te knjige, ne pa zaradi spornih tez in trditev, ki jih reciklirata njena avtorja.

Zakaj je prav merjenje »inteligentnosti« deležno tako visoke stopnje »zaščite«? Med razlogi je gotovo tudi njegova praktična uporabnost, omenjena v uvodnem delu prispevka. Empirični argument v prid tej tezi je izkušnja iz domačih logov. Leta 1984 je v slovenskem jeziku izšla knjiga francoskega avtorja M. Torta *Inteligenčni kvocient*, brezkompromisna kritika koncepta inteligentnosti in njenega merjenja. Med številnimi psihologi in psihologinjami v Sloveniji je dvignila izjemno veliko prahu, še posebej med zaposlenimi v podjetjih in šolah. Najpogosteje je bilo mogoče slišati dva očitka (teh priložnosti sem sama imela precej, ker sem bila kot psihologinja pripravnica zaposlena v eni od srednje velikih tovarn). Prvega je bila deležna avtorjeva izobrazba, češ da kot nepsiholog ne more presojati o konceptih in tehnikah, specifičnih za psihologijo. Drugi se je nanašal na dejstvo, da so v knjigi objavljene naloge iz testov inteligentnosti, ki se v praksi še vedno uporabljajo, češ da bodo zato ti testi v praksi neuporabni. Temu je sledilo retorično vprašanje: »Kaj bomo pa zdaj delali?!« Precej presenetljiva bojazen, še zlasti če jo izražajo tisti, ki verjamejo, da testi merijo sposobnost, ki ni odvisna od znanja in izkušenj!

Če se vrnemo k APA – ta se ne v primeru inteligentnosti ne v drugih primerih eksplicitno ne distancira od socialnega evolucionizma in ne problematizira zagovarjanja evgeničnih praks. Res sicer nedvoumno izraža naklonjenost enakosti ne glede na spolno usmerjenost, vključno z istospolnim starševstvom, o čemer priča vrsta njegovih nedvoumnih izjav in psiholoških raziskav, ki jih promovira. Vendar pa ne opozarja na spornost psihološkega raziskovanja, ki izhaja iz predpostavke, da je homoseksualnost sama po sebi medicinski in/ali družbeni in moralni problem, niti od legitimacije evgeničnih praks (prim. J. M. Baileyja, profesorja klinične psihologije in psihologije osebnosti na oddelku za psihologijo Northwestern University).

»Gospodstvena razmerja« v psihologiji

Cattell in *The Bell Curve* sta redka primera neposrednega soočenja nasprotujočih si konceptualizacij v psihologiji. V najboljšem primeru gre namreč za sobivanje, ki je videti relativno miroljubno, in daje videz visoke stopnje »demokracije«, ki naj bi bila odraz visoke stopnje znanstvene objektivnosti. Kot opozarjajo kritični psihologi (npr. Langdridge, 2006; Parker, 2007; Stam, 2006), pa je ta videz posledica hierarhičnih razmerij. Psihološke vednosti, ki se konceptualno vsaj implicitno opirajo na biologijo in genetiko, metodološko pa so izrazito empiricistične, veljajo za »pravo« znanost – v nasprotju s psihoanalitskimi, diskurzivnimi in kritičnimi pristopi. Asimetrija moči se najbolj jasno izraža v številu znanstvenih konferenc in revij, moči in vplivu znanstvenih združenj, ki vsiljujejo svoje norme in standarde znanstvenosti.

Zaradi zavezanosti načelu uporabnosti in empiricizmu je kritična refleksija konceptov, metod, tehnik, praks in pogojev njihovega nastanka za prevladujoče psihološke vednosti nevarnejša od spogledovanja z rasizmom in evgeniko. Znanstveni rasizem kot radikalizacija socialnega evolucionizma in evgenika kot družbeni projekt izboljšanja kakovosti človeštva sta namreč v znanstvenih diskurzih oblečena v sofisticirano metodologijo. Ta navdušuje z natančnimi statističnimi izračuni razlik med primerki človeške vrste in vseh mogočih korelacij – tipični novodobni primer je že omenjena *The Bell Curve*. Tovrstne znanstvene analize pa navdušujejo tudi – če ne še bolj – prav s tem, s čimer navdušuje neo-naci-fašistične ideologije: s preprosto razlago kompleksnosti človeških bitij in človeških kultur (genetika, evolucija in naravna selekcija); z zavezanostjo kakovosti, čistosti in moči: človeštva, rase, naroda, torej ciljem, ki predvidevajo bolj ali manj radikalne poti za odstranjevanje nezaželenih primerkov in povečevanje števila zaželenih; z obsesivnim vztrajanjem pri razlikovanju med belimi in nebelimi, med ženskami in moškimi, med domačim in tujim.

Omenili smo, da je iskanje individualnih in medskupinskih razlik eden ključnih projektov (individualne) psihologije, visoka občutljivost pa ena ključnih kvalitativnih instrumentov, ki merijo človeške lastnosti in sposobnosti – vprašanje, kako se (če sploh) te razlike odražajo v vedenju, dosežkih itd., so za psihologijo razlik drugotnega pomena. Razlike išče in dokazuje tam, kjer so očitne ali vsaj pričakovane: med kategorijami, ki so vselej že tu, ne da bi se vprašala, kako se kategorije (re)producirajo, kako se ohranjata notranja homogenost in distanca do drugih; ni pomembno vprašanje, kje se konča belo in začne črno, rumeno, rdeče; kje in kaj so meje moškosti in ženskosti. Pripadnost kategoriji se interpretira kot vir individualnih razlik, s čimer se zabriše kompleksnost dejavnikov, ki vplivajo na to, kdo samo, kaj smo, kako delujemo, v kaj verjamemo. S tem se je mogoče elegantno izogniti neprijetnim vprašanjem o politični neenakosti, ekonomski in družbeni nepravilnosti (in vlogi znanstvenikov, znanstvenic in znanosti pri tem).

Sklep

Z odkritji na področju molekularne biologije in z odkritjem genoma je genetski redukcionizem dobil nov zagon – to vsekakor velja za evlucijsko in evgenično psihologijo, ki se implicitno podpira v svojem determinističnem biologizmu. To je eden od razlogov, zakaj je potreben ponovni razmislek o tezi, da se novodobni fašizem izogiba biologičnemu utemeljevanju politike nacionalnega čiščenja – ko se fašizira znanost, se vsakdanji fašizem lahko mirno vrne k svojim koreninam.

Vednosti o človeku so izrazito vrednostno obremenjene, predmet religioznih in drugih moralizacij, številnih praks selekcioniranja, segregiranja in discipliniranja. Imajo specifične, pogosto celo usodne učinke na tiste, o katerih širijo vednosti, zato njihovih teorij, konceptov,

odkritij ni mogoče ločiti od praktične uporabe, niti od družbenih in političnih pogojev, v katerih nastajajo. Ali kot pravijo Henriques in dr. (1984: 91–94), »nimajo pravice zahtevati imunitete v imenu znanosti niti pozabiti na svojo odgovornost.«

Literatura

- AMERICAN PSYCHOLOGICAL ASSOCIATION. Dostopno prek: www.apa.org (12. november 2012).
- BILLIG, M. (1979): *Psychology, Racism and Fascism: An On-line Edition*. Dostopno prek: <http://www.ferris.edu/HTMLS/other/srv/isar/archives2/billig/homepage.htm> (5. november 2012).
- CANGUILHEM, G. (1989): Qu'est-ce que la psychologie? V *Études d'histoire et de philosophie des sciences*, ur. G. Canguilhem, 365–381. Paris, Librairie philosophique J. Vrin.
- CATTELL, R. B. (1997): *Open Letter to the APA*. Dostopno prek: <http://www.cattell.net/devon/openletter.htm> (8. december 2012).
- FOUCAULT, M. (1984): *Nadzorovanje in kaznovanje*. Ljubljana, Delavska enotnost.
- FOUCAULT, M. (2007): Tehnologije vladanja: h kritiki političnega uma. V *Življenje in prakse svobode: izbrani spisi*, ur. J. Šumič-Riha, 75–199. Ljubljana, ZRC SAZU.
- HAGGBLOOM, S. J., WARNICK, R., WARNICK J. E., JONES, V. K., YARBROUGH, G. L., RUSSELL, T. M., BORECKY, C. M., MCGAHHEY, R., POWELL, R. J. III, BEAVERS, J. in MONTE, E. (2002): The 100 Most Eminent Psychologists of the 20th Century. *The Review of General Psychology* 6(2): 139–152.
- HENRIQUES, J., HOLLOWAY, W., URWIN, C., VENN, C. in WALKERDINE, V. (1984): *Changing the Subject*. London, New York, Methuen & Co.
- HILTS, P. J. (1997): Group delays achievement award to psychologist accused of fascist and racist views. *The New York Times (National)*. 15. avgust. Dostopno prek: <http://www.nytimes.com/1997/08/15/us/racism-accusations-and-award-is-delayed.html> (5. november 2012).
- HOLLOWAY, W. (1984): Fitting work: psychological assessment in organization. V *Changing the Subject*, ur. J. Henriques, W. Holloway, C. Urwin, C. Venn in V. Walkerdine, 26–59. London, New York, Methuen & Co.
- JACOBY, R. in GLAUBERMAN, N. (ur.) (1995): *The Bell Curve Debate: History, Documents, Opinions*. New York, Times Books.
- JOURNAL OF APPLIED PSYCHOLOGY. Dostopno prek: <http://www.apa.org/pubs/journals/apl/index.aspx> (16. december 2012).
- LANGDRIDGE, D. (2006): Ideology and utopia: Social psychology and the social imaginary of Paul Ricoeur. *Theory and Psychology* 16(5): 641–659.
- PARKER, I. A. (2007): *Revolution in Psychology: Alienation to Emancipation*. London, Pluto Press.
- ROSE, H. in ROSE, S. (ur.) (2000): *Alas Poor Darwin: Arguments Against Evolutionary Psychology*. London, Jonathan Cape.
- STAM, H. J. (2006): Introduction: Reclaiming the social in Social Psychology. *Theory and Psychology* 16(5): 587–595.
- THE MANKIND QUARTERLY. Dostopno prek: www.mankindquarterly.org (8. november 2012).
- TORT, M. (1984): *Inteligenčni kvocient*. Ljubljana, Delavska enotnost.
- TUCKER, H. W. (2009): *The Cattell Controversy: Race, Science, and Ideology*. Chicago, University of Illinois Press.
- VENN, C. (1984): The subject of psychology. V *Changing the Subject*, ur. J. Henriques, W. Holloway, C. Urwin, C. Venn in V. Walkerdine, 119–152. London, New York, Methuen & Co.
- WHITNEY, G. (1997): *Raymond Cattell and The Fourth Inquisition*. Dostopno prek: <http://www.stthomasu.ca/~jgillis/fourthin.htm> (8. december 2012).

ARZOMU

2011

EKONOMSKI FAŠIZEM

Na okrogli mizi o ekonomskem fašizmu smo si ogledali dokumentarni film Jelene Aščič *Gradimo suženjstvo*, kot govorci na okrogli mizi, ki jo je moderirala Marta Gregorčič, pa so nastopili:

Lana Zdravković z Mirovnega inštituta,
Aigul Hakimova in Armin Salihović iz gibanja Nevidni delavci sveta,
Irina Vinčič, podiplomska študentka na Fakulteti za družbene vede.

Možnost nemogočega ali: »Ne bomo plačali vaše krize!«

Geslo »Ne bomo plačali vaše krize!« je vsekakor eno najzgovornejših v spontanih, nehierarhičnih, neidentitarnih oz. nekomunitarnih ljudskih vstajah, ki se kot del globalnega, transnacionalnega, transverzalnega trenda zadnja leta vrstijo po vsej Evropi (vključujoč Slovenijo) in Združenih državah Amerike, to je po celotnem »razvitem« svetu, ki ga pretresa »kriza kapitalizma« – te vstaje imajo seveda svoje vzornike v protiimperialnih uporih globalnega juga. Dejansko gre za to, da so se ljudje odločili upreti brutalni, sistemski, strukturni razgradnji skupnega (zdravstva, šolstva, socialnega varstva, kulture in umetnosti, javnega prostora, narave ...) s strani pohlepnih, skorumpiranih in ignorantskih političnih elit, ki so s postavljanjem interesov kapitala nad interese ljudi »krizo« najprej ustvarili, zdaj pa jo še cinično izrabljajo kot »objektivno okoliščino« za dodatno izčrpavanje (varčevanje, zategovanje pasov, reze) že tako obubožanega ljudstva.

Soočamo se torej z razmerami popolnoma razvitega, uzakonjenega in normaliziranega fenomena ekonomskega fašizma. Živimo namreč v času vulgarne kapitalistične (neoliberalne) hegemonije, v kateri je prišlo do dokončne vzpostavitve globalnega trga, ki je v vse sfere življenja – vključno z življenjem samim! – implementiral tržno logiko, proletariat (delavski razred) pa spremenil v prekariat (razred negotovosti in nevarnosti oziroma razred strukturno nezaposljivih). V času kontinuiranega širjenja avtomatizmov kapitala (tega, kar se da prešteti) in posplošene cirkulacije fantazme instantne kulturne komunikacije, kjer se obenem povsod množijo zakoni in odredbe, ki prepovedujejo cirkulacijo oseb (neštevne neskončnosti) in pospešujejo njihov nadzor. V času ko kombinacija procesov fragmentiranja na zaprte identitete in kulturalistične ideologije ter relativizma odlično služi za ohranitev kapitalistične proizvodnje in neoliberalnega sistema. V tem izrazito antipolitičnem času turbokapitalističnega načina oblikovanja družbe, v kateri je dobiček pomembnejši od ljudi – in živali, narave, družbenih odnosov ... pravzaprav česar koli – je postalo jasno, da je treba na novo premisliti koncepte demokracije, predstavnštva in identitarizma oziroma komunitarizma, ki se nam ponujajo kot samoumevni, nespremenljivi in dokončni in ki takšno katastrofalno stanje ne le kamuflirajo,

temveč tudi aktivno podpirajo in reproducirajo. Ti koncepti, z vsemi svojimi atributi, v resnici producirajo, spodbujajo in ohranjajo strah pred enakostjo, ki ohromi vsako emancipacijsko akcijo. Zato premislek o možnosti politike emancipacije nujno odpira vprašanje drugačnega oblikovanja družbe, takšnega, ki bo temeljilo na solidarnosti, pravičnosti in enakosti kogar koli s komer koli in ne na dobičku, konkurenci in izrabljanju.

Z vso resnostjo je torej treba pretehtati načine ter možnosti upora brutalnemu sistemu kapitala, ki skozi produciranje in vzdrževanje neenakosti, izkoriščanja in nadzora, kjer imajo ljudje vrednost le še kot poceni delovna sila – to je kot blago –, podpira ustvarjanje, ohranjanje in reprodukcijo globalnega gospostva. S tem obenem odpiramo vprašanje zastavka oziroma protagonista politike in novega političnega prostora kot odprtega prostora skupnega. V položaju, ko je konstantno strukturno, državno, ekonomsko nasilje popolnoma normalizirano in legalizirano, medtem ko je vsako subjektivno nasilje oziroma vsaka radikalnejša gesta, ki nanj odgovarja, kriminalizirana in brutalno sankcionirana, je vprašanje upora, zastavka oziroma protagonista tega upora in prostora tega upora ključno politično vprašanje današnjega časa.

Strukturno nasilje

Strukturno izkoriščanje temelji na strukturnem nasilju, nadzoru in moči in tudi to globalni upori razkrivajo v polni luči. Zaporji so polni (predvsem mladih in mladoletnih, a tudi drugih), jeznih in upornih ljudi, ki jim je izkoriščevalska politika »zategovanja pasov« ukradla prihodnost, medtem ko so kriminalci, tajkuni in špekulanti ne le na prostosti, temveč tudi na visokih položajih, s katerimi si kupujejo družbeni ugled. Kriminalizacija subjektivnega nasilja, ki se nam običajno predstavlja kot »izbruh«, »eksczes«, »odklon« od »normalnega stanja«, ima samo en namen: kamufliranje državnega, objektivnega, ekonomskega nasilja, ki ohranja »normalno« stanje kot stanje neenakosti. V resnici pa šele subjektivno nasilje naredi objektivno nasilje vidno, ga razkrije v vsej njegovi brutalnosti. In to niso le različni teroristični napadi, etnične vojne in poboji v »tretjem svetu«, temveč tudi nasilne demonstracije, protesti in upori ..., ki nasilju države ravno dajejo vidnost. Kot poudari Balibar v svoji analizi spopada ultraobjektivnega, sistemskega nasilja, ki je lastno družbenim razmeram globalnega kapitalizma (»avtomatična« kreacija izključenih in pogrešljivih posameznikov, od brezdomcev do brezposelnih), in ultrasubjektivnega nasilja, gre za to, da je »tudi protioblast oblast oziroma ima vsaj enak tip razmerja do duha, do transcendence« (Balibar, 2004: 434). Zato je treba razumeti, da gre v obeh primerih za nasilje, vendar za kvalitativno različni vrsti nasilja, od katerih je cilj ene (radikalna) sprememba, druge pa ravno ohranjanje statusa quo: »Z drugimi besedami, sanje o revoluciji brez nasilja so natanko sanje o 'revoluciji brez revolucije' (Robespierre). Po drugi strani pa je vloga fašističnega spektakla nasilja natanko nasprotna: gre za nasilje, katerega namen je preprečiti resnično spremembo – ves čas se mora dogajati nekaj spektakularnega, in sicer natanko zato, da se nič ne bi zgodilo zares.« (Žižek, 2004a: 497) Nenasilje, ki naj bi bilo prazen ideal »demokratične« civilizacije, tako ne obstaja, saj je sestavni del antagonizma družbe: »Nenasilje torej ne obstaja. Tega ne smemo pozabiti, ko se dvigamo proti ekscesu nasilja v njegovih različnih oblikah.« (Balibar, 2004: 448) Razumeti je treba, da strukturno, simbolno, državno nasilje poraja subjektivno nasilje in ne nasprotno. Zato se je treba pri vsakem dušebrižniškem pozivanju k »prenehanju nasilja«, »kulturnemu pogajanju« in »civiliziranih pogovorih«, »upreti fascinirajoči naravi subjektivnega nasilja, nasilja, ki ga uveljavljajo družbeni agenti, zli

posamezniki, represivni disciplinski aparati, fanatične množice itd.« (Žižek, 2007: 17) Tovrstno pozivanje je, kolikor je nujno potrebno, tudi kratkovidno, če ob tem ni zmožno misliti celote situacije in njenih vzrokov. Danes se resnični družbeni problemi oziroma problemi neobstoja resnične politike, to je enakosti kogar koli s komer koli, reducirajo na humanitarne probleme netolerance, diskriminacije, kršitve človekovih pravic, ... ne pa na probleme neenakosti, eksploatacije ali nepravčnosti. »Zato je predlagano zdravilo strpnost, toleranca, humanitarnost, ne pa emancipacija, politični ali celo oboroženi boj.« (ibid.: 125).

Kriza demokracije

Dejansko se soočamo s krizo razumevanja pojma demokracije kot parlamentarne, predstavniške, zastopniške politike. Živimo v času vsesplošne prevlade diktata demokracije – »demokracičnost« kot opozicija »totalitarizmu« je postala univerzalni označevalec uspešnega delovanja države. Zavzemanje za demokracijo je postalo globalna mantra, podprta s konsenzualno logiko, ki z odstranjevanjem resničnega političnega subjekta, ki ga nadomesti s socialnimi, nacionalnimi, etničnimi, rasnimi ... identitetnimi skupinami, ustvari položaj, v katerem so identitetni konflikti dojeti kot problemi, ki jih je treba »urediti« s pomočjo naučenih, strokovnih znanj in s pogajanjem ter prilagojenimi interesi, se pravi z normalizacijo in poenotenjem antropoloških razlik v suverenosti. Beseda demokracija kot »najpomembnejši organizator konsenza« (Badiou, 2005: 78), za Badiouja pomeni »avtoritarno mnenje« (ibid.), ki dejansko prepove vsakršno kritično pozicijo do demokracije. Zmagoslavje demokracije se predstavlja kot zmagoslavje sistema (državnih, naddržavnih in paradržavnih) institucij, ki materializirajo suverenost ljudstva, in kot praksa političnega, ki zagotavlja politično formo pravičnosti in ekonomsko formo produkcije bogastva. Vendar ta demokracija ni razumljena kot vladavina demosa oziroma kot odsotnost vsake vladavine. Ta demokracija je, prav nasprotno, razumljena kot forma države, kot stanje družbe in nastopa pod različnimi imeni: kot liberalna demokracija, parlamentarna, zastopniška, predstavniška demokracija, demokracija konsenza (konsenzualna demokracija). Model tako razumljene demokracije, ki se v »nerazvite države«, če ne gre zlepa (s spletkami, izsiljevanjem in lobiranjem), kot vemo, uvaja z vojaškimi operacijami (spomnimo se »izvažanja demokracije« v Irak, Afganistan, Libijo ...), razkriva temeljni problem. Politična pluralnost in mnogoterost sta v takšni konstelaciji dojeti kot kopica »levih« in »desnih« političnih strank, ki naj bi v parlamentu »zastopale« različne interese ljudstva (rousseaujevski obči interes), politična participacija je omejena na volitve kot »praznik demokracije«, politično enakost naj bi zagotavljalo pravo, vse skupaj pa naj bi poganjali ekonomski interesi in konkurenčnost. V resnici pa gre v tem primeru za fenomen kapitalo-parlamentarizma oziroma »preveč objektivističnega sparjenja tržne ekonomije in volilnega rituala« (Badiou, 2006: 239), kjer se »leve« in »desne« politične stranke med sabo v resnici ne razlikujejo, saj so kot takšne zastopnice kapitala in ne ljudi oziroma temeljne enakosti. V tem parlamentarnem fetišizmu, ki nadomešča demokracijo, so pluralna mnenja homogenizirana, vsakovrstna mnogoterost je pragmatično in utilitarno unificirana in klasificirana, dobrobit skupnega pa je podrejena dobičkonosnim in tehnokratskim interesom političnih elit. Gre za fenomen postdemokracije, povedano z Rancièrjem, kjer se demokracijo razume kot prakso upravljanja, ki se samolegitimira kot instrument neke znanstvene nujnosti in pomeni izbris form demokratičnega delovanja, še več, to je »demokracija, ki je odpravila pojav ljudstva« (Rancière, 2005: 119). V takem položaju »ujemanja brez ostanka med formami

države in stanjem družbenih razmerij« (ibid.) pride do izginotja demosa, ukinitve ljudstva kot osnove demokracije, kot nekega principa vladavine »v imenu ljudstva, a brez njega« (Rancière, 2004a: 46). To pa pravzaprav pomeni izginotje politike kot take.

Tako razumljena družba, organizirana kot hierarhična, profesionalizirana, upravljana in strukturirana, počiva na strahu, ki ga lahko poimenujemo tudi strah pred Drugim. To je, kot poudarja Badiou, »bistven strah« (Badiou, 2008: 4) oziroma »primitivni strah« (ibid.: 8), ki se kaže predvsem kot strah pred vsem tujim, pred vsem, kar odstopa od zamišljene idealne norme (to so predvsem, a ne le: tujci – še zlasti iz »tretjih« oziroma »nerazvitih« držav, delavci – še posebej »manj kvalificirani«, priseljenci – še posebej »ilegalni«, ženske – še zlasti »samske« ali pa »promiskuitetne«, demonstranti – še posebej tisti, ki presegajo »razumne« meje demonstriranja, aktivisti – še zlasti tisti »radikalni«, istospolni – še posebej tisti, ki svoje »drugačnosti« ne skrivajo za štirimi stenami, brezdomci, zasvojenci, telesno ovirani, mentalno prizadeti – še posebej tisti, ki se ne skrivajo po zakotnih predmestjih, specializiranih ustanovah in posebnih prostorih, »kjer je tudi njihovo mesto« ...). To je strah pred vsemi tistimi, ki niso normalizirani v »državljski religiji« in malomeščanski morali, kamor balibarjevsko gledano spadajo vsi drugačni. »Ta konservativni in mračni strah ustvarja željo po gospodarju, ki vas varuje, pa čeprav vas pri tem še bolj zatira in žene v revščino.« (ibid.: 5) Obenem je to tudi strah, ki paralizira in onemogoča vsako misel-prakso, vsak nadaljnji angažma. Je tudi »drugotni strah«, »strah pred strahom« (ibid.: 6), »izpeljani strah« (ibid.: 21). Po eni strani ustvari poslušnost, po drugi posledično omehča vsako akcijo. V ta prostor med »strahom« in »strahom pred strahom« se umestijo volitve, ki prevzamejo »skorajda nadjazovsko obliko« (ibid.: 7) in na katerih izbiramo med ponujenimi opcijami – političnimi strankami, od katerih so vse *slabše*, saj so izpostavljene popolnoma tehnicističnemu (politika kot »stroka«, »posel« oziroma »poklic«), utilitarističnemu (politika kot sredstvo za doseganje določenih pragmatičnih ciljev), dogmatskemu (politika kot vnaprej pripravljen program, ki se ga je treba držati), in koruptivnemu (politika kot krinka za koruptivna, antidemokratska, antipolitična dejanja) razumevanju politike. Politične stranke kot skupin »profesionalnih politikov« v parlamentu ne morejo biti zagovornice resnične politike enakosti že preprosto zato, *ker politika v svojem bistvu ne more biti reprezentirana* – lahko se le udejanja, preverja in prakticira. Resnična politika kot živa ideja radikalne enakosti je po svojem bistvu nepredstavniška. Tudi Rancière pravi, da nobena reprezentacija nikoli ne more zaobjeti rousseaujevskega občega interesa, še več: »'Predstavniška' demokracija se danes morda sliši kot pleonazem. Vendar sprva je to bil oksimoron.« (Rancière, 2006: 53)

Geslo maja '68 in tudi anarhističnega gibanja: »Če bi volitve kar koli spremenile, bi bile prepovedane,« tako pokaže na to, da so volitve predvsem državna operacija – politična operacija so lahko edino če predpostavimo, da sta država in politika isto, čemur skupaj s Badioujem nasprotujem: »Glasovanje je množično in doživeto kot imperativ, medtem ko je politično ali ideološko prepričanje negotovo, ali pa celo ne obstaja.« (Badiou, 2008: 9) Resnična politika se izmika državnemu pragmatizmu in eksaktnosti, ki družbo razume kot dokončno izoblikovano in nespremenljivo celoto, ki se vzdržuje s pravili in poslušnostjo. V takih razmerah so se volitve vzpostavile kot univerzalne (edine prave) nosilke političnega in s tem zavzemajo hegemonistično vlogo v politični participaciji – ker imamo volitve, kjer »izražamo svoje mnenje«, so vsa resnično politična delovanja v državnem dispozitivu označena kot nepotrebna, odvečna, celo nelegitimna. V »demokratičnih« državah s tovrstnim »demokratičnim« postopkom, kakršen naj bi bile volitve, dejansko sami opolnomočimo državo za najbolj totalitaristična delovanja: »Dialektika strahu in terorja je najvišja dialektika. Državo potencialno, s tem ko jo legitimira-

mo s strahom, pooblastimo, da postane teroristična država.« (ibid.) Še več, s sodelovanjem pri ritualu »praznika demokracije« pokažemo, da nas je dejansko strah resničnega političnega delovanja, posledica tega pa je popoln nadzor, ki prehaja v državni terorizem, kar ni nič drugega kot uveljavljanje interesov minimalnega števila ljudi na račun vseh drugih in vsega drugega. Tudi princip številčnosti, na katerem temelji parlamentarni volilni ritual kot »demokračno odločanje«, odraža po Badiouju neko temeljno politično nemoč, »subjektivno reprezentacijo nemoči« (ibid.: 28). Ta politična nemoč skozi volitve postane pravilo, vpisano v »demokračno« delovanje države: »Če samo število zahteva, da ga slavimo, potem to pomeni, da demokracije vsebina popolnoma nič ne zanima,« (ibid.: 29) poudarja Badiou in dodaja, da je navsezadnje tudi Hitler zmagal na volitvah. Tako se razkrije tiranija števila: »'Demokračne' večine so vse prej kot nedolžne. Hvaliti število zato, ker so ljudje šli na volitve, neodvisno od tega, kar je to prineslo, in spoštovati večinsko odločitev z očitnim nezanimanjem za vsebino, je del splošne depresije.« (ibid.: 31) Osvoboditev od tiranije števila, »tako števila volivcev kakor števila demonstrantov« (Badiou, 2006: 239), zato ostaja pomembna naloga resnične politike emancipacije.

Volitve kot osnovni mehanizem parlamentarizma so torej le privid, iluzija demokračnosti, soodločanja in politične participacije, pravzaprav so namenjena ohranjanju in reproduciranju strogo nadzorovanih antipolitičnih razmer tako »levega« kot »desnega« kapitalo-parlamentarizma. Danes je bolj kot kdaj koli prej jasno, da je parlamentarna zastopniška liberalna demokracija kot oblika države le krinka za nesramno mešetarjenje in pohlepno bogatenje majhnega števila ljudi – za nemoteno delovanje kapitalizma (političnega liberalizma in ekonomskega neoliberalizma), ki kot zgodovinski sistem v svojem bistvu temelji na izkoriščanju. Kapitalizem, za katerega se govori, da je trenutno »v krizi«, je pravzaprav *sâm kriza*, saj temelji prav na nenehnem ustvarjanju, ohranjanju in reproduciranju izrednega stanja neenakosti. Tukaj vidimo, da sta država in kapitalizem dejansko notranje povezana – navadna prevara je, da se kapitalizem zavzema za »prosti trg« in »umik države iz gospodarstva«. Odličen primer tega so prav aktualni dogodki v celotnem kapitalističnem svetu, kjer država »v krizi« rešuje banke, borze in podjetja, ki so utrdbe kapitalističnega sistema, v škodo ljudi in skupne blaginje. Jasno je, da država lahko obstaja brez kapitalizma, kapitalizem brez države in vseh njenih postulatov pa nikakor ne.

Ljudje mislijo

Temeljni aksiom vsake emancipacijske politike, vsaj od Spinoze naprej, »ljudje mislijo«, v svojem bistvu predpostavlja, da so ljudje zmožni mišljenja brez jamstva, brez opore, brez potrditve s strani avtoritete Drugega. Ta aksiom je mogoče interpretirati na podlagi Kantovega razumevanja pojma razsvetljenstvo – kot človekovega izhoda iz nedoletnosti, kjer si ni drznil misliti brez pokroviteljstva avtoritete – kot tisto, kar naredi individuume za subjekte. Vsakdo, pa mora, da bi mislil, prevzeti »tveganje mišljenja« (Riha, 1999: 198). To pomeni, da ne gre le za osvoboditev od avtoritete temveč, kar je zelo pomembno, tudi za prevzemanje odgovornosti za svojo samostojnost. Riha poudarja, sklicujoč se na Kanta, da gre tukaj za spopad dveh logik: pokorščine in svobode oziroma zasebne in svobodne, javne rabe uma. »Zasebna raba je področje oblasti, države in državnih institucij – področje, kjer človek deluje, kot zapiše Kant, 'kot del stroja', se pravi kot socializirani posameznik. Raba uma je tu prilagojena situaciji in podrejena njenemu zakonu, zato svoboda tu ni mogoča. Narobe pa se javna raba uma udejanja na področju, kjer

je mišljenje samemu sebi namen, na področju torej, kjer delovanje uma ne pozna nikakršne zunanje omejitve, temveč je svobodno. Skratka, svobodno razmišlja individuum tam, kjer ga ne določa situacija, ampak deluje kot član umnega človeštva, ki je osvobojen partikularne določenosti – s Kantovimi besedami kot učenjak, ki se naslavlja na svet bralnega občinstva.« (ibid.: 198–199) Pri javni rabi uma torej človek razmišlja kot člen celotnega (umnega) človeštva in se tako odteguje vsem partikularnim interesom oziroma partikularni interesi so s tem, da so premišljeni skozi javno in ne zasebno rabo uma, tudi že univerzalni. Javna raba uma zadeva posameznika tako, da je njegova singularna raba uma neposredno že raba »za vse«. Tako se vzpostavlja neka prekinitev v obstoječem redu in vzpostavlja se neka druga realnost. Pogoj za to, kakor opozarja Riha, je nenehno odtegotvanje etatistični politiki: »... filozofija, ki se odteguje etatistični politiki, dá za trenutek videti svoj politični zastavek.« (ibid.: 200) Aksiom »ljudje mislijo« takrat dobi pomen, da javna raba uma s tem, ko se oblikuje v odtegnitvi etatistični politiki, deluje v »realni politiki« (ibid.) kot zahteva, da je v polju javnega delovanja prenosljiva vsem, da velja za vse. »Drugače rečeno, glede na ta aksiom je legitimna le tista politična prekinitev z državno politiko, ki jo je z javno rabo uma oziroma z javnim dejanjem mogoče prenesti vsem« (ibid.: 201), tako »v polju politike vznikne singularnost, ki je hkrati ireduktibilna in neposredno univerzabilna« (ibid.). Javna raba uma pa ravno omogoči, da se prikaže resnična politika, ki nastane kot univerzalizacija realnega. Emancipacijska politika torej ni emancipacijska, če v sebi nima potenciala, da velja za vse, pravzaprav za kogar koli.

Zahteva po biti in ne po imeti

Kot pravi Šumič Riha (2007: 90), je za razumevanje kakršnih koli uporov ključno razumeti razliko med zahtevo na ravni imeti in zahtevo po biti. V zahtevi po imeti hočemo nekaj konkretnega, realnega, realpolitičnega in tako izražamo svoj manko imeti. Pri tej zahtevi je Drugi vselej latentno prisoten oziroma predpostavljen kot instanca, od katere se nekaj zahteva in ki lahko, če hoče, to zahtevo zadovolji. Zahteva po imeti stoji za veliko večino vseh vstaj, uporov in demonstracij, ki od vsakršne oblasti (družbene elite) zahtevajo »več demokracije«, »več človekovih pravic«, »več svoboščin«, sprejemanje ali spreminjanje tega ali onega zakona, urejanje te ali one problematike, posredovanje pri tej ali oni zadevi ... S takšnimi zahtevami se Drugi nujno ustoliči v svoji nadrejenosti, popolnosti, neizogibnosti. Tako kot Lacan zabrusi demonstrirajočim študentom leta 1968: »Kot histeriki zahtevate novega gospodarja. Dobili ga boste!« (Žižek, 2004b: 100) Velika večina uporov ne glede na to, kako nasilni ali množični so, spreminja le predstavnike na oblasti, strukturo oblasti pa pusti nedotaknjeno, saj se čutijo nesposobni prevzeti soodgovornost za sovladanje in raje vidijo, da jim vlada in v njihovem imenu odloča kdo drug, le da je malo bolj pravičen, malo bolj prizanesljiv, malo bolj razumevajoč kot tisti prejšnji. Nasprotno pa v zahtevi po biti od Drugega pravzaprav ne zahtevamo ničesar. Drugi je tukaj popolnoma izničen, saj se v zahtevi po biti le zahteva prostor, kjer lahko obstajamo. Zahteva po biti ni niti najmanj odvisna od dobre volje Drugega, prav nasprotno, v svojem bistvu predpostavlja prav zamajanje oziroma v končni posledici izginjanje, izničenje Drugega. »Najti svoj prostor v Drugem, če ti ta ni že od začetka dodeljen, pomeni izvrtati luknjo v Drugem, narediti si prostor v Drugem. Zahteva po biti se naslavlja na celega Drugega ali vsaj predpostavlja, da je cel, a le zato, da bi pokazala njegov manko, njegovo nekonsistentnost« (Šumič-Riha, 2007: 90). Zato, ker zahteva izničenje Drugega, kot instance hierarhije, je zahteva po biti

resnično emancipacijska, revolucionarna. To je zahteva po temeljni enakosti, ki je ne more izpolniti država, saj ta zahteva v sebi implicitno vsebuje zahtevo po uničenju države oziroma katerega koli nadrejenega hierarhičnega, avtoritativnega Drugega in ustvarja situacijo, v kateri vsakdo prevzame soodgovornost za ceno svobode, za sočasno situacijo vladati/biti vladano. Nasprotje zahteve po imeti in zahteve po biti je nasprotje boja za višje mezde in boja za odpravo mezdnega dela, na katerem temelji ekonomska neenakost; boja za istospolne poroke in boja za odpravo institucije poroke kot garanta skupnega življenja; boja za pravice manjšin in boja za odpravo koncepta manjšine, ki vzpostavlja dominanten koncept večine ... Aktualni upori proti kapitalističnemu oblikovanju družbe so zahteva po biti *par excellence*.

Razumljivo je, da vsakokratna oblast vsako zahtevo po biti želi zbanalizirati na zahtevo po imeti, da bi upravičila in ohranila svoj obstoj. Kakršno koli, še tako radikalno zahtevo oziroma sorazmerno odsotnost natančne vsebine zahtev bo sprejela le, če je postavljena identitarno oz. komunitarno, to je »v imenu neke skupnostne identitete, pripadnosti neki skupnosti, ki je reprezentirana v redu Drugega« (ibid.: 91). Denimo: pravice manjšin, pravice istospolnih, pravice invalidov, pravice delavcev, pravice žensk, pravice državljanov, ... ki se vedno gibljejo v okviru jasno začrtanih meja državne politike, to je v okviru »mogočega«. Tisto, česar država v nobenem primeru ne more tolerirati, pa je to, da bi singularnosti tvorile skupnost in se ne bi sklicevale na neko identiteto. »V nobenem primeru pa ne more priznati statusa zahtevi, ki jo nanj naslavlja 'katere koli', se pravi generične singularnosti, ki se odtegujejo vsaki identiteti, vsaki pripadnosti skupnosti. Priznanje zahteve singularnosti implicira namreč razvezo vsake družbene vezi, razvezo, ki postavlja pod vprašaj ravno samega Drugega, katerega *raison d'être* je, da singularnosti razporeja po prostoru glede na mesta in funkcije.« (ibid.) Zahteva po biti zato predstavlja bistvo politike emancipacije, saj zahteva pravice za kogar koli prej kot za vse, onkraj »mogočega«, kot nam ga diktira država oziroma vsakokratna oblast, zahteva torej »pravico brez prava, s katero se deklarira neka politična zavest« (Badiou, 2006: 240). Je singularna zahteva, da imajo njene izjave univerzalno veljavnost. Zato je zahteva po biti s strani vsakokratne oblasti vedno razumljena kot »nerealna« (kar dejansko tudi je, saj premika meje državne oziroma rancièrovsko povedano »policijske« realnosti), »nemožna«, »nemogoča«, »škandalozna«, razumljena je kot eksces, nesramnost, predrznost. Največjo razpoko v Drugemu zato izzove zahteva, ki je univerzalna »tisto, kar je za Drugega do te mere neznosno, nesprejemljivo, da na to golo dejstvo izrekanja zahteve odgovori s silo, je vztrajanje zahteve onstran vsake konkretne vsebine zahteve.« (Šumič-Riha, 2007: 90) To je zahteva po radikalni enakosti.

Zahteva po biti je ključna v Rancièrovemu razumevanju radikalne enakosti kot škandala, ki kljubuje policijski logiki »pravilnega« imenovanja, razporejanja in klasificiranja ljudi in pojmov. Prav nasprotno je politična dejavnost »tista dejavnost, ki premesti telo z mesta, ki mu je bilo določeno oziroma spremeni namembnost prostora; je dejavnost, ki naredi vidno tisto, kar ne bi smelo biti videno, naredi, da je slišan govor tam, kjer je bil prostor samo za hrup, naredi, da je razumljeno kot govor tisto, kar je bilo slišano zgolj kot hrup.« (Rancière, 2005: 45) Resnična politika se začne natanko tedaj, ko tisti, ki »nimajo časa«, da bi počeli kar koli drugega, razen tisto, kar jim dodeli normativni policijski red, »vzamejo ta čas, ki ga nimajo, da bi postali vidni kot del skupnega sveta ter dokazali, da njihova usta resnično oddajajo skupni jezik in ne izražajo zgolj ugodja ali bolečine.« (Rancière, 2004b: 3) »Škandal demokracije« se torej razkrije prav v tej nemogoči zahtevi po štetju tistih, ki so nevteti v policijski red, kot »prestop iz logike vsega v logiko nevsega.« (Šumič-Riha, 2007: 93) S tem, da si prisvoji delež skupnega, razkrije delež tistih brez deleža škandalozno dejstvo, da politika temelji prav na odsotnosti

vsakršne *arche*. »Škandal demokracije« je v tem, da razglaša, da ne more biti nič drugega kot odsotnost vsake vladavine. Takšna moč je potemtakem politična moč in se kaže kot moč tistih, ki nimajo naravne, samoumevne utemeljitve, da vladajo, nad tistimi, ki nimajo naravne, samoumevne utemeljitve, da so vladani. Vladavina najboljših, najmodrejših tako nima nikakršne večje teže in ni nič kaj bolj pravična, razen če je vladavina enakih. »Demokracija predvsem pomeni anarhično 'vladanje', utemeljeno na ničemer drugem, kot na odsotnosti vsakega, ki bi mu lahko vladala.« (Rancière, 2005: 41) Kot predpostavka enakosti kogar koli s komer koli se politika vzpostavi kot deklaracija »možnosti nemogočega« in kot negacija samoumevnosti legitimiranja »upravljavcev edino mogočega.« (ibid.: 151)

Politika emancipacije

»Tisto, za kar gre v politiki emancipacije, je repolitizacija tistega dela, ki je na izvoru vsakega napačnega računa, tista anomalija, ki jo vsaka hegemonična operacija štetja nujno spregleduje: tiste, ki so sicer vključeni v skupnost, ki pa prav zato, ker nimajo nobene kvalitete, ne tvorijo nobene podmnožice, ki so zgolj gole, katere koli singularnosti. Politizirati nevteto, izključeno ne pomeni, da se morajo vsi identificirati z 'nevšetimi', skratka, da nevšeti reprezentirajo celoto, pač pa pomeni izumiti ime, ki deluje kot prazno ime, se pravi kot ime, ki ga lahko izreče kdor koli.« (Šumič-Riha, 2005: 33–34) Predikat »kateri koli« tako ne implicira le radikalne indiferentnosti do vsake skupne lastnosti, marveč tudi do katerega koli posameznega atributa singularnosti. »Singularnost je treba jemati takšno, kakršna je, tj. z vsemi njenimi predikati, kar pomeni, da noben predikat ni diskriminacijski, ne šteje več kot drugi. Nobeden nima statusa razlike.« (ibid.: 25) To pomeni, da v resnični politiki emancipacije Drugi ne obstaja, a ne zato, ker bi bil zaničevan, izbrisan ali zanikan, temveč zato, ker je kakršna koli razlika, ki bi lahko ustvarila potencial za obstoj kakršnega koli Drugega, v emancipacijski politiki absolutno irelevantna, »... egalitarna logika istega je logika brez drugega.« (Badiou, 1998: 75) In zato ker je enakost v politiki emancipacije razumljena aksiomatsko, ne predikativno, »enakost se opira na istost istega in ne na razliko od drugega. Emancipatorična politika ne pripoznava ničesar, kar ni isto.« (ibid.)

V politiki emancipacije torej gre za Istega oziroma za kogar koli kot posledico univerzalnega mišljenja, ki vsebuje notranjo zahtevo, ki se nanaša na vse oziroma na kogar koli, brez razlike. Tako se kot ultimativni zastavek politike emancipacije, ki nima prav nič opraviti z Drugim kot z instanco razločevanja, vzpostavi »katera koli singularnost« (Šumič-Riha, 2007: 91), in sicer na podlagi univerzalne zahteve, da bi singularnosti tvorile skupnost, ne da bi se sklicevale na kakršno koli identiteto. Ultimativni zastavek politike emancipacije so tako generične singularnosti, ki se odtegujejo vsaki identitarni, komunitarni pripadnosti, kar implicira razvezo vsake družbene vezi, razvezo, ki postavlja pod vprašaj ravno samega Drugega. Tako lahko nastane »skupnost enakih«, ki jo Badiou poimenuje komunizem, Rancière radikalna demokracija, Baliбар skupnost državljanov, kot proces graditve skupnega neidentitarnega oz. nekomunitarnega, neetatističnega, nereprezentabilnega prostora enakosti, ki obstaja le toliko, kolikor ga skupaj ustvarjamo in skupaj udejanjamo. Ta prostor kot politični prostor enakosti torej ne nastane iz nič in ga tudi ne omogočajo državne institucije, temveč se ga vedno pribori, vedno si ga ustvarijo angažirani subjekti, aktivisti, militanti. Kot pravi Badiou (2006: 237), se politike ne opazuje, temveč se politiko sreča. V tem smislu je politični subjekt kdor koli, ki je udeležen v tem procesu. Zato odpadejo vse politike ustvarjanja, iskanja in reprezentacije novega poli-

tičnega subjekta, saj ta subjekt vznikne vedno dogodkovno, v procesu politične subjektivacije, kot nemožne identifikacije, to je skozi proces dezidentifikacije in deklasifikacije (Rancière) oziroma v procesu popolne dekvilifikacije (Badiou). Politika emancipacije je tako »politika sebe kot drugega« (Rancière), kot verifikacija enakosti katerega koli govorečega bitja s katerim koli drugim govorečim bitjem. Tako vznikne »škandal politike« ravno kot odsotnost njenega lastnega temelja (Rancière). »Moč ljudstva« tako ni v tem, da stopijo skupaj, kot večina, kot delavski razred, kot množica ali prekariat, temveč je to moč, svojstvena tistim, ki niso nič bolj upravičeni, da vladajo, kot da so vladani. Politični subjekt kot nosilec in obenem produkt vsakokratne politike emancipacije, je torej ime, ki ne definira, ne predvideva in ne zahteva nikakršne identitete, temveč le odpre prostor, ki ga lahko zasede kdor koli in kadar koli, ki omogoči skupni prostor, kot prostor političnega, ki nikoli ni večer, definiran ali institucionaliziran, temveč je vedno v redefiniciji, premišljevanju, nadgrajevanju. Kot nenehna verifikacija možnosti nemogočega je ta prostor vedno začasen, fluiden, spremenljiv, vsebuje odpor do vsake forme politične reprezentacije, četudi in še posebej, če takšen odpor postavlja bistvo politike v negotovost. Je zunaj vsakega zakona ter vedno odprt na točki dogodka.

Možnost nemogočega

Resnično politično gesto nam ponujajo uporniki na ulicah po vsem svetu, ki so s svojo emancipatorno akcijo odprli prav možnost nemogočega – pokazali so, da trenutno stanje ni nespremenljivo, da ga je mogoče problematizirati, da je mogoče iskati alternative zanj in da ga je dejansko mogoče spreminjati. Že to je neznansko veliko. Naslednji pomemben korak je preprečiti zlorabe te na novo odkrite možnosti tako s strani profesionalne politike (»leve« in »desne«), civilne družbe, sindikatov ali posameznikov, ki bi radi govorili »v imenu protestnikov«. Tukaj je treba biti jasen: kakršnakoli ideja, ki ne bo spoštovala enega najpomembnejših gesel demonstrantov – »Nihče nas ne predstavlja« –, ne bo dobra. Nihče si nima pravice lastiti vstaje in vsakdo, ki bo to poskušal, bo izžvižgan! Emancipatorni potencial vstaje je ravno v njeni decentraliziranosti, samoorganiziranosti, nehierarhičnosti in iz tega se je treba učiti. Tisti, ki pričakuje, da se bo po končanih protestih prebudil v boljši družbi, s poštenimi, demokratičnimi, dobrimi voditelji, je zgrešil sporočilo uporov. Upori nam namreč sporočajo, da bo edina resnično emancipatorna rešitev prav odprava kakršnih koli predstavnikov, vodij in zastopnikov zaradi spodbujanja nenehnega delovanja, angažmaja in aktivnosti vsakega od nas. Resnična politika enakosti lahko vznikne le v kolektivni solidarnostni akciji, ki jo spremlja odgovornost do sebe kot drugega (kar pomeni do sebe in do drugega hkrati). Učimo se lahko iz dobrih (a zatiranih in v splošnem diskurzu premalo znanih) praks samoorganiziranih, nehierarhičnih, nepredstaviških kolektivov in gibanj po vsem svetu, ki razvijajo in prakticirajo resnično demokracijo (kot udejanjanje enakosti kogarkoli s komerkoli), a jih zaradi tega skorumpirana politična elita preganja, marginalizira in celo kriminalizira. Začnemo lahko organizirati redne decentralizirane skupščine, ki ohranjajo načela direktne demokracije, kar pomeni, da se skupščin lahko udeleži ter na njih govori, predlaga in svoje predloge udejanja kdorkoli in kadarkoli ter da na njih glasovi univerzitetnega profesorja, zdravnika, novinarja, gradbenega delavca, upokojenca, brezdomca, študenta, prodajalca ... štejejo enako. Edini kriterij, ki bi ga morali spoštovati pri predlogih, izrečenih na skupščinah, je njihova univerzalnost, torej preizpraševanje, ali ideja, ki jo izrekam, zajema potencialno vse ali se vsaj potencialno nanaša na vse. V slovenskem pro-

storu so tovrstne skupščine v širšem krogu ljudi prvič zaživele konec leta 2011 v šotorišču pred ljubljansko borzo na pobudo gibanja 15o, ki je nekaj mesecev vztrajalo iščoč, izumljajoč in pre-mišljuječ možnosti oblikovanja egalitarne politične participacije oziroma graditve skupnega. Organizirati se je torej treba od spodaj, brez hierarhije, voditeljev in predstavnikov, in povsod, kjer smo, kjer delujemo in kjer živimo: v naših soseskah, na delovnih mestih, v izobraževalnih ustanovah ... Skozi redna srečanja, debate, pogovore je treba odpirati prostore kot osvobojene, vključujoče, skupne prostore politike, ki spodbujajo udeležbo in angažma vsakogar oziroma kogarkoli in ohranjajo vrednote nehierarhičnosti, solidarnosti in egalitarnosti. To pomeni tudi prevzeti odgovornost za resnično politiko emancipacije in ne le pričakovati, da to za nas naredi nekdo drug (predsednik, predstavnik, vodja ...). Nujno je, da skupaj vzpostavimo mehanizme, ki bodo omogočili vsakomur oziroma komurkoli, da aktivno, enakovredno in svobodno partici-pira v političnem procesu. Tako tudi »oblast« ne bo več skoncentrirana na enem mestu oziroma v rokah peščice, ne bo več zlahka služila izkoriščanju in ne bo je mogoče zlorabiti, temveč bo kolektivna in nanjo bomo v enaki meri lahko vplivali vsi. Domneva, da je ljudstvo neumno, leno in neuko in da zato ne zna »samo sebi vladati«, je nateg stoletja. Zdaj je čas, da pokaže-mo, da je to zgolj slab izgovor vsakokratnih vladarjev in vsakokratnih podanikov ter opravičilo vsakovrstnega izkoriščanja.

Literatura

- BADIOU, A. (1998): Politika kot postopek resnice. *Filozofski vestnik* XIX(1): 67–75.
- BADIOU, A. (1998/2005): *Metapolitics*. London, Verso.
- BADIOU, A. (1992/2006): *Pogoj*. Ljubljana, ZRC SAZU.
- BADIOU, A. (2007/2008): *Ime česa je Sarkozy?* Ljubljana, Založba Sophia.
- BALIBAR, É. (1997/2004): *Strah pred množicami: Politika in filozofija pred Marxom in po njem*. Ljubljana, Studia Humanitatis.
- RANCIÈRE, J. (2004a): Demokracija kot nujen škandal. *Maska* XIX(86–87): 46–51.
- RANCIÈRE, J. (2004b): Politika estetike. *Maska* XIX(88–89): 3–9.
- RANCIÈRE, J. (1995/2005): *Nerazumevanje*. Ljubljana, ZRC SAZU.
- RANCIÈRE, J. (2005/2006): *Hatred of Democracy*. London, Verso.
- RIHA, R. (1999): Kako je mogoče misliti singularno univerzalno. *Filozofski vestnik* XX(1): 193–203.
- ŠUMIČ-RIHA, J. (2005): Drugost v politiki, drugost v psihoanalizi. *Filozofski vestnik* XXVI(3): 23–38.
- ŠUMIČ-RIHA, J. (2007): Jetniki Drugega, ki ne obstaja. *Filozofski vestnik* XXVIII(1): 81–100.
- ŽIŽEK, S. (2004a): Étienne Balibar in problem nasilja. Spremna beseda. V *Strah pred množicami: Politika in filozofija pred Marxom in po njem*, 489–505. Ljubljana, Studia Humanitatis.
- ŽIŽEK, S. (2004b): *Paralaksa: za politični suspenz etičnega*. Ljubljana, Analecta.
- ŽIŽEK, S. (2007): *Nasilje*. Ljubljana, Analecta.

NOVEMBER
2010

ZGODOVINSKE POVEZAVE MED FAŠIZMOM, KOLONIALIZMOM IN IMPERIALIZMOM IN SODOBNE NEOKOLONIALNE TER IMPERIALNE PRAKSE

V torek, 2. novembra 2010, je bil na Fakulteti za družbene vede drugi seminar AntiFa v tem študijskem letu in tretji dogodek o sodobnih fašistoidnih praksah ter uporu proti njim. Govorili smo o zgodovinskih povezavah med fašizmom, kolonializmom in imperializmom ter o sodobnih neokolonialnih ter imperialnih praksah. Dogodek smo začeli s posnetkom pogovora z Gašperjem Pleškom, poznavalcem razminiranja in uničevanja odvečnih zalog streliva, ki je bil eden od napovedanih gostov, vendar se dogodka ni uspel udeležiti. V pogovoru je med drugim opozoril na problem glede možnosti za pogojevanje humanitarne in predvsem razvojne pomoči ter tekmovalno naravnost podjetij, ki se ukvarjajo z razminiranjem in odstranjevanjem orožja, pri čemer je mogoče tudi dobro služiti.

Temu je sledila energična debata na okrogli mizi, na kateri so sodelovali mag. Eyachew Tefera, direktor Inštituta za afriške študije, dr. Bojan Baskar, red. prof. za področje socialne antropologije na Filozofski fakulteti, Rok Kovač, doktorski študent balkanologije, dr. Darij Zadnikar, doc. na Pedagoški fakulteti in aktivist ter dr. Mirko Mrčela, strokovnjak za postkolonialno indijsko književnost. Dogodek je povezoval Jernej Prodnik, asistent na Katedri za medijske in komunikacijske študije.

Sodelujoči v debati so se osredotočili tako na povezave kot na razlike med kolonializmom in imperializmom, pa tudi na sodobne procese ohranjanja odvisnosti prek različnih finančnih vzvodov in kulturne ter ekonomske hegemonije. S tem so pokazali na tesnost zgodovinskih povezav med fašizmom in imperializmom, pa tudi na to, da številne povezave med praksami podrejanja in nadvlade ostajajo še kako navzoče. Čeprav so s procesi dekolonizacije številne države dosegle politično svobodo, jim ta ni uspela na ekonomskem področju – ekonomska osvoboditev pa je vedno pogoj za resnično politično osvoboditev.

Raznovrstni pogledi sodelujočih debaterjev in konstruktivna izmenjava mnenj, v katero je posegalo tudi angažirano občinstvo, so pokazali, da o teh vprašanih vemo premalo in da nanje težko »pravilno« odgovorimo.

DRŽAVNI RASIZEM V GLOBALNI EVROPI

Izhodišče decembrskega seminarja AntiFa na Fakulteti za družbene vede je bil takratni izgon Romov iz Francije. Dogodek je po mnenju nekaterih komentatorjev, pa tudi visokih predstavnikov Evropske unije, spominjal na najtemnejše obdobje preganjanja v času nacizma. Nekateri pa so razlog za množični izgon iskali v poskusih trenutne francoske vlade, da preusmeri pozornost javnosti od korupcijskih škandalov, v katere so bili vpleteni z njo povezani krogi. Predstavnike Evropske unije so pomirila zagotovila predstavnikov Francije, da cilj politike izgonov niso Romi, državljani drugih članic Evropske unije, ampak reveži, ki nimajo zaposlitve in strehe nad glavo, teza o prenašanju pozornosti pa se zdi preveč površna, da bi lahko pripomogla k ustrezni analizi dogodka.

Jacques Rancière je v svojem govoru v Montreuilu 11. septembra 2010 izgon revnih evropskih državljanov povezal s pojmom »državnega rasizma«. Med drugim je dejal, da sloni vpeljava številnih rasističnih zakonov in odločb na naslednji predpostavki: »Če ne bomo uspešni pri uveljavljanju reda, lahko delikventnost imigrantov in nedokumentiranih ter škoda, ki jo povzročajo, izzoveta rasizem. Da ne bi ustvarili rasističnih nemirov, je treba zato tako delikventnost in škodljivost podvreči univerzalnosti prava.« Pri tem, kot je nadaljeval Rancière, »gre za nasprotje med univerzalno logiko racionalne države in ljudskimi strastmi, ki daje državnim rasističnim politikam certifikat antirasizma«.

Ko beremo to analizo, se seveda takoj spomnimo na primere lokalnega državnega rasizma, na razvpiti Ambrus in na izbris. V zadnjem je ponovna uveljavitev pravne države zahtevala pogojevanje retroaktivne vrnitve statusa izbrisanim, čeprav bi morala biti samodejna in brezpogojna, saj so na zakonodajalca prežale ljudske strasti.

Takšne manevre državnega rasizma pa moramo postaviti v kontekst globalizacije, ko so nacionalne države, kot svojo analizo nadaljuje Rancière, izgubile nadzor nad prostim kroženjem kapitala in so našle smisel svojega obstoja v nadzoru nad kroženjem ljudi.

O državnem rasizmu v globalizaciji smo se na decembrskem seminarju AntiFa pogovarjali s političnim znanstvenikom in teoretikom, ki v svojem delu med drugim premišljuje spreminjanje meja, državljanstva in boje migrantov. Sandro Mezzadra je profesor na Univerzi v Bologni in gostujoči predavatelj na magistrskem programu Politična teorija. Pogovor je vodil Andrej Kurnik s Fakultete za družbene vede.

JANUAR
2011

VZPON FAŠIZMA PO EVROPI: KOMUNIZEM ALI BARBARSTVO?

Na okrogli mizi sta nastopila Gal in Bor Kirn.

Fašizem v osrčju Nemčije

Nova ideja Evrope

V prispevku bom orisal ključne težnje vzpona fašizma v Nemčiji, ki ni več zgolj stvar skinheadov in nacionalistične stranke NDP (*Nationaldemokratische Partei Deutschlands*), temveč se seli v samo osrčje uradnega političnega diskurza. Poglejmo поблиže. Poleg neoliberalne ofenzive, ki so jo začeli pred desetletjem socialni demokrati s Schröderjem na čelu, imamo danes na delu še drugo tendenco, ki obračunava s staro liberalno tradicijo, ki je bila nekoč ponos Nemčije, to je z razsvetljensko tradicijo Evrope. Po samomoru socialne demokracije, ki je betoniral vzpon neoliberalizma, je zdaj prišel na vrsto še obračun s tradicijo tolerance in multikulturalizma, kulturne pestrosti in raznovrstnosti. Vse opevane svetinje evropske tradicije, razsvetljenske ideje napredka in medkulturnega dialoga so bile končno pregnane s prestola evrokracije. *Rumene zvezde na modrem nebu Evropske unije so začele ugašati druga za drugo*. In to v Berlinu, kjer se dviga nov zid središča in periferije nove Evrope.

Sarrazinov literarni puč oziroma vrnitev starega fašizma

Thillo Sarrazin je bil dolgoletni član nemške Zvezne Banke in je še vedno član socialdemokratov Tretje Poti. Poleti 2010 je izdal knjigo *Nemčija odpravlja samo sebe* (*Deutschland schafft sich ab*), ki se je v izjemno kratkem času prodala v več kot 1,3 milijona izvodov. Knjiga je postala uspešnica, *best-seller* leta, ki je poleg prodaje povzročil pravi stampedo v politiki, medijih, na ulicah, povsod se je govorilo zgolj o tej Sarrazinovi knjigi. Sama teoretska sporočilnost knjige je nična, saj gre za kvaziznanstveno analizo statističnih podatkov, ki poskuša dokazati, da je nemški šolski sistem v krizi in da so za to seveda krivi tujci, imigranti. Predvsem muslimani, Turki in Arabci, ki vztrajno znižujejo tako šolske rezultate kot inteligentnost nemške populacije. S svojo genetsko teorijo, ki meji na *evgeniko*, tako »dokazuje«, da 80 odstotkov mladih muslimank ostane pokritih s feredžo. Visoka nataliteta muslimanov naj bi ogrožala prave Nemce.

Muslimani se naj ne bi mogli dobro integrirati v družbo, zato se knjiga ne more skleniti z ravno pozitivnim sklepom o usodi imigrantov. Če knjiga ne bi imela tako velike učinka, bi jo zlahka zalučali v straniščno školjko, a ignorirati tovrsten problem in takšne reakcije, bi bilo lahko tudi usodno za antifašistično organiziranje. Prav tako ne preseneča dejstvo, da so nedavno v nemški vladi pohiteli z organizacijo kampanje o potencialni nevarnosti islama. Z njo so hoteli pozvati muslimanske družine, naj prijavijo svoje otroke ali sorodnike, ki se vedejo sumljivo. Na plakate so nameravali natisniti tudi SOS telefon, kamor bi jih lahko anonimno prijavili (»islamske skrajneže«). Načrti o kampanji so prišli k sreči v javnost pred samim začetkom akcije, saj so se vse kulturne in islamske organizacije ogradile od takšne stigmatizacijske kampanje, ki izjemno spominja na tiste z Davidovo zvezdo izpred 80 let.

Nedolgo za uradnim izidom knjige je tezo za tezo izpodbil priznani sociolog Armin Nassehi, ki je pokazal, da so podobne študije že pred desetletji izpodbili ameriški sociologi. V eni prvih javnih razprav v Münchnu, v hramu kulture Hiši literature, sta soočila svoje argumente Sarazzin in Nassehi. Izobrazena publika – srednji razred – je s svojim vreščanjem preprečila protiargumente Nassehija. Dialog ni bil več potreben, zmagala je moč. Tudi zato imenujem ta primer *literarni puč*; takšni dogodki so se nekoč odvijali v pivnicah ali vojašnicah, danes pač v kulturnih hramih. Sarazzinove teze so pozdravili nekateri politiki iz socialne demokracije in iz vrst krščanskih demokratov (a ne vsi), zlasti pa republikanci in NDP, prava nacistična stranka v Nemčiji. Kot so rekli, so njihove teze zdaj končno znanstveno argumentirane. Sarazzina je podprl tudi filozof Peter Sloterdijk, hkrati pa je poudaril še nekaj neoliberalnih tez, ki pravijo, da mora socialna država podpirati zgolj tiste, ki zaslužijo veliko denarja. Če bi bile decembra 2010 volitve, bi vrli državljan Sarazzin dobil okoli 20 odstotkov glasov – podpirali bi ga glasovi iz prav vseh uradnih strank. No, medtem je Sarazzin že izgubil svojo položaj v nemški Zvezni Banki (lahko le spekuliramo, da v času ekonomske krize zaupanje investitorjev v Evropsko unijo še bolj pada), ostal pa je član socialnih demokratov. Seveda je v javni polemiki prišlo do ostrih delitev na tiste, ki Sarazzina podpirajo in tiste, ki mu nasprotujejo, a kakšnih posebnih političnih odgovorov vendarle ni bilo. Stari Habermas je na primer zapisal, da danes manjka pravo politično vodstvo, ki bi povrnilo zaupanje v institucije in demokracijo ter zmanjšalo strah pred migranti. Kliče torej po bolj razsvetljeni eliti. Temu se pridružujejo tudi drugi liberalni zagovori razsvetljenske dediščine Evrope, ki skušajo braniti posameznika in toleranco do vseh. A proti staremu fašizmu nove desnice se ne moreš boriti zgolj v imenu Tolerance.

Stara desnica, novi fašizem

Temu staremu fašizmu nove desnice v Nemčiji je na pomoč priskočil novi fašizem stare desnice. Med drugim je član krščanskih demokratov izjavil *à la Žižek: multikulturalizem=mrtev*. Ta stavek je potrdila tudi Merklova. A tega ne smemo prebrati preveč dobesedno in biti veseli smrti multikulturalizma. Ta ničelna točka, sklep konca Zgodovine namreč gradi kulturno in ideološko homogenost nemške nacije – v zasedi namreč čaka nacionalna substanca. Ne gre torej za rokovanje s praznino, ki bi končno odprla politični prostor, temveč je bil v istem trenutku ta prostor že prešit z nacionalno substanco. Vendar ta novi fašizem ni zgolj domena krščanskih demokratov, v zadnjih letih je opaziti čedalje večji trend *iskanja Nove Nemčije, neoliberalne Nemčije*, z vrsto umetniških razstav in raziskav o nemškosti. Prav tako ne smemo prezreti, da je svetovno prvenstvo v nogometu leta 2006 prvič po drugi svetovni vojni ne le spodbudilo globo-

ka patriotska čustva (»Ponosen, ker sem Nemec.«), temveč so prvič po dolgem času množično zaplapolale nemške zastave. In da ne bo pomote, na številnih balkonih so nato tudi ostale in plapolale še dolgo, tudi v Berlinu.

Poglejmo si še nekaj zanimivih prijemov stare desnice, ki se kažejo pri vprašanju migracij. Kriteriji za pridobivanje statusa begunca, dovoljenj za delo in bivanje, integracija migrantov in njihovi socialni pogoji za preživetje postajajo po vsej Evropi vse težavnejši in v tem Nemčija ni nikakršna izjema. Prevladovati je začela oznaka *Leitkultur* – večinska kultura, liberalna država naj bi zagotovila integracijo in ohranitev večinske kulture. Poleg jezika in sprejetja nemške ustave morajo migranti sprejeti tudi delovne in življenjske navade, asimilirati nemške vrednote: skratka, postati morajo Nemci oziroma bolj nemški od Nemcev. Integracija sledi etničnemu razumevanju liberalne države. Poleg dobrega znanja nemščine ob prihodu v Nemčijo morajo novodošli migranti slediti integracijskim tečajem, ki so neoliberalna ideologija v čistem. Vsaka zvezna država ima seveda lokalne specifičnosti. Tako v konservativni Baden-Württemberg kot ključno točko imigracijskega testa postavijo odnos do homoseksualnosti; Zvezna država Hessen zahteva razsvetljen odnos do žensk. To je sicer vse lepo in prav, a kaj, ko bi na tem testu, če bi ga izpolnjeval iskreno, padel marsikateri Nemec. Te iste konservativne stranke, ki poudarjajo razsvetljeni odnos do istospolnih in žensk, so v nedavni preteklosti nasprotovale istospolnim partnerstvom, prav tako pa so zagovarjale zelo tradicionalno idejo Družine. To zgolj pomeni, da niso venomer zgolj šovinistični Drugi (muslimani) tisti, ki so netolerantni in neliberalni. V tej delirantni klimi *antimuslimanstva* so v skupno politično koalicijo stopile različne liberalne sile, feministke in skrajno konservativne krščanske sile, vse seveda za obrambo svete Evrope. Obramba Modernega židovsko-krščanskega temelja Evrope, se pravi posebnega dela Evrope za posebne Evropejce! Simbol nošenja rute in razprave o njej so postale že kliše boja proti muslimanom. Kot da bi bilo nošenje rute edini znak nasilja nad ženskami, patriarhalnega gospostva. Instrumentalizacija feredže oziroma burke deluje kot projekcijski zaslon za kritiko nasilja nad ženskami in fobičnega zgražanja nad drugostjo Drugega. Ne gre toliko za to, da kritike ponekod niso upravičene, a spravljati pod isto oznako vse muslimane in jim predpisati način oblačenja, je prav tako izjemno nestrpno početje. Veliko žensk na Nizozemskem in v Franciji je zaradi teh razprav iz samega protesta začelo nositi rute. In lahko se vprašamo, ali bi bilo zatiranje žensk res konec, ko bi padla ruta? Ali ne bi mnoge teh žensk ostale zaprte doma? Veliko več kot razprave o ruti in izhodiščno stigmatiziranje muslimank kot zabutih in konservativnih, bi za emancipacijo žensk naredila priložnost zaposlitve. V obstoječem ozračju je vsak Arabec v Evropi avtomatično musliman in interpeliran v odgovarjanje na vprašanja o burki ali terorističnih napadih – kot da bi imeli vsi Arabci kaj skupnega s tem vprašanjem.

Tudi v tej razpravi liberalci zagovarjajo toleranco do vseh; kritična novinarka Caroline Emcke recimo izjemno dobro razstira tančico nošenja feredže in podpira obrambo svobode posameznika in sekularizacijo. Vendarle ti liberalni odgovori ne pokažejo na neko drugo zastiranje, ki je iz razprav izključeno. Kulturalizacija konfliktov premešča razredna vprašanja, ki so med krizo še kako pomembna, saj marginalizirani, zlasti migranti, postanejo lahka in prva tarča šovinističnih akcij. Nihče se ne sprašuje o zatonu socialne države ali pa še koreniteje o kapitalističnih protislovjih, ki podpirajo različne oblike eksploatacije in so vpeta v različne oblike dela. Zato tudi tako šibek odgovor na politično organiziranje različnih, vendar povezanih bojev v Nemčiji. Liberalci zgolj tarnajo o nespoštovanju vladavine zakona in krizi vrednot.

Kdo podpira fašizem?

V zadnjem desetletju se je v Nemčiji, pa tudi drugod po Evropi, uveljavil stereotip, da so za ostudne pojave neonacizma krivi *vzhodni Nemci*, ki naj ne bi opravili s svojo totalitarno preteklostjo in se ne znajo privaditi na nov način življenja. Poleg tega naj bi zgolj »butasti« delavski razred volil skrajno desnico. O tem, kdo je zakrivil veliko brezposelnost in vse hujšo eksploatacijo, se seveda molči. Kolonizacija z Zahoda. Nedavna, lahko bi rekli nevtralna študija *Ebert Friedrich Stiftung* z naslovom *Die Mitte in der Krise* (Sredina v krizi) je pokazala prav nasprotno. Ekstremna desničarska stališča, podobna Sarazzinovim in novemu fašizmu, imajo plodna tla v zahodni Nemčiji. Celo več, na terenu se je izkazalo, da je prav v zahodni Nemčiji, v Porurju (Köln in okolica) izjemno razvejena in dobro organizirana neonacistična mreža, ki ima močno distribucijsko in finančno podporo. Študija prav tako kaže, da ekstremno desničarske ideje ne podpirajo zgolj brezposelni in delavski razred. Ravno nasprotno, trend v zadnjih letih se seli v sredino – srednji razred je tisti, ki v krizi največ izgublja in čigar strah spretno izkoriščajo zlasti politike desnega spektra. Ekstremna desnica že davno ni več tako marginalizirana in je presegla postavljene okvire in kliše, da njeno bazo sestavljajo neumni in zabiti delavci iz vzhodne Nemčije. Pomaknila ga je na zahod in v srednji razred, v nedrja uveljavljene politike ter celo v Nemško zvezno banko. Kakšne posebne mobilizacije v Nemčiji proti temu fašizmu ni bilo, čeprav obstajajo zelo pomembne manifestacije in organizacije proti shodom nacistov. Verjetno največja dogodka te nove politike sta bila gibanje za pravice beguncev in migrantov (pohod na Berlin) ter gibanje t. i. jeznih državljanov, ki so ustavili gradnjo nove železniške postaje v Stuttgartu. Čeprav je šlo v Stuttgartu v prvi vrsti za konservativno pobudo, je vendarle združila neanticipirano paleto skupin, ki je nato razpravljala tudi o drugih tematikah. Verjetno edine resnično aktivne skupine ostajajo zunajinstitucionalne politične grupacije, kot na primer AntiFa, antikapitalistični blok, a imajo majhen doseg, delajo izključno na regionalni ravni, hkrati pa med njimi ne obstaja trdnejša politična platforma. Presenetljivo je, da se v zvezi z neofašističnim vzponom ni dosti angažirala niti stranka *die Linke*, prav tako o tem ne govorijo veliko sindikati, kar vsekakor priča o poziciji znotraj historične krize in vloge Nemčije v evropski konjunkturi.

Sklep

Marsikdo, ki naivno polaga revolucionarne upe v reševanje krize, se lahko ugrizne v jezik. V centru Evrope pravzaprav ni bilo nikakršnega zasuka v levo, prav nasprotno, priča smo celi plejadi desničarskih pobud, ki se organizirajo na samem terenu, selijo pa se tudi v center političnih debat. V času velike gospodarske krize v 30. letih se je na vzhodnem obzorju svetlikal komunizem, bil je realna zgodovinska sila in tudi zato je bilo barbarstvo prisiljeno narediti sintezo med nacionalizmom in socializmom. Danes je drugače, saj vladajoči razred/ideologija izumlja drugačno formulo, drugo sintezo tj. sintezo med nacionalizmom in neoliberalizmom, ki dobiva formo nacionalliberalizma. Barske diskusije in cestne bande danes dobro uspevajo tudi znotraj predstaviške demokracije in njenih institucij. Časa za pesimizem ni, treba je zavihati rokave, misliti in organizirati tako antifašističen boj kot tistega uperjenega proti neoliberalnemu premagovanju krize. In alternativnih politik danes ni malo. Končno, lahko rečemo, tudi pri nas.

INTERVENCIJA ANTIFA: »ARABSKA REVOLUCIONARNA SEDANJOST«

Na tej intervenciji AntiFa na Fakulteti za družbene vede, ki je potekala v četrtek, 10. februarja, smo govorili o aktualnih dogodkih v arabskem svetu, še posebej v Egiptu. Ena od zahtev arabskih protestnikov je zavrnitev neoliberalnega tržnega modela, v katerega so vpeti skozi postkolonialni režim; zahteva je več kot očitno neposredno povezana z vsemi nami. Razpravo so odprli Primož Šterbenc, Barbara Skubic, Sami Al-Dhagistani in Mirt Komel. Govorci so naredili izčrpen pregled historičnega in geopolitičnega ozadja aktualnih političnih dogodkov, vsak pa je podal tudi svoj pogled in interpretacijo na dogajanje.

Dogodek je po naključju sovpadel z dnevom in uro, ko bi moral še vedno vladajoči egiptovski predsednik Hosni Mubarak napovedati svoj odstop, zato so sodelujoči v razpravi razmere na trgu Tahrir spremljali prek Al Jazeera. Namesto odstopa se je Mubarak odločil vztrajati v svojem samodržstvu, ljudstvo pa mu je odvrnilo, da bo še odločneje vztrajalo v svoji zahtevi po svobodi.

JAVNA TRIBUNA »GRADIMO PRIHODNOST« S SAMOORGANIZIRANO SKUPINO DELAVCEV SCT

Na javni tribuni »Gradimo prihodnost«, ki je v sredo, 2. februarja 2011, potekala na Fakulteti za družbene vede, so samoorganizirani delavci SCT – aktivisti Nevidnih delavcev sveta (IWW) – in aktivisti socialnega centra Rog predstavili stisko, v kateri so se znašli delavci podjetja SCT Obrati v stečajju. Udeleženci tribune so izvedeli, kako črna je prihodnost, ki jo gradijo vodilni v SCT: legalno, pollegalno in nelegalno izigravanje delavcev, taktična uporaba stečaja za izogibanje izplačilu zaostalih plač in odpravnin, lažne obljube in izsiljevanje, ob vsem tem pa še zakonodaja, ki migrantske delavce postavlja v položaj, v katerem nimajo skorajda nikakršne pogajalske moči v odnosu do delodajalcev, in samovoljno ter nelegalno ukrepanje represivnih aparatov države, ki se zanašajo na to, da delavci niso seznanjeni s svojimi pravicami.

Delavci so opisali svoje izkušnje z delavskimi domovi kot mehanizmi discipliniranja in eksploatacije. Delodajalci uporabljajo različne mehanizme, da delavce prisilijo v prebivanje v delavskih domovih, ki so bolj ali manj tesno povezani z matičnim podjetjem. V predstavljenem primeru delavskega doma na Šmartinski cesti v Ljubljani, ki ga upravlja Novista, d. o. o., hčerinsko podjetje SCT, so omenili izplačevanje terenskega dodatka v obliki najemnine, ne pa plače, s katero bi delavec lahko prosto razpolagal, in organiziranje prevoza na delo izpred delavskega doma. Sočasno pa se Novista sklicuje na formalno neodvisnost obeh podjetij in od delavcev zahteva plačilo najemnine, čeprav denarja zanjo nimajo prav zaradi neporavnanih obveznosti delodajalca, drugega hčerinskega podjetja SCT. Kot v posmeh pa so v avli delavskega doma razglasi opremljeni z logotipi SCT.

Državne institucije so se izkazale za neučinkovite pri zaščiti pravic delavcev, zato so se ti samoorganizirali in se odločili boriti s konkretnimi akcijami. Zahtevali so brezplačno bivanje v delavskem domu, izplačilo zamujenih plač, regres in druge pravice iz dela, odpravnino in plačilo socialnih prispevkov za preteklo obdobje. Od države so zahtevali, da delavcem, ki so izgubili zaposlitev, ne razveljavi delovnega dovoljenja ali dovoljenja za prebivanje, da preneha z izgonom tistih, ki jim je zaradi izgube zaposlitve poteklo dovoljenje za prebivanje, in da jim izplača nadomestilo za brezposelnost, ki jim pripada, saj so plačevali zavarovanje za primer brezposelnosti.

Javna tribuna ni bila namenjena le predstavitvi položaja, ampak predvsem izrazu podpore tem delavcem, ki s svojimi zahtevami ne morejo uspeti brez širše solidarnosti in so le vrh ledene gore sistematičnega izkoriščanja delavstva. Vsi zainteresirani so lahko zato vstopili v stavkovni odbor prek elektronske pošte socialnega centra tovarne Rog, na spletni strani SC Rog pa so lahko prebrali in podprli aktualna prizadevanja v apelu Novisti in njeni direktorici.

70-LETNICA USTANOVITVE OSVOBODILNE FRONTE

Na okrogli mizi so poleg moderatorke Mace Jogan nastopili tudi:

- Božo Repe s Filozofske fakultete s prispevkom »Vloga osvobodilne fronte v narodnoosvobodilnem gibanju«,
- Jože Pirjevec z Znanstvenoraziskovalnega središča Koper s prispevkom »Slovensko odporništvu med narodnoosvobodilnim bojem in revolucijo«,
- Janko Prunk s Fakultete za družbene vede s prispevkom »Pluralizem in monizem v Osvobodilni fronti«,
- Damijan Guštin z Inštituta za novejšo zgodovino s prispevkom »Osvobodilna fronta in vloga oboroženega odpora«,
- Sašo Slaček s Fakultete za družbene vede s prispevkom »Patogeneza fašizma v krizi liberalnega kapitalizma«.

Ob 70. obletnici ustanovitve OF slovenskega naroda

O in ob okrogli mizi »Mi pa nismo se
uklonili njih podivjani sili...«

Uvod

V okviru seminarja AntiFa je bila 1. marca 2011 na FDV okrogla miza z gornjim naslovom, katere ključna cilja sta bila: a) osvežitev in dopolnitev poznavanja vloge Osvobodilne fronte slovenskega naroda in presoja aktualnosti ter pomena njenega programa z vidika takratnih in sedanjih razmer, tudi v primerjavi z odporniškimi gibanji v drugih evropskih državah; b) krepitev občutljivosti za različne nove oblike izražanja fašističnih oziroma nacističnih teženj.

V utemeljitvi predloga za organizacijo te oblike večdisciplinarne obravnave je bilo med drugim pojasnjeno: »V letu 2011 bo minilo 70 let od ustanovitve Osvobodilne fronte slovenskega naroda, ki je povezala večino prebivalstva v odporu in narodnoosvobodilnem boju.« Dodan je bil tudi praktični razlog, ki je upravičeval umestitev teme v seminar AntiFa:

Zlasti mladi (izobraževani po osamosvojitvi Slovenije) vedo premalo ali skoraj nič o fašizmu (in nasilju nad Slovenci na Primorskem že od konca prve svetovne vojne), o grozodejstvih in nasilnem raznarodovanju s strani nemškega, italijanskega in madžarskega okupatorja ter o organiziranem delovanju OF in narodnoosvobodilnem partizanskem boju med drugo svetovno vojno; prav tako je šibko poznavanje holokavsta. Hkrati pa se pojavlja odkrito in prikrito delovanje nekaterih (organiziranih) skupin, ki kažejo na oživiljanje fašistične ali nacistične prakse tako v Sloveniji kot zunaj njenih meja.

Namen tega prispevka je najprej na kratko orisati širše družbene okoliščine na Slovenskem, znotraj katerih je vzniknila potreba po presoji vrednotenja antifašističnega upora v sodobnem gnetljivem kolektivnem zgodovinskem spominu, za tem pa jedrnato predstaviti raznolikost usmeritev sodelujočih strokovnjakov na okrogli mizi.

Razcepljena 70-letnica OF: 1941–(1991)–2011

Najprej je treba pojasniti, zakaj nista napisani samo dve leti (začetno in končno), ki označujeta 70. obletnico ustanovitve Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Umestitev leta 1991 v celotno obdobje je ob 50-letnici OF nedvoumno upravičil dr. Bogo Grafenauer (1991: 300), ko je poudaril, da brez upora leta 1941 »ne bi danes doživljali nekega drugega slovenskega upora, ki pomeni nastanek samostojne slovenske države. Leti 1941 in 1991 sta živo povezani letnici.« Glede na ključne značilnosti razvoja samostojne Slovenije pa lahko upravičeno dodamo, da so leta 1941, 1991 in 2011 »živo povezana«. Vendar pa ta povezava ni enosmerna in enojna, temveč je razpršena v dva temeljna kraka glede na nasprotnost gledišč, s katerih se vrednoti vloga narodnoosvobodilnega boja in OF med drugo svetovno vojno.

Bistvene dosežke in zgodovinsko vlogo OF, katere ustanovitev in delovanje sta bila enkratni pojav v takratni Evropi, je ob koncu druge svetovne vojne B. Grafenauer (1945/1987: 185, 199, 200) ocenil takole:

Osvobodilna fronta in njen z uspehom izvedeni štiriletni osvobodilni boj pomenita v vsej slovenski zgodovini doslej najmočnejšo prelomno črto. ... Največji uspeh Osvobodilne fronte je prav v tem, da je v interesu narodne skupnosti premagala strankarske vezi, strnila ves slovenski narod ne glede na svetovnonazorske ali sociološke razlike in ga povedla v boj za svobodo. Izrabila je edinstveno priložnost, da je za cela desetletja pospešila slovensko politično zrelost ... Privedla nas je v prostor, kjer se začne veliko vsestransko svobodno narodno delo.

Pol stoletja po ustanovitvi OF, leta 1991, ko so se po zasuku političnega sistema spori glede vloge OF in sploh narodnoosvobodilnega boja že krepko razplamteli in ko so se javno čedalje bolj poudarjali »grehi« ter se kopičilo sovraštvo do vsega, kar je bilo socialistično (oziroma označeno kar »komunistično« in izenačeno z »realnim« socializmom), je B. Grafenauer (1991: 300–301) opozoril na potrebo po celovitem zajemanju vseh dogajanj, ki so povezana z Osvobodilno fronto.

Niso samo grehi, je tudi slava. ... Čutim pa, da je treba kaj reči v imenu tistega časa, v katerem se je pri Slovencih rodil upor. Mislim na razmerja obeh takratnih velikih antagonistov v evropskem merilu do tradicije evropskega razvoja. V tem pogledu je socialistično gibanje – poudarjam, da ne govorim posebej o boljševizmu, marveč o socialističnem gibanju v Evropi, ki izvira iz avtentičnega marksizma oz. boljše »marksizmov« – in njegov socializem, po trdnem prepričanju ljudi, ki smo doživljali trideseta leta (o tem bi bilo iz evropskega kulturnega življenja mogoče navesti nepregledno množico veljavnih prič), rasel iz tradicije evropske zgodovine in kulture ... / in je/ v resnici v svoji poglobilni razvojni smeri nadaljevanje črte evropskega razvoja od humanizma naprej.

Kot tuje telo v tej smeri razvoja pa sta v tridesetih letih veljala fašizem in nacizem, zato se je po B. Grafenauerju treba »zavedati teh razlik tedaj, ko presojamo slovensko usodo in povezovanje slovenskih skupin v tem čudnem času.«

Vendar pa so se v samostojni Sloveniji te razlike v novih razlagah slovenske preteklosti do leta 1991 vedno bolj brisale, obdobje od 1941. do 1945. je vedno močnejše dobivalo podobo »državlanske vojne«, ki naj bi jo zanetili »komunisti«, ki da so potem tudi ves čas po končani vojni pobijali prave »rodoljube«, nedolžne ljudi, izvajali silovito nasilje in diktaturo. Krepila se je »produkcija histerije«, za katero so nekateri domnevali, da bo minila; vendar se ta domneva

do leta 2011 ni uresničila, saj je »histerija« postajala čedalje obsežnejša, sredstva za njeno množično vsiljevanje pa čedalje bolj učinkovita.

Ta dejavnost je potekala in poteka pod geslom »sprave« tudi še zdaj. Zato so še vedno izjemno aktualne ugotovitve, ki so bile izrečene proti koncu socialističnega obdobja, ob prvem vrhu mogočnega pravnega valovanja v osemdesetih letih. Dr. Marko Kerševan (1990: 649, 650) je bil zelo jassen, ko je ob »iskanju celovite resnice« in pri »obnavljanju zgodovinskega spomina« na leta 1941–1945 med drugim zapisal, da se »ob vseh novih dejstvih in odpravljenih tabujih, hote ali nehoti,« izgublja spomin na temeljna dejstva in razmerja. Pozablja se, da je narodnoosvobodilni boj potekal proti okupatorju, in to ne proti kakršnemu koli okupatorju,

ki je v svetovnem konfliktu med velikimi silami pač začasno zasedel slovensko ozemlje: »Nemci«, »Italijani«, »Madžari«. Šlo je za nacionalsocialistične in fašistično-nacionalistične okupatorje, ki so že takoj na začetku z besedami in dejanji nedvoumno izpričali genocidne namere proti slovenskemu narodu ... Da ne govorimo o tem, kakšno usodo so predvidevali za slovanske narode kot drugorazredno raso sploh ... Biti »kvizling« in kolaboracionist *takega* okupatorja *na Slovenskem*¹ že zato ni bilo isto kot kolaborirati z njim na Holandskem ali Norveškem! Za Norvežane, na primer, je nacistična okupacija pomenila žalitev nacionalnih čustev, s svojo ideologijo in prakso je rušila dosežene humanistične, demokratske, civilizacijske vzorce, ni pa v primeru »končne zmage« ogrožala njihove nacionalne integritete ali celo obstoja. Pa vendar vemo, kakšne sodbe – pravne, moralne in fizične – so bili deležni kolaboracionisti s fašističnimi oblastmi v teh in podobnih državah.

Ob nenehno ponavljajočih se razpravah, ali je (naj bi) na Slovenskem šlo predvsem za narodnoosvobodilni boj in/ali revolucijo ter zaradi nje za državljansko vojno, se zanemarja, da je bil ta boj vpet »v še kako zaresen svetovni spopad z nacifašizmom, ne glede na to, koliko je šlo za 'čisti NOB' in koliko za 'čisto revolucijo'. Ta boj je bil tako zaresen, da je omogočal tudi taka raznorodna zavezništva, kakršno je bilo med boljševisko Sovjetsko zvezo in zahodnimi demokracijami.«

Zato »tudi narodi z bolj 'slavno' zgodovino znajo ceniti čase, ko so se bojevali na strani zmagovitih sil v odločilnih zgodovinskih spopadih (kakršen je bil spopad z nacifašizmom), ko so znova dosegli ozemeljsko celost in do tedaj še nedoseženo stopnjo suverenosti in samozavesti,« je pred dobrima dvema desetletjema zapisal M. Kerševan (1990: 651). Ob tem je postavil vprašanje, ki je danes še bolj pereče kot takrat,

zakaj bi ga Slovenci pozabili kot takega in ga ohranili v spominu zgolj kot nekaj drugega samo zato, ker je to v interesu sedanje protikomunistične evforije in histerije. Ohraniti je treba tudi spomin na »vse drugo«, tudi na madeže in zablode, žrtve in tragedije, ki jih vsak veliki čas nosi s seboj (in jih popraviti, kolikor je mogoče, toda ne z novimi madeži in novimi moralnimi bremenii).

Ustvarjanje zgodovinskega spomina po letu 1991 je bliže »histeriji«, ki jo neprekinjeno spodbuja izjemno močno moralno obremenjevanje slovenskega naroda (kar počenjajo zlasti najvišji cerkveni voditelji) z razglašanjem, da smo zaradi povojnih pobojev »majhen narod, a imamo največji madež v Evropi«, ker da je bilo tu »največje morišče v Evropi« in pobitih po vojni največ pravih »domoljubov«. Takšno obremenjevanje je postalo stalnica, ki je medijsko (zlasti z javno televizijo) materialno izjemno dobro podprto s pretresljivimi, nenehno ponavljajočimi se

² Kar najdemo v najnovejših delih, ki jih izdajajo državni organi Republike Slovenije, npr. *Vojaški vikariat: 10 let delovanja* (Ljubljana, Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije, 2010).

podobami skeletov iz raziskanih grobišč. Vzporedno s to stalnico je druga, pravi protipartizanski »cunami«, ki se kaže v celovitem »čiščenju« simbolnega javnega prostora in brisanju vsega, kar je povezano s partizanskim narodnoosvobodilnim bojem; vrhunec te stalnice je nedvomno javno razglašanje Josipa Broza Tita za vojnega zločinca in enačenje izrazito kolaboracionističnih vojaških delovanj s partizanskim narodnoosvobodilnim bojem² s tem, da se jih uvršča v »odporniška gibanja« med drugo svetovno vojno.

Glede na dolgotrajno vseprisotno in napadalno kolonizacijo duha s pomočjo sprevrnjene razlage preteklosti (od 1941. do 1991.) v imenu boja za »vso resnico« je v letu 2011 še bolj veljavno opozorilo M. Kerševana (1990: 651) iz leta 1990, ko je v zvezi s poboji zapisal, da so »madež na narodnoosvobodilnem boju; madež, toda ne njegovo zanikanje«, dejstvo, ki ga je treba poznati, toda »poznati in zavedati se ga skupaj z drugimi dejstvi in številkami, kajti *le skupaj z njimi* pomeni *celovit zgodovinski spomin in opomin*, ne pa enostranski izziv.«

Različni znaki kažejo, da v slovenski družbi zdaj ne prevladuje celovit spomin na to prelomno dogajanje in da ga vedno bolj nadomeščajo njegove pristranske in skrčene podobe. Celovitost spomina je močno načeta (na vseh ravneh in na različnih področjih) in temu enostranskemu izzivu ni videti konca. Grobišča povojnih pobojev so namreč postala priročno orožje za izničevanje pomena narodnoosvobodilnega boja in temelj za označevanje zgodovine od 1945. do 1990./1991. kot negativne in temne dobe v nasprotju s svetlo dobo razcveta demokracije v času 1990–2010/2011.

Navzven prepričljivo opravičilo za »čistilno« delovanje ob povečevanju »madeža« je prizadevanje za spravo. Govor o spravi je postal zaščitni znak vseh tistih, ki izničujejo pomen OF in NOB in ki postavljajo začetek prave, svobodne zgodovine slovenskega naroda v leto 1990 oziroma 1991. To se je pokazalo tudi ob praznovanju dvajsetletnice večstrankarskih volitev in nastanka samostojne države Slovenije. Ključni govorniki so predhodno dogajanje, ki je vodilo k samostojnosti, bodisi zamolčali bodisi ga preprosto označili kot »totalitarno« preteklost.

Zato ni naključje, da je dve desetletji po pridobitvi samostojnosti slovenske države pogosto omenjena (izgubljena) enotnost, ki je bila dosežena ob odločanju za samostojno državo v letu 1990. Največji »proizvajalci« sedanje razklanosti pa si ustvarjajo videz nedolžnih opazovalcev tega dogajanja. Tudi to dejstvo opravičuje iskanje vrednot in presojo vzorcev delovanja, ki so omogočali učinkovito delovanje Osvobodilne fronte v skrajno brezobzirnem času druge svetovne vojne na Slovenskem.

Prizadevanja za vzpostavljanje celovitega zgodovinskega vedenja in spomina so vsekakor smiselna. Če upoštevamo sedanje stanje »duha« v slovenski družbi (in tudi v delu družboslovja), ko je relativizem postal že vsakdanja sestavina številnih razlag konfliktnega dogajanja med drugo svetovno vojno in ko se že celo v uradnih dokumentih slovenske države govori o »odporniških gibanjih« na Slovenskem med drugo svetovno vojno, je nedvomno treba (ponovno) celovito osvetliti »dejstvo upora in dejstvo umika pred uporom« (Grafenauer, 1991) ter ta dejstva povezati s konkretnimi institucionalnimi nosilci. Glede na dogajanje v širšem evropskem prostoru je treba osvetliti tudi povezavo med nacionalnim in socialnim osvobajanjem.

Prav tako je vredno ovrednotiti nekatere metodološke vidike, ki so neločljiva sestavina predelave zgodovinskih dejstev, kot npr. poudarjanje subjektivnih »dobrih« namenov nosilcev »umika pred uporom« in brisanje objektivnih (v povezavi z okupatorjem genocidnih) učinkov »dobronamernih rodoljubov«. Kot izhodišče je priporočljivo upoštevati spoznavno načelo (historizma), ki ga je jasno opredelil B. Grafenauer na znanstvenem posvetu ob 50. obletni-

ci ustanovitve OF (1991) in po katerem se »mora vselej zgodovinska resničnost presojati po merilih njenega časa in ne po merilih, ki so zgodovinski resničnosti bistveno tuja.« V okviru poglobljene obravnave spada tudi presoja »terminološke inovativnosti«, ki se kaže v uporabi besedja, ki je opravičevalo »umik pred uporom« (npr. boj zoper »komuniste«, »komunizem« kot slabšalna oznaka za vse spremembe, ki so po letu 1945 zagotavljale večjo socialno varnost večini ljudi do uvedbe kapitalističnega gospodarskega reda v samostojni državi). Večplastni obravnavi omenjenih vprašanj je bila namenjena tudi okrogla miza 1. marca 2011 v seminarju AntiFa na FDV. O poteku razprave jedrnato govori naslednje poročilo.

»Mi pa nismo se uklonili njih podivjani sili ...«

Potreba po osvežitvi in dopolnitvi poznavanja vloge Osvobodilne fronte slovenskega naroda in presoja aktualnosti in pomena njenega programa z vidika takratnih in sedanjih razmer je narekovala organizacijo okrogle mize, na kateri so pod vodstvom zasl. prof. dr. Mace Jogan (Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani) sodelovali: prof. dr. Božo Repe (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani) s temo *Vloga Osvobodilne fronte v narodnoosvobodilnem gibanju*; prof. dr. Jože Pirjevec (Univerza na Primorskem – Znanstveno-raziskovalno središče Koper) s prispevkom *Slovensko odporništvo med narodnoosvobodilnim bojem in revolucijo*; prof. dr. Janko Prunk (Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani) o *Pluralizmu in monizmu v OF*; dr. Damijan Guštin (Inštitut za novejšo zgodovino Ljubljana) s temo *OF in vloga oboroženega odpora* ter Sašo Slaček (mladi raziskovalec na Centru za raziskovanje družbenega komuniciranja na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani) s prispevkom *Patogeneza fašizma v krizi liberalnega kapitalizma*.

Kljub obsežnemu sporočanju o dogodku je bilo v veliki predavalnici obilo praznih sedežev, kar pa ni vplivalo na živahnost razprave, ki se je odvila po uvodnih predstavitev posameznih vidikov delovanja OF. Voditeljica okrogle mize Maca Jogan je najprej jedrnato predstavila bistvene družbene okoliščine na slovenskem ozemlju (pod italijansko zasedbo in v Dravski banovini), ki so spodbujale upornost. Podrobneje je odgovarjal na vprašanje, kako je do OF prišlo, najprej dr. B. Repe, ki je ob navajanju razvojnih stopenj OF to edinstveno odporniško organizacijo umestil v razmere okupacije in jugoslovanskega odporniškega partizanskega gibanja, ki je bilo med drugo svetovno vojno najmočnejše v Evropi. Ob poudarku, da je bila OF narodnoobrambna organizacija, katere cilj je bila tudi sprememba družbenega sistema, je B. Repe nanizal pozitivne rezultate boja, ki ga je organizirala OF, med drugim zlasti vzpostavitev državnosti v okviru Jugoslavije, sprememba zahodne meje, priznavanje ženske volilne pravice. Utemeljeno je zavrnil tudi različne razlage glede imena same organizacije.

»Če bi živel v tridesetih letih v Sloveniji, bi bil revolucionar,« je na začetku povedal dr. Jože Pirjevec, ki je opozoril na izjemno težke razmere, ki so pripeljale do nastanka francoske in delavskih revolucij; prav od teh in zlasti od oktobrske revolucije pa so imeli koristi delavci na zahodu. Ob tem, ko je opozoril na korenine odporništva na Primorskem (TIGR), je podrobneje predstavil preplet prizadevanj za doseg dveh ciljev: narodne osvoboditve in socialne revolucije, pri čemer je upošteval svetovne (evropske) realne razmere. Medtem ko je spoj dveh ciljev označil kot edinstveno priložnost, ki izraža tudi »genialnost Tita«, je kot umetno konstrukcijo (»filozofa, ki nima zveze z realnostjo«) zavrnil ločevanje med NOB in revolucijo. Ob tem je poudaril, da »narodnoosvobodilni boj brez revolucionarnih ciljev ne bi bil uspešen«, kajti razmere v 20. in 30. letih so bile katastrofalne, zato so bile spremembe nujne. Ob sedanjem povečevanju leta

1991 in kriminaliziranju NOB je pomembna ugotovitev dr. Pirjevca, da slovenske državnosti ne bi imeli, če ne bi imeli OF; prav njeno delovanje je pripomoglo k temu, da so zagotovljene meje, znotraj katerih lahko Slovenija živi kot samostojna država v Evropski uniji. Opozoril je tudi na to, da se »imperialistični apetiti niso pomirili«, o čemer govorijo različni znaki (npr. tudi zloglasen plakat, na katerem je italijansko streljanje talcev predstavljeno kot partizansko zločinsko dejanje). Čeprav se je sistem po osvoboditvi izpod fašizma razvijal tudi »ponesrečeno«, pa to ne pomeni, da bi morali zavreči OF.

Dr. Janko Prunk je takoj ugovarjal J. Pirjevcu, češ da »divinizira revolucijo«, ki da je bila v celoti po sovjetskem vzoru in da »od komunizma ni ostalo nič«, kar je večkrat ponovil ob opori na francoskega avtorja. Podobno sporočanju v rumenem tisku v zadnjih dvajsetih letih na Slovenskem je J. Prunk zatrjeval, da je bila na Slovenskem državljanska vojna, krivec zanjo pa da so »komunisti«, ki da so z zgodnjim revolucionarnim delovanjem samo »zoževali prostor narodnoosvobodilnega boja«; komunistom je povrhu vsega naložil še krivdo, da je »Slovenija do leta 1990 samo zaostajala«. V razpravi po uvodnih predstavitvah so bila takšna stališča deležna kritičnih pomislekov, argumentiranih zavračanj in vprašanj, kot je bilo npr., »za katero državo so se borili domobranci«. Na to vprašanje J. Prunk ni odgovoril.

V umirjeno in na preverljivih dejstvih znanstveno utemeljeno obravnavo vloge OF je v nadaljevanju povedel dr. Damijan Guštin, ki je poudaril posebnost slovenskega odporiškega gibanja prav zaradi OF ter predstavil posamezne stopnje v oboroženem partizanskem boju. OF je imela jasne cilje od začetka obstoja, čeprav denimo julija 1941 nihče ni vedel, kaj se bo zgodilo, in da bo vojna dolga; tudi tega ne, da bo tik pred koncem vojne slovenska partizanska vojska ukinjena, takrat ni bilo mogoče napovedati.

Uvodno obravnavo je sklenil Sašo Slaček, ki je opozoril na skupno značilnost fašizma in nacizma, to je protirevolucionarno delovanje, boj zoper delavsko gibanje ob sprejemanju nekaterih vnanjih znakov tega gibanja.

V živahni razpravi je bilo zavrnjeno poenostavljeno enačenje slovenske socialistične razvojne poti s komunizmom v »vzhodnem bloku« in raztegovanje začetnega vzorca revolucionarnih sprememb na celotno obdobje do leta 1990; opozorjeno je bilo, da Slovenci pred drugo svetovno vojno nismo imeli demokracije; da je potek neke revolucije odvisen tudi od »druge strani« in da ne more imeti le negativnega sopomena, da nikakor ni sprejemljivo zanemarjanje zunanjih (celovitih) okoliščin. Ob tem ko je nekaj razpravljavcev opozarjalo na negativne plati sedanjega »demokratskega« reda v samostojni Sloveniji, se je zadnja razpravljavka vprašala, »kaj bi bilo treba storiti danes«, ko »zgodovina še ni končana«.

Post scriptum: december 2012

Glede na to, da se je v zadnjih dveh mesecih po vsej Sloveniji razplamtel uporniški duh zoper obstoječe oblastnike na vseh ravneh in da je geslo o potrebni enotnosti in spravi (vsebinsko določeni po meri »pravih« rodoljubov) globinsko določalo izid volitev za predsednika republike, je vredno spomina opozorilo Janka Messnerja (1990: 669), da gre

samo za vrstni red priznavanja, izpovedovanja in obžalovanja smrtnih grehov, da uporabim katoliško dikcijo. ... Najprej so na vrsti zaslepljeni antikomunistični gorečnejši slovenskega naroda, ki so vzdignili meč zoper komunistične in druge borce, se pravi zoper tiste, ki so krvaveli za narodno in socialno osvoboditev tega naroda izpod Hitlerjevega jarma. Naj priznajo in obžalujejo ta svoj izvorni greh zoper narodno občestvo.

Literatura

- GRAFENAUER, B. (1945/1987): Osvobodilna fronta v slovenskem narodnem razvoju. V *Slovensko narodno uprašanje in slovenski zgodovinski položaj*, ur. B. Grafenauer, 184–208. Ljubljana, Slovenska matica.
- GRAFENAUER, B. (1991): Sklepna beseda. V *Slovenski upor 1941: Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja*, ur. F. Gestrin, B. Grafenauer in J. Pleterski, 297–301. Zbornik referatov na znanstvenem posvetu v dneh 23. in 24. maja 1991 v Ljubljani. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- KERŠEVAN, M. (1990): Histerija (ki bo minila) in historija (ki se je zgodila). *Borec* XLII(5-6-7, maj-junij-julij): 649–651.
- MESSNER, J. (1990): Odgovor na vprašanja ankete »Z narodno spravo – konec državljanske vojne?« *Borec* XLII (5-6-7, maj-junij-julij): 669–670.

VEČNI FAŠIZEM V MNOŽIČNIH MEDIJAH

Na okrogli mizi, ki jo je moderirala Andreja Vezovnik, so kot govornici nastopili:

- Brankica Petković z Mirovnega inštituta,
- Roman Kuhar z Mirovnega inštituta in Filozofske fakultete,
- Alen Toplišek, študent mednarodnih odnosov na Fakulteti za družbene vede.

Pomen svobode izražanja v antagonistični družbi

Kritično razumevanje fašistoidnih diskurzov
in jezikovna ranljivost nanje

¹ O pluralnosti kot neobrnjivem pogoju za družbeno in politično življenje je govorila Judith Butler (2011: 11–12) v svojem nagovoru v Nobelovem muzeju v Stockholmu. V veliki meri se je opirala na politično misel Hannah Arendt in na njeno obsodbo Adolfa Eichmanna v njenem znamenitem eseju, o pluralnosti kot »*conditio per quam* – vsega političnega življenja« pa lahko beremo tudi v njeni knjigi *Vita activa* (Arendt, 1958: 7–8). Šele s prepoznavanjem pomena pluralnosti/raznolikosti v družbenem življenju lahko razumemo nujno potrebo po aktivni, politični anti(neo)fašistični državi vsakega slehernika.

Uvod

Najprej naj pojasnim, zakaj sta me vprašanji svobode izražanja in sovražnega govora toliko časa mučili: na eni strani imamo živa, iz čustev zgrajena telesna bitja, ki so občutljiva na odzive preostalih prisotnih in živečih v družbi. Ti odzivi so lahko fizični, govorni ali kako drugače neverbalno artikulirani. Kot čuteča bitja smo ranljivi na te odzive, kar je v veliki meri odvisno od naše psiho-sociološke sestave in mesta, kot ga vidimo sami in nam ga podaja družba v spletu različnih družbenih hierarhij in normativnih procesov »sprejemljivosti« ter »normalnosti«. Tako so nekateri lahko bolj izpostavljeni raznim izrazom mehanizmov in struktur družbenih norm kot drugi, ki ustrezajo modelu »normalnega« in »sprejemljivega«. Skozi desetletja boja različnih gibanj za pravice in družbeno pravičnost smo uspešno preoblikovali državne institucije in institute, da so bolj uvidetni do in dovezetni za te ranljivosti. Zakonodajno reguliranje sovražnih diskurzov je eden takih institutov.

Na drugi strani pa se srečujemo z vedno novimi poizkusi krčenja meja »sprejemljivega« in »razumnega« govora. Te omejitve prihajajo v obliki delovanja zakonodajnih ukrepov, prisilnih državnih institucij v sferah javnega (kot tudi zasebnega, npr. na spletu), ekonomsko močnih družbenih institucij, kot tudi hramov modrosti in znanja (visokošolskih zavodov). Izhajam iz trdnega prepričanja, da mora vsaka potreba po izrazitvi imeti možnost artikulacije, da je vsak glas slišan in poslušan. V duhu odprte družbe za spodbujanje artikulacije družbenih antagonizmov seveda pride tudi do izražanja fašistoidnih diskurzivnih praks, ki so največkrat uperjene v marginalizirane in ranljive skupine ljudi. Kot fašistoidne razumem tiste diskurze, ki so usmerjeni proti ekonomsko in socialno ranljivim družbenim skupinam na podlagi »nezaželenih« identitetnih značilnosti – sovražni in destruktivni so v smislu neprepoznavanja heterogenosti družbenega življenja in poskusov uničenja eksistencialnih pogojev osebnosti Drugega.¹ V nadaljevanju bom uporabljal tudi nekoliko pravniški termin »sovražni govor«. Sovražni govor prištevam med

fašistoidne diskurzivne prakse, predvsem ko te postavljajo v negotovost in napadajo identitetno-eksistencialne temelje določene (ranljive) družbene skupine.

V analizi se bom najprej obrnil na pronicljivo poststrukturalistično teoretičarko Judith Butler, ki se v svoji razpravi o performansu govora poda v raziskovanje kompleksnosti paradoksa med »jezikovno ranljivostjo« in svobodnim izražanjem. V drugem delu bom sledil Chantal Mouffe in obravnaval politično kulturo zmernosti in konsenza v »naprednih« liberalnih demokracijah kot enega glavnih razlogov za osiromašenje raznolikosti nasprotujočih si ideologij in politično-ekonomskih idej v časih, ko so elite in oblastniki prikladno zbrani okrog liberaldemokratsko-kapitalističnega konsenza. Ta anti- oz. postpolitični pojav po mojem mnenju vodi v potiskanje uporniških in nasprotnih mnenj na obrobje političnega diskurza, kjer ga je lažje kot takega obsoditi in razvrednotiti.

Razdražljiv govor: med jezikovno ranljivostjo in svobodnim izražanjem

V uvodu knjige *Razdražljiv govor* Judith Butler (1997) pojasni, da govoru pripisujemo nekakšno delovanje in kako mu s tem pripišemo moč škodovanja in sebe postavimo kot objekt njegove škodljivosti. Takšna govorna dejanja, dejanja, ki so izrečena proti nam, in pritožba, ki jo izrečemo v bran takim dejanjem, so nadaljnje stopnjevanje jezika. S svojo pritožbo, pravi Butlerjeva (ibid.: 1), poskušamo zaseči silo prejšnje instance, se zoperstaviti njeni moči in zahtevati opravičilo/pravičnost. Tako tudi mi uporabimo silo jezika, ko se zoperstavimo nasprotni sili, in s tem smo ujeti v past, ki je noben cenzurni predpis ne more razrešiti.

Besede lahko tudi ranijo. Mogoče bodo nekateri presenečeni nad takšno formulacijo, a besede lahko prav tako povzročijo telesno bolečino in oškodovanje. Čeprav se sliši primerjanje moči besed s fizično silo kot zgolj metaforično orodje sporočanja, npr. »njegove besede sem občutil kot neusmiljeno klofuto«, se moramo zavedati tudi realnega vpliva, ki ga ima lahko govor na telesno počutje prizadetega posameznika. To še ne pomeni, da je govor enako kot dejanje, vendar lahko vseeno vodi do povzročitve bolečine. Butlerjeva (ibid.: 102) pravi, da s tem, ko ohranjamo vrzel med govorom in dejanji, omogočamo možnost in priložnost za obrazložitev, kako in zakaj nekatere diskurzivne prakse povzročijo bolečino.

Kot radikalna feministka in *queer* teoretičarka se Butlerjeva še kako dobro zaveda psiho-emocionalnih posledic, ki jih ima lahko sovražno izrečena psovka na nezaželenega Drugega v dotični družbi. Absolutni zagovorniki svobode govora v svoji slepi veri liberalizma velikokrat zapostavijo to psiho-sociološko plat slavonspevne svoboščine v »demokratičnih« družbah. Zato je razprava Judith Butlerše toliko bolj dobrodošla, saj pri vprašanju sovražnega govora ponudi inovativen in poglobljen pogled v kompleksnost te problematike. Medtem ko se sklicuje na besede Michela Foucaulta – »diskurz ni življenje; njegov čas ni vaš« –, nas Judith Butler (ibid.: 28) opomni, da je domnevna avtonomija posameznika pri uporabi govora pogojena z radikalno in originarno odvisnostjo od jezika, katerega zgodovinskost v vseh pogledih presega zgodovino oziroma obstoj govorečega subjekta. Jezikovna domena, znotraj katere deluje govoreči subjekt in nad katero ta subjekt nima nikakršnega nadzora, postane pogoj za (diskurzivno) delovanje tega subjekta in obvladovanja drugih subjektov. Ta presežna zgodovinskost jezika torej omogoča jezikovni obstoj subjekta, kot tudi njegovo potencialno jezikovno smrt.

Preidimo zdaj na pojmovanje zgodovinskosti sovražnih besed, kot jo razume Judith Butler. Njeno ključno stališče je, da je sovražni govor »ponovljiv govor in bo še naprej ponovljen, dokler

² Butlerjeva razume funkcijo interpelacije kot vzpostavitev in ne kot deskriptivno. Namesto da interpelacija samo opisuje obstoječe stanje, je njena naloga predvsem vzpostaviti novo realnost; to je opravljeno skozi citiranje obstoječe družbene konvencije. Kot pojasni (1997: 33–34), je interpelacija »govorno dejanje, katerega »vsebina« ni niti resnična niti lažna: njena primarna naloga ni opisovanje. Njen namen je nakazati in vzpostaviti subjekt v podreditvi oziroma proizvesti njegove družbene obrise v prostoru in času.« Ponavljajoče se delovanje interpelacije ima učinek sedimentiranja njene »pozicionalnosti« skozi čas (ibid.: 34).

³ Prevladujoča domneva o suverenem statusu govorečega posameznika ne predpostavlja samo, da govorec reče to, kar misli, ampak tudi, da je njen izrek edinstven in hkrati obče narave. J. Butler takšnemu pogledu nasprotuje in nasprotno trdi, da pač ni mogoče, da so naši nameni vedno ustrezno materializirani v izrečenem in da je izrečeno vedno materializirano v naših dejanjih. Ta neskladja in neprimerljivost med namenom in izrečenim, izrečenim in dejanjem ter namenom in dejanjem potencialno dajejo »alternativni pogled na jezikovno polje politike« in priložnost za politično reformulacijo jezika, ki izrablja nedoločljivost teh neskladnih odnosov (Butler, 1997: 92).

Judith Butler prikaže govor kot odprto polje, ki ga ne omeujeta niti govoreči subjekt niti izvorni kontekst govora. Kot pomembno značilnost performativnosti govora poudari njegovo zmožnost ločiti se od družbenega konteksta, ki ga opredeljuje. Struktura govora je v tem smislu ambivalentna, saj se znotraj političnega diskurza možnost za uporabo pojavi prav s pomočjo sil, katerim se poskušamo zoperstaviti:

Politična možnost za preoblikovanje sile govornega dejanja proti sili, ki povzroči bolečino, vključuje preusmerjanje govorne sile iz teh prejšnjih kontekstov. Jezik, ki se zoperstavi bolečinam, povzročenim z govorom, mora ponoviti to oškodovanje, na da bi ga s tem nujno ponovno udeležili. Takšna strategija zagovarja stališče, da sovražni govor ne uniči delovanja, ki je potrebno za kritičen odziv. Tisti, ki pravijo, da sovražni govor proizvede »žrtveniški razred«, zanikajo kritično delovanje in običajno podpirajo posredovanje, kjer delovanje v celoti prevzame država. (ibid.: 40–41)

Iz zgornjega citata je razvidna strategija Judith Butler, ki po eni strani kljubuje uveljavljeni rešitvi državnega cenzuriranja, po drugi pa se poskuša izogniti vmitvi k »nemogočemu pojmu suverene svobode posameznika«³ (ibid.: 41). Njeno izhodišče je spodbujanje kritičnega delo-

bo sovražen« (ibid.: 102). Razlog, zakaj so rasistične psovke tako učinkovite pri povzročanju jezikovne bolečine, tiči v performativnosti sklicevanja na družbene konvencije, sedimentirane prakse pomenov, ki skozi svojo ponavljajočo se diskurzivno prakso oziroma zgodovinskost pridobijo svoj trenutni pomen; ksenofobni, homofobni in fašistoidni diskurzi krožijo in čeprav potrebujejo subjekt za njihovo artikulacijo, se moramo zavedati, da se njihova »prisotnost« ne začne, niti ne konča pri subjektu, ki jih izusti. V tem smislu lahko razumemo Foucaultovo frazo »diskurz ni življenje; njegov čas ni vaš« – subjekt, ki uporabi rasistične izraze, ni avtor teh diskurzov, ampak samo medij, skozi katerega se zgodovinskost teh izrazov nadaljuje in utrjuje, kar pa še seveda ne pomeni, da je zaradi tega ta subjekt oproščen svoje odgovornosti za izrečeno (ibid.: 34).

Namen uporabe sovražnih diskurzov je seveda podreditev drugega, nezaželenega subjekta. A ta podreditev je hkrati potencialno polje delovanja, pravi J. Butler (ibid.: 38). Diskurzivna podreditev postane učinkovita s ponavljanjem artikuliranih interpelacij² družbenega življenja. Ko te govoreči subjekt nagovori in prizadene s sovražno psovko, te predstavi in konstruira – v skladu s podobo, ki jo sporoča psovka – v jezikovno življenje. Judith Butler je tukaj jasna: ni nujno, da kot naslovljeni Drugi, ki po vsej verjetnosti ne soglašamo z imenom, s katerim nas je govoreči subjekt priklical, uporabimo izrečeno, žaljivo ime v istem pomenu, kot nam je bil pripisan; ta interpelacija je priložnost za subverzivno delovanje, ki deluje skozi ponovitev originalne podreditve, toda z nekim drugim namenom v ozadju.

S svojim razumevanjem performativnosti diskurzivnih praks kot »obnovljivih dejanj brez jasnega izvora ali konca« (ibid.: 40)

vanja Drugega. Medtem ko mislimo in si predstavljamo to, kar se trenutno zdi nepredstavljivo in neizrekljivo, odpiramo nove kontekste in možnosti (oziroma priložnosti) za subverzijo obstoječega in trenutnega. Skozi svoje kritično delovanje kršimo pravila obstoječega reda in gradimo nove oblike legitimacije. A ta kritična subverzija je odvisna od naše »drznosti« v kolektivnem delovanju z drugimi: drzniti si moramo kršiti meje neizrekljivega, konvencionalnega in obče sprejemljivega.⁴

Za trenutek bi se rad vrnil k skeptičnim stališčem Judith Butler do posredovalne vloge državnih institucij pri določanju, kaj šteje kot sovražni govor znotraj restriktivnega legalističnega okvira in kaj ne. Judith Butler meni, da pravno reševanje občutljivosti in ranljivosti pri vprašanju sovražnega govora dejansko zavira politično razumevanje domnevne kavzalnosti med izrečenimi sovražnimi besedami in – če uporabim pravni termin – naklepom govorečega subjekta. Prej kot stvar materializacije subjektovega naklepa Judith Butler (ibid.: 47) vidi jezikovno sovražnost kot nekakšno »diskurzivno prehodnost«, katere zgodovinskost in nasilnost morata biti prepoznani za kritično proučitev kompleksnega delovanja sovražnega govora. Peformativnost sovražnega govora ni (začasno) učinkovita zato, ker naklep subjekta uspešno upravlja govorno dejanje, ampak prej zaradi prizivne sile govornega dejanja, ki priključuje še predhodno izrečena dejanja ter tako zgradi avtoriteto izrečenemu skozi ponavljanje ali citiranje predhodnih in avtoritativnih diskurzivnih praks. To lahko razumemo tudi kot (nenehen in ponavljajoč se) poskus zapolnitve univerzalnega s hegemonsko silo skozi »sedimentiranje praks«, o čemer govori Chantal Mouffe (2005: 17) v svoji razpravi o političnem.

Kar Judith Butler prepozna kot problematično, je dejstvo, da imajo državne institucije – v primeru zakonodajne regulacije sovražnega govora so to sodišča – končno besedo pri določanju, kaj šteje kot sovražni govor in kaj ne:

Kot diskriminatorno dejanje je določitev sovražnega govora stvar odločitev sodišč in zato se »sovražni govor« ne šteje kot sovražen ali diskriminatoren, dokler se sodišča tako ne odločijo. /.../ Primer je vzpostavljen šele, ko je »odločen«. V tem smislu je odločitev države, uradno potrjen izrek tisti, ki proizvede sovražno govorno dejanje – proizvede, toda ga ne povzroči. (ibid.: 96)

Ponavljanje oziroma podoživljanje bolečin, ki jih povzročijo sovražne besede, je ključnega pomena in to funkcijo Judith Butler pripisuje tudi sodnemu procesu, psihoanalizi ali umetniški reprodukciji, saj lahko le tako skozi performativnost diskurzivnih praks preoblikujemo pomen žaljivih besed in jim pripišemo alternativne konotacije. To, kar muči Butlerjevo pri legalističnem obravnavanju sovražnih besed, poleg arbitrarnega in determinističnega določanja, kaj šteje kot sovražno in kaj ne, je njegovo nekritično, nepolitično (domnevno nevtralistično) in neestetško ponavljanje sovražnega. Šele znotraj odprtega političnega okvira lahko možnost dekontekstualizacije in rekontekstualizacije teh sovražnih besed z njihovo radikalno prisvojitvijo sčasoma postane podlaga za prelomitev konvencionalne povezave med besedo in rano (ibid.: 100).

Univerzalni »konsenz« okrog konvencionalnega in »sprejemljivega« dobi vidnejše obrise šele z izpodbijanjem obstoječih formulacij s strani tistih, ki jih je univerzalni konsenz spregledal, tistih, ki sicer niso upravičeni do prepoznanja kot »nekdo«, a kljub temu od univerzalnega zahtevajo, da jih prepozna. Izobčeni in spregledani tako pomenijo pogojno omejevanje univerzalizacije konvencionalnega in »sprejemljivega«. Pravne konvencije so samo en primer hegemonске uzurpacije univerzalnega, tistega nečesa, ki je sicer vedno odprto in spremenljivo. Ko

⁵ To vrzel med podobo in resničnim, med deklariranim in udejanjenim, naslovi tudi Slavoj Žižek (2002: 245), ko se sklicuje na marksistični koncept ideologije (v njegovi negativni različici), ki s svojo prevleko zakriva vrzel med domnevnim (ideološkim) univerzalnim in dejanskimi razmerji moči v družbi. Jacques Rancière (1995: 97) govori o vrzeli med *podobo* in *neskladjem*; skupaj s *krivico* so ti trije pojmi pogoj za Rancièreov koncept političnega. Mouffova (2000: 139) to vrzel ubesedi kot nedoločljivo in izmikajoče se delovanje Realnega, ki konstituira nove objekte in razmerja v kategorijah klasične ontologije, realnosti, kot smo jo poznali do zdaj.

⁶ Postpolitični pristop zagovarja konsenzualno in zmerno politiko, ki se proglašča za postideološko in neobremenjeno z zgodovinskimi metanaracijami. Za postpolitiko je značilen tudi konformizem kapitalističnim procesom in strukturam moči ter nevtralistična naklonjenost povezovalnosti.

⁷ Mouffova loči med antagonizmom in agonizmom. Antagonizem vidi kot inherentni element konfliktna narave družbenega življenja in ga je kot takega nemogoče izkoreniniti, niti prek pogajanj ali »razumnega« premisleka. Agonizem se konceptualno razlikuje od antagonizma po tem, da pomeni »ukrotitev« slednjega. Pri obeh je še vedno prisotna identitetna delitev »mi/oni«, a se ta kaže pri antagonizmu kot razmerje med sovražniki, pri agonizmu pa kot razmerje med nasprotniki, ki kljub prepoznanju neskladja med svojimi stališči še vedno prepoznavajo drug drugega kot legitimne udeležence v skupnem političnem prostoru, kjer se lahko soočijo konfliktni odnosi agonističnih razmerij (Mouffe, 2005: 20). Sam podvomim o tem procesu »ukrotitve« in samem konceptualnem razlikovanju med antagonizmom in agonizmom (glej Toplišek, 2012b: 8, 11).

od značilnosti postpolitike je uporaba moralističnih kategorij za osmišljanje inherentno političnih problemov. Delitev »mi/oni«, ki je konstitutivna komponenta politike, je tako prevedena v »dobre« in »zlobne« (ibid.: 75). Odgovor Chantal Mouffe na poenostavljen in moralizirajoč diskurz, ki deli na »dobre demokrate« in »skrajneže«, je radikalizacija politike in odpiranje diskurzivnega prostora za prevajanje antagonizmov v agonizme:⁷

Ko politika deluje znotraj registra moralnosti, antagonizmi ne morejo prevzeti agonistične oblike. Dejansko, ko so nasprotniki opredeljeni v moralnem smislu in ne v političnem, si

ti nevtralistični mehanizmi in procesi univerzalnosti omejujejo domeno govorljivega, ta omejitev oblikuje meje govorljivega ter tako loči med zaželenim in nezaželenim govorom. Ob premljevanju teh obstoječih in širše sprejetih družbenih konvencij Judith Butler (ibid.: 90) zastavi naslednja pomembna vprašanja:

Ali vsaka domneva o univerzalnem kot obstoječa, kot dana, ne uzakonja izključevanje, prek katerega se domneva o univerzalnosti nadaljuje? /.../ Ko pozivamo k reguliranju škodljivega govora na podlagi »obče« sprejetih predpostavk, ali s tem ne poudarimo samo še bolj prakse izključevanja in poniževanja? Kaj sestavlja skupnost, ki ustreza pogojem legitimne skupnosti, ki razpravlja in se strinja s to univerzalnostjo? Če je ta skupnost zgrajena na podlagi rasističnega izključevanja, kako ji lahko zaupamo pri premišljanju vprašanja rasističnega govora?

Spornost pojma konsenza okrog »obče« sprejetih družbenih pravil se prikaže v vsej svoji absurdnosti, ko tisti, ki je izključen iz tega kroga soglasja, a je vseeno del njega, spregovori z mesta razklanega polja in postavi zahtevo po prepoznanju. Toda ta zahteva ni zgolj prošnja po asimilaciji k obstoječi normi, saj prav ta norma temelji na izključitvi tistega, ki spregovori in tako zbudi dvom o samih temeljih univerzalnega. S tem ko govorec spregovori, razkrije drugost v normi obstoječega – drugost, brez katere se norma ne bi mogla vzpostaviti – ter poudari nezmožnost norme pri uresničevanju svoje univerzalizacijske funkcije. To »motečo« prekinitev ali razpoko Judith Butler vidi kot »obevtavno ambivalentnost norme« (ibid.: 91).⁵

Zmerni konsenz in (za)dušenje »nezaželenega« govora

Pomen obetavne »motečnosti« in diskurzivnega izpodbijanja konsenza uvidi tudi Chantal Mouffe. Konsenz ne obstaja brez izključevanja, »mi« kot identitetna kategorija ne more obstati brez »onih drugih«, tako tudi politika ni mogoča brez risanja določenih meja (Mouffe, 2005: 73). Za Chantal Mouffe je porast skrajno desničarskih diskurzov in praks predvsem posledica postpolitičnega⁶ modela konsenzualne zmerne politike. Ena

jih ne moremo predstavljati kot »nasprotnika«, ampak zgolj kot »sovražnika«. S »temi zlobneži« ni mogoča nobena antagonistična razprava, preprosto morajo biti izkoreninjani. (ibid.: 76)

Moralistična drža zmerne politike do marginaliziranih »skrajnih« stališč tako onemogoča politično analizo kompleksnejših procesov v ozadju, ki podpirajo artikulacijo uporniških stališč znotraj ksenofobnih ali fašistodnih diskurzivnih struktur. Namesto da bi podpirali a(nta)gonistično soočenje s sovražnimi diskurzi znotraj odprtega političnega prostora, jih razumni moralisti raje pomaknejo na obrobje oziroma v »podzemlje«, a ti so še vedno prisotni in samo čakajo na (ponovno) priložnost po artikulaciji skozi druge, nekonvencionalne kanale. V postpolitični, postideološki družbi so kolektivno identificiranje in čustva baje stvar preteklosti, anahronistični ostanki primitivnega družbenega življenja. V izjavah političnoekonomskih elit bomo slišali, da ni alternative obstoječi neoliberalni ureditvi sveta, da se pač moramo sprijazniti in stisniti zobe. Chantal Mouffe se torej ne čudi, da v zadnjih letih v javnomnenjskih anketah pridobivajo politične sile, ki se predstavljajo kot protioblastniške, ponekod celo protikapitalistične, a ki zavijejo svoje sporočilo v nacionalističen in protipriseljenski diskurz. Res je, da je takšna sovražna ideologija v svojem bistvu grozljivo poenostavljena, nekritična in antipolitična (v smislu Hannah Arendt), a kot poudarja Chantal Mouffe (ibid.: 70), ta vsaj ponuja (pa naj bo še tako problematična) alternativo zmerni politiki, zbrani okrog neoliberalnega/kapitalističnega konsenza:

Ko demokratična politika izgubi sposobnost mobiliziranja ljudi okrog raznolikih političnih projektov in ko se omeji zgolj na varovanje nujnih pogojev za gladko delovanje trga, razmere postanejo zrele za politične demagoge, da artikulirajo ljudske frustracije. (ibid.)

Stapljanje razločno levičarske strankarske opcije v desno oziroma »sredinsko« (politična »sredina« kot taka ne obstaja, ker je ontološko-politično nedoločljiva) pušča za sabo nekakšen vakuum nenaslovljenih (politično-ekonomskih) problemov prizadetih družbenih skupin, kar omogoča »političnim demagogom«,⁸ kot jih imenuje Chantal Mouffe, da s sebi ustreznimi diskurzivnimi praksami nagovorijo množice in jim ponudijo drugačne metanaracije, ki pa so sporne iz razlogov, ki sem jih že omenil. Glede na to, da zmerne politične stranke niso zmožne razumeti realnih družbenih razmer, kot jih občutijo navadni ljudje v svojem vsakdanu, so se, še posebej po »uradnem« začetku finančne krize leta 2007/08, začela pojavljati alternativna politična gibanja, ki so poskušala postaviti nastale razmere v drugačno naracijo, kot so jih ponujali vladajoči politično-ekonomski razredi; med temi velja poudariti predvsem gibanje »Zavzemimo!« (*»Occupy!«*), različna protestna gibanja proti varčevalnim politikam (medtem ko so bila ob začetku krize večinoma osredinjena na razmere znotraj nacionalnih okvirov, se ta zdaj vedno bolj povezujejo tudi na transnacionalni ravni) in revolucije arabske pomladi.

V tem pogledu razumem trdno stališče Judith Butler, da je treba spodbujati odprt diskurzivni prostor, kjer lahko vsakdo izrazi svoje misli. Le tako lahko upamo na nenehno (in neizogibno) diskurzivno (pre)oblikovanje občega, »sprejemljivega«, kot tudi domnevno fiksiranega v posamezni družbi:

Cenzuriranje je produktivna oblika moči: ni samo negacijska, ampak je tudi formativna. Sama trdim, da je namen cenzuriranja proizvajanje subjektov v skladu z eksplicitnimi in

⁸ Tukaj bi rad opozoril na prežvečenost izrazov, kot sta »demagogija« in »populizem«, s katerima se velikokrat obmetavajo politični nasprotniki. Pojma sta v veliko pogledih skoraj identična: skupno jima je širjenje lažnih resnic in upanj (med množice ljudi) o drugačni/boljši družbeni realnosti. Skozi njuno (do)traj(a)no rabo sta postala prazna označevalca in tako brezpomenska z radikalnega političnega stališča. Tako kot ožigovanje z »demagoškim« in »populističnim« ima podobno funkcijo tudi natikanje pridevnika »skrajni« na diskurze, ki so obravnavani kot nezaželeni in nezaslužni poslušnosti; namen je enak – delegitimizacija in potiskanje »utišanega« na obrobje.

implicitnimi normami in da je proizvodnja subjekta v vsem povezana z reguliranjem govora. Vprašanje ni, kaj lahko rečem, ampak kaj sestavlja domeno govorljivega, znotraj katere sploh začnem govoriti. Postati subjekt pomeni biti podrejen skupku implicitnih in eksplicitnih norm, ki obvladujejo tisto obliko govora, ki bo razbrana kot govor subjekta. (Butler, 1997: 133)

Trenutek nedoločljivosti in tveganja se pojavi, ko se (ne)subjekt giblje na robu (sprejemljivega) govorljivega. Takrat se znajde na točki ranljivosti, saj tvega svoj status subjekta (oziroma nadaljnje neprepoznanje v očeh hegemonu). Tukaj velja poudariti, da Judith Butler (ibid.: 139) ne razume delovanja subjekta kot nekaj, kar subjekt poseduje, »inherentno voljo oziroma svobodo, ampak kot učinek moči, nekaj, kar je omejeno, toda ni vnaprej določeno«. Treba se je tudi zavedati, da se mora koncentracijsko delovanje prevladujočih diskurzov in struktur (ki niso nič drugega kot sestave diskurzivnih praks) ponavljati, saj se njihova moč in učinkovitost fiksirata le skozi njihovo nenehno ponavljanje. Ta performativnost diskurzivnih struktur je priložnost za delovanje subjekta v novih, nekonvencionalnih oblikah, kar izzove normalnost in meje sprejemljivosti, ki obvladujejo diskurzivni prostor (ibid.: 147). »Uporniški govor« lahko prekine »normalni« potek podjarmljenja objektov sovražnih diskurzov, tako da prizadeti (ne)subjekt s tveganjem krši meje sprejemljivega in poseže v normalnost obstoječih struktur sovraštva (ibid.: 163). Le tako lahko pride do preoblikovanja pomenov sovražnih in neofašističnih diskurzov in spreobrnitve »konsenza« okrog občega in sprejemljivega.

Sklepna misel

V zgornjem sestavku sem poskušal razumeti, kako najbolj učinkovito izpodbijati škodljivo moč sovražnega govora na način, ki bo spodbujal kritično premišljanje sovražnega pomena, ki ga vsebuje sovražna beseda in ki subverzivno poseže v »normalno« delovanje takšnega govora z namenom njegovega preoblikovanja. Tako kritično delovanje lahko omogočimo le v odprtem diskurzivnem prostoru. Pomen odprtosti se kaže v spodbujanju konfrontacije konfliktnih odnosov antagonističnih razmerij v družbi, ki jih poganjajo in ohranjajo različni ideološko-politični nazori. V dosedanjih razpravah o svobodi izražanja smo lahko pogosto zasledili dva prevladujoča pristopa: (1) absolutno zavzemanje za svobodo govora ne glede na njegove morebitne škodljive posledice za ranljive družbene skupine; ali pa (2) zagovarjanje zakonodajne regulacije govora ter pravno sankcioniranje pojavov sovražnega govora, pristop, ki nemalokrat naslika prizadete skupine kot žrtve, nezmožne delovanja, in ki se zadovolji z liberalnim moraliziranjem, namesto da bi težil h kritično-političnemu razumevanju vzrokov za pojav sovražnih diskurzov. Sam se strinjam s prepričanjem Chantal Mouffe, da konsenzualnost zmerne politike proizvaja lažno predstavo o omejenem polju (politično) mogočega in uresničljivega, da bi zaščitila privilegirani položaji kapitalističnih razmerij v družbi, ter se tako oddaljuje od svojega originalnega *telosa* – ustvarjanja pravičnejše in boljše družbe za navadne ljudi. Tradicionalni institucionalni kanali za artikulacijo političnih zahtev so blokirani za ideje, ki so ožigosane kot »skrajne«, »populistične« ali »neuresničljive«, kar posledično pušča nerešene tegobe prizadetih množic ljudi, ki jih je politično-ekonomski sistem izključil iz svojih obljub o splošni blaginji in zadovoljstvu. Vrata so tako odprta (tudi) za tiste družbene skupine, ki si drznejo identificirati in s prstom pokazati na realne težave ter ponuditi razumljivo metanaracijo, ki poda neko novo upanje. Seveda, zame kot za mnoge druge se problem pojavi, ko to vlogo zapolnijo skupine,

⁹ O kritično-političnem delovanju ranljivih skupin ljudi, ki so pahnjeni v prekarno stanje, podrobneje govorim v svojem eseju (Toplišek, 2012a).

ki krivdo prevalijo na lahke tarče, po navadi najbolj ranljive in »nezaželene« identitetne kategorije ljudi v naši družbi.⁹ Zato je tudi s tega vidika pomembno spoznanje, da lahko le v odprtem diskurzivnem prostoru artikuliramo in vplivamo na potek razpleta antagonističnih družbenih razmerij.

Literatura

- ARENDR, H. (1958): *The Human Condition*. London, The University of Chicago Press.
- BUTLER, J. (1997): *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. London, Routledge.
- BUTLER, J. (2011): *Precarious Life and the Obligations of Cohabitation*. Dostopno prek: http://www.nobelmuseum.se/sites/nobelmuseum.se/files/page_file/Judith_Butler_NWW2011.pdf (27. november 2012).
- FOUCAULT, M. (1991): Politics and the Study of Discourse. V *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*, ur. G. Burchell, C. Gordon in P. Miller, 53–72. Chicago, University of Chicago Press.
- MOUFFE, C. (2000): *The Democratic Paradox*. London, Verso.
- MOUFFE, C. (2005): *On the Political*. London, Routledge.
- RANCIÈRE, J. (2007): *On the Shore of Politics*. London, Verso.
- TOPLIŠEK, A. (2012a): *Ethics and Politics of the Precarious Other*. Dostopno prek: http://www.academia.edu/attachments/28800053/download_file (25. november 2012).
- TOPLIŠEK, A. (2012b): *British Politics in Times of Financial Crisis: Bringing People Together Around a Consensus or Disaffecting Them from the Political Reality*. Dostopno prek: http://www.academia.edu/attachments/27960520/download_file (27. november 2012).
- ŽIŽEK, S. (2002): *Did Somebody Say Totalitarianism? Four Interventions in the (Mis)Use of a Notion*. London, Verso.

Na drugem celodnevem dogodku v organizaciji seminarja AntiFa na Fakulteti za družbene vede, naslovljenem z ALTERNATIVE, sta bili poleg ostalih aktivnosti izpeljani dve okrogli mizi.

Gostje na prvi okrogli mizi, ki jo je moderiral Sašo Slaček in je bila posvečena alternativam ekonomskemu fašizmu, so bili:

- Sašo Furlan z Delavsko-punkerske univerze,
- Mitja Durnik,
- Daniel Popović s Fakultete za družbene vede.

Gostje na drugi okrogli mizi, ki jo je moderirala Danijela Tamše in je bila posvečena avtonomnim prostorom, so bili:

- Barbara Beznec s Časopisa za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo,
- Irina Vinčič iz gibanja Nevidni delavci sveta,
- Neven Korda z Metelkova mesta,
- Andraž Šulc iz kranjskega Izbruha.

Uvodni govor iz dogodka si lahko ogledate na spletni povezavi <http://www.youtube.com/watch?v=ype6wtOuhOo>. Utrinki s kotičkov so dostopni na <https://www.youtube.com/watch?v=zzOY1QAFuFM>.

Nevidni delavci sveta kot avtonomni prostor organiziranja migrantskih delavcev

Državljanstvo in produkcija različnih pravnih in političnih statusov v Republiki Sloveniji

Državljanstvo je razmerje med posameznikom in državo, v katerem posameznik spoštuje zakone države, v zameno pa od nje dobiva določene pravice in privilegije. V najširšem pomenu se opredeljuje kot legalno razmerje med posameznikom in državno skupnostjo. To pomeni, da je državljanstvo nujno povezano z nacionalno državo in da ima samo pripadnik določene nacije pravico do njega. V takšnem hierarhično organiziranem sistemu imajo državljani nacionalnih držav večje pravice in svoboščine, medtem ko je drugim dodeljen manjši obseg pravic, ki izhajajo iz statusa, ki ga imajo (migrantski delavec, tuji študent, nezakoniti priseljenc itn.). Državljanstvo ustvarja disciplinski in nadzorni mehanizem, ki prebivalstvo deli na državljane in nedržavljanke, izključene iz državljanskih ter iz socialnih in političnih pravic, ki iz njih izhajajo.

Kako lahko tujec pridobi državljanstvo, posledično pa tudi enakopravnost z drugimi državljani, lahko vidimo na primeru Republike Slovenije. Slovensko državljanstvo se lahko pridobi na več načinov: po rodu (pogoj za pridobitev državljanstva po rodu je, da sta ob rojstvu otroka oče in mati državljana Republike Slovenije, ali pa da je ob njegovem rojstvu eden od staršev državljan Republike Slovenije in če je ob njegovem rojstvu eden od staršev državljan Republike Slovenije, drugi pa je neznan, otrok pa je rojen v tujini), z rojstvom na območju Republike Slovenije, z naturalizacijo, to je s sprejemom v državljanstvo na podlagi prošnje, in po mednarodni pogodbi. Primer tega je migrant, čigar starši ali eden od njih nimajo slovenskega državljanstva in ni rojen na območju Republike Slovenije, ki lahko zaprosi za državljanstvo le na podlagi naturalizacije. Ta postopek je zapleten in lahko traja več let. Migrant mora, da bi imel pravico za pridobitev slovenskega državljanstva, izpolnjevati vrsto pogojev, med drugim mora živeti v Sloveniji najmanj 10 let, od tega zadnjih pet let pred vložitvijo prošnje neprekinjeno, pri čemer mora imeti urejen status tujca (Ur. list RS, št. 24/07).

Delavski migrant mora za pridobitev državljanstva čakati deset let, ves ta čas pa je ujet med različnimi statusi, ki jih ustvarja migracijska politika Republike Slovenije: sezonski delavec, ilegalni migrant, migrant z začasnim prebivanjem, migrant brez delovnega dovoljenja itn. Takšni

procesu ustvarjajo hierarhizacijo pravic ter tudi pravnih in političnih statusov: »Državljanstvo kot oblika vključevanja in izključevanja je danes ključni mehanizem razporejanja svetovnih populacij znotraj heterogenega globalnega prostora kapitalizma [...]«, pri čemer deluje na »[...] podlagi fleksibilne, premikajoče se meje med bolj ali manj avtoritarnimi prostori proizvodnje, ki jih določa večja ali manjša izključenost iz formalnega državljanstva« (Kurnik, 2009: 61).

Danes meje prvič v zgodovini ne zamejujejo le držav, temveč posegajo globoko v notranjost evropskega ozemlja. Takšne meje niso več fiksne, niso vidne, vendar so povsod, postale so zelo močan sistem omejitev, so »[...] postale mobilne, vendar niso prenehale proizvajati fiksnih mehanizmov zaprtja, postajajo 'deteritorializirane', ne da bi prenehale investirati v posamezne prostore« (Mezzadra, 2007).

Kontinuirana produkcija različnih političnih in pravnih statusov omogoča hipereksploatacijo in usmerjanje migrantov v prekerne oblike dela, kje se zaposlujejo v tako imenovanih deficitarnih poklicih. Republika Slovenija poceni delovno silo črpa iz držav nekdanje Jugoslavije, predvsem Bosne in Hercegovine. Delavci so podplačani, pa tudi neplačani, možnosti poškodbe na delu so velike.

Ker migranti z Zahodnega Balkana¹ ne privolijo v vsakdanje izkoriščanje in sistemsko diskriminacijo, so sprejeli odločitev in se začeli politično združevati in delovati. Samoorganizirali so se v avtonomno delavsko gibanje, imenovano Nevidni delavci sveta (*Invisible Workers of the World*, v nadaljevanju besedila IWW).² Gibanje IWW je avtonomna pobuda migrantskih delavcev v Sloveniji, ki se zavzema za enakopravnost migrantskih delavcev in izboljšanje njihovih delovnih in življenjskih razmer. Aktivisti gibanja IWW ne sprejemajo delitve prebivalcev Evropske unije in Republike Slovenije na državljane in nedržavljanke, ampak trdijo, da: »Migracijska politika Evropske unije in tudi Slovenije vodi v apartheid, saj proizvaja trajno inferiorizirane populacije in lateralne prostore proizvodnje, v katerih delajo državljani držav, ki niso članice EU. Ta politika pogloblja obstoječe globalne hierarhije in etnicizira hierarhije v družbeni delitvi dela.« (Nevidni delavci sveta, 2008a) Takšno gibanje destabilizira oblike državljanstva, ki so vezane na nacionalno državo, in s svojimi praksami išče nove koncepte in oblike državljanskih oz. političnih in socialnih svoboščin. IWW s svojim delovanjem vpliva na delovanje omejevalne migracijske politike, njeno preoblikovanje in odpiranje meja za neevropske državljane.

¹ Evropske institucije in njene članice definirajo Zahodni Balkan kot Albanijo in nekdanjo Jugoslavijo, vendar brez Slovenije.

² IWW je samoorganizirano gibanje migrantskih delavcev, ki je nastalo leta 2007. Začelo se je v delavskem domu na Poljanski cesti v Ljubljani, in sicer zaradi nečloveških in nedostojnih razmer, v katerih so delavci prebivali. Delavski dom ni izponjeval niti osnovnih pogojev za normalno bivanje ljudi. Sobe so bile majhne in prepolne. V nadstropju je živelo od trideset do štirideset ljudi, ki so skupaj uporabljali eno kuhinjo, dve stranišči in dve kopalnici ... Pozimi je bilo pogosto mrzlo, ker delavskega doma niso ogrevali. Ni bilo dovolj tople vode, da bi se delavci lahko oprhali, ni bilo skupnih prostorov za druženje, pogovarjanje, prijateljevanje. V hišnih redih je pisalo, da so obiski dovoljeni le do dvajsete ure (Hakimova, 2009: 68). Poleg tega so delavci doživljali nenehno represijo in poniževanje delodajalca. Ko je takšen način življenja postal nevzdržen, so se delavci uprli nadzoru. Uporniki so zahtevali minimalne pogoje: dostojno prebivališče (stanovanjska površina na osebo, število sanitarij in njihova ureditev v skladu s standardi, pobeljene sobe, vsakodnevno ogrevanje itn.), pravično najemnino (150 evrov za posteljo ali tri kvadratne metre je nesprejemljivo), pravico do zasebnosti in združevanja, pravico do avtonomnega določanja hišnega reda in lastnega življenja, priznanje pravic iz naslovov bivanja ter dela v Sloveniji, pravico do svobodnega izražanja (Nevidni delavci sveta, 2007). Upor migrantov na Poljanski je razkril izkoriščanje in diskriminacijo migrantskih delavcev. Gibanje se je začelo širiti in drugi migrantski delavci so se začeli politično združevati in delovati. Raziskovali so in analizirali problematiko delavskih migracij v Republiki Sloveniji, predvsem na podlagi osebnih izkušenj. Zahtevali so, da se pri oblikovanju migracijske politike Republike Slovenije upoštevata glas samih migrantov in enakopravnost vseh delavcev, ne glede na to, ali imajo slovensko državljanstvo ali ne. Gibanje IWW je dobilo velikansko podporo široke javnosti. Pritisk na oblast je bil tako močan, da je tudi tedanji predsednik Republike Slovenije dr. Danilo Türk priznal, da se

nad migranti izvaja sistemska represija. O problematiki migrantskih delavcev je povedal: »Imamo problem, ki bi ga opisal kot problem človekovih pravic, in narediti moramo nekaj več in delovati precej bolj energično, da se tovrstni problemi rešijo ... « (Türk, 2012)

³ Strategija ekonomskih migracij za obdobje 2010–2020, ki jo je objavilo Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve Republike Slovenije, je osnovna strategija za reguliranje delovnih migracij na območju Republike Slovenije. V njej se ugotavlja, da ima Evropska unija negativno rast prebivalstva in da se bo Slovenija kmalu soočila z zmanjšanjem delovne sile. Po napovedih Eurostata naj bi začelo število delovno sposobnih prebivalcev (starih od 15 do 64 let) upadati že po letu 2011. Zaradi primanjkljaja ustreznih kadrov je Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve uvedlo ukrepe za spodbujanje priseljevanja glede na povpraševanje na trgu dela, pri čemer se upoštevajo demografska gibanja in potrebe gospodarstva. Zato se sklepa, da primanjkuje predvsem delovne sile za najpreprostejša dela in poklice za neindustrijski način dela. To pomeni, da Republika Slovenija podpira zaposlovanje samo tistih migrantov, ki so pripravljene opravljati fizično težka in slabo plačana dela na eni strani in visokokvalificiranih strokovnjakov na drugi.

Praksa zaposlovanja migrantskih delavcev na območju Republike Slovenije

Prva regulacija ekonomskih migracij v Republiki Sloveniji se je začela v letih 1999/2000, in sicer s prevzemanjem evropske migracijske politike in njenim vnašanjem v slovensko pravno ureditev. Eden prvih pomembnejših zakonov, s katerim je Republika Slovenija začela regulirati delovne migracije, je Zakon o zaposlovanju in delu tujcev, sprejet leta 2000 (Ur. list RS, št. 66/00). S tem zakonom se uvaja t. i. kvotni sistem. V 5. členu II. poglavja je določeno, da se v skladu z migracijsko politiko in s stanjem ter trendi na trgu dela letno določi kvota delovnih dovoljenj, s katero se omejuje število delavcev migrantov na trgu dela. Kvota namreč ne sme presegati pet odstotkov aktivnega prebivalstva Republike Slovenije (Ur. list RS, št. 66/00). S takšnim dokumentom se omejuje vstop delavcev na ozemlje Slovenije, koliko migrantov lahko prihaja v Republiko Slovenijo, pa je odvisno izključno od slovenskih oblasti oz. od njihove odločitve o številu migrantov, potrebnih na letni ravni, ki bodo zagotovili razvoj slovenskega gospodarstva. Osnovni namen takšnih selektivnih in začasnih ekonomskih migracij sta gospodarski razvoj in dobiček. To potrjuje tudi *Strategija ekonomskih migracij*,³ iz katere je razvidno, da je vstop delavcev migrantov v Republiko Slovenijo zelo omejen. Pravico do dela imajo samo tisti, ki ustrezajo trgu dela, torej tisti, za katere obstaja interes, ker delovnih mest ne zapolnijo t. i. domači delavci. Ta deficitarna delovna mesta so običajno nizko kvalificirana. Za osnovni cilj sta določena hitrejša gospodarska rast in uporaba znanja za gospodarski razvoj. Zato se sklepa, da v Republiki Sloveniji primanjkuje predvsem delovne sile za najpreprostejša dela in poklice za neindustrijski način dela

(Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, 2010: 20–25).

Pri urejevanju migracij migrantskih delavcev se pogosto uporabljajo t. i. krožne migracije, ki so učinkovit mehanizem za selektivno vključitev migrantov tako, da ta kar najbolje zapolnjuje potrebe slovenskega trga delovne sile. Krožne migracije pomenijo neprekinjene, dolgoročne in tekoče vzorce človeške mobilnosti med državami, ki zavzemajo tisto, kar se prepozna kot enotni gospodarski prostor, sočasno pa pomeni stalno vključevanje migranta doma in v državi izseljevanja, kar običajno vključuje vrnitev in ponavljanje (Newland et al., 2008: 2). Države članice Evropske unije uvažajo delovno silo prav zaradi primanjkljaja na trgu dela, pri čemer usmerjajo delavce migrante na določena delovna mesta. Ključno vlogo pri ustvarjanju takšnega sistema, kjer je migrant omejen, diskriminiran in v nenehni negotovosti, ima država, ki jo strogo vodijo interesi (Rosenhek, 2003: 232–233).

Oseba, ki je državljani katere od držav Zahodnega Balkana, nima pravice do svobodne selitve in prebivanja na območju Evropske unije. Da bi se državljani tako imenovanih tretjih držav legalno preselili, morata obstajati točno določen razlog selitve in njeno trajanje.

V Republiki Sloveniji se migranti pogosto zaposlujejo in na tej podlagi dobivajo delovne vizume, ki so pogoj za prebivanje na območju. Pri tem je migrant odvisen od delovnega vizuma,

ki ga izda delodajalec. Povezava med vizumom in dovoljenjem za delo omogoča delodajalcu, da izkorišča delavca migranta. Mehanizem je namreč naslednji: če delavec dobi odpoved, avtomatično izgubi vizum, s čimer mu preneha pravica do prebivanja na območju Republike Slovenije. Takšna sistemska represija uvršča delavce v kategorijo ranljive delovne sile, ki je vsak dan izpostavljena grožnji deportacije.

Z vizumskim režimom države dosegajo dva cilja: na eni strani poskušajo z odpiranjem meja za tuje državljane doseči svoje politične in gospodarske interese, po drugi strani pa poskušajo z omejevanjem vstopa zagotoviti svoje varnostne interese (Neumayer, 2006: 7). Toda status legalnosti je zelo spremenljiv. Migrant lahko v vsakem trenutku izgubi svoj status in postane ilegalni migrant na ozemlju Evropske unije, pri čemer se izreče sankcija izгона. Nenehni strah pred izgubo statusa sili migranta k poslušnosti, kar je učinkovit mehanizem nadzora nad migrantskimi delavci. To pomeni, da je cilj evropske migracijske politike doseči, da status priseljencev odlikuje negotovost, pri čemer vsekakor obstajajo neomejene možnosti za izkoriščanje (Balibar, 2004: 82).

Odgovor migrantskih delavcev na migracijsko politiko Republike Slovenije

Neizplačevanje plač, neplačevanje zdravstvenega in pokojninskega zavarovanja, neplačane nadure, slabe delovne razmere, poniževanje in izkoriščanje so samo nekatere od posledic vizumskega kvotnega režima Republike Slovenije. Zelo slabe življenjske razmere in sistemska diskriminacija, s katero se srečujejo vsak dan, je migrante prisilila v samoorganizacijo in politično aktiviranost. Aktivisti IWW so skozi analize svojih vsakdanjih težav prišli do sklepa: Republika Slovenija je s svojo diskriminatorno migracijsko politiko odgovorna za slab položaj, v katerem so. Zahtevali so prenehanje izkoriščanja migrantskih delavcev, tako s strani delodajalcev kot države, zadnja pa naj odpravi vse diskriminatorske zakone, ki migrante postavljajo v negotov položaj. Vse zahteve IWW izhajajo iz spodaj navedenih izhodišč.

Zahteva IWW je prenehanje izkoriščanja z različnimi statusi in odprava odvisnosti delavca od delodajalca. Migrantski delavci morajo postati enaki z delavci držav članic Evropske unije. Tudi za migranta morajo začeti veljati vse pravice, posebno tiste, ki izhajajo iz socialnih pravic. To pomeni, da se delavske pravice začnejo spoštovati, preneha naj se s prakso nižjih plač, neizplačila plač in nadurnega dela. Od nadrejenih se zahteva, da se do delavcev obnašajo spoštljivo, brez nadlegovanja in poniževanja. Poleg tega se zahtevajo plačan dopust, malica, prevoz na delo, bolniški dopust, bonitete in vse drugo, kar po zakonu in kolektivnih pogodbah pripada vsakemu delavcu. Prav tako se zahteva odpravljanje stroškov pridobivanja vizumov in stroškov obveznega usposabljanja za delavce. Delavski domovi imajo zelo pomembno vlogo pri zatiranju migrantskih delavcev. Kot je že zgoraj povedano, se v delavskih domovih ljudje ne počutijo svobodne zaradi pravil, ki jih nalagajo upravitelji delavskih domov. Poleg tega režima pa so problem tudi nehigienske razmere, v katerih živijo delavci. Aktivisti IWW zahtevajo, da se preneha s prakso neprikazovanja stroškov za stanovanje na plačilnih listah. Tako bi bilo omogočeno, da delavci svobodno razpolagajo z lastnim denarjem in samostojno odločajo, ali želijo živeti v delavskem domu ali v drugem stanovanju. Prav tako se zahteva pravica do pridružitve družine in pravica do intimnosti. Treba je razumeti, da delavski dom ni nikakršna začasna institucija, ampak objekt, v katerem nekateri ljudje preživijo daljše obdobje in da morajo biti tem ljudem zagotovljeni

⁴ Marca leta 2010 se je enajst delavcev kočevskega podjetja Prenova, d. o. o., katerega lastnik je Zoran Perkovič, odločilo za gladovno stavko. Delodajalec jim petnajst mesecev ni izplačal plač, dobivali so le nekaj evrov na mesec, kar naj bi zadoščalo za golo preživetje. Od 110 delavcev, ki so bili zaposleni pri podjetju, jih je na koncu ostalo le enajst, preostali so se brez plačila vrnili v matično državo. Dodatna težava »kočevskih« delavcev je bila korupcija v lokalnem okolju: kljub pritožbam na inšpekcijo in policijo se ni zgodilo nič, saj je imel lastnik podjetja zgrajeno močno mrežo poznanstev.

enaki pogoji, kot jih imajo vsi drugi ljudje. Treba je spoštovati mnenja in stališča delavcev. Ne glede na to, kako dobri so nameni, lahko rezultati prinesejo več škode kakor koristi, če se ne spoštujejo potrebe in interesi delavcev samih (Nevidni delavci sveta, 2008b).

Delovanje aktivistov IWW lahko razumemo kot poskus destabilizacije migracijske politike Republike Slovenije in njene vsakdanje hierarhizacije pravic. Politične in pravne konstrukcije delitve na notranje, »dobre državljane« in »zunanje sovražnike« aktivisti IWW ne sprejemajo in zahtevajo, da se za delavce uničujoča kontinuirana produkcija pravnih statusov končno preneha.

Prav zaradi takšnih in podobnih pobud je Yann Molier Boutang razvil koncept »avtonomije migracij«, s katerim poudarja, da sta v procesu migracije poglavitna dejavnika želja in odločenost migranta, da gre čez mejo, česar mu ne morejo preprečiti nikakršne administrativne ovire: »[...] emigraciji (se) lahko postavimo po robu z represivnimi sredstvi, lahko zahtevamo vrnitev migrantov, vendar pa tokov migracij v nobenem primeru ne moremo odpreti ali zaustaviti v skladu z nekim načrtom ali predvidevanjem« (Boutang v Bojadžijev, 2009: 133). Mezzadra (2010) definira avtonomijo priseljencev kot migracijska gibanja, konflikte pa v smislu prednostnih nalog subjektivne prakse, želje, pričakovanja in obnašanja priseljencev. Vendar takšno stališče ne pomeni romantiziranja migracij, ker je vedno treba upoštevati dvoumnosti teh subjektivnih praks in obnašanja.

Boj migrantov: primer delavcev iz Kočevja

Odkar se je začela finančna kriza, je bilo na območju Evropske unije prizadetih na tisoče migrantov. Kriza je izgovor za še večjo represijo nad migranti. Odpuščanje, zniževanje plač in deportacija so samo nekatere od posledic finančne krize: »Da bi se izčistilo trg dela, se uvaja institucionalni rasizem, ilegalizacijo in kriminalizacijo, ki proizvajajo naraščajoče napetosti med segmenti delovne sile ... Migrantom nenehno grozi izgon.« (Mreža Frasanito, 2009: 110) Migranti močnejše občutijo posledice finančne krize, ker pogosto niso vključeni v državo blaginje, kar pomeni, da nimajo pravice do brezplačnega zdravstvenega zavarovanja, nadomestila za brezposelnost in drugih oblik pomoči, ki jih ponuja država.

Položaj migrantskih delavcev na območju Republike Slovenije nikoli ni bil enak položaju državljanov Republike Slovenije. Od samega začetka uvajanja tako imenovanih »krožnih migracij« so migranti sistemsko diskriminirani, izkoriščani in odrinjeni na rob družbe. Njihov položaj se je s finančno krizo še poslabšal. Kriza je bila izgovor za delodajalce, da ob hkratnem uvajanju daljšega delovnega časa niso izplačevali plač. Prav zato so se delavci iz Kočevja odločili z gladovno stavko opozoriti javnost na svoj problem.⁴ Delavci so poudarjali, da je država tista, ki vzpostavlja institucionalne okvire diskriminacije delavcev migrantov, ter da delavci in delodajalci ne vstopajo v pogodbeno razmerje kot enakopravni, kar je posledica obstoječega vizumskega režima. Obtožili so slovensko oblast, da s svojimi zakoni in njihovim izpolnjevanjem podpira režim suženjstva v Sloveniji. Zato so od Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve ter od slovenske vlade zahtevali prevzem odgovornosti za njihov položaj. Če je država s svojim vizumskim režimom odgovorna za razmere, v katerih delavci živijo in delajo, ter za njihovo majhno pogajalsko moč, potem naj poplača dolgove delodajalcev in se sama ukvarja

⁵ Viza za budućnost« je eden od instrumentov samoorganizacije delavcev. Oddajo so štiri leta pripravljali aktivisti IWW, naravnana pa je bila izrazito akcijsko. Oddaja še vedno obstaja, vendar je od marca 2012 ne ustvarjajo več aktivisti IWW, temveč ekipa Radia Študent, kjer je oddaja ves čas tudi gostovala, metodologija ustvarjanja oddaje pa se je občutno spremenila.

z delodajalci neplačniki. Od ministrstva in vlade so zahtevali takojšnji začetek postopka za spremembo Zakona o zaposlovanju in delu tujcev, s katerimi bi bil sistem odvisnosti delavcev od delodajalcev prekinjen in ki bi ustvarile dejansko enakopravnost migrantskih delavcev (Nevidni delavci sveta, 2010a).

Na pogajanjih je bil delavski predlog zavrnjen, namesto tega pa jim je bila ponujena pomoč vlade pri pridobitvi osebnega delovnega dovoljenja, pri iskanju novega delodajalca in pri pridobitvi pomoči Rdečega križa. Ponudili so jim tudi minimalno nadomestilo za brezposelnost, ki se je dodeljevalo samo izjemoma, saj takrat migrantski delavci iz Bosne in Hercegovine te pravice niso imeli. To je zadostovalo za prekinitev gladovne stavke, s čimer je bil protest končan.

Protest ni prinesel tistega, kar so zahtevali delavci, tj. prevzema dolgov delodajalcev s strani države. Čeprav prvotni cilj ni bil dosežen, pa je treba akcijo obravnavati kot uspešno. Aktivisti gibanja so na svoji spletni strani v zvezi s protestom zapisali:

[...] Antikapitalistično delovanje razumemo kot ekspanziven projekt reappropriacije kot samodoločnosti, kot definiranje in uveljavljanje oblik družbe blaginje, neodvisnih od gospostva kapitala in s tem odnosa delo-kapital. Drame stavkajočih, mobilizacije v njihovo podporo in zaključka stavke zato ne razumemo kot še en dokaz vsemogočnosti oblasti in kapitala, ki naj sproži vesplošno moralno ogorčenje in nekakšno spontano revolucijo. Razumemo jo kot prispevek k vednosti in metodologiji radikalne transformacije sveta, ki oblast kapitala kompostira tako, da dolbe ekspanzivne prostore svobode in zagotovljenega dohodka. Kot nova naskočišča in nove priložnosti za napredovanje projekta osvoboditve postfordističnega proletariata (Nevidni delavci sveta, 2010b).

Slovenski mediji so bili po zgoraj opisanem primeru preplavljeni z novicami, povezanimi z življenjem in delom delavcev migrantov. To se je dogajalo tudi prej, vendar sta bila tokratno poročanje in slika, ki so jo mediji risali, nekoliko drugačna kot prej: delavci migranti so skupaj z drugimi aktivisti poskušali zavzeti ministrstvo. Z delovanjem IWW je bilo prekinjeno ignoriranje migrantskih delavcev v Sloveniji, slovenska oblast pa je dobila spodbudo za uvedbo sprememb na tem področju. Pod pritiskom delavcev migrantov, medijev, civilne družbe in gibanja je Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve spremenilo Zakon o zaposlovanju in delu tujcev. Ena poglobitvenih sprememb je odprava določila, po katerem je moral delavec za pridobitev osebnega delovnega dovoljenja neprekinjeno delati dve leti pri istem delodajalcu. V skladu z novim zakonom mora delavec migrant za pridobitev osebnega delovnega dovoljenja delati 20 mesecev pri katerem koli delodajalcu (Uradni list RS, št. 26/2011). Uradno stališče Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve je, da je s tem problem migrantskih delavcev rešen v celoti in da se tako odpravlja napaka iz preteklosti, ki je postavljala migrantske delavce v podrejen položaj. Takšni spremembi zakona aktivisti IWW nasprotujejo, saj menijo, da sprememba ne prinaša novega stanja, ampak zgolj ohranjanje obstoječe. O novi zakonodaji so kritično večkrat govorili v oddaji »Viza za budućnost«, ⁵ slišali pa smo tudi stališča aktivistov gibanja, ki menijo, da novi zakon temelji na istem konceptu odvisnosti kot prejšnji: razlika je zgolj ta, da po novem zakonu delavec ni odvisen od enega delodajalca, ampak od več. Edino resnično izenačitev pravic migrantskih delavcev s pravicami delavcev iz Evropske unije bi po njihovem mnenju predstavljala nemudna (tj. ob vstopu v državo) dodelitev osebnega delovnega dovoljenja vsakemu migrantskemu delavcu, ki je zaposlen v Republiki Sloveniji, kar se pa ni zgodilo (Radio Študent, 2010).

V zakon je vpisana tudi pravna podlaga za oblikovanje Pravilnika o nastanitvi tujcev. Pravilnik določa, da mora delodajalec delavcu zagotoviti minimalne bivalne standarde. Nekateri od teh so: prostori morajo biti toplotno izolirani, dobro vzdrževani, osebi mora biti za spanje zagotovljenih najmanj šest kvadratnih metrov itn. (Ur. list RS, št. 71/2011).

Z uvedbo nadzora nad prostorom bivanja delavcev migrantov (pri čemer se seveda postavlja vprašanje, kdo bi bil v resnici nadzorovan, delodajalci ali delavci), je Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve želelo urediti pogoje migrantskih delavcev. Aktivisti IWW s takim pravilnikom niso zadovoljni, saj menijo, da je urejanje življenjskega prostora migranta diskriminatorsko. Uredba je namreč strogo namenjena delavcem migrantom, zato so postavljeni v posebno skupino. Medtem ko državljani članic Evropske unije nimajo točno določenih pogojev za bivanje, ampak se lahko svobodno odločajo, kje želijo živeti in kaj jim najbolj ustreza, pa oblast priseljencem določa, kako si morajo urediti svoj življenjski prostor. Zato menijo, da ureditve življenjskega prostora ni mogoče jemati za sprejemljivo rešitev in da je potrebna taka ureditev, pri kateri bi najemodajalec podpisal pogodbo z vsakim delavcem, najemnina pa bi bila prikazana na plačilnem listu (Radio Študent, 2010).

Sklep

V prispevku smo navedli zgolj nekatere od metod, ki so jih pri svojem delovanju uporabljali aktivisti IWW. Postali so pomemben subjekt, avtonomno organizirano oz. samoorganizirano delavsko gibanje, katerega delovanja vsekakor ne moremo prezreti. V javnosti se je problematika izkoriščanja migrantskih delavcev razkrila v vseh svojih razsežnostih. Na pravnem področju je prišlo do majhnih, vendar pomembnih sprememb: delavcu je prvič omogočeno zamenjati delodajalca, kar je dobra podlaga za nadaljevanje boja za širitev in poglobitev današnjega državljanstva v Republiki Sloveniji in Evropski uniji.

Na primeru Nevidnih delavcev sveta vidimo, da so migracije postale resnično družbeno gibanje, ki ga je zaradi svoje avtonomije čedalje težje ignorirati. Migranti vse glasneje zahtevajo prepoznavanje svojih pravic in vključitev zahtev v migracijsko politiko Evropske unije. Zahtevajo »droit de cité«, tj. pravico do vključitve v državljanstvo in njegovo oblikovanje (Balibar, 2004: 30–50). To je nov koncept državljanstva, ki ustvarja novo vrsto pravic in ki temelji na izkušnjah, ki so zunaj normativnih in institucionalnih definicij države in njenih predpisov (Holston v Isin, 2002: 265).

Literatura

- BALIBAR, E. (2004): *We, the people of Europe?: Reflections on Transnational Citizenship*. Princeton, Oxford, Princeton University Press.
- BOADŽIJEV, M. (2009): Boji migracij in gibanje za globalno pravičnost. *Časopis za kritiko znanosti* 238: 133–137. Ljubljana, Študentska založba.
- HAKIMOVA, A. (2009): Od delavca do delavca, za boljše življenje. Intervju z Arminom Salihovićem, aktivistom Nevidnih delavcev sveta. *Časopis za kritiko znanosti* 238: 66–77. Ljubljana, Študentska založba.
- ISIN, E. F. (2002): *Being political: genealogies of citizenship*. Minneapolis, London, University of Minnesota Press.
- KURNIK, A. (2009): Aktivistična raziskava, biosindikalizem in subjektiviteta migrantskih delavcev. *Časopis za kritiko znanosti* 238: 53–65. Ljubljana, Študentska založba.

- MEZZADRA, S. (2007): *Living in Transition: Toward a Heterolingual Theory of the Multitude*. Dostopno prek: <http://eipcp.net/transversal/1107/mezzadra/en> (25. marec 2011).
- MEZZADRA, S. (2010): *The Gaze of Autonomy. Capitalism, Migration and Social Struggle*. Dostopno prek: http://www.mcrg.ac.in/Development/draft_Symposium/Sandro.pdf (1. julij 2011).
- MINISTRSTVO ZA DELO, DRUŽINO IN SOCIALNE ZADEVE (2010): *Strategija ekonomskih migracij za obdobje od 2010 do 2020*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/Strategija_ekonomskih_migracij-2010-2020.pdf (1. februar 2011).
- MREŽA FRASSANITO (2009): Kakšna kriza? *Časopis za kritiko znanosti* 238: 110–119. Ljubljana, Študentska založba.
- NEUMAYER, E. (2006): *Unequal access to foreign spaces: how states use visa restrictions to regulate mobility in a globalized world*. London, LSE Research Online.
- NEVIDNI DELAVCI SVETA (2007): *Zahteve stanovalcev delavskega doma na Poljanski*. Dostopno prek: <http://www.njetwork.org/Zahteve-stanovalcev-delavskega> (11. december 2012).
- NEVIDNI DELAVCI SVETA (2008a): *Komunike IWW (Odgovor na stališča Lidije Jerkič iz SKEI)*. Dostopno prek: <http://njetwork.org/Komunike-IWW-Odgovor-na-stalisca> (11. december 2012).
- NEVIDNI DELAVCI SVETA (2008b): *Ishodišta i zahtjeve IWW*. Dostopno prek: <http://www.njetwork.org/Ishodista-i-zahtjeve-IWW> (11. december 2012).
- NEVIDNI DELAVCI SVETA (2010a): *Poziv ministru za delo, družino in socialne zadeve Ivanu Svetliku in Vladi RS*. Dostopno prek: <http://www.njetwork.org/Poziv-Ministru-za-delo-druzino-in> (14. april 2011).
- NEVIDNI DELAVCI SVETA (2010b): *Izjava IWW in SC Rog po koncu stavke delavcev kočevske Prenove*. Dostopno prek: <http://www.njetwork.org/Izjava-IWW-in-SC-Rog-po-koncu> (26. februar 2011).
- NEWLAND, K., RANNVEIG, A. in TERRAZAS, A. (2008): *Learning by doing: Experiences of Circular Migration*. Dostopno prek: <http://www.migrationpolicy.org/pubs/Insight-IGC-Sept08.pdf> (4. marec 2011).
- PI. K. (2012): Türk: problematika migrantskih delavcev je nacionalna sramota. *Delo*. Dostopno prek: <http://www.delo.si/novice/slovenija/turk-problematika-migrantskih-delavcev-je-nacionalna-sramota.html> (11. december 2012).
- PRAVILNIK O DOLOČITVI MINIMALNIH STANDARDOV ZA NASTAVITEV TUJCEV, KI SO ZAPOSLENI ALI DELAJO V REPUBLIKI SLOVENIJI**. Uradni list RS št. 71/2011.
- RADIO ŠTUDENT (2010): *Viza za budućnost, 50. oddaja*. Dostopno prek: <http://www.radiostudent.si/article.php?sid=23844> (1. april 2011).
- ROSENHEK, Z. (2003): The Political Dynamics of a Segmented Labour Market: Palestinian Citizens, Palestinians from the Occupied Territories and Migrant Workers in Israel. *Acta Sociologica* 46(3). Dostopno prek: <http://asj.sagepub.com/content/46/3/231> (3. april 2011).
- ZAKON O DRŽAVLJANSTVU REPUBLIKE SLOVENIJE (ZDRS-UPB2)**. Uradni list RS št. 24/2007. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=79103#!/Zakon-o-drzavljanstvu-Republike-Slovenije-%28uradno-precisceno-besedilo%29-%28ZDRS-UPB2%29> (11. december 2012).
- ZAKON O SPREMEMBAH IN DOPOLNITVAH STANOVANJSKEGA ZAKONA (Z1A)**. Uradni list RS št. 57/2008. Dostopno prek: <http://www.uradnilist.si/1/objava.jsp?urlid=200857&stevilka=2415> (3. marec 2011).
- ZAKON O ZAPOSLOVANJU IN DELU TUJCEV (ZZDT)**. Uradni list RS št. 66/00. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=26854> (15. maj 2011).
- ZAKON O ZAPOSLOVANJU IN DELU TUJCEV (ZZDT-UPB2)**. Uradni list RS št. 76/2007. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=81988> (14. maj 2011).
- ZAKON O ZAPOSLOVANJU IN DELU TUJCEV (ZZST-1)**. Uradni list RS št. 26/2011. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=103052> (23. maj 2011).

**V TEJ
ŠTEVILKI**

**Marsovci
kot sardine
v kombiju**

**Avtomobila
preobtežena
z Marsovci**

PRIBIV LAJZE Z MARSOVCI NA LAMPEDUSO

**Vsi bežijo,
vsi smrdijo**

MARSOVCI

CASOPIS ZA MARSOVSKO PROBLEMATIKO IN MEDIJSKI DISKURZ

Dejstvenik

Vodja poslanske skupine v četrtak, 7. aprila.

»Najprej se je treba dogovoriti o evropski strategiji do tega. Posamični pristipi niso koristni. Evropska unija bi morala solidarnostno priskočiti na pomoč in se ukvarjati s tem vprašanjem, nato pa vse evropske države določiti kvoto mogočega sprejema Marsovcev.«

FRANCO za MMC

Italija se zaradi izbruha ljudskih vstaj na severu Afrike že od januarja spoprijema z navalom marsovcev. V tem času je razglasila humanitarno krizo in se z zahtevno po politični razpravi ter finančni in drugi pomoči obrnila na Evropsko unijo. Čeprav Slovenija še ni prejela uradnih prošnje za pomoč. Je premier Bonut že tistih, da jo je pripravljena ponuditi. Vendar se menja o problematiki Marsovcev močno razlikujejo že pri stališčih vodij poslanskih skupin. Na Borutovo so se namreč odzvali različno. eni z grožnjami, drugi s pomisleki o varnosti zaradi domnevne neposredne povezanosti s terorizmom, tretji milno in brez zadržkov. Vodja poslancev

— ni povsem jasno, od kod lično prihajajo. Največ je menda mlajših Tunizijcev, ki želijo v Evropo predvsem iz ekonomskih, ne političnih razlogov. Nekotere razprave risa to temo so v evropskem parlamentu že potekale — vsi ministri se niso strinjali s porazdelitvijo Marsovcev in zatrdovanjem Italije, da je preobremenjena. Ta je nastopel Marsovcev izdala dovoljenje za začasno bivanje, s katerim se bodo lahko prosto gibali po EU. Podan je bil tudi predlog za izredni postopek začasne zaščite Marsovcev, ki bi jim omogočal takojšen sprejem v državah, ki jih želijo. O tem postopku Ljeprojet je bil že leta 2001) bodo evropski ministri za notranje zadeve razpravljali 11. aprila.

Ukrepi s katerimi bi preprečili val Marsovcev iz afriških držav, so kratkoročni in dolgoročni. Pri prvih gre za obkrožitev evropske agencije za zunanje meje (Frontex) in partnerski sporazumi s Tunizijo o vračanju njenih državljanov. Z dolgotrajnimi ukrepi naj bi se začeli reševati ukvati junja.

Pri tem pa je vprašanje časa, kdaj bodo, kot pravi Bonut — Marsovci potrkali tudi na vrata Slovenije. Problematika je res še v fazi usklajevanja ne ravni EU, vendar lahko hitro postane predmet usklajevanja znotraj Slovenije. Z direktorata za migracije in integracijo namreč sporočajo, da je v azilnem domu trenutno okrog 130 prostih mest, če bi bila ta številka presežena, pa bi imeli logistične težave in težave z zdravstveno oskrbo.

Slovenija že sprejela osem Marsovcev, o novih ne razmišlja

OD NAŠEGA DOPISNIKA

LUXEMBOURG — Slovenija je že pred kratkim sprejela osem Marsovcev iz Libije, zato za zdaj ne razmišljamo o novih, je povedala Katarina po zasedanju notranjih ministrov Unije, ki so največ pozornosti namenili problemu Marsovcev iz severoafriških držav. Projekt je v fazi evalvacije in v nadaljevanju bomo videli, ali imamo zmogljivosti, da bi vzeli še koga, je

dejala ministrica in dodala, da bo »o tem odločala vlada«. Evropski ministri so v razpravi poudarili, da je treba ločiti med Marsovci, ki so se iz Libije zatekli na Malto, ter ekonomskimi Marsovci iz Tunizije, ki prihajajo na Lampeduso (na fotografiji). Te je Italija v skladu s podpisanim meddržavnim sporazumom že začela vračati v domovino. Pomoč potrebuje predvsem Malta, zato so članice Unije soglasno sklenile, da se bodo pro-

stovoljno odločile, ali nameravajo sodelovati v pilotnem projektu Eureka, ki ga bo evropska komisija podajala. Nemčija je že napovedala, da bo prevzela sto Marsovcev z Malte, marsikatera država pa se še ni odločila, ali jih bo sprejela. Pri tem je pomembno, da ne gre za obvezno delitev, saj pritu ni tako velik, da bi v Uniji morali sprožiti direktivo o začasnih zaščiti. Italijanski minister Roberto Maroni, ki se je zavzemal za »solidarnostno

potozo Unije», je zasedanje zapustil zelo slabe volje. Spraševal se je celo, »ali je v taknem položaju sploh smiselno, da Italija še ostane v EU«. Kot je dejal »gnevni minister, so druge evropske države Italiji predlagale, naj se ob prillihu Marsovcev iz Tunizije »znajde kar sama«, zato je bilanco večerjnje razprave v Luxembourg ocenil za »razočaranje«. Božo

ANTIFA

NO LIFE FREE ZONE

SEZONA 2011–2012

OKTOBER
2011

ZADRUGA JUSTSEEDS

V torek, 4. oktobra 2011, je na Fakulteti za družbene vede potekal prvi seminar AntiFa v novem študijskem letu. Na seminarju smo lahko spoznali delovanje radikalne umetniške zadruge Justseeds, ki skozi svoje stvaritve reflektira radikalne družbene, okoljske in politične teme. Seminar sta s kratkim uvodom odprla Božidar Zrinski in Sandi Abram, ki sta na kratko predstavila zadrugo Justseeds in njenega člana Santiaga Armengoda, ki je v nadaljevanju podrobneje predstavil delovanje zadruge, njihov način ustvarjanja ter njihove cilje.

Justseeds je decentralizirana mreža šestindvajsetih umetnikov iz ZDA, Kanade in Mehike, katere delovanje poteka na ravni ustvarjalnih posameznikov, z edinstvenimi stališči in delovnimi metodami. Verjamejo v transformacijske moči osebnega izražanja, ki pride do izraza v kolektivnih akcijah. V ta namen izdelujejo skupne portfolije, ustvarjajo grafike, postavljajo različne instalacije v galerijah in rišejo grafite. S pomočjo svojih del poskušajo priti v stik z ljudmi ter jih skozi umetnost ozaveščati o nekaterih družbenih problemih. Tako se v svojih delih dotaknejo problematike zaporov, podnebnih sprememb, pokvarjenosti kapitalizma, nepotrebnosti vojn, hkrati pa izkazujejo podporo aktualnim dogodkom in gibanjem, kot je okupacija Wall Streeta.

NOVEMBER
2011

BOJ ZA: »KAKO DALEČ (NA LEVICO) SEŽE NELAGODJE S HOMOSEKSUALNOSTJO?«

V torek, 8. novembra 2011, je pred Boj za potekal drugi AntiFa seminar v študijskem letu. Številno občinstvo je z govorniki aktivno razpravljalo o tem, »Kako daleč (na levo) seže nelagodje s homoseksualnostjo?« Tokrat se kritika ni osredotočila na skrajne konservativne in militantne homofobne argumente, ki prežemajo slovenski javni prostor. Nasprotno, razprava se je dotaknila veliko bolj spolzkega terena, ambivalentnih argumentov in problematičnosti delovanja načelnih podpornikov pravic istospolno usmerjenih.

Iztočnice za razpravo so ponudili dr. Metka Mencin-Čeplak, ki je problematizirala predvsem znanstveno utemeljevanje in legitimiranje evolucionističnih teorij, ki latentno ali manifestno reproducirajo homofobni diskurz. Opozorila je na evolucionistično navdahnjene teorije – te producirajo psihološka stroka in avtorji, ki kljub problematičnosti uporabljenih argumentov dosegajo najvišje standarde znanstvene odličnosti. Aktivist Mitja Blažič je orisal genealogijo nelagodja s homoseksualnostjo, ki je vladalo na slovenski politični levici ob sprejemanju zakonov, povezanih s pravicami istospolno usmerjenih. Poudaril je problem neartikuliranosti, popustljivosti in neodločenosti politične levice pri sprejemanju družinskega zakonika in uveljavljanju pravic istospolno usmerjenih. Dr. Barbara Rajgelj, ki je pogovor vodila in sklenila, je poudarila vlogo pravne stroke pri zagotavljanju človekovih pravic. Poudarila je velik manko, ki ga imamo v Sloveniji na tem področju. Pokazala je na problematičnost pravniških argumentov in opozorila, da tudi podporni mnenjski voditelji pravzaprav reproducirajo nelagodje s homoseksualnostjo.

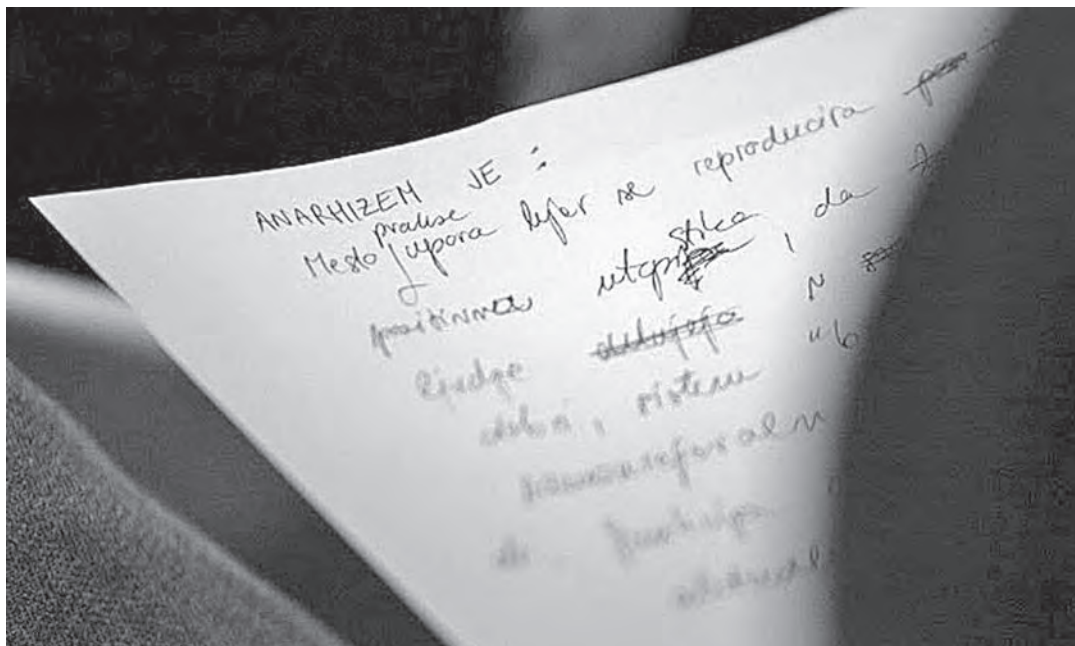

ANARHIZEM KOT METODA ORGANIZIRANJA

V torek, 6. decembra 2011, je potekal tretji seminar AntiFa v znamenju anarhističnega gibanja. V predavalnici 10 je potekala delavnica z naslovom ANARHIZEM KOT METODA ORGANIZIRANJA, ki sta jo vodila aktivista Tine in Matevž. Udeleženci so aktivno sodelovali pri nalogi iskanja definicije anarhizma in tako odpirali številna vprašanja, povezana z anarhizmom.

O anarhizmu lahko razmišljamo kot o prepletu dveh ravni, teoretične in praktične. Po eni strani je anarhizem ideologija, po drugi pa tudi praksa organiziranja in delovanja. Najobsežnejša je bila diskusija o osnovnih pojmi, ki se povezujejo z anarhizmom. Samoorganizacija, avtonomija, horizontalnost, direktna akcija in decentralizacija so pojmi, ki združujejo anarhistične skupine, pa tudi druge avtonomne politične grupacije. To so kompleksni pojmi, ki si jih vsakdo predstavlja nekoliko drugače in ki jih ne smemo jemati iz konteksta anti-kapitalističnega boja ali razmišljati o njih ločeno, saj so sami zase zgolj prazni označevalci. V zadnjem delu delavnice smo se seznanili tudi z modelom organiziranja po anarhističnih principih v praksi.

Po delavnici smo si v avli fakultete ogledali razstavo »10 let anarhizma v Sloveniji«, ki prek fotografij, plakatov in različnih dokumentov pripoveduje zgodbo zadnjega desetletja anarhističnega gibanja pri nas.

JANUAR
2012

SOVRAŠTVO NA ZIDOVIH

Govorca na dogodku sta bila Mitja Velikonja in Srđan Šušnica.

Nadaljevanje politike z drugimi sredstvi

Neofašistični grafiti in *street art* na Slovenskem

*Skine vidim na daleč,
ne rabm se jim posvečat,
bolj se bojim nacistov,
ki jih na cesti nikol ne srečaš.
N'toko, Zig Zig, 2010*

Uvod

Grafit »Heil Hitler«, Ljubljana 2012

V pričujočem prispevku nadaljujem in nadgrajujem na Slovenskem že dodobra uveljavljeno proučevanje grafitov in *street arta*, ki ga veliko bolj kot stroga estetska plat zanimata njihova ideološka umeščenost in politični doseg. Tokrat sem se lotil neofašističnih, torej tistih, ki nastajajo izpod sprejev in šablon skrajno desničarskih skupin in posameznikov pri nas. Tovrstna ulična produkcija je samo en vidik njihovih sicer razvejenih aktivnosti in se danes poleg interneta kaže za najučinkovitejše sredstvo širjenja sovražnega govora in politike nestrpnosti. Na teh straneh me zanima njena umestitev v širši politični in ideološki kontekst na Slovenskem, ne pa organiziranost teh skupin, druge aktivnosti (glasba, zbirališča,

dogodki, demonstracije) ter drugi mediji, ki jih uporabljajo (spletne strani, fanzini).

Prvo osrednje vprašanje, ki si ga zastavljam, je, kako se novi fašizem na Slovenskem kaže v grafitih. Doslej je bil to predvsem medij posameznikov in skupin s komunikacijskim deficitom, torej tistih, ki jim je bil v sodobnih družbah onemogočen dostop do uveljavljenih načinov izražanja svojih stališč in interesov. Do nekaj let nazaj je bilo pri nas neprimerno več levo oziroma libertarno usmerjenih grafitov in *street arta*, pa različnih subkulturnih in imigrantskih, kot pa desničarskih in nacionalističnih. Danes ni več tako – skrb zbujajoče veliko je tudi teh drugih. Drugo vprašanje se navezuje na glavno problemsko os seminarja AntiFa na Fakulteti za družbene vede, na dvojno enotnost »tihega« in »glasnega« fašizma v sodobnem svetu in tudi pri nas. Kakšen je torej odnos med ulično izraženim neofašizmom in tistim v dominantnih diskurzih, v njihovih institucijah in v konkretnih politikah?

Fašizem je bil sicer premagan kot zgodovinska formacija, politični sistem in družbena ureditev leta 1945, ne pa tudi kot strukturni element poznejših sistemov in ideologij, ki zagovarjajo in uveljavljajo avtoritarno in hierarhično urejenost družb (na podlagi etnične in spolne pripa-

dnosti, rase, kulture ipd.), nestrpnost, izključevanja, patriarhalizem, nacionalizem, rasizem, konservativizem, korporativizem in homofobijo. Razumeti ga gre tako, kot za rasizem ugotavlja filozof Étienne Balibar (2005: 21): »Lahko pa bi rekli, da rasizem sploh ni uplahnil, ampak se še razmahnil, čeprav včasih v novih oblikah (nekateri ga označujejo kot 'neorasizem'), ki meri na nove skupine, govori drug jezik, ustvarja nove diskriminacije, in da so prav teoretski diskurzi razlike, drugosti in izločanja priskrbeli ključne za razumevanje teh metafor in metonimij rasizma.«

Bolj kot recepcija neofašističnih grafitov in street arta pri ljudeh (mimoidočih na ulicah) me zanima njihova narativna konstrukcija (torej kakšna sporočila so vanje položili njihovi ustvarjalci). Analiziral sem jih na isti način, ki sem ga že nekajkrat uporabil v svojih študijah: identificiral in klasificiral sem glavne teme (in njihove avtorje), potem pa ugotavljal njihove ideološke pomene ter konkretne politične posledice, ki jih ima ta diskurz kot celota. Skupaj sem raziskal nekaj sto tovrstnih grafitov, street art produktov in raznih zapisov, ki sem jih v zadnjih desetih letih zabeležil na vidnih mestih slovenskih urbanih (in tudi ruralnih) krajin: na zidovih, mostovih, podvozih, prometnih znakih, na pločnikih, na avtobusnih in železniških postajah, na samih avtobusih, na klopeh in v javnih straniščih, na vratcih električnih omaric, na drogovih in pločnikih. Fotografiral sem tako, da sem poleg njih zajemal čim več njihovega originalnega konteksta, torej podlage in okolja, na in v katerem so bili narejeni. Prizadevam si za »arheologijo komunikacije povsod tam, kjer se jezik uveljavlja na javnih prostorih, narisane na površino fasad kot začasni označevalci določenega zgodovinskega obdobja« (Hardt, 2008: 10). Najprej me zanimajo tehnike ustvarjanja, potem njihove glavne ideološke teme, njihovi ustvarjalci in končno sklepna kritika njihove ideologije ter umestitve v kontinuum moderni-postmoderni fašizem (ter kot dodatek, odpor proti temu). Zaradi omejitve v prostoru bom zanemaril sicer nujna zgodovinski in primerjalni vidiki – tovrstna produkcija nastaja tako rekoč povsod po svetu, nekatere teme/gesla/ideološka ozadja so identična, obenem pa se na Slovenskem pojavljajo določene specifičnosti. Na oboje bom opozarjal v opombah.

Definicija in tehnike

Politični grafiti govorijo v jeziku, ki je takoj razumljiv vsem. Njihova dikcija je kratka in jedrnata: brutalna, brezkompromisna. Na kompleksna politična vprašanja daje preproste odgovore, recimo v smislu »Kdo je kriv za gospodarski razkroj?« – seveda »Tuji delavci!« (ali pa »Socialna država!«, ali »Komunisti!« ...). Pogosto se besedilo nadgrajuje s sliko, denimo s simbolom avtorjev ali karikatur nasprotnikov. Zagrebški kustos Slavko Šterk (2004: 25) pojasnjuje ustvarjanje grafitov na tri načine: kot poskus samopotrditve marginaliziranih skupin mladih, kot demarkacijsko črto za označevanje »svojega« ozemlja in kot ustvarjalne eksperimente potencialnih umetnikov. Za proučevalca političnega street arta Lymanne G. Chaffeeja (1993: 8–9) so glavne značilnosti grafitu in street arta kot množičnega medija naslednje: prvič, da je to komunikacijski kanal predvsem organiziranih političnih skupin; drugič, da gre za pristranski, nenevtralni politizirani medij (kritizira, komentira, daje pobude); tretjič, da ima kompetitivni in nemonopolistični značaj (promovira ideje marginalnih skupin); četrtič, njegovo izražanje je neposredno (sporočila so preprosta, sintetizirana in koncizna); in petič, da gre za zelo prilagodljiv medij (ki se adaptira na različne oblike političnih sistemov, delovanja represivnih organov, uporablja različne tehnike ipd.).¹

² Vsebine grafitov navajam v poševnem tisku in ločujem s podpičjem; poševno citiram tudi ideološki besednjak.

³ Številka 88 se nanaša tudi na neki citat iz Hitlerjevega dela *Mein Kampf*.

⁴ Ta je postal novi zaščitni znak belih supremacistov, neonacistov in tudi skrajnežev med nogometnimi navijači povsod po svetu.

Dopis »Antifafa«, Ljubljana 2013

Šablona »Slo Karantanija«, Koper 2011

Temu sledi tudi neofašistična ulična produkcija pri nas: opaziti je uveljavljene tehnike grafitarstva (po en grafit ali cela kompozicija, slikovni in/ali tekstualni), street arta (šablone, nalepke, plakati), zapisov (na zadnjih sedežih avtobusov, v straniščnih kabinah, na klopeh v javnih prostorih) ter apropiacije obstoječih grafitov (*busting* – v smislu subvertiranja in konsekventno prisvajanja izvirmih sporočil). Politični grafiti in street art praviloma takoj izzovejo nasprotno reakcijo: med protagonisti različnih političnih opcij potekajo vroče grafitarske bitke, torej dopisovanje, dorisanje, uničevanje, smešenje prejšnjega sporočila. Kot medij je hitro dostopen ustvarjalcem in naslovnikom, je poceni, hiter, ima takojšnje učinke in za urbano mladino potrebno »ulično kredibilnost«. Tudi v strogo estetskem pogledu tovrstno produkcijo zaznamujejo preprostost, nedodelanost, grobost. Od barv na Slovenskem prevladujejo črna (kot kontrast levičarski rdeči), v Ljubljani pa tudi zelena in na Štajerskem vijoličasta (kot barvi navijaških skupin Green Dragons in Viole, katerih pomembno ideološko ozadje in navdih za simboliko je ravno fašizem).

Glavne teme

V neofašističnih grafitih in street artu na Slovenskem najdem običajen nabor glavnih tem in motivike kot drugod po sodobnem svetu. V spodnji klasifikaciji navajam pri vsaki po nekaj primerov. Najprej naj navedem seveda nacistične simbole, kot so kljukasti križ; *Sieg Heil*;² znak za SS in številki 18 in 88. To sta šifri za *Adolf Hitler* in *Heil Hitler*,³ 1 in 8 torej predstavljata črki A in H. Protislovje: neofašisti se predstavljajo kot zavedni Slovenci oziroma branilci slovenskega naroda, a v slovenski abecedi je črka H 9. po vrsti. Da absurdnosti navezovanja na Hitlerja (kot zagrizenega sovražnika Slovanov) pri teh slovenskih »domoljubih« niti ne omenjam ...

Sledi klasični nacionalizem, ki se sklicuje na zgodovinske mite in zagovarja nacionalno čistost. Zasledil sem grafite *Slovenija Slovencem*; *Slovenijo ljubi ali zapusti*; *Tu živimo Slovenci*; nalepke s *karantanskim* panterjem; grafit s slovenskim grbom in pripisom *Najprej Slovenec, nato Evropejec!*; *Tukaj je Slovenija* in nalepka *Reci ne drogi! Za svetlejšo prihodnost slovenskega naroda!* s prečrtanim listom konoplje. Beli (white-power) supremacizem je očiten iz izpisovanja številke 14, ki je vodilo ameriških rasistov in pomeni *We Must Secure the Existence of our People and a Future for White Children*; pa iz grafitov *White Power*; *Za belo Slovenijo*; *Bela moč* in iz keltskega križa⁴ s kraticami *WPWW*, *White Pride World Wide*. Korak naprej od nacionalizma je evrofašizem, torej tak, ki si prizadeva za čistost Evrope: najdemo grafite kot *Evropa Evropejcem*; *Svoboda Evropi*; ter *Srbija – Marš iz EU – govno*.

Precej je grafitov, ki so usmerjeni zoper drugače politično in kulturno usmerjene. Proti komunizmu, recimo (*Komunisti izdajalci; 1991 Slovenija – Slovenski radikali – Leto, ko smo bili enotni, leto, ko smo premagali komunizem!; Dol s komunisti; Smrt komunistom; Stop levemu terorju; Smrt komunizmu!*), pa seveda proti multikulturalizmu (*Multikulti je beli genocid; nalepka z vsebino Ohrani svojo dediščino, reci Ne multikulturi! Stop islamu. Slovenija Slovincem, Evropa Evropejcem!*)⁵ in tudi proti antifašizmu (*Anti anti-fa s kljukastim križem; Afa je levi kljukasti križ, torej nacizem; Hahaha Antifa! s keltskim križem; Anti fa-fa; Antifa opice sistema*). Med napadenimi institucijami se je znašla tudi ljubljanska Fakulteta za družbene vede, rdeči faks, ki so ga Avtonomni nacionalisti nekajkrat porisali z grafiti in šablonami (*Sramota od fakultete s keltskim križem; Fakulteta za komunistične vede, zraven pa Slo in keltski križ; Stop poneumljanju*).

Neofašistični grafiti so usmerjeni tudi zoper različne manjšine v slovenski družbi. Največ je seveda antibalkanskih (*Welcome to Slovenia No Balkan; Balkan more stran; Smrt Hrvatom; Južnake v smetnake; Bosna raus*). Na letaku in plakatu za referendum zoper Tehnični zakon o izbrisanih leta 2004 je pisalo: *Pod do volišča 4. aprila nam prihrani najmanj 20.000.000.000 SIT! Tudi Aksentijević hoče vaš denar!*⁶ Tem sledijo protiromski (*Cigan raus; Smrt ciganom; Cigo si*), protiimigrantski (*Stop imigraciji; Imigranti ven; Tujci ven*) in protimuslimanski grafiti (*Stop islamizaciji*; šablona človeka, ki v koš za smeti meče muslimanski polmesec). Seveda je prisotna tudi homofobija, ki se pogosto veže na etnično identiteto pripadnikov drugih narodov (*Šipci pedofili pedri – 50 m; Hrvat pedr; BBB pederi; Obranimo slovenski narod s prečrtanim stiliziranim spolnim aktom dveh gejev*).

Neofašizem na slovenskih stenah sledi ideologiji nacionalnega socializma – torej ne zagovarja le kulturne homogenosti, etnične enotnosti, političnega avtoritarizma, ampak tudi gospodarsko avtarkijo. Tako najdemo desničarske grafite proti novi svetovni ureditvi in medijskemu svetu (*Fuck NWO; Stop TV propagandi*, oba s keltskim križem) in proti kapitalizmu (*Smrt kapitalizmu; Smrt kapitalizmu, svoboda svetu* s keltskim križem).

Med skrajneži najdemo tudi pripadnike drugih jugoslovanskih narodov (z grafiti tipa *Nož žica Srebrenica; Kosovo srce Srbije; Kosovo republik; Srbija Srbima; Ante Pavelić heroj* s kleroustaškim znakom; *Orthodox Boys ubice ustaša; Bosna u srcu, Srbija na kurcu*). Tudi med njimi prednjačijo navijači Hajduka, Dinama, Crvene zvezde in Partizana.

Treba pa je poudariti, katerih tem (skoraj) nisem zasledil na slovenskih zidovih, najdemo pa jih v sosednjih državah. Recimo ni klerofašističnih grafitov⁷ ali povelečevanja kvizlinških formacij iz časa druge svetovne vojne,⁸ prav tako tudi ni protipartizanskih grafitov. Zelo malo je strankarskih grafitov⁹ – še največ jih leti na posamezne politične voditelje: *Kučan Kocjančič Kacin rdeča golazen; Pahor kaj delaš?; Svetlik na koncu hodnika; Janković = ciprski planšar; Janša je gej/okej*; pa šablona z Janšo v nacistični uniformi; nalepka *Radio Televizija Janković; Se nam bo zjanšal?; Pahor suhih hrušk* itn.

⁵ Spomnimo se, Anders Behring Breivik je Slovenijo in Slovaško postavil na dno razpredelnice evropskih držav glede na *stopnjo multikulturne indoktrinacije*. Tudi v Sloveniji naj bi imel po njegovih besedah *zveste brate in sestre*.

⁶ Milan Aksentijević je upokojeni, v Sloveniji živeči general JLA, poslanec večstrankarske slovenske skupščine leta 1990, ki je nasprotoval osamosvojitvi Slovenije, zaradi česar mu sedaj – po mnenju slovenskih nacionalistov – ne bi smela pripadati niti pokojnina niti državljanstvo.

⁷ Kot so tisti klerofašističnega gibanja *Obraz* v Srbiji.

⁸ Na Hrvaškem je recimo najti veliko proustaških grafitov: »ušati« U; U s križem; pozdrav *Za dom spremni*; imena NDH; Ante Pavelić ipd.

⁹ Te najdemo pogosto recimo v Italiji.

¹⁰ Povezanost med neofašistični in navijaškimi skupinami v specifičnem kontekstu vojn v nekdanji Jugoslaviji, kjer so se prav nogometaši navijači prvi mobilizirali v paravojaške milice, sta raziskovala srbski etnolog Ivan Čolović (1996) in hrvaški sociolog Srdjan Vrcan (2003).

Grafit »Cigani raus, WP Viole«, Maribor 2012

Avtorji

Grafitarji praviloma razvijejo svoj prepoznavni stil, mnoge se spozna po psevdonimu, a njihovo pravo identiteto je vedno težko izslediti. Vse to še posebej velja za avtorje političnih grafitov. Po drugi strani pa ti zadnji zelo pogosto poudarijo pripadnost svoji skupini ali gibanju: da se torej natančno ve, »čigavi« držijo sprej ali šablono v rokah ali lepijo nalepke. Desničarske grafitarje lahko delim na tiste, ki so močno organizacijsko povezani in imajo jasne politične cilje, in one, ki niso tako organizirani in za katere je neofašizem samo eno od ideoloških ozadij in en tip ulične kulture.

Začel bom pri zadnjih. Najprej naj omenim nepovezane posameznike, ki na ta način izražajo gnev nad drugimi političnimi opcijami, družbenimi manjšinami in ranljivimi skupinami v slovenski družbi. Prepozna se jih, ker niso podpisani z imenom skupine – a so njihova sporočila identična tistim iz organiziranih skupin (recimo *Srbija smrdi*; kljukasti križ; *Usak Slovinc bi mogu ubit enga čefurja*; *Hitler*). Zlasti v ljubljanski regiji je mogoče povsod najti nalepke s simbolom in spletnim naslovom trgovine z nacionalistično opremo Dr. Gebi, ki je psevdonim njenega lastnika

in aludira na priimek nacističnega ministra za propagando dr. Josepha Goebbelsa. V to prvo skupino lahko štejem tudi nepovezane, neorganizirane desničarske skrajneže iz drugih nekdanjih jugoslovanskih republik, ki tako pljuvajo po drugih.

»Fašistična infiltracija med skupine nogometnih navijačev ni nič novega,« za Veliko Britanijo ugotavljajo Smith, Smith in Ward (2010: 7), v osemdesetih je to počela *National Front*, zdaj *English Defence League*. Neofašistično simboliko in retoriko najdemo tudi med slovenskimi, zlasti nogometnimi navijaškimi skupinami. Green Dragons so bili ustanovljeni leta 1988 in zapisujejo skrajšano letnico, torej samo 88, ki je tudi prej omenjena nacistična šifra. Med njihovimi grafiti in navijaškimi rekviziti najdemo tudi kljukasti in keltski križ, gotsko pisavo, oznako SS ipd. Mariborske Viole so prav tako znane po svoji desničarski nestrpnosti: to je recimo očitno iz grafitarske kompozicije, ki vključuje znak belega supremacizma, napis *Cigani raus* in podpis *Viole* – vse seveda v tej barvi. Podobno je tudi z navijači drugih klubov, tudi tistih iz nekdanje Jugoslavije (Grobari, Orthodox Boys ter Delije, Torcida in Bad Blue Boys), zlasti njihovih radikalnih podskupin (z imeni kot so Ultras, Frontline Youth, Youth Crew, Hools), ki poleg svojega imena ali vanj, v vsak O, praviloma vrišejo križ, da nastane keltski križ.¹⁰ Večina navijaških grafitov je napisana v gotici, ki skupaj z drugimi simboli (88, kljukasti križ, *Raus...*) jasno aludira na nacizem.

Grafitom in street art produktom vseh teh naštetih delajo na stenah družbo tisti jasno identificiranih neofašističnih subpolitičnih skupin. Te se ponosno podpisujejo pod svoja dela. Glede na njihove ideje, ki jih je mogoče zaslediti tudi na njihovih spletnih straneh in v konkretnih aktivnostih, jih lahko razdelim v tri skupine. Prva so skrajni nacionalisti, torej skupine Tukaj je Slovenija, Slovenski radikali, Goriški panterji, primorski Hervardi ipd. Ti v grafitih, šablonah in nalepkah poudarjajo predvsem slovensko nacionalno samobitnost in zgodovinskost – motive *karantanskega panterja*, knežjega kamna, gorenjskega orla, Triglava, lipovega lista, *verigarja*, generala Maistra ipd. Druga so neonacisti, ki so tudi mednarodno organizirani, recimo Blood and Honour, domžalski Headhunters in druge skinheadovske skupine. Njihovo ulično pro-

dukucijo in siceršnje orientiranost bi lahko označil kot internacionalni neonacizem – prevladujejo klišejski fašistični in nacistični simboli (kljukasti križ in njegove izpeljanke, keltski križ) ter skinheadovska imagerija. Tretje, prav tako mednarodno organizirane, bi lahko imenoval novi skrajni desničarji. Simbol Avtonomnih nacionalistov ANSi sta prekrížana kladivo in meč, reper-toar njihovih grafitov in šablon pa vsebuje: *Narod vstan; Slovenija vstani; Svoboda nacionalistom; Nacionalizem je sistem prihodnosti!; Svoboda skupnost narod; Svoboda Sloveniji; Smrt sistemu* ipd.

Moderni in postmoderni fašizem

Tudi iz neofašističnih grafitov in street arta na slovenskih ulicah lahko razberem razlike in podobnosti, povezanost in komplementarnost med modernim in postmodernim fašizmom. Ta dva je mogoče v grobem ter idealtipsko deliti tako kronološko kot vsebinsko, čeprav je njun cilj – nacionalno in kulturno očiščena, gospodarsko in politično popolnoma suverena država z avtoritarno oblastjo in hierarhičnim družbenim redom – isti.

Prvi, moderni fašizem, je ideološko ozko profiliran in ekskluziven, zaznamuje ga ostra dikcija. Na eni strani se opira na ideološko in politično izročilo nacionalizma iz 19. stoletja, torej gradnje nacionalne države, ki so nastajale z nizom uveljavljenih metod: od asimilacije različnih etničnih skupin v en narod do preseljevanja ali likvidiranja pripadnikov drugih etničnih skupin. Na drugi strani se sklicuje na organizirano in sistematično politiko podrejanja in izkoriščanja nižjih družbenih razredov in represijo nad njimi. Obe politiki sta skupaj dosegli vrhunec v obliki desnih totalitarizmov prve polovice 20. stoletja, v italijanskem fašizmu, nemškem nacizmu in v njihovih derivatih. Elemente tega klasičnega, modernega fašizma je bilo pri nas mogoče najti tako v dominantnih diskurzih in politikah kot v grafitih skrajnežev v času *osamosvajanja*, ločevanja od socialističnega političnega in ekonomskega sistema, Jugoslavije in simbolno tudi Balkana, torej na koncu osemdesetih in na začetku devetdesetih let. Recimo »izbrisane« leta 1992 so že prej napovedovali grafiti *Čefurji raus*, zavračanje multikulturalnosti pa oni *Burek? Nein danke*.

Drugi, postmoderni fašizem, se predstavlja kot »nadideološki«, »inkluziven« in goji navidezno sprejemljivejšo dikcijo. Ta fašizem nastane v novih okoliščinah samostojne države, *Evrope* in *demokracije*, ki vsaj načelno omogočajo in celo spodbujajo multikulturalnost. Stara, odkrita fašistična retorika tu ni tako učinkovita – pojavi se navidezno milejša, spravljujejša, politično korektnjša, ki pa seveda skriva isti cilj. Dominantni diskurzi so polni navidezno nevtralnih kategorij *naroda*, *domoljubja*, *ohranjanja tradicije*, *demokracije*, *svobodnega tga* ipd. Podobno je z ulično produkcijo: tako rekoč nihče se ne more ne strinjati z vsebino grafitov Avtonomnih nacionalistov *Stop zatiranju!; Svoboda; Ponos, ne sovraštvo!* ali *Uniči sistem*. Šele podrobnejše razumevanje in poznavanje ideološke in politične agende avtorjev seveda razkrije, za kaj v resnici gre. V grafitih postmodernega fašizma tudi najdemo obilo označevalcev levičarskih subpolitičnih gibanj

Plakat Avtonomnih nacionalistov, Ljubljana 2011

¹² Za spremembo se bom omejil zgolj na njen zahod: omenim naj Svobodnjaško stranko in Zvezo za prihodnost Avstrije pri naših severnih sosedih, Severno ligo v Italiji, Švicarsko ljudsko stranko, Dansko ljudsko stranko, Wildersove svobodnjake na Nizozemskem, Prave Fince na Finskem, Švedske demokrate, norveško Stranko napredka ipd.

¹³ Recimo geslo zadnjih vstaj na Slovenskem si prisvojijo z grafitom *Sistem, gotof si s tem, da si dvakrat podčrtajo* (ki tako pomeni Slovenija).

(črno-rdeča-bela barvna kombinacija, navezovanje na avantgardistično estetiko /zobato kolo, stilizirane upodobitve ljudi/) in tudi metod organiziranja (od spodaj navzgor, skvoti, glasba, internetne skupnosti).¹¹

Moderni fašisti se izrecno in ponosno izjasnjujejo, kaj so: postmoderni se skrivajo za domoljubjem ali »zgolj« nacionalizmom. Slednji se nimajo za ekstremiste, deklarativno celo obsojajo nacizem in fašizem (in temu seveda takoj dodajo komunizem, pogosto tudi kapitalizem ali celo sionizem). A že bežen pogled na vsebino njihovih grafitov, spletnih strani, izjav in akcij kaže na to, da se za tem pri vseh skriva bolj ali manj jasni neofašizem.

Podobno se npr. v Angliji izgovarja neofašistična organizacija

English Defence League, tudi z gesli tipa *Domoljubje ni rasizem* (Smith, Smith in Ward, 2010: 5, 16). Razlika je tudi v sami zunanji podobi modernih in postmodernih fašistov: prvi so veliko bolj uniform(ira)ni, zaradi izrazite simbolike jih je lažje prepoznati (majice in našitki z znanimi simboli, skinheadovski imidž ali *military look*), medtem ko drugi teh označevalcev nimajo, oblečeni so v bolj nedoločljiv in sprejemljiv *urban style* (črne jakne s kapucami, jeans hlače), ki je – ne nazadnje – bližje tudi pripadnikom levih subpolitičnih skupin.

Sodobni, postmoderni, »smehljajoči« se fašizem je od klasičnega, modernega nevarnejši, saj je bolj priljuden, teže ujemljiv in veliko manj neposreden. Moderni dosega mir s prisilo, postmoderni s strinjanjem, inkorporacijo, za kar so zaslužne nove hegemonске ideologije množične kulture, potrošništva in »domoljubja«. Slovenija tu žal spet ni izjema: je del sodobne Evrope, ki jo zaznamuje vzpon skrajno desničarskih strank,¹² ki *delajo z ljudmi*, ki *razumejo* njihove stiske, ki kanalizirajo njihovo nezadovoljstvo (seveda proti priseljencem in drugim manjšinam) in ki s populističnimi metodami gradijo hegemonijo od spodaj navzgor. V Franciji se je to dogajalo že v devetdesetih: »Intelektualna moč francoske nove desnice izhaja iz domačih intelektualnih tradicij neke druge vrste, takih, ki poudarjajo narod, kulturo in raso in ki konceptualizirajo svoje strategije z *desnim gramscizmom*, ki nedvomno izhaja iz nacionalizirane marksistične tradicije.« (Desai, 1994: 41)

A glavni problem postmodernega fašizma ni niti v zavajanju z levičarsko ikonografijo, niti s »kul« imidžem, niti s poliranjem robov težko prikrite nestrpnosti. Niti ni tako sporna njegova perfidna »neideološkost« oz. celo »nadideološkost«: Avtonomni nacionalisti recimo nasprejajo skupaj prečrtano zvezdo in prečrtan \$; pa prečrtan kljukasti križ in prečrtano zvezdo; njihov grafit govori *Tu ni prostora za totalitarizme!* s prečrtanimi zvezdo, kljukastim križem in muslimanskim polmesečem.¹³ Naletel sem tudi na naslednjega: *No kljukasti križ No srp in kladivo Only Slo patriotism*. To slovensko *domoljubje* – spet protislovje, napisano je v angleščini! – je seveda za javnost sprejemljiva krinka za njihov ekstremni nacionalizem (oziroma, po njihovo, za *narodno revolucijo*), ki je veliko bolj očiten s stališč na njihovi spletni strani (recimo v *Točkah ANSi*). Zanje – in žal za številne druge – nacionalizem ni razumljen kot še ena sodobnih totalitarnih ideologij.

Glavni problem je drugje. Največjo skrb zbuja dejstvo, da se na stene nasprejan, napisan, napraskan ali nalepljen sovražni govor ne razlikuje od tistega, ki ga je mogoče najti tudi v dominantnih političnih, kulturnih in medijskih diskurzih. Da grem po vrsti: že več kot dvajset let se v nekaterih krogih skuša rehabilitirati slovenska kolaboracija tako s fašizmom kot z nacizmom. Nacionalizem je – poleg neoliberalizma – tako in tako vodilna politična ideologija slovenske tranzicije, z ne prevelikimi niansami med politično desnico in t. i. levico. Prizadevanje za nacionalno

čistost najdemo tako v grafitih in na nalepkah neofašistov kot v recimo izbrisu skoraj šestindvajset tisoč prebivalcev Slovenije februarja 1992, ki so ga zagrešili organi slovenske države. Novi evrocentrizem – da parafraziram, *Europa über alles* – je tudi ena najmočnejših ideoloških manier na Slovenskem. Alarmistični diskurz o nevarnosti *restavracije komunizma* na Slovenskem je običajni del besednjaka slovenske tranzicijske desnice: postal je priročna zmerljivka oziroma sredstvo politične in moralne diskvalifikacije nasprotnikov ali oponentov. Zavračanje multikulturalizma je dobilo tudi pri nas – od izjav Angele Merkel oktobra 2010 in Davida Camerona februarja 2011, torej dveh pomembnih evropskih politikov iz dejansko nepovratno multikulturalnih držav – nov zagon. Nova etablišana desnica se prav tako distancira od antifašizma in ga celo kriminalizira – spomnimo se samo incidentov na zadnjih državnih proslavah.

Dalje z dvojno enotnim diskurzom skrajnežev na ulici in tistih za govornicami. Balkanofobija je tudi vraščena v diskurzivni vsakdanjik sodobne Slovenije: balkanistični izpadi se vrstijo od množične kulture do »visoke politike«. S protiromskimi ni nič drugače: dogajanje v zvezi s Strojanimi (ko so državni organi samo dovršili izgon, ki so ga začele »vaške straže«) niso epizoda, ampak vrh ledene gore diskriminacije te skupine, ki v Sloveniji kljub dolgi zgodovini, strnjenih poselitvah in številnosti nima niti statusa nacionalne manjšine.¹⁴ Nič drugače ni z zapostavljanjem muslimanske verske skupnosti v Sloveniji: silhueto mošeje prečrtavajo ulični nestrpnosti, isti motiv najdemo na plakatu ljubljanskega kandidata SLS na volitvah 2004, njeno gradnjo pa blokirajo mestne oblasti različnih političnih provenienc od konca šestdesetih let naprej. Protiimigrantski grafiti samo na grob način prevajajo logiko delovanja novega *berlinskega zidu* na tleh Evrope, schengenske meje. Homofobna stališča slišimo z govorniškega odra v parlamentu, s prižnic v cerkvah, v raznih oblikah v množičnih medijih in v vsakdanjem življenju – konkretno, fizično nasilje nad homoseksualci ali homofobni grafiti so samo logično uresničevanje takšnega diskurza. Tudi nerefektiran »ponos« nad svojo nacionalno identiteto najdemo tako v zdravorazumskih prepričanjih kot v šovinističnih grafitih.¹⁵ V narodnjaških, konservativnih diskurzih (spomnimo se besedil narodnozabavne glasbe) mrgoli obsojanja *tuje* glasbe, kulture, načinov življenja – torej spet podobnost z vsebino grafitov, ki zagovarjajo vsestransko nacionalno avtarkijo. Sledeč vsemu temu tudi ni čudno, da najdemo med skupinami ljudi, ki jih Slovenci ne bi želeli imeti za soseda, mnoge, ki so tarča desničarskih grafitov: Rome (45,7 %), homoseksualce (35,5 %), muslimane (16,2 %), priseljence, tuje delavce (13,6 %) in ljudi druge rase (10,9 %).¹⁶

Vseeno pa je najti nekaj razlik med diskurzom skrajnežev v dominantnih institucijah in tistim na ulicah. Kljub vsem navedenim podobnostim je slednji sekularen (torej se ne sklicuje na *katoliškost Slovencev*, kar javnost prepričujejo verski integristi) in ni revizionističen (ne obuja in ne slavi slovenskega klerofašizma in ne rehabilitira kolaboracije z okupatorjem – a prav tako ne ceni partizanstva). Sodobni slovenski neofašisti zbrisejo spomin na medvojno dogajanje na Slovenskem (in se, spet protislovje, tudi če pogledamo iz njihovega zornega kota, raje kot domačih spominjajo nemških fašistov). Zato pa se z grafiti in street artom toliko raje lotevajo »sedanjih sovražnikov« slovenstva: komunistov, antifašistov, tujcev, priseljencev, svetovljanov, muslimanov, Romov, muslimanov, homoseksualcev in drugih *usual suspects*.

¹⁴ Tudi v tem Slovenija očitno sledi oziroma celo anticipira *evropske trende* – spomnimo se nedavnih organiziranih izgonov romunskih in bolgarskih Romov iz Francije in Italije.

¹⁵ Meritve slovenskega javnega mnenja v zadnjih dvajsetih letih potrjujejo skoraj popolno prevlado nacionalističnega diskurza pri nas: na to, da so Slovenci, je bilo »zelo ponosnih« in »precej ponosnih« skupaj 83,1 % (SJM92), 86,4 % (SJM95), 88,4 % (SJM01), 95,8 % (SJM03), 86,6 % (SJM05), 91,1 % (SJM08) in 84,8 % (SJM11) anketiranih (Toš idr., 2012: 106).

¹⁶ Podatki iz raziskave Slovensko javno mnenje SJM 2011/2; CJMMK, FDV. Dodati pa je treba, da so ti deleži povečini vseeno manjši, kot so bili ob tem istem vprašanju leta 2008.

¹⁷ Tako je vodja slovenske divizije Blood and Honour član podmladka stranke SDS (A. Delić: Neonacisti: protizakonita prostočasna dejavnost. Delo, 2. december 2012, str. 3), o »kameradstvu« med neonacističnimi skupinami in SNS ter drugimi strankami je pisala že Marta Gregorčič (1999: 105).

¹⁸ Članek s tem bombastičnim naslovom je bil objavljen novembra 1981 v Nedeljskem dnevniku v kontekstu naci-punk afere, s katero je hotela takratna oblast z ustvarjanjem moralne panike obračunati s punk gibanjem na Slovenskem.

¹⁹ Tako se je v ponesrečenem novinarskem žargonu poimenovalo infiltrirane in podplačane desničarske skrajneže na demonstracijah novembra in decembra 2012.

²⁰ In nadaljuje: »Tu pa je treba poleg kazenske in politične odgovornosti govoriti tudi o ideološki odgovornosti, o odgovornosti tistih, ki ustvarjajo in širijo strup nacionalizma. Mnogi med njimi to nekažnovano počenjo že več kot dvajset let.«

odgovor na vprašanje, *kdo riše kljukaste križe*¹⁸, jasen: ne gre za izolirana dejanja neofašistov, ampak za očitno nadaljevanje oblastnih diskurzov z drugimi sredstvi. Kjer je oblast prekratka, kjer noče biti politično nekorektna, kjer se boji *Evrope*, vskočijo desničarski skrajneži in glasno povedo, jasno napišejo in grobo naredijo to, kar oblast počne skrivaj. To dokazuje tudi neukrepanje ob njihovih ekscesih. Rečeno s termini, ki smo si jih zastavili na začetku našega ciklusa antifa seminarjev: »tihl fašizem« se na tej točki nadaljuje v »glasnem fašizmu«.

Na to kaže navsezadnje tudi uzurpiranje grafitarske in street art produkcije neofašističnih posameznikov in skupin. Njihovi grafiti tako izgubijo status subverzivnosti, ilegalnosti in transgresije, saj postanejo komunikacijski podaljšek dominantnih diskurzov in institucij oz. gredo v svoji neposrednosti še korak naprej. Hegemoni boj v družbi se preseli na ulice: postmoderna fašisti skušajo prevzeti od podrejenih in marginaliziranih skupin še mestne zidove, ki so bili njihovo tradicionalno prizorišče izražanja stališč.

Da bi torej razumeli in spodbijali novodobni fašizem na stenah, se je treba preseliti za te iste stene, kjer se tak diskurz ustvarja. Izkaže se, da glavni problem niso *kapucarji*,¹⁹ ampak *kravatarji*; ne toliko tisti s spreji v rokah kot tisti, ki pišejo govore. Ostri kritik srbskega nacionalizma Čolović (2012) ima še kako prav, ko trdi, da »sklicevanje na desničarske mladinske organizacije in njihove firerje nima nikakršnega učinka, če se ne pokaže, kdo so njihovi ideološki mentorji«.²⁰ Skrajno desna politika danes ni toliko stvar peščice militantnih skrajnežev, ampak širšega političnega in institucionalnega okvira, ki jo omogoča, ter inertne večine, ki pravzaprav na tih način misli, govori in počne isto, kar skrajneži na glas in javno. Lokalni *breiviki* – spomnimo se, leta dolgo in nekažnovano je po internetnih forumih javno pisal točno to, kar je potem v svojih dveh pokolih uresničil – se ne napajajo samo iz preteklih fašističnih in nacionalističnih zgledov. Omogočata jih tudi aktualna neoliberalna ideologija in parlamentarna demokracija,

Kakorkoli: v vsem naštetem se skrivata tudi odgovora na izhodiščni vprašanji. Srhrljive podobnosti med nekaterimi elementi dominantnih diskurzov in delovanja dominantnih institucij – od državne in strankarske politike do množičnih medijev – in diskurzi in delovanjem desničarskih skrajnežev na ulici pričajo o tem, da gre pravzaprav za dve plati istega kovanca. Prvi ponujajo ozadje in okvir aktivnosti teh drugih, ti drugi pa jasno, grobo izrazijo to, česar si prvi ne upajo. Vsebinska zveza med enimi in drugimi je očitna; pogosto pa je tudi osebna.¹⁷ Že v preteklosti se je pogosto dogajalo, da so grafiti in street art sponzorirale ali vsaj podpirale oblasti različnih političnih provenienc za doseganje svojih političnih ciljev: Chaffee navaja (1993: 15–16), da so npr. desničarski režimi v Španiji in Latinski Ameriki »namenjali *street artu* javni prostor za obveščanje, socializiranje, mobiliziranje in ustrahovanje«.

Nič ekstremističnega, kar je bilo nasprejanega, naranega, napisanega ali nalepljenega na slovenske zidove s strani neofašističnih skrajnežev, ni bilo že prej izrečenega ali narejenega s strani različnih tranzicijskih oblasti. Ne gre za golo analogijo med vsebino grafitov in vsebino dominantnih diskurzov, ampak za njuno inherentno kontinuiteto. Za poulično erupcijo sovražstva, ki tli v *hramih demokracije* in *medijske svobode*. Zato je

ki pod pretvezo *svobode združevanja in izražanja* ter *pluralnosti mnenj* omogočata delovanje tem istim, ki si prizadevajo za odpravo te svobode in te pluralnosti. Horkheimerjev lucidni rek, da kdor noče kritizirati kapitalizma, naj molči o fašizmu, velja danes prav tako prepričljivo kot v tridesetih letih.

Namesto sklepa – dekontaminacija

Obravnavanje tovrstne neofašistične grafitarske in streetartistične produkcije se ne konča samo pri golem proučevanju, torej zapisovanju in kritičnem analiziranju. Te grafite, šablone in nalepke pripadniki nasprotnih političnih opcij napadajo na različne načine. Prvič, z njihovim fizičnim uničevanjem, recimo trganjem nalepk ali prebarvanjem oz. počekanjem grafitov tako, da izvorno šovinistično sporočilo izgine.

Drugi, še subverzivnejši način dekontaminacije neofašistične ulične produkcije je spreminjanje njenega smisla z duhovitimi preobratni in parodijami na izvorna sporočila. Nacionalistična šablona *100 % ponosen 100 % Slovenec* tako postane *100 % ponošen 100 % Slovenec* in pozneje še *100 % antifašist*. Ali pa *S ponosom reči smem Slovenec sem!* s enim samim *ne* postane *S ponosom reči smem Neslovenec sem!* Desničarski keltski križ je pogosto »obešen« na zgrafitirane vislice. V islamofobnem grafitu s prečrtanim muslimanskim znakom je pripis *Stop islamu* nadomeščen s *Stop idiotom*; *Stop islamizaciji* pa je z majhno intervencijo postal *Stop oslamizaciji*. Antifašizem je prevladal v bitki dopisovanj *Anti anti anti-fa*. Beli supremacizem grafitu *Belci se borimo za obstoj* dobi popolnoma drugo sporočilo, ko je nekdo dodal *Indijancev*. Nasprotovanje multikulturalnosti *Multi-kulturnost ubija našo kulturo!* je bilo dopisano in dopolnjeno v *Multi-kulturnostne ljubkosti ubijajo misli zla!* *Smrt Titovičem* je dopolnjen s *Smrt fašistom*, šovinistični grafit *Srbe na vrbe z Nema vrba*, balkanofobni *Tu je Slo* pa z *Jebi ga i mi smo tu ...* Nacionalno čistunski *Stop imigraciji!* je spremenjen v *Stop fašizmu ljubezen svetu*. Novi evrocentrizem *Evropa Evropejcem* je subvertiran s pripisom *in vsem ostalim*.

Skratka, v duhu naših antifa seminarjev, ki na *Tukaj je Slovenija* odgovarjajo s *Tukaj je vse živo*.

Literatura

- BALIBAR, E. (2005): Difference, Otherness, Exclusion. *Parallax* 11(1): 19–34.
- CHAFFEE, L. G. (1993): *Political Protest and Street Art – Popular Tools for Democratization in Hispanic Countries*. Westport (Connecticut), London, Greenwood Press.
- ČOLOVIĆ, I. (1996): Futbol, huligani i rat. V *Srpska strana rata – Trauma i katarza u istorijskom pamćenju*, ur. N. Popov, 419–444. Beograd, Republika.
- ČOLOVIĆ, I. (2012): I dalje smo u mitovima etničkog nacionalizma (intervju vodila M. Isović). *Buka*, 14. januar.

Grafit »Stop idiotom«, Ljubljana 2012

Grafit »Moja Patria«, Ljubljana 2012

Dostopno prek: <http://www.byka.com/novost/10696/ivan-colovici-dalje-smo-u-mitovima-etnicko-nacionalizma> (25. november 2012).

- DESAI, R. (1994): Second-Hand Dealers in Ideas: Think-Tanks and Thatcherite Hegemony. *New Left Review* 203: 27–64.
- GREGORČIČ, M. (1999): Vikingi ali Valhalla – Skinheadi Slovenije. V *Urbana plemena – Subkulture v Sloveniji v devetdesetih*, ur. P. Stankovič, G. Tomc in M. Velikonja, 97–110. Ljubljana, Študentska založba.
- HARDT, H. (2008): *Des murs éloquents. Une rhétorique visuelle du politique/Eloquent Walls. A Visual Rhetoric of Politics*. Pariz, Klincksieck.
- SMITH, M., SMITH, V., in WARD, P. (2010): *The EDL Unmasked*. London, Socialist Review.
- ŠTERK, S. (2004): *Umjetnost ulice – Zagrebački grafiti 1994-2004*. Zagreb, Muzej grada Zagreba.
- TOŠ, N. (UR.) (2012): *Vrednote v prehodu VI. – Slovenija v mednarodnih primerjavah 1992–2011*. Ljubljana, Dunaj, FDV-IDV CJMMK, Edition Echoraum.
- VELIKONJA, M. (2008): Politika z zidov – Zagate z ideologijo v grafatih in street artu. *Časopis za kritiko znanosti* 231–232: 25–32.
- VRCAN, S. (2003): *Nogomet – politika - nasilje. Ogledi iz sociologije nogometa*. Zagreb, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.

Re/okupacija javnega prostora s sovraštvom in etničnim čiščenjem: pot v etnofašizem

Študija primera: Banja Luka

Namesto uvoda

Prispevek je del avtorjeve magistrske raziskave, ki poteka v okviru podiplomskega študija na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani. Predstavitvi poskuša naravo, intenzivnost in posledice povezave med produkcijo in konzumacijo etno-religijskih grafitov, sloganov in nalepk na eni ter produkcije in konzumacije sporočil politične elite v javnem in medijskem prostoru na drugi strani. Je poskus prikaza načina, na katerega medsebojno povezana sporočila okupirajo in osvajajo javni, družbeni in politični prostor ter proizvajajo etnokracijo v današnji Bosni in Hercegovini (v nadaljevanju BiH). Prispevek poskuša tudi razkrinkati zablode in mite, ki jih elita Republike Srbske (v nadaljevanju RS) vsiljuje državljanom, pripadnikom srbskega ljudstva na avtorjevem dvorišču, in razkriti, kako elita zlorablja človeška čustva, vojne tragedije, žrtve, nacionalne občutke, individualne in kolektivne spomine, kulturo ter radikalizira ljudstvo do zaželenih stopnje, v kateri lahko totalitarna in etno-fašistična sporočila opravičujemo z razpoloženjem množic, sčasoma pa je nemogoče razložiti, kaj je nastalo prej: sporočilo elite ali ulice.

Etnofašizem v štirih podobah

V štirih sklopih bom predstavil in primerjal sporočila in narative ulice (etno-religijskih grafitov, sloganov in nalepk) in popnacionalistična sporočila in ravnanja elite RS. Ti sklopi so: sporočila etno-političnega tradicionalizma, ozemeljske kontinuitete in legitimnosti; sporočila strahu in prezira do drugačnih, ki vključujejo občutke ogroženosti, frustracije in zarot; sporočila, ki legitimirajo vojno in zločine, junaštvo in obsesivni *perpetuum bellum*; ter sporočila iracionalizma, zavračanja modernosti in čaščenja fašizma.

Gradivo sem razporedil tako, da podobe najprej pokažejo sporočilo ulice, nato pa sporočilo politične elite; sledi avtorjev spremni zapis. Zaradi prostorskih omejitev ni bilo mogoče vključiti vsega zbranega gradiva, zato sem izbral le tisti del, ki najbolj predstavlja ključna sporočila ulice in elite.

Sliki 1 in 2: Grafiti v središču mesta, nastali med letoma 2008 in 2012.

Slika 3: Uradna sporočila elite na ulici – Banja Luka je bila in bo ostala srbska. Imena okoli 250 ulic in 8 naselj, ki niso bila dovolj »srbska«, so spremenili.

Prva podoba: etno-politični tradicionalizem, ozemeljska kontinuiteta in legitimnost

Politične težnje, družbena, medijska in institucionalna realnost RS so podobno kot v drugih evropskih državah v nenehnem iskanju dovolj obsežne tradicije, ki bi predstavljala »ratio« obstoja in geneze RS. Njen nastanek, ko je bila »homogenizirana in zaokrožena« v krvavi vojni in »legitimirana« z daytonskim »mirom«, politični eliti vsiljuje utrujajočo nalogo nenehnega osmišljanja novoreka, retorike in sporočil, s katerimi bi ljudstvu razložila razloge zanj. Kot politična Šeherezada, bi lahko dodali. Potreba po novoreku se sčasoma zgolj povečuje: ta »nova« retorika pa ni povsem nova, saj se opira na staro, podobno narativnost in mite, ki jim pripisuje nove vloge, perspektive in razširjena pričakovanja. Prvo skupino sporočil, tj. prvo podobo etno-fašizma, imenujem *etno-politični tradicionalizem, ozemeljska kontinuiteta in legitimnost*. V to skupino prištevam narativnosti, predstave, vizualne kode, simbole in izjave, izrečene v javnem prostoru, ki poskušajo definirati, »čigavo« in »zakaj« je to ozemlje, da bi »nerazsvetljenim« »razkrili« zgodovinsko-politično, tradicionalno in demografsko upravičenost sedanjega etnično čistega ozemlja RS in mesta Banja Luka ter hkrati potrdili »naravnost« in »normalnost« etno-religijske homogenizacije ozemlja.

Večinoma mladi avtorji grafitov jasno izražajo mnenje o tem, čigava je Banja Luka, čigavo je ozemlje in kdo je izbranec, ki lahko na tem ozemlju etnično dominira (Sliki 1 in 2). Zelo neposredno definirajo, kdo je »pravoverni« Banjalučan. Predpisan je tudi način navijanja za lokalni nogometni klub, ki je enak navijanju »pravih« Srbov – pomagata naj bog in cerkev, vse drugo je krivoverstvo. Avtorji nedvomno sporočajo, da za muslimane oziroma Bošnjake (v nadaljevanju Muslimani), Hrvate in vse druge iz nekoč skupne in multietnične (danes srbske) Banja Luke ter za podpornike nekoč skupnega in multietničnega (danes srbskega) nogometnega kluba Borac ni več prostora.

To si tipična izključujoča se sporočila, ki imajo štiri pomene, pomembne za bosansko-hercegovski (v nadaljevanju BH) kontekst. Prvič, ustvarjanje samoumevnosti: kdo je v te kraje »prišel prvi«, kdo je »tukaj od začetka« in kdo je »prišel potem«; torej, kdo ima pravico do dežele in mesta. Tisti, ki so prišli zadnji, morajo prvi oditi, kar pa ni mogoče brez nasilja. Drugič, pretirano poudarjanje kulturne in politične pripadnosti ozemlja Srbom, kar

se počne na neverjetno amnezichen način. Ozemlje in mesto se prisvajata, kot da ne bi Srbi tu živeli že stoletja in kot da ne bi imeli pravice odločanja že pred letom 1992, ampak si jo morajo šele priboriti. Zaradi te pravice se dovoljujejo in opravičujejo nasilje, vojna, destrukcija, etnično

čiščenje in homogenizacija oziroma obramba etnično očiščenega ozemlja. Tretjič, sporočila ulice govorijo o potrebi srbskega političnega korpusa (kot ga razumejo avtorji grafitov), da živi na svojem ozemlju in sam v svojem enoumnem kolektivizmu sprejema politične odločitve. Brez tistih drugih, nesrbov, nepravoslavcev in vseh drugih. Sporočajo, da je to edini način za *serbian way of life* ter da se vse religijske, etnične in mitološke zadeve, ki so bile nekoč (in so običajno v vsaki meščanski družbi) rezervirane za zasebno in poljavno sfero, vključi v javno sfero, se jih podružbi in potem še podržavi. Četrtrič, »naravno in normalno« naj bi bilo, da določeno ozemlje, kot je RS (v sakralizirani in enoumno kolektivizirani družbi, v kateri svoj *way of life* živijo in se o njem v prvi vrsti odločajo predvsem Srbi), ki je že »stoletja srbsko«, v neopaznem esencialističnem pretoku zgodovine od »nas« k »naši preteklosti« postane del stoletne in še starejše srbske matice – Srbije. Sprva z odcepitvijo od BiH in potem s pripojitvijo k matici.

Zdi se, da ta sporočila ulice ne le proizvajajo ali razkrivajo pomene, temveč da so proizvod srbske politične elite, ki tako legitimira RS in sebe ter zagotavlja poljubno etno-politično tradicijo in kontinuiteto. Avtorji grafitov ne reproducirajo le dominantnih sporočil srbskih političnih voditeljev in verskih dostojanstvenikov (Slika 3). Iz prve podobe je razvidno, da elita s pomočjo politično-pravnih simbolov, nazivov in objektov *srbizira*, sakralizira in unificira javni prostor, v katerem je zelo težko biti drugačen, saj se drugačne (na njihovo nesrečo) v tovrstnem kolektivizmu razkrije in marginalizira.¹ Elita v takšnem kolektiviziranem zvaru vleče politične, kulturne in etnične vzporednice in enačaje med Banja Luko ter RS danes in Vrbasko banovino v Kraljevini Jugoslaviji (to je še posebej značilno in reprezentativno za današnjo Banja Luko, ki je glavno mesto RS). Elita kot zidake selektivnega in povezujočega spomina ponuja simbole, kot so spomenik in ulica Bana Milosavljevića (prvi ban Vrbaske banovine), ulico Bana Lazarevića,² kip in ulico Kralja Petra I. Karadorđevića, simbola Kraljevine Jugoslavije in Srbije, prenovljeni Hram Kristusa Odrešenika, novozgrajene pravoslavne cerkve v središču Banja Luke³ in številne druge simbole.⁴ Z njihovo pomočjo se Banja Luka in RS pripisuje etno-politična tradicija kraljeve in srbske Vrbaske banovine, ki nedvomno upravičuje obstoj RS. Določeni deli elite posegajo še globlje v preteklost in po današnji RS iščejo stare »nemanjiške« samostane in pobožne ustanove, odkrivajo »srbske« in »pravoslavne« nagrobnike in srednjeveška pokopališča pod džamijami; o Bosni govorijo kot o srbski nacionalni dediščini Nemanjičev ali dediščini srbske pravoslavne cerkve in tako naprej. Nekateri se ne vračajo v preteklost, temveč proizvajajo preteklost v sedanosti, obnavljajo porušena svetišča in gradijo nove pravoslavne cerkve le lučaj od kulturnozgodovinskih spomenikov, kot je trdnjava Kastel. Nova cerkev tako črpa zgodovinsko vrednost od Kastela, Kastel pa v hipu deluje bolj »srbski«. Medijske in institucionalne narativnosti spremljajo dogodke in podpirajo zgodovinskost in tradicionalizem RS

¹ Primer tega je in sprememba grba Banja Luke leta 1992: iz univerzalnega je nastal religijski, narodnjaški, mononacionalni znak. Na novem grbu se poleg obrisa trdnjave Kastel kot osrednji simbol pojavi tudi ljudski simbol, s katerim se lahko poistovetijo pripadniki srbskega naroda: nacionalno-religijski simbol srbske pravoslavne cerkve od začetka 19. stoletja do danes – križ s štirimi cirilničnimi C-ji.

² Očeta srbskega intelektualca Predraga Lazarevića, ki je v zgodnjih 90. letih prejšnjega stoletja hujskal Srbe z etnofašističnimi govori o ogroženosti. Danes je član Akademije znanosti in umetnosti RS.

³ Primer tega je sakralizacija javnega prostora in posrbljenje trdnjave Kastel: nova pravoslavna cerkev v bližini trdnjave, kjer doslej ni bilo podobnih cerkva – trdnjava je iz obdobja Osmanov, vendar jo sestavljajo tudi bogate antične, zgodnje-krščanske in srednjeveške plasti. Na mestu, kjer je bila zgrajena, je bil majhen park z bronstnim kipcem, imenovanim »Banjalučanka«.

⁴ Kot je bil simbolični spektakel elite ob 80. obletnici muzeja Republike Srbije (nekdanjega Muzeja Bosanske Krajine), ko so odprli jubilejno razstavo »Vrbaska banovina«. Nebojša Radmanović, član predsedstva BiH iz srbskih vrst, je takrat dejal: »Ne praznujemo zgolj 80 let Muzeja RS, marveč 80 let organiziranega kulturnega razvoja Banja Luke, zato je tisto, kar imamo sedaj, dokaz tradicije in duhovnosti, ki ju ne smemo pozabiti. Banja Luka je pred 81 leti prvič postala glavno mesto tedanje Vrbaske banovine, danes pa je glavno mesto Republike Srbije, ki z velikim koraki hodi v smeri razvite evropske regije.« (Radmanović v Rajković, 2010a)

Sliki 4 in 5: Grafiti v središču mesta, nastali med letoma 2008 in 2012.

kot naravnega naslednika Vrbaske banovine, ki je naravni podaljšek solunske fronte, ki je nadaljevanje sarajevskega atentata, ki je nadaljevanje nevesinjske puške, ki je ... V tej liniji so tudi nazivi in jubileji kulturnih ustanov, kot so Zavod za varstvo spomenikov, Muzej RS (pred kratkim je obeležil 80. obletnico ustanovitve) in Muzej sodobne umetnosti RS (ustanovljen pred 40 leti). Te narativnosti se reproducirajo z atributom republike »Srbske«, z ustavno definicijo RS kot »države srbskega ljudstva«, z grbom RS, grbom mesta Banja Luke in z novimi nazivi banjaluških ulic, s katerih je izbrisana skoraj vsaka muslimanska, hrvaška, slovenska in makedonska značilnost. Nova imena v ospredje javnega prostora potiskajo izključno srbske etno-religijske in zgodovinsko ustrezne značilnosti in identifikacijske poteze.

S procesom nasilnega spominjanja ali re/produciranja spomina tako ulica kot tudi elita dosejata, da se ideje in spomini na druge manj pomembne, »turške«, socialistične, internacionalne ter v splošnem »nesrbske« epohe, dogodke, osebnosti in narativnosti počasi pozabljajo. Da bi se te nove »nesrbske« luknje v kulturnem spominu zapolnile, elita proizvaja nezdružljive, sinkretistične kombinacije, (i)racionalizacije in parafraze zgodovinskih dogodkov, narativnosti ter tradicionalnih srbskih kulturnih vzorcev in praks, ki jih seveda spremljata neizogibna reinterpretacija in mitologizacija. Tako elita preoblikuje stare mite in ustvarja novo popmitologijo, grafiti pa jo v navezi z neizbežnim sovražnim govorom reproducirajo na ulicah. Spomin je posiljen in etnično čiščenje je uspelo. Vse skupaj spominja na šalo, ki se v Banja Luki pripoveduje že od vojne: tisti, ki so se rodili v Banja Luki v drugi polovici sedemdesetih let, ne pomnijo Tita; tisti, rojeni v prvi polovici osemdesetih let, se ne spomnijo sarajevske olimpijade; rojeni v drugi polovici osemdesetih let se ne spomnijo več Muslimanov. Kruto in fašistično, a žal resnično.

Druga podoba: strah in prezir do drugačnih, ogroženost, frustracije in zarote

Omenjene predstave o kulturni, etnični in zgodovinsko-politični tradiciji in temeljih RS morda namigujejo, da sporočila elite in banjaluških ulic govorijo o kulturni in politični »emancipaciji«. Zato druga podoba nadaljuje prvo. Emancipacija naj bi opisovala proces kulturnopolitične osvoboditve izpod nazadnjaške, konservativne prakse ali podrejenega statusa, ki ga spremljajo politično-pravni mehanizmi in jamstva (Sliki 4 in 5). In zares: srbska politična in verska elita v BiH že 20 let vztraja na tem in dokazuje, da je bilo v socialistični, avstro-ogrski in še posebej v osmanski BiH srbsko ljudstvo vselej ogroženo in zasluženo (»biološko«, »gensko«, ekonomsko in kulturnopolitično), zdaj pa končno doživlja nacionalno »emancipacijo«. Z »biološkega« vidika se poudarja ogroženost zaradi rodnosti Muslimanov in demografskih izgub Srbov med drugo svetovno vojno.

Z »genskega« vidika se poudarja škodljiv vpliv etnično mešanih zakonov na »srbski etnični korpus«. Z »ekonomskega« vidika sta poudarjeni muslimanska dominacija v gospodarstvu BiH in fevdalna institucija begov; s kulturnopolitičnega vidika se največja nevarnost za srbsko ljudstvo skriva v ateizmu, sekularizmu, meščanski in neetnični identiteti, marginalizaciji v političnih strukturah nekdanje SR in sedanje BiH, v identiteti Bošnjakov, bosanskem jeziku in tako naprej. Da bi »emancipacija ljudstva« to tudi postala, mora obstajati nekdo ali nekaj, kar dominira nad ljudstvom in ga ogroža, od česar se je treba »emancipirati«. V tem primeru je za elito RS zelo primerno obdobje Osmanov, saj narativnost o ekonomski in tehnološki zaostalosti, družbeno-politični konservativnosti tega obdobja in sistema z javne, politične ravni aplicira na zasebno, religijsko in biološko. Dogaja se preprosta transpozicija značilnosti z objekta na subjekt, zato elita RS vse težave sedanje BiH in Srbov ne prepozna v zaostalosti in konservativnosti Osmanskega imperija, temveč v »zaostalih« in »nazadnjaških« Muslimanih, v njihovih religijskih, kulturnih in bioloških značilnostih od vekomaj. Elita ne želi razumeti, da so bili kristjani in Muslimani preprosta raja, turški podložniki, ki so delili ekonomske in kulturne prakse »tega zaostalega in nazadnjaškega sistema« in so tistemu obdobju skupaj dali svoj etno-kulturni pečat. Elita namesto tega sporoča, da za nazadnjaštvo ne morejo biti odgovorni kristjani in njihove kulturne prakse, saj so bili ti v turških časih v podrejenem položaju in zato domnevno tudi bolj podobni Evropi.⁵

Sedanja elita RS fevdalno podrejenost, ki je imela nekoč močne ekonomske in razredne temelje, predstavlja novim generacijam kot zatiranje in poniževanje predvsem na etnični in religijski podlagi. Ideje o ogroženosti, podjarmljenju in zatiranju, ki so ga nad »našimi« izvajali »nazadnjaški drugi«, pri ljudstvu povzroča občutek kolektivnega prezira do »teh drugih«. Vse esencialistične in mitološke težave srbske elite v BiH so osredotočene na obdobje Osmanov, zato so podobna stališča posebej razvidna v odnosu do državljanov Muslimanov, do njihove religijske in etnične identitete, jezika in do vsega, kar ima naziv »bosansko«, »bošnjaško« ali »Bosna«. Na podlagi takšnih idej sedanja elita RS celotni BiH (posebej Muslimanom) pripisuje nazadnjaške, orientalske in ovirajoče značilnosti. Pri tem zanika državljsko, brezentitetno in multietnično izkušnjo »talilnega lonca« Banja Luke in BiH. Te predstave vselej podpirajo v intelektualni in akademski eliti sprejete teze in ideje o neobstoječi in marginalni, nacionalno-politični in državljski oziroma nacionalni identiteti Muslimanov, o iznajdenem in manjvrednem bosanskem ali bošnjaškem jeziku in o Muslimanih kot poturčencih, potomcih islamiziranih Srbov. Cilj tega freudovskega »narcisizma majhnih razlik« je poglobitev razlik med državljeni, pripadniki naroda in verniki, da bi se vplivalo na prostorsko homogenizacijo nacije.

Prezir in neznanje pogosto spremlja strah. Politični eliti RS je zaradi prezira in negativnih predodgovorov o Muslimanih in z dodatkom »narcisizma majhnih razlik« pogosto uspevalo ustvariti in

⁵ Le nekaj primerov takšnih sporočil elitističnega in esencialističnega razsvetljevanja in skrbi:

- Na enem od blogov Rajka Vasića, sekretarja in dežurnega ideologa Dodikovega SNSD, lahko beremo: »... Zaradi te sarajevske osmanske oblastnosti, genske značilnosti sarajevskega političnega kroga, BiH ne bo nikoli obstajala. Ne bo niti Bosna ...« (Vasić, 2012)

- Milorad Dodik za radio Slobodna Evropa pravi: »... Boj Bošnjakov za identifikacijo je v tesni povezavi z ustvarjanjem kakršnekoli BiH. Tega ljudstva ni nikjer, je le v BiH. Ta narod se je sam razglasil za narod leta 1993. Oni ne gradijo lastne identitete brez uničevanja identitete drugih konstitutivnih narodov ...« (Radio Slobodna Evropa, 2012) Leto pred tem v Nezavisnih novinah beremo: »Predsednik Republike Srbske in voditelj Zveze neodvisnih socialdemokratov (SNSD) Milorad Dodik je izjavil, da bi BiH čez 20 let lahko postala izključno bošnjaška dežela, v primeru ukinitve principa sorazmerja kot osnove za formiranje državnih institucij ...« (Nezavisne novine, 2011)

- Nikolo Pejakovića v delu kasneje umaknjene kolumne skrbi zaradi mešanih zakonov: »... Zaman so starejši opominjali, ne poroči se z Vlahinjo. Ne poroči se z Muslimanko. Ne poroči se s Hrvatiko. Ne poroči se s Srbkinjo. Sine, ne naredi tega, rotim te v imenu mleka, s katerim sem te dojila, so govorile matere. Toda zaman. Sinovi so odgovarjali, da ljubejo dekleta in da ljubezen ne pozna meja. Že drži, a ljubezen ni umska zaostalost ...« (Pejaković, 2012)

materializirati večnega in močnega sovražnika svojega ljudstva. Tako postane državljan muslimanske veroizpovedi, ki je bil še do včeraj le sosed, čez noč »ustaš, balija, Turek«, prvobitni sovražnik, na katerega je treba čim prej streljati. Ko steče kri, postanejo predstave o sovražniku še resničnejše, saj je strah pred njim materializiran in nas povezuje v homogeno celoto na enem, »s krvjo zaznamovanem« ozemlju. Umberto Eco poudarja, da se mora sovražnik čim bolj razlikovati od »nas«; zaželeno je tudi dolgoletno zgodovinsko zatiranje in poniževanje »naših« zaradi sovražnikove premoči. Naš sovražnik mora biti močan tudi danes, a ne preveč, ker ga morajo »naši« naposled premagati. Zaželeno je tudi, da ne deluje sam, temveč snuje mednarodne zarote proti nam (Eco, 1995). Med ljudmi se tako nenehno proizvajata strah pred »nacionalnim sovražnikom« in pred vsem drugačnim, širi se nestrpnost, ustvarja se potreba po konfliktu in poudarja »edina prava pot za našo skupnost«. Elita iz globlin zgodovinske dediščine ljudstvu streže predstave o stoletnih sovražnikih: Turkih, begih, Muslimanih, Nemcih, Madžarih, Hrvatih, katoliški cerkvi in tako naprej. Elita RS obstoječi strah, občutek ponižanja in predstave o sovražnikovi moči in protisrbski zaroti še dodatno razpihuje z zgodbami o izgubi kulturne, religijske in jezikovne identitete srbskega ljudstva znotraj BiH (če izvezemo RS in njeno elito), o »beli kugi«, ki uničuje biološki korpus srbskega ljudstva, o zaroti muslimanskih držav, ki naj bi v BiH ustanovile evropsko bazo za širjenje terorizma in džihada. Neizogibne so tudi zgodbe o ustaškem pogromu v drugi svetovni vojni (ki se je nadaljeval leta 1991 in katerega posledica je bil pregon Srbov s Hrvaške, zdaj pa grozi tudi iz BiH) ter o močnih svetovnih sovražnikih na čelu z ZDA, CIO, Nemčijo, Vatikanom in naftnimi lobiji, ki so zaroteni proti Srbom in so že raztrgali Jugoslavijo, satanizirali Srbe ter pomagali Hrvatom in Muslimanom. Zdaj isti sovražniki silijo Srbe, da »živijo s Hrvati in Muslimani v BiH«. Elita RS pa seveda razpolaga tudi s seznamom prijateljev, med katerimi sta Rusija in Izrael, saj »brez naših prijateljev ni končne zmage«.

Navsezadnje prezir, strah in močni sovražniki ustvarjajo nacionalni, kulturni in biološki elitizem. S poudarjanjem razlik in vsiljevanjem prezira in strahu se ljudstvo prepričuje v pravilno, boljše prihodnost in superiornost »naše« etno-politične in etno-religijske pozicije. Močnejši ko je »naš« sovražnik, večja je »naša« superiornost. Ta proizvaja tudi kolektivno občutje zgodovinske nepravilnosti, poniževanja in zatiranja, ki naj bi se dogajalo z razlogom. Ta je pogosto globoko mističen in potencialno »emancipatoren«. Ponižano in podjarmljeno ljudstvo je »pravično«, je »ljudstvo – čuvaj izročila«, ima zmeraj prav in nikoli ne naredi napake. Ponižano ljudstvo je moralni zmagovalec, ki nikoli ne zagreši zločina. Je najbolj miroljubno in strpno. Ko imamo »zatirano« in »pravično« ljudstvo, ki zelo dobro pozna svoje zatiralce in njihovo »zaostalo in manjvredno« kulturnozgodovinsko in religijsko pozicijo, ljudstvo, ki ima jasno idejo o neprekinjenem zgodovinskem poreklu, ljudstvo, ki pozna svoje stoletne sovražnike in ima dovolj moči, da se jim upre ali jih vsaj moralno premaga, potem imamo kmalu tudi ljudstvo elit in elitno ljudstvo. Imamo nekakšno etno-religijsko, zgodovinsko in prostorsko konstanto in monolitnost ter moralno (in še kakšno) čistost. To spremljajo distorzicne in poenostavljene podobe o spopadu monolitnih etno-religijskih kultur, v kateri ena od njiju še iz časov kosovske bitke ogroža drugo. Potem se pokaže tudi »končna resnica«: da RS predstavlja najmlajši košček te monolitne srbske kulture, nekaj, o čemer sta Knez Lazar ali Kralj Petar sanjarila pred pomembnimi bitkami. Pokaže se, da je RS ultimativna pot in edino jamstvo kulturne in politične emancipacije srbskega ljudstva in obstoja famoznega *serbian way of life* na tem bregu Drine. Za politično in intelektualno elito ni pomembno, da horizont sedanosti in logika realnosti, ki jo živimo, ne temeljita na interpretaciji zgodovinskih artefaktov in dogodkov od preteklosti k sedanosti, temveč obratno. Ne pomeni jim veliko, da zaradi njihovega etno-centričnega in

etno-ekskluzivističnega blebetanja in kodiranja ljudstvo njihova sporočila pozneje dekodira, konzumira in reproducira na najbolj vulgaren in nasilen način: skozi nestrpnost, prezir in sovraštvo, ki ga izraža na zidovih in ulicah.

Tretja podoba: legitimacija vojne in zločinov, junaštvo in obsesivni *perpetuum bellum*

Prvi dve podobi etnofašizma prikazujeta sporočila ulice in politične elite. Ne glede na to, kako skrb zbujajoči se zdita, ju lahko umestimo v manj travmatičen družbeno-politični kontekst, v katerem ni spominov na vojno in zločine. Na primer v kontekst neke evropske države, kot so Avstrija, Belgija ali Finska. Tretja podoba etnofašizma in njena sporočila pa se neposredno nanašajo na vojne strahote, krvave vojaške zločine, pridobitve in »uspehe« zadnje in vseh drugih vojn. Politična elita RS z ustvarjem teh sporočil nadleguje svoje ljudstvo z idejami in narativnostmi, ki o državljanski in kriminalni vojni in napadih na BiH med letoma 1992 in 1995 govorijo kot o svobodoljubni, častni in domovinski vojni, »brez katere na tem območju ne bi bilo Srbov«. Stalna konotacija sporočil je sinkretično predstavljanje vojne v BiH kot nadaljevanja »srbskih« svobodnjaških in antiokupatorskih teženj in narodnoosvobodilne vojne (in obenem izpuščanje revolucije). (Sliki 6 in 7) Politična in (še bolj izrazito) akademska elita zadnjo vojno interpretira kot nadaljevanje druge

Sliki 6 in 7: Grafiti v središču mesta, nastali med letoma 2008 in 2012.

Slika 8: Elita ne dvomi o izgubi: zemljevid srbskih ozemelj, ki ga je leta 1994 naredil banjaluški demograf Stevo Pašalić.

⁶ Primer 1: Vojna, Mladić in Karadžić so dobri, trdi elita: Izjava Milorada Dodika ob vidovdanskem praznovanju, dnevu zavetnika vojske Republike Srbske (ki je bila del oboroženih sil BiH in ne obstaja že 6 let), o delitvi slavske pogače v samostanu Dobrun: »... Čas je pokazal, da smo imeli prav, ko smo leta 1992 z vojsko Republike Srbske začeli obrambo srbskega ozemlja v BiH. Zato Republika Srbska nikoli ne sme biti postavljena pod vprašaj, ker če je ne bi bilo, tukaj ne bi bilo več Srbov ali bi jih bilo zgolj toliko, kot jih je v Federaciji BiH. Gre za čudovit načrt tedanjega političnega in vojaškega vodstva, ki je združilo moči, dalo vse od sebe in ustvarilo srbsko državo na tem bregu Drine ...« (Višegrad, gradski portal, 2011)

Primer 2: Sporočilo borčevske organizacije RS s proslavljanja Mitrovdana: »Tako kot se je veliki sveti mučenik Dimitrije žrtvoval za krščanstvo, so se srbski bojevnik v domovinski vojni žrtvovali za svoje ljudstvo in Republiko Srbsko. Mi smo jo ustvarili, mi jo bomo branili.« (Boračka organizacija RS, 2008)

svetovne vojne: atribut fašistov in antifašistov poljubno pripisuje določenim gibanjem in skupinam, potem jih preprosto aplicira na družbeno-politični kontekst zadnje vojne v BiH. Naenkrat najbolj zloglasni srbski in črnogorski četniški vodje in kolaboracionisti postajajo junaki, antifašisti in »dobri fantje«, vsi Hrvati iz tega obdobja postajajo ustaši, vsi Muslimani, ki niso bili ustaši, postajajo del divizije »handžarjev«. Za elito RS je partizansko gibanje v največji meri srbsko uporniško gibanje, komunizem pa so jim vsilili Hrvatje in Slovenci: so Srbi, ki so sprejeli komunistično ideologijo in bili »v zablodi, ki jo je njihovo ljudstvo drago plačalo«. Elita RS ne zna in ne želi razmišljati zunaj etničnih kategorij in etnicizirane razlage druge svetovne vojne preprosto aplicira na devetdeseta leta prejšnjega stoletja. Po njihovi interpretaciji so bili vsi »hrvaški separatisti« (tradicionalno) klerikalni ustaši in vsi Muslimani islamizirani fundamentalisti, ki so bili že leta 1941 združeni proti Srbom.

Neizogiben motiv te shizofrene naracije je tudi Jasenovac, ki je iz simbola trpljenja srbskega, judovskega in romskega prebivalstva, hrvaških antifašistov in drugih postal vulgarno sredstvo za zgodovinsko-politična obračunavanja in patološko argumentacijo za poudarjanje vzrokov in posledic ter merjenje kolektivne krivde in pravic. Vulgarno mešetarjenje s pojmom Jasenovca je v

drugi polovici osemdesetih letih dvajsetega stoletja začela že beograjska politična, akademska in verska elita; elita RS na teh idejah parazitira in od njih živi. Tudi tu gre za nasilje nad spominom: obsesivno se želi pozabiti več deset tisoč hrvaških in muslimanskih partizanov, antifašistov in številnih vodij antifašističnega upora. Da bi zgodovina NOB današnjim generacijam delovala bolj »srbsko«, je elita RS poskrbela, da se iz javnega prostora, imen ulic in uradnih narativnosti izključijo vsi nesrbski heroji NOB, hkrati pa je padle nesrečnike iz kriminalne vojne razglašala za junake, po njih poimenovala ulice, nekega oficirja JLA pa razglasila za narodnega heroja. V javnih institucijah se številni lokalni spomeniki in spominske plošče padlim srbskim borcem med letoma 1991 in 1995 postavljajo tik ob spomenike padlim v NOB. Ponekod so obdržali rdečo peterokrako zvezdo in ji dodali križ, drugod so zvezdo umaknili.

Policija, vojska in institucija predsednika RS, ki so bile glavne idejne začetnice in nosilke kriminalne državljanske vojne, etničnega čiščenja in agresije, se transponirajo v občekoristne narodne institucije »nove in svobodne RS«. Rezultat: osvobodilna domovinska vojna je naravno nadaljevanje NOB, njun skupni dosežek pa je daytonska mirovna pogodba, sedanja ureditev BiH in RS (države srbskega ljudstva v BiH) je »resnica enkrat za vselej«. Domovinska vojna in NOB se povezujejo v celoto z drugimi »osvobodilnimi« vojnami srbskega ljudstva v dvajsetem stoletju (prva in druga balkanska vojna, prva svetovna vojna) in z vstajami iz devetnajstega stoletja.

Elita ne more obstati zgolj na teh izrabljenih zgodovinskih idejah o »častni, bojevniki in junaški« tradiciji srbskih osvobodilnih vojn. Veliko življenj je bilo žrtvovanih v zadnji vojni, da bi se srbska elita v BiH uspela »emancipirati«, očistiti in homogenizirati na sedanjem ozemlju. Biti mora dodatno podprta, zato uporablja koncept junaške smrti. Nujni del tega sinkretičnega združevanja narativnosti so namreč verski motivi svetnikov zaščitnikov in velikih mučenikov ter seveda junakov kosovskega mita, s katerimi se primerjajo »novi srbski junaki«. Na ta način se

vojna še dodatno upravičuje kot nujna in pravilna »junaška« epizoda v politični »emancipaciji« in homogenizaciji »srbskega ozemlja«, ki ima svojo »častno in osvobodilno« tradicijo, vendar ne more brez orožja in prelivanja krvi, ki so ga zakrivili srbski sovražniki in »tujji mogočniki«. »Mi Srbi za to nismo odgovorni,« sporoča elita, »mi smo se zgolj branili, vemo pa, da vsako vojskovanje terja junake in junaško smrt.« »Domovinska« vojna je vedno junaški podvig, tistih preživelih in tistih manj srečnih, »antično-klasičnih« in »haških« junakov. Od vseh idej, ki jih elita RS ponuja ljudstvu, so te najbolj cinične in čustveno najbolj grobe. S pomočjo teh idej se družine in prijatelji padlih kontinuirano čustveno izčrpavajo, prepričuje se jih, da so bile žrtve decembra 1991 v Slavoniji, junija 1992 na Koridorju ali oktobra 1995 v Sanskem Mostu ključne in da so v iracionalnosti, nepotrebosti in izprijenosti njihove dobičkarske etnofašistične vojne imele pomen. Družine naj bi bile danes ponosne, ker so vse izgubile, da bi se pretekla in sedanja elita materialno in politično okoristila. Morda najbolj ciničen je primer oficirja JLA, majorja Milana Tepića. Ta je leta 1991 pod pritiskom prisege, ukaza in beograjskih medijskih laži razstrelil sebe, nekaj vojakov hrvaškega zbora narodne garde in skladišče orožja v bjelovarski vojašnici, medtem ko je skoraj sočasno kriminalna politična in policijska elita bosanskih Srbov in Beograda trgovala s sovražnikom – hrvaško in muslimansko stranjo – v vrednosti treh podobnih skladišč. Srbsko trgovanje z orožjem, tihotapljenje nafte, cigaret, vojaškega plena in mamil je divjalo od pomladi leta 1991 do konca leta 1995, srbsko »svetlo orožje« je našlo svojo pot celo do centralne Afrike. Vojna je požirala ljudi, vsaj 1800 iz vrst vojske RS, srbska politična elita pa je kopicila denar: številni zasebni politični in kriminalni imperiji so po vojni zrasli s tem premoženjem. Vojna je predstavljala »junaški vir« ogromnega povojnega bogastva nove ekonomske elite, ki ga je do sedaj s pomočjo politike že nekajkrat oprala in zavarovala. Družine in borci pa so v družbeni realnosti RS dobili spomenike, ulice in invalidske pokojnine. Ideja o junakih in »pravičnih« srbskih borcih v »pravični« vojni je eden od stebrov sedanje elite RS, ki uspešno marginalizira 99 odstotkov značilnosti in rezultatov najbolj umazane evropske vojne v zgodovini. Poudarja le en odstotek zgodbe: »vojna je bila neizogibna, zakrivili so jo 'drugi', v vojni smo se Srbi obranili in združili v celoto, genocida in etničnega čiščenja ni bilo, za zločine so vsi enako krivi, Dayton je usoda, a junake bomo slavili, saj smo končno uresničili naša večna prizadevanja, Republiko Srbsko, ki jo bomo vodili namesto vas«. Ljudstvo je tiho in zgolj kima.

V tej večni igri s kultoma žrtve in bojevnika, v žongliranju z idejami o »legitimnem srbskem ozemlju« in »skozi stoletja manj vrednih in preziranih sovražnikih« elita in ulica znova proizvajata ideologijo perpetuum mobile. Zdi se, da elita, del družbenih skupin in ulica z medsebojno komunikacijo ustvarjajo trdno prepričanje o nujnosti, »normalnosti« in perspektivnosti spopadov in vojn v BiH. Romantizirani, celo najbolj benigni predsodki in mitologije Balkana v veliki meri podpirajo to etnofašistično ideologijo. Kje je izvor prepričanja elite RS in dela ljudstva, da so bili vojna in spopadi nujni, in ne »želja in volja« politike in ljudstva? Morda je to nadomestek za izgubljeno vojaško moč ali za ogromno neznanje in amnezijo na tem območju? Morda obstajata v podtekstu teh sporočil »nevidna« vojska in orožje? Razorožitev ljudstva in oborožitev etnično deljenih zasebnih varnostnih podjetij v BiH se napadalno spregledujejo v slogu starega reka: »naj bo orožje, morda bo še prav prišlo«. V podtekstu stalnega spopada je zagotovo tudi »največji« proizvod vojne: »Dayton«, in sicer Dayton kot »usoda«. Daytonski sporazum lahko spremeni le vojna, na čemer elita RS vztraja in o tem se ne bo pogajala. Doseženi sporazum mora večno trajati, vse dokler čas ne izbriše spomina na nekdanjo »nenormalnost« BiH in za normativ določi novo »normalnost« RS. Republika Srbska za zmeraj, sicer bomo imeli vojno, trdi elita, ki jo podpira ulica.

Sliki 9 in 10: Grafiti v središču mesta, nastali med letoma 2008 in 2012.

Četrta podoba: iracionalizem, zavračanje modernizma in čaščenje fašizma

Opisane podobe etnofašizma v RS temeljijo na iracionalizmu, zato bom zadnjo podobo namenil prav sporočilom s podtekstom globoke iracionalnosti. To ni iracionalnost kot neka posebnost, pač pa iracionalizem kot temelj življenske ideologije in zmedenosti. Le s pomočjo iracionalizma kot nacionalne in politične strategije lahko pojasnimo etnofašistične konstrukcije in razloge za njihovo sprejemanje. Iracionalizem je globoko zakoreninjena strategija in potreba človeka ali družbe, ki se ne more soočiti s sedanostjo, z veliko količino informacij in znanja, z neverjetnimi možnostmi izbire človekovih misli in dejanj. Postkomunistična elita v RS izkorišča to človekovo potrebo in svobodo delovanja pogojuje z etnično pripadnostjo, svobodo idej pretvarja v strah pred drugimi, ki je novi format konzumiranja svobode. Najbolj zaželen manifest etnične, ljudske svobode za srbsko etnokratico v RS bi se glasil:

Imam svobodo, da se razlikujem od Turka, da sem mu čim manj podoben, da se bojim, ker ne želim, da bi postala Eno – karkoli naj bi to eno pomenilo. Svoboden sem, da zaradi strahu v spomin priključem vsa ponižanja, ki jih je moje ljudstvo utrpelo, vse frustracije zaradi skupnega življenja, bratstva, enotnosti, zaradi majh-

nih razlik med nami, zaradi katerih je moj jezik tako podoben njegovemu »neobstoječemu« jeziku, moja kuhinja tako podobna njegovi, moji pisatelji tako podobni njegovim. Svoboden sem, da zaradi vsega naštetega preziram in sovražim tistega, pred katerim čutim strah in pred katerim bi želel pobegniti. Svoboden sem, da zaradi tega predelujem, konstruiram in negujem mite in zarote kot novo zgodovino, da se maščujem, si želim in zlahka sprejemem vsak novi spopad. Svoboden sem in pripravljen za večno sovraštvo in vojno. (Slike 9, 10 in 11)

Nova plast iracionalnosti se vsako leto znova, z vsakimi volitvami in iz desetletja v desetletje ustvarja in useda, ne da bi jo kdorkoli produktivno ali kritično prevpraševal. Ljudstvo nima poguma, da bi izstopilo iz te proizvodnjsko-požiralne etnične linije in reklo »dovolj je«.

Zaradi iracionalizma je mogoče čez noč pohoditi mir in stopiti v krvavo vojno. To je lahko prodati ljudstvu, pozneje pa jo upravičiti kot »logično« zaradi razpada Jugoslavije, ne pa kot nepotrebno vojno nasilnega razpada države.

Slika 11: Popolna etnokracija. Predvolilni plakati vladajoče SNSD za splošne volitve 2010 (levo) in lokalne volitve 2012 (desno).

Ljudstvu lahko prodamo zločine, pregone, etnično čiščenje ozemlja RS in vse to razložimo kot zgodovinsko nujo, večno prizadevanje, vojaško »emancipacijo« in kulturno kontinuiteto. S pomočjo iracionalizma se lahko pomirijo ideološko skregani koncepti, a vselej na škodo enega: zaradi nekritične rehabilitacije četniškega gibanja in kolaboracije se pozabljajo antifašizem, AVNOJ in ZAVNOBIH. Iracionalizem omogoča, da nekdanji partizani in prepričani komunisti

čez noč zavržejo svoje dotedanje življenje in postanejo ognjevit četniki in nacionalisti, ki se množično odločajo za krst: vse za narodno enotnost in etno-politično monolitnost.⁷ S pomočjo iracionalizma lahko razložimo dejstvo, da sta se združeni veteranov NOB in srbskih borcev iz zadnje vojne združili v osrednjo borčevsko organizacijo v RS. Njihovi predstavniki izkazujejo čast padlim antifašističnim borcem in žrtvam fašizma, potem pa hitijo na četniška zborovanja, kjer izkazujejo čast največjim nacionalistom in četniškim fašistom druge svetovne vojne.⁸ Družbena realnost se lahko zdi zaradi iracionalizma ljudstvu RS »racionalno racionalna«, medtem ko je ideja velike Srbije postala že »iracionalno racionalna« zamisel. Ali morda ni?

Iracionalizem nestrinjanje in kritiko razume kot izdajo. Izdaja »naše« popolnoma racionalne, logične in naravne iracionalnosti je predvsem »resnična iracionalnost«, »zabloda in zapeljanost«, »avanturizem« in »antipatriotizem«. Le naša iracionalna pričakovanja so racionalna. Igro lahko igramo v neskončnost, vse dokler se ljudstvo ne utruji in preneha prepoznavati svojo podobo v zrcalu preteklosti. Takrat se izgubijo vse smeri: nastane ne le kozmetični etnofašizem, temveč tudi pravi, krvavi fašizem, kot so ga državljani in narodi BiH doživeli med letoma 1941 in 1945 ter 1992 in 1995. V tej zaključni podobi so sporočila ulice in elite RS popolnoma skladna, saj so skupaj preživela in končala dolgo pot predelave zaželenih mitologiziranih idej o »nas« in »njih«, o katerih smo govorili zgoraj. Tako popolno, da njihovih podtekstualnih pomenov ni težko iskati in najti.

Namesto sklepa

V besedilu smo poudarili močno povezavo in interakcijo med sporočili grafitov in politične elite RS ter s tem eno od največjih težav družbenega in političnega življenja v BiH: dejstvo, da srbska družbeno-politična elita in ulica še vedno negujeta in posodabljata etnicizirano, religiozno in zelo razširjeno legitimacijo državljske vojne, agresije in vojnih zločinov kot nujnega, upravičenega in vsiljenega osvobodilno-obrambnega boja srbskega ljudstva v BiH. Ulica in elita vidita etnično očiščeno ozemlje RS kot obljubljeni in skozi zgodovino zaslužen vojaško pridobitev, srbsko dediščino po razpadu SFRJ, ki je potrjena z mednarodnim sporazumom. Legitimacija RS in daytonske BiH terja nenehno zanikanje etničnega čiščenja in genocida ter nekatarično in mitološko interpretacijo zadnje vojne kot ene izmed »srbskih osvobodilnih vojn«. Zdi se, da elita, spodbujena z Daytonskim mirovnim sporazumom, producira in ulica potem reproducira novo, umetno kulturnopolitično realnost v BiH. Realnost, ki lahko zaživi le, če ulici in eliti uspe:

- ustvariti dovolj politično sozvočnih in uporabnih etno-religijskih identitet ter hkrati preprečiti nastanek bolj kompleksnih državljskih in političnih (neetničnih, nereligijskih) identitet;
- s pomočjo politike uničiti kulturni spomin BiH in spomine na multietnično življenje njenih državljanov in narodov, hkrati pa vzpostaviti zgodovinski revizionizem in amnezijo, poenostavljene in mitologizirane etno-centrične narativnosti o mestu in vlogi srbskega ljudstva v zgodovini Balkana, Jugoslavije in BiH;

⁷ Izvršni sekretar SNSD Rajko Vasić se sprašuje, zakaj se v BiH ne morejo zbrati četniki, če se lahko zbirajo »pedri«: »... Ne morem vedeti, ali so vsi fašisti. Četniki niso imeli taborišč, treba je razlikovati med četniki in ustaši. Pri nas pogosto enačimo ustaše, četnike in balije oziroma Turke glede na to, kako kdo imenuje Muslimane ali armado BiH, mudžahedine. Ljudje zaradi nevednosti mislijo, da so vsi enaki. Jaz razumem četnike kot smešno parodijo, folkloro, ne kot nekaj, kar je potrebno prepovedati.« (Vasić v S. B., 2009)

⁸ Vsako leto se na vsesrbskom zborovanju na Manjači v organizaciji četniškega ravnogorskega gibanja in borčevske organizacije Republike Srbske čast izkazuje četniškemu vojvodi z Manjače Urošu Drenoviću, po kateremu je poimenovana ena od banjaluških ulic (umrl je leta 1944 med zavezniškim bombardiranjem nacistične kolone) (Radiotelevizija Srbije, 2011).

- dekonstruirati levičarske ideologije in alternative kot »komunistične zablode« in vsiliti četniške, etno-fašistične, navidezno ideološko nevtralne in nacionalno spravne interpretacije druge svetovne vojne;
- vsiliti idejo o jalovosti in nezmožnosti multietničnega sobivanja z Muslimani in ponuditi vsiljeno kulturno, politično in »emancipatorno« »kontinuiteto« in »normalnost« RS skupaj z idejo o »Daytonu« kot edini mogoči in zato tudi končni družbeni normi in politični ureditvi BiH;
- zagotoviti množično proizvajanje etno-narcisizma, etno-religijske nestrpnosti in sovraštva ter priljubljenih srbskih popnacionalističnih mitov, tradicionalizma, kolektivizma in religijske vznesenosti v šolskih kurikulumih, medijih, javnosti in uradnih predpisih.

Da bi se tovrstna etnokraska konstrukcija obdržala, mora elita prej ali slej ustvariti široko sprejet in »nacionalno osvobajajoč« totalitarni režim, ki temelji na močnem srbskem etno-ekskluzivizmu in pravoslavju. To je, kot nas uči grenka šala iz prejšnjih vrstic tega prispevka, lažje z mlajšo generacijo. Velika večina etno-religijskih grafitov je nastala z odraščanjem generacije, rojene v drugi polovici osemdesetih in prvi polovici devetdesetih let, v času, ko se je etno-politična elita RS krepila in se je intenzivno pozabljalo »nezaželeno« BiH, komunistično in multietnično preteklost.

Med analiziranjem sporočil ljudstva in sporočil elite lahko takoj opazimo presenetljive podobnosti. Sklenemo lahko, da produkcija in konzumacija etno-religijskih grafitov in popnacionalističnih gesel prihaja predvsem »od zgoraj« in je pod močnim vplivom izjav, stališč in idej, ki jih ustvarjajo institucije, stranke in voditelji. Sporočila ulice ne bi imela tako velikega pomena, če elita RS etno-centrične in etno-fašistične retorike ne bi zaostrovala do konflikta. Zdi se, da se aktualni nacionalistični diskurzi ne razvijajo pod neposrednim vplivom pretekle vojne (zaradi njene časovne oddaljenosti), temveč bolj pod vplivom etno-centričnih, etno-ekskluzivističnih idej o zgodovini srbskega ljudstva, Jugoslaviji in njenem razpadu. Določen vpliv na količino etno-religijskih grafitov v Banja Luki imajo tudi vse bolj prisotna medijska in institucionalna promocija in rehabilitacija starih nacionalističnih mitov, mučeniških in »zarotniških« diskurzov in verske zanesenosti. Ne smemo pozabiti niti daytonske institucionalne ureditev RS in BiH ter njune nacionalistične matrice, ki vedno znova proizvaja podobo mikro- in makrofašizma v BiH.

Družbene in politične institucije in voditelji po drugi strani ne poskušajo preprečiti uveljavitve popnacionalizma in mikrofašizma v družbenem diskurzu (v grafitih, besedah in dejanjih). Elita v RS prav nasprotno odprto vodi politično etno-religijsko radikalizacijo in z njo kuje dobiček. Aktualna elita je stopila na pripravljen popnacionalistični teren, a ni storila nič, da bi napetosti umirila, temveč je etnocentризmu pripisala nove »kvalitete« in mehanizme, ga oblikovala in zaokrožila v popolno etnokrasko. Etnokrasko, ki je vse bolj etnofašistična, saj njena politična, religijska, intelektualna in akademska elita že leta vsiljuje politične mehanizme (entitetnega glasovanja) in sporočila etno-religijskega ekskluzivizma, diskriminacije, sovraštva in nasilja. Etnofašistično vodenje politike v iskanju populistične podpore veržno podpihuje ozračje strahu in sovraštva do drugega, potrebo po stalnem primerjanju, zanikanju ali onemogočanju »tistega drugega« ter ekonomsko odvisnost od »etniciziranega in izoliranega gospodarstva«. Takšen politični etnofašizem lahko v vsakem trenutku vpliva na družbeno in ekonomsko življenje na vseh ravneh, tudi na pisanje grafitov, navijanje med tekmo, oglaševanje izdelkov, zaposlovanje in zdravstvo. Vse to državljanom vsiljuje etnofašizem kot »normalen« politični trend, ki opolnomoči obstoječe mikrofašizme na ravni posameznika in skupin. Ta trend ukinja kolektivni spomin o etnični strpnosti in sožitju, določa ekonomsko razdelitev prihodkov, dela

in bogastva, s skrbjo za »varnost in samooskrbo« etnokracije. Takrat etnofašizem v že zdavnaj ustvarjeni etnokraciji dobi novi »spin«, novo hitrost in novo »kvaliteto«. Etno-religijski grafiti in politična sporočila se ustvarjajo in berejo, ljudje spremljajo medije, se šolajo, zdravijo, poslušajo in trgujejo v družbeno-političnem kontekstu, močno zaznamovanem s fašizmom in etnocentrično kulturo pozabe. Ko se umetni in etnično monolitni kulturni spomin v daytonski BiH do konca uveljavi kot resnica, postane fašizem družbena norma, merilo družbenega pričakovanja, »normalnosti« in temelj bodoče ureditve. Elita RS se izgublja v spirali ustvarjanja fašističnega političnega režima v etnokraciji, kot je RS. Znova je očitno, da bo etnokracija zaradi svoje samozadostnosti, zaprtosti in militantnosti prej ali slej potonila v breznu fašizma. To igro je mogoče igrati kadarkoli, kjerkoli in na tisoč načinov, a vedno le z enim koncem: uničevanjem.

Prevod: Ksenija Zubković in Urban Tarman

Literatura

- BORAČKA ORGANIZACIJA RS (2008): *Borac 112–113*.
- BROCKMEIER, J. (2002): Remembering and Forgetting: Narrative as Cultural Memory. *Culture Psychology* 8: 15.
- ECO, U. (1995): Ur-Fascism. *The New York Review of Books*, 22. junij. Dostopno prek: <http://www.nybooks.com/articles/archives/1995/jun/22/ur-fascism/> (21. februar 2013).
- INFONERETVA (2011): Bošnjaci su narod koji je sam sebe proglasio narodom 1993. godine. Dostopno prek: <http://infoneretva-izbor.blogspot.com/2011/10/video-dodik-bosnjaci-su-narod-koji-je.html> (21. februar 2013).
- INFONERETVA (2011): Dodik o RS – država srpskog naroda sa ove strane Drine. *IN vijesti*, 28. junij. Dostopno prek: <http://infoneretva.blogspot.com/2011/06/dodik-o-rs-drzava-srpskog-naroda-sa-ove.html> (21. februar 2013).
- INFONERETVA (2012): Predizborni politički cirkus u BiH – Dodik i Putin na plakatu! *IN vijesti*, 13. september. Dostopno prek: <http://www.in-vijesti.com/2012/09/predizborni-politicki-cirkus-u-bih.html> (21. februar 2012).
- NEZAVISNE NOVINE (2011): Dodik: BiH bi za 20 godina mogla da bude samo bošnjačka zemlja. 17. november. Dostopno prek: <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Dodik-BiH-bi-za-20-godina-mogla-da-bude-samo-bosnjacka-zemlja-115544.html> (21. februar 2013).
- PEJAKOVIĆ, N. (2012): Miješano meso. Kolumna. *Glas Srpske*, 17. november. (Kolumna umaknjena).
- RADIO SLOBODNA EVROPA (2011): Interview: Republika Srpska president Dodik. 14. oktober. Dostopno prek: <http://www.rferl.org/media/video/24360035.html> (21. februar 2013).
- RADIOTELEVIZIJA SRBIJE (2010): Prizivanje novoj Dejtona ugrožava BiH. 2. marec. Dostopno prek: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/Region/537931/Prizivanje+novog+Dejtona+ugro%C5%BEava+BiH.html> (21. februar 2013).
- RADIOTELEVIZIJA SRBIJE (2011): Srpska danas – Svesrpski sabor Manjača 2011. Dostopno prek: <http://www.youtube.com/watch?v=Y3LxdWmcohY> (21. februar 2013).
- RAJKOVIĆ, A. (2010a): Osam decenija kulture i duhovnosti. *Glas Srpske*, 26. september 2010. Dostopno prek: <http://www.glassrpske.com/kultura/vijesti/Osam-decenija-kulture-i-duhovnosti/lat/46252.html> (21. februar 2013).
- RAJKOVIĆ, A. (2010b): Muzej RS slavi 80. rođendan. *Glas Srpske*, 12. januar. Dostopno prek: <http://www.glassrpske.com/kultura/vijesti/Muzej-RS-slavi-80-rodjendan/lat/33618.html> (21. februar 2013).

- RIZNICA SRPSKA (2010): Slobodan Jarčević – Bivši Srbi. Forum. Dostopno prek: <http://riznicasrpska.net/knjizevnost/index.php?topic=37.0> (21. februar 2013).
- S. B. (2009): Vasić: »Ako se u BiH okupljaju pederi zašto ne bi mogli i četnici ili oni koji sebe zovu četnicima. 24 sata info, 6. maj. Dostopno prek: <http://www.24sata.info/vijesti/bosna-i-hercegovina/6180-Vasic-Ako-BiH-okupljaju-pederi-zasto-mogli-cetnici-ili-oni-koji-sebe-zovu-cetnicima.html> (21. februar 2013).
- S. B. (2011): Na strani srpskih neprijatelja: »Turska nije nikad radila u interesu Srbije.« 24 sata info, 31. avgust. Dostopno prek: <http://www.24sata.info/vijesti/politika/71555-strani-srpskih-neprijatelja-Turska-nije-nikada-radila-interesu-Srbije.html> (21. februar 2013).
- SLUŽBENI GLASNIK GRADA BANJA LUKE: *Statut Grada Banja Luke*. Št. 4/00, 25/05 i 30/07.
- SLUŽBENI GLASNIK GRADA BANJA LUKE: *Odluke o uturđivanju imena ulica i trgova*. Št. 12-012-335/91, SG BL 13/91: 9; 12-012-188/92, SG BL 09/92: 12; 12-012-21/93, SG BL 01/93: 6; 12-012-73/94, SG BL 02/94: 16; 12-012-153/94, SG BL 07/94: 30; 12-012-182/96, SG BL 07/96: 7; 12-012-154/97, SG BL 04/97: 6.
- SLUŽBENI GLASNIK GRADA BANJA LUKE: *Odluke o proglašenju promjene naziva mjesne zajednice*. Št. 12-012-7/94, SG BL 1/94: 27; 12-012-91/94, SG BL 4/94: 9; 12-012-113/94, SG BL 5/94: 3; 12-012-114/94, SG BL 5/94: 3; 12-012-115/94, SG BL 5/94: 4; 12-012-125/94, SG BL 7/94: 29.
- SRNA (2011): Dejton je sudbina. *Nezavisne novine*, 19. november. Dostopno prek: <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Dejton-je-sudbina-115760.html> (21. februar 2013).
- TABEAU, E., ZOŁTKOWSKI, M., BIJAK, J. in HETLAND, A. (2003): *Izveštaj veštaka u predmetu Slobodan Milošević (IT-02-54) - Etnički sastav i interno raseljena lica i izbeglice iz 47 opština u Bosni i Hercegovini, od 1991. do 1997–1998*. Oddelek za demografiju na Mednarodnem sodišču za vojne zločine na območju nekdanje Jugoslavije.
- TODOROVA, M. (1997): *Imagining the Balkans*. New York, Oxford University Press.
- VASIĆ, R. (2012): *Politički ljetopis Rajka Vasića. Blog*. Dostopno prek: http://vasicrajko.blogspot.com/2012_11_04_archive.html (21. februar 2013).
- VIŠEGRAD, GRADSKI PORTAL (2011): U Dobrunu održana centrala manifestacija obilježavanja Vidovdana, krsne slave VRS. 28. junij. Dostopno prek: <http://www.visegrad.ba/u-dobrunu-odrzana-centralna-manifestacija-obiljezavanja-vidovdana-krsne-slave-vrs/> (21. februar 2013).
- ZAVOD ZA STATISTIKU REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE (1991/1993): Rezultati popisa stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava u SRBiH 1991. *Statistički bilten* 219, 220, 221 in 233.

INTERVENCIJI ANTIFA: »VEM, ZAKAJ SEM ZA!« IN »PALESTINA DANES, PALESTINA JUTRI«

V okviru seminarja AntiFa sta bila ta mesec na Fakulteti za družbene vede organizirana dva dogodka.

Na intervenciji VEM, ZAKAJ SEM ZA!, ki je v predavalnici 14 potekala v četrtek, 22. marca, ob 14. uri smo razpravljali o takrat najaktualnejši temi v Sloveniji, tj. o predlogu novega družinskega zakonika in o vzrokih, zakaj smo ZA.

Razpravo smo začeli z 2. členom zakonika, ki definira družino. Sociologinja družin dr. Tanja Renner je poudarila težavnost definicije in dolgoletne dileme stroke na tem področju. Zadovoljivo definicijo smo dobili šele leta 1994 in tej sledi tudi vključujoča in otrokocentrična definicija v novem družinskem zakoniku. Dr. Metka Mencin-Čeplak je poudarila, da bi morala zakonodaja urejati že uveljavljena razmerja, ne pa narekovati življenja posameznikov. Novi družinski zakonik bi samo legitimiral realnost in olajšal vsakdan, ki ga nekatere družine (predvsem istospolne) že živijo. Dr. Mirjane Ule meni, da je zakonik dober tudi zato, ker izenačuje biološke in socialne starše; zadnjih je zaradi sodobnega načina življenja vse več. Pozornost je posvetila tudi ideološkim bojem, ki se bijejo okoli družinskega zakonika. Vprašanje moderatorja Taborja Rutarja o zgodbi male Ane z dvema očkoma, objavljene v Cicibanu, je odprlo debato o otrocih iz istospolnih družin, ki se sicer ne razlikujejo od vrstnikov iz raznospolnih družin, vendar so tudi zaradi neurejene zakonodaje stigmatizirani.

Veljaven zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, sprejet leta 1976, je bil prvi na svetu, ki je nezakonsko zvezo izenačil z zakonsko. Novi družinski zakonik ne bi bil prvi takšen na svetu in nikakor ne bi bil radikalen. Vendar njegovo ne/sprejetje nosi močan simbolni pomen.

V torek, 20. aprila, je bila v okviru Tedna izraelskega apartheida v avli odprta razstava fotografij Mihe Sagadina in Matica Zormana iz Izraela in Palestine, ob 17. uri pa je v predavalnici 10 sledila intervencija AntiFa PALESTINA DANES, PALESTINA JUTRI, na kateri smo razpravljali o trenutnih razmerah v Palestini. V razpravi so sodelovali Jaber Elmasry, palestinski direktor instituta Nur, Lior Volnejc, izraelski aktivist in novinar, sicer študent podiplomskega študija Kulturne antropologije, in Aleš Kustec, svobodni novinar in aktivist. Cilj razprave je bil senzibilizacija javnosti o sistemu apartheida, ki ga Izrael izvaja na zasedenih palestinskih ozemljih in ki povzroča sistematičen genocid nad palestinskim ljudstvom, prav tako pa smo se pogovarjali o načinih pritiska na izraelsko vlado, s katerimi bi lahko dosegli spremembe v njihovi politiki segregacije, marginalizacije in vojnih zločinov.

SOCIALNO VITKA POLICIJSKA DRŽAVA?

Na okrogli mizi, ki jo je moderirala Metka Mencin-Čeplak, so kot govornice nastopile:

Vesna Leskošek, predavateljica na Fakulteti za socialno delo, raziskovalka družbenih neenakosti in socialne države,

Asja Hrvatini, študentka socialnega dela in aktivistka gibanja 15o,

Barbara Rajgelj, predavateljica na Fakulteti za družbene vede.

Posnetek dogodka si lahko ogledate na spletu prek povezav:

<http://blip.tv/dovgan/antifa-seminar-metka-metka-mencin-ceplak-uvod-6008671>

<http://blip.tv/dovgan/antifa-seminar-vesna-leskosek-6008828>

<http://blip.tv/dovgan/antifa-seminar-barbara-rajgelj-6008893>

<http://blip.tv/dovgan/antifa-seminar-asja-hrvatini-6008950>

Nadzorovanje in varčevanje v socialnem varstvu

Pričujoči sestavek je razmislek o izkušnji lovljenja in prepletanja življenjskih svetov različnih ljudi, ki so se srečevali v zimskih mesecih v taboru na ploščadi pred Bojem-za. Odprt prostor, ki smo si ga ponovno prilastili in ga (začasno) vrnilo ljudem, je bil hkrati tudi spodbuda za nastanek iniciative Direktno socialno delo¹, ki je poskušala raziskovati konkretne stiske, ljudem dati glas, njihovim zgodbam pa aktivistični naboj. Locirati smo poskušali razmere, ko se dolg iz abstraktne ekonomske kategorije, namenjene reguliranju finančnih transakcij, začne s svojimi mehanizmi razlaščenja vrisovati v telesa posameznikov. Skušali smo razumeti, kako krizo doživljajo ljudje, in obenem prepoznavati njihove strategije preživetja, krepiti njihovo moč in subverzivnost, nazadnje pa tudi razmisliti, kakšno pozicijo želimo znotraj boja proti razlaščenju in izkoriščanju krize zavzeti kot socialni delavci. Skušali smo zgraditi iniciativo, ki bi povezovala vse vrste ljudi, ki se srečujejo ali delujejo znotraj socialnega varstva, z namenom vračanja prostorov in institucij, ki sta jih požrli privatizacija in birokratizacija, ponovno k ljudem. Identificirali smo institucije, ki naj bi sistem socialnega varstva varovale in hkrati omogočale njegovo širitev, ga krojile po meri novih socialnih pravic, vendar pa odvedo pri temeljnih etičnih načelih socialnega varstva: zagovorništvo, zavezništvo in solidariziranju z ljudmi. Nasprotovanje novi socialni zakonodaji² je bila ena izmed močnih pobud, okrog katere smo delovali, saj smo jo prepoznali kot eno ključnih točk skupnega nezadovoljstva nad delovanjem države in nad učinki, ki jih ima kriza tako na socialne delavke in delavce kot na njihove uporabnike. Pobuda se je gradila v delavnicah Direktnega socialnega dela in se prekčasne zasedbe Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve (MDDSZ) z manifestacijo »Blaginja za vse!« zlila v poskuse odpiranja MDDSZ ljudem z mesečnimi skupščinami za dokapitalizacijo ljudi.

¹ Direktno socialno delo je kot iniciativa nastalo 16. oktobra zjutraj, po drugi skupščini gibanja 15o. »Program etike direktnega socialnega dela«, ki je nekakšen manifest iniciative in o njej ponuja več informacij, je dostopen prek: <http://www.15o.si/index.php/sl/program-dogodkov/15o-porocila-delavnic/222-program-etike-direktnega-socialnega-dela> (4. januar 2013).

² Pojem nova socialna zakonodaja se v prispevku nanaša na dva zakona s področja socialnega varstva, ki sta začela veljati s 1. januarjem 2012: Zakon o socialnovarstvenih prejemkih (ZSVarPre) in Zakon o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev (ZUPJS). Oba zakona uravnavata višino, trajanje in upravičenost do socialnih prejemkov, hkrati pa določata vlogo socialnega dela pri postopkih dodeljevanja prejemkov.

Modeliranje odgovornega posameznika

Skupščine, ki smo jih imeli s predstavniki MDDSZ, so dobro razkrile usmeritev socialne politike in odnos institucij socialnega varstva do njihovih uporabnikov sploh. Redistribucija sredstev naj ne bi bila mogoča, saj se število ljudi, ki potrebujejo podporo, veča, obseg njihovih zahtev prav tako, na drugi strani pa je čedalje manj tistih, ki bi bili zmožni nositi »breme« podpor. Po novem naj bi socialno varstvo temeljilo na obveznosti posameznika, da poskrbi zase, če tega ne zmore, je dolžna zanj poskrbeti družina, šele zadnja v vrsti je država. Obe zahtevi sta izpeljani iz argumentacije, da je posameznik »podjetnik samega sebe« (Foucault v Lazzarato, 2012: 55), ki naj prevzame odgovornost za vlaganje vase, v lastno zaposljivost, konkurenčnost, prilagodljivost trgu dela, dolžan pa je tudi poskrbeti za lastno socialno varnost, prihodnost, dostop do zdravstvenih storitev itn. (sistemi javnih storitev pa so kot celota tako ali tako izpostavljeni privatizaciji). Pričakovanja do posameznika, da bo prevzel breme »revščine, brezposelnosti, prekarnosti, socialne podpore, nizke plače, znižane pokojnine itd., kot bi bila to posameznikova 'sredstva' in 'investicije', ki bi jih moral upravljati kot kapital« (Lazzarato, 2012: 55) privedejo ljudi do tega, da solidarnostno prevzamejo izgubo in dopustijo, da se jim dobiček in skupno odtujijo. Na ta način vladavini dolga ne uspe prodreti zgolj najgloblje v človeka in ga spreminjati od znotraj: posameznik je prisiljen v razmišljati o vsakem centu, ki ga bo porabil, se odpovedovati, ocenjevati, samo-cenzurirati lastne želje zato, da bi zmožni slediti zahtevanemu ritmu življenja. Tako ljudje, s katerimi smo se pogovarjali po uvedbi zakonodaje, govorijo o odpovedovanju različnim dodatkom (kar 11.000 ljudi se je odpovedalo varstvenemu dodatku, več tisoč tudi državni pokojnini) zaradi strahu pred tem, da se jim bo država »usedla« na premoženje, nepremičnino. Zaradi odpovedovanja varstvenemu dodatku se bo ljudem med drugim poslabšala kakovost prehrane, ne bodo kupovali prehranskih dopolnil, potrebnih ob različnih obolenjih, zmanjšala se jim bo socialna mreža zaradi nezmožnosti plačila članarine za društvo upokojencev/dnevni center itd. Svojci starih ljudi bodo dodatno obremenjeni, saj jim bo zmanjkalo sredstev za plačevanje oskrbe v domovih in bodo za ostarele morali skrbeti sami, kar je problem, saj pri nas nimamo razvejenih storitev oskrbe v skupnosti, ki bi svojcem olajšala skrb. Strah, zasejan med ljudmi, povečujejo tudi določila o upoštevanju prihrankov, o uravnavanju primerne velikosti stanovanja, o dokazovanju namensko porabljenih sredstev za določene prejemke, o določilih za vračanje neupravičeno dodeljene denarne podpore, o t. i. »ugotovljenem povečanju osebnega dohodka« (merilo za takšno ugotovitev naj bi bilo, da si je bila oseba nenadoma zmožna privoščiti dobrino ali storitev, ki si je »glede na izkazana sredstva« sicer ne bi mogla – torej je treba paziti na vsak račun, nakup, ki ga bo pozneje treba razložiti). Socialna varnost, ali bolje, lovljenje tistega, kar je od nje še ostalo, je nov vir osamljenosti, obupa in duševnih stisk, ki ljudi še bolj izčrpajo in potiskajo na rob družbe. Socialne stiske so tako pogost vzrok za zapiranje ljudi v totalne institucije (psihiatrične bolnišnice, socialnovarstvene zavode; zapore, ki so polni ljudi, obtoženih drobnih kraj, prekrškov ali kaznivih dejanj, ki so postala del strategije preživetja).

Ljudje, ki ritmu ne zmorejo/ne želijo slediti ali pa iz njega izpadejo že vnaprej (na tem mestu je torej sporno že to, da so socialne pravice vezane na zaposlitev!), so zaradi svoje življenjske situacije kriminalizirani, označeni za manjvredne drugorazredne državljane, in so izpostavljeni dodatnemu zunanjemu presojanju, dokazovanju lastne vrednosti, zaslužnosti za socialno varnost. O tem govori že določilo o nedodelitvi denarne podpore nekemu, ki se je v položaju, v katerem potrebuje podporo, znašel »zaradi razlogov, na katere bi lahko sam/a vplival/a« oz. ki »iz neupravičenih razlogov zavrača /.../ aktivnosti, ki bi lahko pripeljale do zaposlitve ali izbolj-

šanja socialnega položaja«. Določilo se konkretizira z različnimi primeri, ko se npr. oseba ne želi vključiti v ukrep aktivne politike zaposlovanja (izdelovanje zaposlitvenega načrta, delavnice za izboljševanje zaposljivosti itn.); ko odklanja ponujeno zaposlitev ali si ne prizadeva za njeno pridobitev; če oseba dela na črno; ko odklanja sodelovanje pri »aktivnem reševanju socialne problematike«; če izgubi dohodek ali sredstva za prežvljanje po lastni krivdi. Oseba je torej do denarne podpore (in analogno s tem do socialne varnosti) upravičena zgolj, če se je pripravljena ukloniti takšnim ponižujočim zahtevam in se prepustiti discipliniranju. Najprej mora sprejeti, da je za svoj položaj sama kriva in odgovorna, se nato razosebiti z obiskovanjem tečajev za večjo zaposljivost in slediti normam Zavoda za zaposlovanje (npr. oglašanje svojemu referentu, izkazovanje dokazil o aktivnem iskanju zaposlitve), katerega uspešnost pri posredovanju zaposlitev je, mimogrede, minimalna. Nazadnje je vir strahu in razosebljanja tudi pooblastilo socialnim delavkam, da lahko pri odločitvi o upravičenosti do prejemka presojajo tudi osebni videz ljudi. Tako se utrjujejo predpostavke o tem, kakšni bi morali biti »vlagatelji«, na drugi strani pa gre za še enega od načinov nadzorovanja. Ljudje so torej potisnjeni vse globlje v stiske, podrejeni ukrepom nadzorovanja in instrumentalizirani za dovajanje sredstev finančnim institucijam prek t. i. varčevalnih ukrepov, ob vsem tem pa so izgubili zaveznike v socialnih delavkah.

Socialno delo: v primežu birokracije in discipliniranja

Socialno delo izginja iz skupnosti, umika se iz življenjskega okolja ljudi in se čedalje bolj institucionalizira (zapira se v avtoritarne prostore, kjer vlada hierarhija v razmerjih moči – pri čemer so uporabniki socialnega dela v tej verigi vselej na zadnjem mestu). Tako v nevladnih organizacijah kot na centrih za socialno delo in drugih delovnih mestih v javnem sektorju so socialne delavke odrinjene v pisarne, kjer je njihovo delo podrejeno tržni logiki povečevanja učinkovitosti (zahteve po hitrejšem, bolj avtomatiziranem delu, zoženem na mehanizirane postopke, fraze, kretnje in ločenem od vzpostavljanja resničnega stika z ljudmi). Morda je v nevladnem sektorju dopuščene več svobode in stika z ljudmi, a tudi v tem sektorju socialne delavke pokopava birokratizacija, soočanje z lastnimi nestabilnimi delovnimi razmerami in pehanje za sredstvi, ki bodo omogočala nemoteno izvajanje programov. S tem so zopet odmaknjene od ljudi, hkrati pa so izpostavljene izkoriščanju s strani institucij socialne politike, ki jih puščajo brez plačila za delo, sredstva pa dodeljujejo arbitrarno in namesto v razvoj stroke in programov vlagajo v razvoj nadzorniške infrastrukture. Tako je postal nadzor nad socialnim delom dvojen: najprej so socialne delavke nadzorovane kot delavke (prisotnost na delovnem mestu, delovna učinkovitost, pisanje poročil, ki upravičujejo »namensko porabo sredstev«), naprej pa je nadzor vpet v samo izvajanje socialnega dela prek pooblastil nadzora in discipliniranja, ki jih socialnim delavkam nalaga na novo sprejeta socialna zakonodaja.

Prav zaradi pomanjkanja stika z ljudmi (ohranjanja t. i. »profesionalne distance«) so se ustvarile moralne, zaslužne kategorije, ki se jim morajo ljudje prilegati, da bi bili upravičeni do storitev socialnega varstva – discipliniranje prek sprejemanja odgovornosti za lasten položaj, prek obveze za »delo na sebi« (v zakonu omenjeno t. i. »aktivno reševanje lastne socialne problematike«, s katero so pogojevane socialne pravice in nadalje vsiljena cela vrsta disciplinirajočih postopkov, namenjenih razvrednotenju človeka: obiskovanje seminarjev/tečajev za večanje zaposljivosti; motivacijskih pogovorov z osebnimi svetovalci; pisanje osebnih načrtov iskanja zaposlitve itn.). Socialne delavke, zaposlene v državnih institucijah, so tako prisiljene sprejeti vlogo podaljška

države, vlogo nadzornic, ki bodo skrbele za to, da se razporejanje sredstev (podrejeno varčevalnim ukrepom) dosledno izvaja po načelu zaslužnosti: zakonodaja jim tako nalaga »preverjanje dejanskega premoženjskega stanja tudi zunaj delovnega časa« in zapoveduje, naj se obiski (na domu) izvajajo nenapovedano. Prek enotne baze podatkov so prisiljene vdirati v zasebno sfero posameznika in jo postavljati pod drobnogled, preverjajo zneske, nakazila, imetje (zakonodaja opozarja vlagatelje, da lahko CSD prek vloge dostopa tudi do podatkov, ki sicer veljajo za davčno tajnost) in prek tega življenjski slog, sposobnosti, moralnost, unovčljivost posameznika. Država na tej točki razlasti socialno delo njegove etike – prekine »intimno zvezo med nosilcem smisla in nosilcem ukazov« (Arendt, 2007: 40) – in spremeni socialne delavke v izterjevalke dolgov. Bodisi neposredno, prek določil o vračanju socialnih prejemkov, npr. ob ugotovitvi, da posameznik do prejemka ni bil upravičen ali ne more izkazati dokazil o namenski porabi dodeljenih sredstev ali pa je neupravičeno prejemal višje zneske; ne nazadnje tudi ob državni prisvojitvi nepremičnine, če je le-ta v lasti posameznika, ki prejema podporo. Hkrati pa so socialne delavke izterjevalke tudi posredno, saj omogočajo uveljavitev in izvajanje socialne zakonodaje, ki služi za izčrpavanje sredstev iz ljudi in jih pretaka v odplačevanje fantazmatskega dolga. S takšno usmeritvijo, torej izčrpavanjem sredstev iz ljudi in skupnosti in njihovim preusmerjanjem v reševanje bank se socialne pravice spreminjajo v storitve, ki jih upravlja in servisira dolg. Obseg pravic, višina prejemkov in trajanje prejemanja so vezani na pogoje, ki jih v okviru socialne politike pod taktirko dolga oblikuje država, medtem pa so socialne delavke tiste, ki z izvajanjem ukazov oblasti slednji dajejo legitimnost, s tem pa prazne ukaze oblasti naredijo resnične na telesih. Čeprav jih v to silo strah pred izgubo zaposlitve in ukleščena v lastno zadolženost, izgubljanje socialne varnosti, morajo najti načine, kako se takim vlogam zoperstaviti in si ponovno prilastiti socialno delo.

Literatura

- ARENDR, H. (2007): *Eichmann v Jeruzalemu*. Ljubljana, Študentska založba.
- DIREKTNO SOCIALNO DELO. *Delavnica »Socialno delo ljudem!« Poročilo*. Dostopno prek: <http://www.15o.si/index.php/sl/program-dogodkov/15o-porocila-delavnic/88-socialno-delo-ljudem> (25. oktober 2012).
- DIREKTNO SOCIALNO DELO. *Delavnica »Kaj dobimo in kaj zgubimo z uveljavitvijo nove socialne zakonodaje?« Poročilo*. Dostopno prek: <http://www.15o.si/index.php/sl/program-dogodkov/15o-porocila-delavnic/221-delavnica-direktnega-socialnega-dela-kaj-dobimo-in-zgubimo-z-uveljavitvijo-nove-socialne-zakonodaje> (21. november 2012).
- DIREKTNO SOCIALNO DELO. *Delavnica »Kaj dobimo in kaj zgubimo z novim zakonom o socialnih prejemkih?« Poročilo*. Dostopno prek: <http://www.15o.si/index.php/sl/program-dogodkov/15o-porocila-delavnic/259-porocilo-delavnice-kaj-dobimo-in-kaj-zgubimo-z-novim-zakonom-o-socialnih-prejemkih-zupjs> (28. november 2012).
- LAZZARATO, M. (2012): *Proizvajanje zadolženega človeka – esej o neoliberalnem stanju*. Ljubljana, Maska.
- ZAKON O SOCIALNO VARSTVENIH PREJEMKIH (ZSVarPre). Uradni list RS št. 61/2010, 40/2012-ZUJF. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201061&stevilka=3350> (28. december 2012).
- ZAKON O UVELJAVLJANJU PRAVIC IZ JAVNIH SREDSTEV (ZUPJS). Uradni list RS št. 40/2011, 40/2012-ZUJF. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201062&stevilka=3387> (28. december 2012).
- ZAKON ZA URAVNOTEŽENJE JAVNIH FINANC (ZUJF). Uradni list RS št. 40/2012. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201240&stevilka=1700> (28. december 2012).

APRIL
2012

NOGOMET MED REAKCIONARNIMI IN EMANCIPATORIČNIMI PRAKSAMI

Na okrogli mizi, ki jo je moderiral Domen Dovgan, so kot gostje nastopili:

Gregor Starc, profesor na Fakulteti za šport,
Jure Lesjak, doktorski študent na Fakulteti za družbene vede in aktiven nogometaš,
Jernej Prodnik, asistent na Katedri za medijske in komunikacijske študije.

Esejistično o nekem (ne)vsakdanjem poizkusu razumevanja pomena nogometa

Vsi se spoznamo na nogomet

Ja, drži, o nogometu razpravljajo vsi. Ampak res čisto vsi. Dobro, nekaj jih lahko sicer morda izvzamemo, je pa po drugi strani res, da tudi omenjeni od časa do časa kakšno rečejo o nogometu. Da jim gre na živce, recimo. Ali pa da ne razumejo, kako je mogoče, da je komu vseč neka igra, pri kateri se dvaindvajset igralcev po igrišču podi za eno žogo (dodajam: jao, kako bedna fora, dajte se drugič vsaj malo potruditi). Treba je dodati: mnogi izmed odkritih kritikov, ki nogomet zavračajo in popolnoma prezirajo, niti ne vedo, koliko igralcev je v enem moštvu. Ampak to niti ni tako zelo pomembno. Naj bo to zgolj pripomba nekega ljubitelja nogometa, ki je na to igro tako nor, da se ob vsaki priložnosti spušča v takšne brezpredmetne debate, čeprav so pogovori med brezpogojnimi feni nogometa in tistimi, ki ga brezpogojno sovražijo, pravzaprav zelo redki.

Ločnica je kajpada jasna – obstajata dve kategoriji »norcev«, ki sta si diametralno nasproti: *prvič*, imamo posameznike, ki jim nogomet pomeni vse na svetu. Še več, nogomet je njihovo življenje, v nekaterih primerih bi rekli, da jim je nogomet celo več kot življenje. Ali kot v teh krogih popularno rečejo: »Mi živimo za nogomet«. Ja, to je ena skupina, ki je, če smo čisto realni, kar številna. Če bi hoteli biti »znanstveni«, bi v tem primeru podali točno številko. Najlaže je pač govoriti nekaj na pamet. Brez analize, brez podatkov, brez raziskovanja, brez vsake podlage. Okej, o tem morda kaj več v nadaljevanju. Zdaj moramo namreč razkriti še tisti drugi pol, ki se s prvim ne razume.

Lahko bi dejali, da sta ti dve skrajnosti tako različni, da bi se morali ravno zaradi tega celo razumeti, pa tega žal ne moremo reči, ker bi bila trditev zagotovo napačna. Spet na pamet izpeljana ugotovitev? Ne, tokrat je znanstveno dokazljiva, vendar žal na tem mestu nimamo prostora, da bi opisali vse metode, s katerimi smo prišli do tega sklepa. Da ne dolgovezimo: *drugič*, poleg zvestih vernikov, ki jih je nogomet zasvojil v vseh pogledih, obstaja tudi druga vrsta »norcev«, ki prisega na popolno izolacijo od nogometa. Takšni posamezniki namreč v nobenem primeru niso pripravljeni priznati, da ta šport prinaša karkoli pozitivnega. Tako kot prvi živijo za nogomet, tako drugi živijo za to, da dokazujejo njegovo nesmiselnost in ničvrednost.

Črno-bela situacija, torej. Ta pa v svojih skrajnostih razkriva najverjetnejšo resnico o pomenu nogometa, ki jo bomo poizkušali pojasniti v nadaljevanju.

Izhodiščna točka (uf, lahko bi rekli tudi hipoteza, ki bi jo na koncu ali potrdili ali pa zavrgli ali pa, to bi bilo šele razburljivo, je ne bi mogli niti potrditi niti zavrniti), na kateri bomo gradili svojo razlago, naj bo tako naslednja: »norci« ene skrajnosti in »norci« druge skrajnosti odpirajo in hkrati zapirajo brezmejni prostor za (re)interpretacijo pomena nogometa, pri čemer je vsakršen nadaljnji odmik od enega in drugega pola bliže resnici, obenem pa se omenjeni odmiki s svojo bolj »objektivno« držo od resnice hkrati tudi oddaljujejo. Z eno besedo: pomena nogometa ne »razume« nihče, zato ga »razumemo« vsi.

Nekaj »začetniškega« o (ne)razumevanju pomena nogometa

Ni še tako dolgo tega, ko je lahko človek med reklamnimi panoji zasledil oglas, ki je mimoidočega ali mimovozečega vabil h gledanju Lige prvakov, najelitnejšega tekmovanja v Evropi in s tem tako rekoč po vsem svetu. Kako bi le lahko bilo drugače, če pa vemo, da je nogomet evropski izum, in je zato brezpredmetno razpravljati, kje se najbolje nabija žogo? Tako kot pri številnih drugih zadevah. Omenjeni oglas je sicer vabil na neko slovensko televizijo, ki ima sicer nadvse sumljivo ozadje, a sporočilo je bilo v tem primeru relativno nepolitično. Poleg tega da so potencialnega gledalca vabili k ogledu prenosov tekem, je eden izmed voditeljev studijskega dela Lige prvakov dodal misel, ki je v grobem želela povedati, da se v gostilni za šankom vsi spoznajo na nogomet, redki pa so tisti, ki imajo o tej igri dejansko tudi kaj pojma. Eden teh izbrancev, ki imajo takšen privilegij, da jih je narava obdarila s takim talentom, naj bi, seveda, bil ravno on. Večina tako ali tako samo nabija nekaj v tri dni, njihova razmišljanja pa so v glavnem preveč preprosta in površna.

Verjetno je zgornja misel hotela biti povsem nedolžna. Bili bi pristranski, če bi hoteli reči, da je bila skrbno preiščena in nato izrečena ter zapisana z namenom, da bi odprla eno bistvenih vprašanj razumevanja pomena nogometa. Toda izjava v svojem globljem pomenu skriva natanko to, kar lahko prepoznamo kot izhodiščni problem, ko razpravljamo o nogometu. Po eni strani si je omenjena televizijska hiša (kot seveda tudi vse druge) želela privabiti gledalce – v nobenem primeru se ne bo branila tudi tistih za šankom –, po drugi strani pa je isti skupini ljudi skorajda neposredno dala vedeti, da o nogometu nimajo blage zveze. No, jasno, prenose in studijski program pa naj vseeno gledajo, da se bodo lahko izobrazili in prišli bliže resnici, ki jo podajajo tako imenovani »strokovnjaki«. Če tako rečejo »strokovnjaki«, potem bo že moralo biti tako. In ravno na tej točki trčimo na osnovni problem, ki vodi v vse nadaljnje diskusije o pomenu nogometa, hkrati pa nam točno to *top-down* postavljeno izhodišče onemogoča, da bi se lahko o najbolj razširjeni igri na svetu pogovarjali na način, ki že v izhodišču vsebuje in ponuja enakovredne pozicije preiščevanja, izpeljevanja in argumentacije.

Kaj naj bi to pomenilo? Skočiti moramo do samega izvora: nogomet je bil vse od svojega začetka plebejska igra oziroma zabava, namenjena nižjim slojem, navadnim ljudem, delavskega razredu, manj plemenitim posameznikom. Šele z njegovo neizmerno popularizacijo so nogomet zgrabili tudi statusno višje postavljeni deli družbe, ki ga pred tem niso želeli opaziti oziroma, rečeno naravnost, so se ga po svoje celo sramovali. Takoj ko so v tej igri in stvareh, ki so se dogajale okoli nje, prepoznali tudi svoje interese (predvsem kapitalske), je nastal odločilen preobrat, ki smo mu v zelo ekstremni obliki priča v tem trenutku. Povedano in povezano z rekla-

mo za Ligo prvakov: na eni strani naj bi obstajali ljubitelji nogometa, ki to igro igrajo, gledajo in se o njej pogovarjajo (za šankom), toda o tej igri pravzaprav ne vedo prav dosti.

Da bi igra nekako dobila svoj smisel, da bi v njej prepoznali tudi globlji pomen, se mora nujno vključiti višji sloj, ki je edini sposoben razložiti, kakšen je dejanski pomen nogometa, njegove vloge, same igre in vseh stvari, ki spadajo zraven. Izobraženi naj bi neizobraženim tako ponudili nekaj, kar je doslej manjkalo – svojo pamet in s tem znanje o nogometu. Podobna situacija se v večini primerov pokaže tudi na znanstvenem področju, kjer velika večina intelektualcev v nogometu ne najde ničesar drugega kot nadvse reprezentativen teren za kritiko kapitalističnih značilnosti tega športa. »Znanost« tako poizkuša širši javnosti vsiliti mnenje, da je nogomet smiselno premišljevali samo v povezavi s sistemom kapitalizma, zato je vsakršno iskanje kakršnegakoli (emancipatornega) potenciala pri tej igri že vnaprej nedokazljivo. Preprosti nogometni navdušenci se tako pojavijo pred hudo preizkušnjo: »znanosti« morajo prikazati tudi širše dimenzije, ki odpirajo tudi drugačno razumevanje – tako, ki izhaja iz značilnosti same nogometne igre (praksa) in njene kompleksnosti. Vprašanje ostaja seveda povsem odprto: kdo je bližje dejanskemu pomenu nogometa in nogometne igre? Nadalje: ali je nogomet v vseh primerih obremenjen s kapitalistično logiko, saj sicer ne bi mogel obstajati? In končno: ali lahko premišljujemo o pomenu nogometa tudi onkraj oziroma mimo kapitalizma? Poizkusimo priti bližje nekemu odgovoru.

Nogomet je [postal] pomemben del kapitalizma

Seveda je jasno, da je kapitalizem nogomet izkoristil na vse razpoložljive načine. V določenem trenutku se še tako zvesti ljubitelji te igre najverjetneje vprašajo, v čem je sploh smisel. Res pa tudi je, da se v mnogih trenutkih na kaj takšnega niti v sanjah ne spomnijo. Ko je Španija zmagala na evropskem prvenstvu 2012, smo bili priče skorajda groteskni situaciji: večina prebivalcev te države, ki so se zaradi gospodarske, finančne, politične, družbene ... krize znašli v nič kaj zavidljivem položaju (brez službe in brez realnih možnosti za zaposlitev, predvsem med mladimi), se je neizmerno veselila naslova evropskega prvaka. Španske ulice so bil preplavljene z rdeče-rumenimi zastavami, ki simbolizirajo njihovo državo. Španci, (takrat) živeči v kruti realnosti dominantnega sistema in brez perspektive ob verjetno zelo podobni prihodnosti, so bili na svoje nogometase skoraj bolj ponosni kot nase. To je zelo absurdno, če pomislimo, da so bili ljudje, ki se na vse pretege borijo (zgolj) za svoje dostojanstvo, pripravljeni pozabiti, kako nepravilno je življenje, ki uspešnim nogometasem ponuja bajne plače (tukaj je govor o sto in več tisočih evrov tedenske plače!; nekateri se približujejo tudi številki tristo tisoč), gledalci in navijači pa lahko od teh vsot dobijo le kratkotrajni občutek sreče in zadovoljstva, ki zbledita že v naslednjem trenutku, ko beseda ne teče več o nogometu.

To je pravzaprav nerazumljivo in povsem skregano z vsakršno logiko. Kako je namreč sploh mogoče, da navijači vseh različnih barv tako nekritično sprejemajo takšno stanje, v katerem manjšina vrhunskih nogometashev nadvse lagodno živi na račun množice nogometnih navdušencev po vsem svetu? Navsezadnje se zdi, da je nogomet morda celo edina športna panoga, ki je gospodarska kriza ni niti oplazila, kaj šele, da bi pustila kakšne resne posledice. To nam med drugim dokazujejo velikanske naložbe posameznih globalnih korporacij, za katere je nogomet pravzaprav največji posel. In v tem pogledu govorimo o enormnih količinah denarja, ki jih je nemogoče zaobseči.

Vzemimo za primer samo nekaj stvari, kjer se pretaka velikanska količina kapitala in kjer posamezna podjetja vlečejo tolikšne dobičke, da bi se moral vsak nogometni navijač pošteno

zamisliti, kako se je njegov kritični pogled na realnost enega največjih biznisov povsem utopil v splošnem sprejetju inertne držice, ki se na te stvari ne ozira ali pa niti noče ozirati. Tukaj govorimo o televizijskih pravicah prenosov tekem posameznih tekmovanj (od ligaških, pokalnih, evropskih, svetovnih itd.), sponzorskih pogodb med nogometnimi klubi in posameznimi podjetji (vse od nogometnih čevljev in žog naprej), oglaševalcih na stadionih in zunaj njih (na spletnih straneh, na dresih itd.), lastništvih klubov (pri čemer je v večini primerov v ospredju samo še ustvarjanje posla, sam nogomet je pri tem drugorazredna tema), ustvarjanju globalne znamke (od navijaških dresov, majic, šalov, rokavic, spodnjega perila, kap, trenirk, jaken, zvezkov, radirk, pisal, barvic, kozarcev, krožnikov, odev in vzglavnikov, če končamo na meji, kjer se začnejo že prav bizarni izdelki) in tako naprej bi lahko naštevali v nedogled.

Tako je v vsakem pogledu je osredinjenost na nogomet povsem logična poteza kapitalizma. Kako ne bi bila? Priložnost za posel se ponuja tako rekoč na vsakem koraku, sploh če pomislimo, kako lepo sta se uskladila kapitalizem in (neoliberalna) globalizacija in kako lepo so se sporazumeli kapitalizem, globalizacija in nogomet. Ker je kapitalizem svetovni sistem, ki se intenzivno širi predvsem s pomočjo globalizacije, je v tem pogledu nogomet le eden odličnih terenov, kjer lahko kapital prosperira in brez težav prosto hodi proti njegovi neskončni akumulaciji, kar je (paradoksalno) njegov »končni« in večni cilj. Nogometni klubi – tukaj govorimo o najvišji ravni, o tisti, ki je zanimiva za posle najvišjega ranga – so v tem pogledu nič kaj drugega kot transnacionalne firme, ki med seboj tekmujejo za prevlado na globalni ravni. Uspeh je odvisen od dveh dejavnikov, ki se dopolnjujeta in sta premosorazmerno povezana oziroma drug brez drugega ne moreta obstajati: kapital in uspeh nogometnega kluba/uspeh nogometnega kluba in kapital.

V nogometu je pač tako, da ne morejo vsi uspeti. Položaj je pravzaprav zelo podoben kot na področju gospodarstva, kjer ima vodilno vlogo nekaj največjih transnacionalnih korporacij. Tako imamo tudi v nogometu klube, ki so daleč pred vsemi drugimi in ob tem ustvarjajo daleč največ kapitala. Zato se vse ustavi v začaranem krogu, saj sta, kot je bilo rečeno zgoraj, uspeh in kapital neločljivo vpeta v skupno zgodbo. Najuspešnejši klubi so svoj primat dosegli izključno zaradi enormnih vložkov kapitala, kapital pa seveda zanimajo samo tisti, ki lahko dosežejo vodilna (oziroma prva) mesta.

Največji odmik, ki je specifična lastnost vrhunskega nogometa v primerjavi z ostalimi panogami kapitalizma, nastane pri klasičnem vprašanju razmerja med kapitalom in delom. V nasprotju z večino korporacij so delavci/nogometiški izjemno dobro plačani in delajo v urejenih, celo idealnih delovnih okoljih, zato je postal konflikt z delodajalcem popolnoma nepotreben in odvečen. To pa ni presenetljivo, saj se v tem skriva tudi trik oziroma nujni pogoj, da je lahko nogomet eden največjih poslov na svetu (in nikakor ne najpomembnejša »postranska« stvar!), kjer je možnost neuspeha kapitala zmanjšana skoraj na minimum.

Pri nogometu v nobenem primeru ni cilj, da bi »kapital« služil z izkoriščanjem vrhunskih nogometašev, ki bi bili povrh vsega slabo plačani. V tem primeru bi se celotna struktura namreč takoj zamajala in podrla, saj bi predstavniki kapitala s tem tvegali neizogiben konflikt z (nezadovoljnimi) delavci/nogometiški. Zato »kapital« nujno potrebuje zelo dobro plačane delavce/nogometiške, ki se s svojimi delodajalci usklajujejo samo o tem, ali bodo plačani izjemno dobro ali pa nepredstavljivo odlično. Nastane lahko samo situacija *win-win*, ki celoten problem razumevanja nogometa pripelje do še kompleksnejših razsežnosti.

Če na tem mestu nekoliko poenostavimo in preskočimo nekaj korakov (na primer odnose med nogometiški, menedžerji in lastniki klubov ter drugimi gospodarskimi subjekti, ki so del teh relacij), se vrnemo na začetno vprašanje, ki pojasnjuje različno vlogo različnih družbenih slo-

jev. Kot je bilo povedano, obstajata dva sloja: višji, ki razume pomen nogometa, in nižji, ki tega ne razume čisto popolnoma. V tem primeru je naveza med kapitalom in delavci/nogometaši bistvena, saj le takšno, za obe strani ugodno razmerje omogoča nastanek in ohranitev višjega, elitnega sloja, ki obvladuje in definira splošen pomen nogometa (mimogrede, zelo podobno situacijo lahko prepoznamo tudi v navezi kapitala in države ter posledičnega razumevanja družbeno-politične realnosti). In če je najpopularnejša igra v resnici samo en velik biznis, potem lahko takšen posel nastaja samo tedaj, ko so predstavniki nižjega sloja – navijači, ljubitelji, navdušenci, simpatizerji itd. – izločeni iz procesa, v katerem se oblikuje dominantno prepoznavanje smiselnosti te igre. Takšno razumevanje lahko v nogometu vidi (le) »več kot igro«, to je ustvarjanje kapitala. Toda frazo »več kot igra« moramo misliti tudi na drug(e) način(e).

Kako misliti nogomet onkraj kapital(izm)a?

Če nogomet vedno analiziramo samo v povezavi s kapitalom, potem pristanemo na (neo)liberalistično logiko, ki nam pravi, da je uspeh posameznika odvisen zgolj od njega samega. Tako lahko sledimo klasičnim zgodbam, kjer je mlad, skoraj vedno reven nogometaš na ulici bos brcal žogo, pozneje pa je zaradi svojega talenta in treninga pristal v enem najuspešnejših klubov na svetu. Teh epskih pripovedi seveda nikakor nočemo podcenjevati in jim jemati vrednosti, toda problem takšnih zgodb ni v njenih junakih, temveč v napačnih interpretacijah dejanske vsebine, ki nas skušajo prepričati, da ima v nogometu vsakdo odprto možnost uspeti. To je seveda daleč od resnice, ko pa vemo, koliko ljudi na svetu igra nogomet in koliko jih nazadnje dejansko tudi uspe, pri čemer je v tem primeru uspeh nujno razumljen v finančnem pogledu, saj šele ta pripenja status vrhunskega nogometaša oziroma predstavnika družbene elite.

Po drugi strani ne moremo spregledati dejstva, da številni posamezniki začnejo igrati in igrajo nogomet iz povsem drugih razlogov. Takšnih nogometašev je pravzaprav bistveno več kot tistih, ki ga igrajo (ne izključno) za velik denar. Iz tega lahko sklepamo, da nogometa kljub vsemu ne gre nujno povezati s kapitalom, saj obstajajo neštete prakse, kjer so v ospredju vzroki (in tudi posledice!), ki v tej igri prepoznavajo tudi drugačne značilnosti in predvsem vrednosti.

Za odkritje teh moramo поблиže pogledati samo filozofijo in kompleksnost nogometne igre. Seveda je res, da lahko nogomet (od tu naprej vseskozi mislimo na nogometno igro) razumemo na različne načine, kar pa je v vsakem primeru njegova prednost, saj bi bilo povsem napačno, če bi želeli podati neko povsem točno razlago te igre. Ena bistvenih prednosti nogometa je zagotovo v tem, da je dostopen tako rekoč vsakomur in večina ga igra že zaradi igre same, ki ponuja mnogotere možnosti posameznikove vloge v njem.

Te vloge so v vseh primerih neposredne, saj je igralec vedno postavljen v realne položaje (na primer v nasprotju s filmom, kjer igralec dejansko zgolj uprizarja določene vloge), ki se v vsakem trenutku spreminjajo, dopolnjujejo in postavljajo na novo. Ker je nogomet ekipni šport, mora posameznik nujno vzpostavljati odnose z drugimi soigralci, pri čemer so v ospredju sodelovanje in nenehna komunikacija o trenutnih kot tudi poznejših momentih tekme. Ekipa se lahko igre loteva na številne načine in z različnimi taktikami, ki jih lahko v posameznih situacijah venomer prilagaja svojim potrebam in ciljem.

Posamezniki imajo na prvi pogled (ko govorimo o »velikem« nogometu, kjer igra enajst nogometašev proti enajstim) relativno strogo porazdeljene vloge, čemur bi lahko teoretično sicer pritrdili, toda v praksi so vloge zelo fleksibilne, saj sam potek tekme narekuje, kakšno vlogo

bo prevzel posamezen igralec v določeni situaciji, ki je nastala skozi igro. Seveda pa je logično, da bo igralec, ki je boljši v obrambi, v dobro ekipe igral v obrambi, in tisti, ki je dober strelec, bo igral v napadu. V tem pogledu nogomet ne določa vnaprej določenih vlog, ki posamezniku ne dajejo dovolj svobode v igri, saj je vendar jasno, če banaliziramo, da bo tisti, ki bolje popravlja avto, popravil avto, in tisti, ki bolje peče kruh, spekel kruh (in ne nasprotno).

Naš cilj ni, da bi na tem mestu (za)šli v nadaljnje detajle nogometne igre, kamor bi potemtakem morali vključiti še vlogo in pomen pravil, trenerjev, sodnikov, tekem, tekmovanj itd. Glavni poudarek je drugje: na podlagi ideje in prakse nogometne igre opozoriti na možnost predstavitve oziroma (re)interpretacije njenega pomena na način, pri katerem sta nogomet in kapitalizem v svojem bistvu povsem neprimerljiva, saj izhajata iz popolnoma različnih izhodišč in predpostavk.

Namesto sklepa: nogometna igra kot potencial emancipacije?

Problem razumevanja in interpretacije nogometa nastane tedaj, ko hočemo na to igro gledati samo skozi prizmo vseh negativnih posledic, ki jih v okviru kapitalističnega sistema nedvomno tudi proizvaja. Seveda lahko tudi v tem pogledu najdemo kakšno pozitivno lastnost (na primer relativno neobremenjene procese mešanja različnih kultur, ras, narodnosti itd.). Tako je lahko nogomet popolnoma reakcionaren, saj je sredstvo ohranjanja in nenehnega proizvodnje obstoječega družbenega sistema, ki temelji na hierarhičnih principih, znotraj katerih nekateri neizmerno pridobivajo na račun drugih. Nogomet tako postane večna ovira oziroma celo utvara, ki posameznikom daje lažen občutek možnosti za iskanje svobode, zadovoljstva in sreče.

Toda po drugi strani bi morali na nogomet gledati tudi iz drugačnih zornih kotov. Takšnih, ki jih lahko prepoznamo skozi bistvo same igre. V teh primerih lahko ideja nogometa pomeni tudi potencialno možnost emancipacije posameznika in skupnosti. Nočemo reči, da lahko že samo igranje nogometa posameznika vodi do občutka svobode, kot tudi nočemo zanikati, da se lahko človek med igro počuti manj obremenjenega, saj medtem pozabi na vsakodnevne probleme in tako naprej. Proučevanje nogometa bi moralo imeti širše ambicije, ki ne služijo zgolj kratkoročnim ciljem razvedrila in svobodnega preživljanja prostega časa. Smisel te igre bi morali iskati na mestih, kjer lahko tudi dejansko najdemo njegovo »uporabno« vrednost.

Odgovor se kaže v naslednjem premisleku: ko in če pomen nogometne igre analiziramo in preiščljujemo z vidika njenih lastnosti organiziranja, ki temeljijo na povsem drugačnih načelih, kot so značilna za logiko kapitalizma, potem le-ta odpira nova obzorja drugačnih možnosti. Nogometna igra temelji na idejah povezovanja, sodelovanja, samoorganiziranja, enakovrednih vlog posameznikov, nenehne refleksije določenih potez, pristopov, strategij, taktik itd. Zato je bistveni premik v graditvi platforme drugačnih oblik povezovanja in delovanja posameznikov, kolektivov in skupnosti, ki morajo biti nujno preslikane v prakse realnih bojov družbenih gibanj. Nogomet je lahko primer metode organiziranja, ki si prizadeva ustvariti skupen boj proti obstoječemu redu. V enem največjih zaveznikov kapitalizma se tako skriva tudi (nevarna) težnja po drugačnem videnju realnosti.

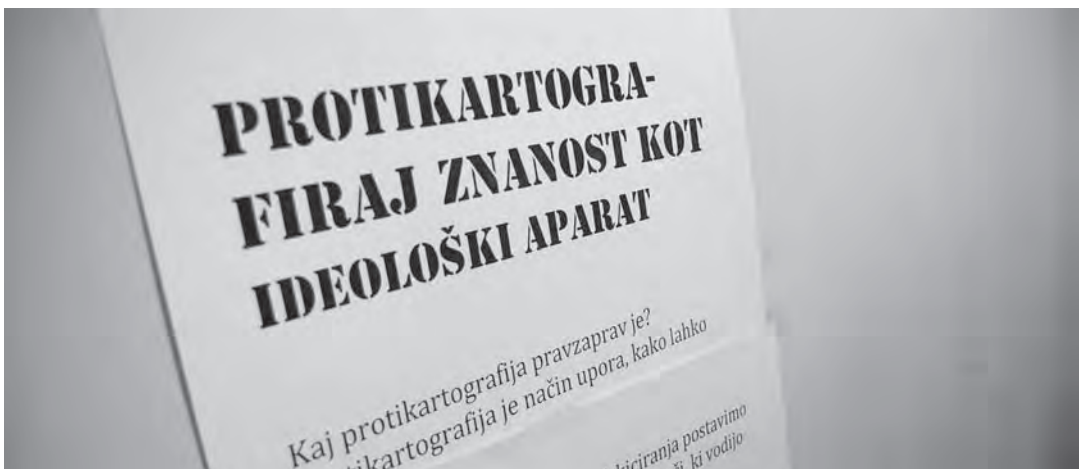
ZNANOST KOT IDEOLOŠKI APARAT

V organizaciji Kolektiva AntiFa se je 15. maja zgodil tretji »Dan antifašizmov na FDV«. Tokrat je osrednji dogodek AntiFa potekal pod naslovom ZNANOST KOT IDEOLOŠKI APARAT. Dogodek je ob 11. uri odprl Trenirarski kotiček, v katerem so obiskovalcem ob vходу postregli s turško kavo, čajem in baklavo. V avli FDV so se pod sloganom »Prisvoji si knjigo« predstavile znanstvene založbe s publikacijami, ki poudarjajo družbenokritične vsebine. Obiskovalci so lahko dobili knjige po promocijski ceni ali brezplačno.

Osrednji del dogodka je bila dobro obiskana okrogla miza, ki jo je moderiral Jurij Smrke, študent Fakultete za družbene vede in sodelavec Tribune. Okrogla miza je problematizirala aktualne probleme v znanstveni, raziskovalni in pedagoški sferi. Govorci so bili enotni v kritiki aktualnega položaja znanosti v družbi, komodifikacije visokega šolstva ter zmanjševanju finančnih sredstev javnim univerzam in raziskovalnim inštitutom. Anej Korsika, doktorski študent na Filozofski fakulteti, je problem osvetlil predvsem iz marksistične pozicije, ki trenutno predstavlja eno najmočnejše artikuliranih kritičnih pozicij v družboslovju in humanistiki. Andrej Marković z zavoda Likej je kritiziral menedžerski diskurz, ki vse bolj prežema javni govor o znanosti in visokem šolstvu. Igor Ž. Žagar s Pedagoškega inštituta je osvetlil nekatere dimenzije in katastrofalne posledice predvidenega krčenja sredstev v visokošolski in znanstvenoraziskovalni sferi. Zdravko Kobe s Filozofske fakultete je opozoril na paradoksalnost uresničevanja koncepta družbe znanja in poudaril, da bomo ob načrtovanih finančnih rezih v znanosti kvečjemu pričali družbi neznanja. Nazadnje je Vlasta Jalušič z Mirovnega inštituta pogovoru dodala foucaultovski teoretski okvir ter poudarila nesmiselnost koncepta kritike ideologije, ki so jo zagovarjali nekateri sogovorniki. Okroglo mizo je sklenila odprta debata z občinstvom in nato Tribunina delavnica, na kateri so udeleženci zasnovali kolektivni članek na temo aktualnih problemov v znanosti.

Dogodek se je ob 14. uri nadaljeval v bolj sproščenem vzdušju. Udeleženci so lahko kreativno izrazili družbenokritične misli. Izdelali so lahko transparente, protikartografirali družbene probleme, izdelali svojo priponko, grafit ali šablono. Delavnice so potekale pod mentorstvom priznanih mojstrov uličnih umetniško-aktivističnih veščin.

Dogodek se je sklenil z dobro obiskanim koncertom v Menzi pri koritu na Metelkovi. Občinstvo je ogrevala britanska skupina Pissing Boys, zvezda večera je bil antifajevski reper N'toko, najbolj zagrete pa je dolgo v noč zabaval DJ Kantriman.

15 OKTOBER

POSLOVIMO SE SKUPAJ

KONGRESNI TRG 15⁰⁰

ADIJO!
NEOLIBERALNEMU
KAPITALIZMU!

SEZONA 2012-2013

OKTOBER
2012

(NEO)KONSERVATIVNA RESTAVRACIJA SLOVENIJE IN RAZGRADNJA JAVNEGA DISKURZA

Na Fakulteti za družbene vede je v torek, 9. oktobra, pod naslovom (NEO)KONSERVATIVNA RESTAVRACIJA SLOVENIJE IN RAZGRADNJA JAVNEGA DISKURZA potekal prvi seminar AntiFa v študijskem letu. V dobro obiskani debati, ki jo je povezoval Jernej Amon Prodnik, so sodelovali publicistka in novinarka časnika Dnevnik Tanja Lesničar Pučko, dr. Breda Luthar s Katedre za medijske in komunikacijske študije (FDV) in dr. Jože Vogrinc z Oddelka za sociologijo na Filozofski fakulteti.

Debata se je osredotočila predvsem na tri področja: poskus aktualne oblasti, da bi prevzela in celovito rekonstruirala Slovenijo, pri čemer je bil fokus diskusije predvsem na sferi novinarstva in medijev ter sferi visokega šolstva in raziskovanja; popolno razgradnjo javnega diskurza in normalizacijo kriznega diskurza, ki pogosto temelji na šovinizmu, osebnih diskvalifikacijah in njegovi skrajni instrumentalizaciji, ki se kaže v ozki ekonomistični racionalnosti; in na vlogo medijev in odgovornost novinarstva pri pogosto nekritični podpori aktualnim spremembam in reprodukciji tega dominantnega diskurza v družbi.

NOVEMBER
2012

**MEDGENERACIJSKI KOLONIALIZEM:
KAKO Z GENERACIJSKIM EGOIZMOM IN OKOLJSKO
BREZBRIŽNOSTJO IZKORIŠČAMO PRIHODNJE GENERACIJE**

Na okrogli mizi, ki jo je moderirala Danijela Tamše,
so kot govornici nastopili:
Dejan Savič, doktorski študent okoljske filozofije na Filozofski fakulteti,
Luka Omladič, Filozofska fakulteta,
Tomaž Grušovnik, Fakulteta za humanistične študije.

Posnetek dogodka si lahko ogledate prek spletne povezave: <http://blip.tv/antifaseminar/medgeneracijski-kolonializem-kako-z-generacijskim-egoizmom-in-okoljsko-brezbri%C5%BEenostj-izkori%C5%A1%C4%8Damo-prihodnje-generacije-6436927>

Proti generacizmu

Oris pojmovanja pravičnosti do prihodnjih generacij

Uvod

Globalna ekološka kriza v obliki podnebnih sprememb odpira vprašanja razdelitve koristi in škode med različnimi generacijami. Medtem ko zdajšnja generacija uživa koristi od rabe fosilnih goriv, so prihodnje generacije postavljene v vlogo žrtev degradacije okolja in izrabe naravnih virov, med katere spada tudi stabilno podnebje. Ekonomija neskončne rasti na končnem planetu z omejenimi viri daje prednost sedanji koristi na račun prihodnosti. Izhaja iz logike odštevanja prihodnje vrednosti, ki implicira vrednostno razlikovanje med sedanjostjo in prihodnostjo na račun slednje. Neupravičenost tovrstnega razlikovanja bomo postavili v analogijo z oblikami diskriminacije, kot sta rasizem in seksizem. Posledično bomo izpeljali pojem *generacizem*, ki predvideva vrednostno razlikovanje ljudi glede na njihovo pripadnost določeni generaciji. Generacizem diskriminira ljudi glede na čas rojstva.

Nasproti generacizmu bomo postavili zahtevo po spoštovanju medgeneracijske enakosti ljudi, pri čemer se bomo ustavili ob različnih pojmovanjih, ki skušajo vsako posebej zgraditi pojmovni aparat za zapopadenje moralno neustreznega odnosa zdajšnje generacije do prihodnjih generacij. Na podlagi vzporednic s socialno državo bomo utemeljili pojem zelene države, ki bo uporabljen za ilustracijo potrebe po aktivni vlogi države na tem področju. Zelena država je za pravice prihodnjih ljudi to, kar je socialna država za pravice revnih ljudi. Gre za politični korektiv, kjer država prevzema nase breme poprave krivic, ki nastajajo kot posledica nepravičnega ekonomskega sistema. Pri zeleni državi gre za boj proti generacizmu in vzpostavitev medgeneracijske enakosti v odnosu do prihodnjih generacij. Vsakokrat obstoječa generacija je edina, ki ima moč vplivati na stanje okolja, zato mora za svojo moč prevzeti tudi moralno odgovornost.

¹ Kljub velikemu konsenzu v znanstveni skupnosti o antropogenem vzroku podnebnih sprememb je v Sloveniji še vedno zaznati pristnost t. i. podnebne skepse. Bralko ali bralca, ki bi se rad seznanil z odgovori recenzirane znanstvene literature s področja klimatologije na ugovore podnebnih skeptikov, napotujem na spletno stran *Sceptical Science: Getting sceptical about global warming scepticism*: <http://www.skepticalscience.com/>. Stran vsebuje tudi vsebine v slovenščini.

Okoljska kriza in generacizem

Človeštvo je v globalni ekološki krizi v povezavi s podnebnimi spremembami,¹ kar izziva ustaljene oblike političnega mišljenja in delovanja. Doslej smo lahko v političnih procesih odločanja dostop do naravnih virov razumeli kot vedno razpoložljivo konstanto, globalna ekološka kriza pa kaže, da ni več tako. Ob spreminjajočem se globalnem podnebjem se odpirajo predvsem vprašanja razporeditve koristi in bremen. V preteklosti so koristi od izrabe fosilnih goriv in drugih naravnih virov imele predvsem države, ki so že zgodaj začele industrijsko revolucijo, danes pa koristi uživajo vodilne

korporacije v energetiki in rudarski industriji in nacionalne ekonomije, ki temeljijo na nizki ceni in lahkem dostopu do energetskih in drugih naravnih virov. Posebna ovira na poti do ustrezne politike varovanja okolja so nizki stroški onesnaževanja okolja. Naš ekonomski sistem temelji na privatizaciji koristi od izrabe naravnih virov na eni strani in na socializaciji okoljske škode na drugi.

Pogosto spregledana razsežnost globalne ekološke krize je v dolgoročnih posledicah globalne ekološke krize. Spremembe v naravnih procesih kot posledica antropogenih podnebnih sprememb imajo izrazito negativen vpliv na človeka. Podnebne spremembe vodijo do dviga morske gladine, pogostejših poplav, širjenja puščav, taljenja polarnega ledu, marsikje bo primanjkovalo pitne vode, nekateri kraji pa bodo v celoti izginili. Podnebne spremembe bodo najbolj udarile revnejše dele industrijsko nerazvitega sveta, kjer nimajo ustreznih zmogljivosti za prilagajanje spremembam, največja škoda pa bo prizadela danes živeče mlade ljudi in prihodnje generacije (Hansen, 2011: 3).

Sociolog in kriminolog Aleš Bučar-Ručman v globalni ekološki krizi vidi prvine kriminalitete. Obseg škode zaradi globalne degradacije okolja primerja s škodo, ki jo povzroči klasična kriminaliteta. »Predvidevamo lahko, da se bo povečala lakota, da se bodo širile bolezni, da bodo izumirale živalske in rastlinske vrste, da se bodo spremenili odnosi med državami, da bodo nastali konflikti v državah in med državami, da bo prišlo do emigracije z ogroženih območij in da bodo posledično nastali konflikti v imigrantskih družbah.« (Bučar-Ručman, 2009: 119)

Medtem, ko se družba precej ukvarja s kriminaliteto, pripravljenost za njeno preprečevanje pa uživa visoko podporo javnosti, česa podobnega pri t. i. zeleni kriminaliteti ne vidimo. Onesnaževanje okolja na primeru podnebnih sprememb je škodljivo za ljudi, ki živijo danes, še bolj pa za tiste, ki bodo živeli v prihodnje. Degradacija okolja kot posledica podnebnih sprememb za prihodnje generacije pomeni poslabšanje kakovosti življenja in ogrožanje zdravja in življenja ljudi. Za pripravo ustreznih politik, s katerimi bi se lahko odzvali na socializacijo okoljske škode, kot jo vidimo na področju podnebnih sprememb, je potrebna poglobljena analiza, ki pa se je tukaj ne moremo lotevati. V nadaljevanju se bomo osredinili na pogosto spregledano razsežnost okoljske degradacije, in sicer njeno učinkovanje na prihodnje generacije in posledice, ki jih naš odnos do okolja prenaša k našemu odnosu do prihodnjih ljudi. Zagovarjali bomo tezo, da gre pri ekonomskem sistemu, ki temelji na čim obsežnejši izrabi naravnih virov za obliko diskriminacije do prihodnjih ljudi, ki bi jo po vzporednicah s pojmom rasnega razlikovanja lahko imenovali *generacizem*.

Ekonomija neskončne rasti na končnem planetu z omejenimi viri temelji na podmeni, da je čimprejšnja poraba virov za ustvarjanje dobička več vredna kot poznejša raba. Pri oceni stroškov in koristi nekega projekta se predvideva, da je korist, ki je bolj oddaljena v prihodnosti, manj vredna v primerjavi s koristjo, ki jo lahko uživamo čim prej. Intenzivna raba naravnih virov v sedanjosti pogosto pomeni, da bodo prihodnje generacije prikrajšane za te vire. Logika odšteva-

nja prihodnje vrednosti (ang. *discounting*) implicira vrednostno razlikovanje med sedanjostjo in prihodnostjo. Na okoljevarstvenem področju to pomeni, da je bolje uživati koristi od rabe okolja danes kot v prihodnje in da je bolje prestaviti okoljsko škodo v prihodnost, kot se z njo soočiti danes. Tovrstno pristranskost do sedanje generacije na račun prihodnjih generacij je treba razumeti kot moralno neupravičeno.

Pojem *generacizem* je izpeljanka, ki na podlagi konceptualne podobnosti z rasizmom, ki je oblika neupravičenega vrednostnega razlikovanja zaradi pripadnosti rasi, ljudi ločuje glede na njihovo generacijsko pripadnost. Tisti, ki pripadajo sedanji generaciji, so privilegirani v primerjavi s pripadniki prihodnjih generacij. Če je protidiskriminacijska politika namenjena preprečevanju rasizma, lahko rečemo, da je politika medgeneracijsko ozaveščenega varovanja okolja oblika preprečevanja *generacizma*. Današnja prevladujoča ekonomska ureditev, ki prenaša okoljska tveganja v prihodnost, ne izhaja iz ideje o manjvrednosti prihodnjih generacij, ampak se zdi, da temelji bodisi na ignoranci medgeneracijskih okoljevarstvenih dolžnosti bodisi na podmeni, da do dolgoročne okoljske degradacije sploh ne bo prišlo.²

Peter Singer je avstralski filozof in bioetik, ki nasprotuje razlikovanju oseb glede na raso, spol in vrsto, ki ji oseba pripada. Pravi, da je razlikovanje na podlagi omenjenih okoliščin nelegitimno, ker krši načelo enakosti.

V konfliktu med njihovimi interesi in interesi druge rase rasisti kršijo načelo enakosti, s tem ko dajejo večjo težo interesom njihove rase. Seksisti kršijo načelo enakosti s tem, ko dajejo prednost svojemu spolu. Podobno specisti dovoljujejo, da interesi njihove lastne vrste povozijo večje interese pripadnikov drugih vrst. Vzorec je identičen v vseh primerih. (Singer, 1990: 6, 9)

Kot opozarja Singer, deluje kršitev načela enakosti v vseh treh primerih po identičnem vzorcu. Na enak način kot Singer utemelji izpeljanko *specizem*, lahko oblikujemo tudi pojem neupravičenega razlikovanja glede na pripadnost generaciji, *generacizem*. V konfliktu med sedanjo generacijo in prihodnjimi generacijami po analogiji z rasisti generacisti kršijo načelo enakosti, s tem ko dajejo večjo težo interesom lastne generacije pred interesi drugih generacij.

Gospodarski sistem, ki temelji na čim večji izrabi naravnih virov v korist sedanje generacije na račun prihodnjih generacij, je generacističen in se lahko kot tak primerja s sistemom zgodovinskega kolonializma, ki je v imenu koristi belcev izkoriščal pripadnike drugih ras in skupnosti. Iz obstoječe ekonomske ureditve je treba umakniti prvine generacizma in jih nadomestiti z načeli enakosti vseh ljudi, ne glede na osebne okoliščine, kot je čas rojstva oziroma pripadnost generaciji.

Medgeneracijska enakost

V drugi polovici 20. stoletja so se avtorice in avtorji prvič zavedli, da zgodovinski razvoj ne prinaša zgolj nenehnega napredka v blaginji človeštva. Izraba naravnih virov in onesnaževanje okolja sta trčila ob meje planetarnih omejitev. Globalni industrijski razvoj je dosegel raven, ko lahko nepovratno uničimo globalne ekološke sisteme, od katerih smo odvisni. Planet in ekosistemi na njem imajo omejene možnosti obnavljanja surovin, omejena je tudi zmožnost naravnih sistemov, da absorbirajo odpadne snovi, ki nastajajo pri sodobnem, na industriji temelječem

² Že omenjeno gibanje podnebnih skeptikov ali podnebnih zanikovalcev gradi na ideji, da so podnebne spremembe utvara in da so politike varovanja okolja (podnebja) del zarote določenih političnih skupin. Primer tovrstnega razmišljanja najdemo v ameriški republikanski stranki.

gospodarstvu. Zaradi potrebe, da bi ustrezno naslovili novo postavljena moralna vprašanja v odnosu do prihodnosti na planetu, so začeli nastajati različni pojmi in pojmovni okviri, znotraj katerih lahko predrugačimo svoj odnos do prihodnjih generacij. Oglejmo si nekaj poskusov.

Ameriški analitični filozof John Nolt zelo nazorno ponazori logično samoumevnost enakosti med ljudmi, ki živijo v različnih časovnih obdobjih. Po Noltu razlika med preteklostjo in prihodnostjo ni odločilna in absolutna, temveč je relativna glede na časovno perspektivo: »V tem smislu je podobna oznaki 'tujec', ki je relativna glede na geografsko perspektivo.« Tako kot o tujcu govorimo z relativne pozicije domačinke ali domačina v nekem geografskem okolju, enako o prihodnjih ljudeh govorimo z relativne pozicije danes živečega človeka v določenem časovnem okolju. Nolt svojo trditev ponazori z jasnimi shematskim prikazom:

1. Imamo dolžnosti do trenutno živečih ljudi.
2. Prihodnji ljudje niso v nikakršnem moralno pomenljivem smislu drugačni od trenutno živečih ljudi.

---

3. Imamo dolžnosti do prihodnjih ljudi.

(Nolt, 2011)

Med pomembnejša pojmovna orodja za naslavljanje dolžnosti do prihodnjih generacij glede na varovanje okolja gotovo spada paradigma *trajnostnega razvoja*. Ta hoče omejiti rabo naravnih virov tako, da zadovoljevanje potreb sedanje generacije ne ogroža možnosti prihodnjih generacij, da zadovoljijo svoje potrebe. To naj bi dosegli tako, da bi industrijo in potrošnjo preusmerili na obnovljive vire snovi in energije, naravo pa bi z odpadki obremenjevali le do mere, ko se je še zmožna obnavljati. Med najbolj znane formulacije trajnostnega razvoja spada opredelitev Brundtlandove komisije, ki pravi, da je naša dolžnost najti način, ko bomo lahko »zadovoljiti trenutne potrebe, ne da bi pri tem ogrozili zadovoljevanje potreb prihodnjih generacij«. (Brundtland, 1987: 43)

Ameriška filozofinja Kristin Shrader–Frechette v razpravo vnaša pojem t. i. *temporalne neenakosti*. Trdi, da naše odločitve o ravnanju z okoljskimi tveganji prepogosto temeljijo na izkoriščanju temporalnih neenakosti, ki jih opredeli kot »... neenakosti, ki obravnavajo predstavnike drugih generacij drugače, a nimajo nikakršnega moralno relevantnega temelja za to ...« (Shrader–Frechette, 2002: 96). Razlika v času rojstva sama po sebi še ne pomeni moralno relevantnega kriterija za upravičeno razlikovanje med ljudmi, zato lahko tukaj govorimo o diskriminaciji glede na čas rojstva.

Na splošno avtorice in avtorji omalovaževanje interesov prihodnjih generacij kritizirajo z dvema argumentoma. Prvič, izhajajo iz prepričanja, da gre za zlorabo določene temporalne manjšine, s tem ko se izpostavlja predvsem tveganje, medtem ko se za določeno skupino, obstoječo generacijo, ustvarijo predvsem koristi. Drugi razlog nasprotovanja se nanaša na trditev, da se s prenosom nevarnih tveganj na prihodnje generacije prihodnji ljudje uporabijo kot sredstvo za cilj danes živečih ljudi (Shrader–Frechette, 2002: 96). Oboje je moralno nedopustno, zato je treba zapostavljanje interesov prihodnjih generacij opustiti.

Ne glede na to, ali potrebo po spremembi odnosa do prihodnjih generacij utemeljujemo z nedopustnostjo generacizma, z arbitrarnostjo partikularne časovne perspektive, s paradigmo trajnostnega razvoja ali s temporalno diskriminacijo, različnim naporom je skupno prizadevanje v iskanju načina za uveljavljanje humanistične zaveze spoštovanja vseh ljudi, ne glede na njihove osebne okoliščine. Tovrstne zveze vsebujejo tudi sodobne ustave večine demokratičnih republik. Enako velja za ustavo Republike Slovenije:

V Sloveniji so vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj, invalidnost ali katerokoli drugo osebno okoliščino. Vsi so pred zakonom enaki. (Ustava RS, 14. člen)

Razprava o zavezi v ustavi je zanimiva, ker nam lahko pomaga misliti, ali so do navedenih pravic in temeljnih svoboščin upravičeni tudi pripadniki generacij, ki bodo živeli v prihodnosti. Posamezniki, ki so se rodili leta 2010, bodo najverjetneje doživeli konec 21. stoletja. Napovedi znanstvenikov kažejo, da bodo podnebne spremembe imele nevaren vpliv na prebivalstvo že do konca tega stoletja, določeni vplivi pa so merljivi že zdaj (IPCC, 2007). Že danes živéči mladi ljudje bodo izpostavljeni tveganjem, ki jih prinašajo podnebne spremembe (Hansen, 2011: 3). Če bomo fosilna goriva izrabljali tako intenzivno kot danes, bomo prihodnje ljudi izpostavili veliki škodi. Tisti, ki bodo občutili negativne učinke podnebnih sprememb, bodo prikrajšani za »enake pravice in temeljne svoboščine«, ki jih zagotavlja (slovenska) ustava. Tovrstno prikrajšanje moramo razumeti kot eksces, ki ga je treba odpraviti. Ni videti razloga, zakaj ustava ne bi varovala državljanov, ki bodo živeli v bližnji in manj bližnji prihodnosti prihodnjih desetletij.

Bi bilo torej smiselno podpreti ustavo, ki bo zagotavljala, da so v Sloveniji vsakomur zagotovljene *enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, /.../ in čas rojstva*? Zadnje je namreč osebna okoliščina, ki si je ne izberemo, prav tako, kot si ne izberemo rase, jezika, narodnosti in drugih okoliščin. Smo posamezniki in celotna naša generacija upravičeni do načina življenja, ki onemogoča spoštovanje enakih pravic in temeljnih svoboščin za posameznike in generacije ljudi, ki bodo živeli v nevarnih časih nestanovitnega podnebja čez 50, 100 in več let? Morda bi bilo smiselno dopolniti ustavo z eksplicitnim zapisom, ki bi določil čas rojstva kot osebno okoliščino. To bi omogočilo razširitev pristojnosti države tako, da bi zavarovala tudi interese prihodnjih generacij v procesih odločanja danes. Definiranje časa rojstva kot osebne okoliščine, na podlagi katere ljudje ne bi smeli biti diskriminirani, bi omogočilo odpravo generacizma v trenutnem ekonomskem sistemu. Prav tako bi morali vzpostaviti mehanizme medgeneracijskega varovanja pravic in postaviti sistem pravične distribucije virov skozi čas. Za ta namen bi potrebovali teorijo medgeneracijske pravičnosti. V nadaljevanju besedila si bomo ogledali nekatera izhodišča teorije pravičnosti ameriškega političnega filozofa Johna Rawlsa. Vpeljali bomo pojem zelene države, ki ji bo naloženo uveljavljanje dolžnosti do prihodnjih ljudi na področju politik ravnanja z naravnimi viri.

Zelena država

Zelena država je za pravice prihodnjih ljudi to, kar je socialna država za pravice revnih. Če je socialna država odgovor na skrajne družbene neenakosti kapitalizma 19. stoletja, je zelena država odgovor na neenakosti, v katere postavljamo prihodnje ljudi z uničevanjem globalnega okolja v 20. in 21. stoletju. Socialna država je sistemski odgovor na posledice kapitalizma znotraj nacionalne skupnosti, zelena država je odgovor na njegove posledice v okvirih medgeneracijske in mednarodne skupnosti. Za socialno državo velja, da ne more obstati ob nelojalni konkurenci držav, ki izvajajo socialni *dumping*, s tem ko dopuščajo skrajne neenakosti v svoji državi in tako omogočijo konkurenčnost gospodarstva na račun izkoriščanja revščine delavk in delavcev.

³ Z izrazom *prihodnjiki* označujemo ljudi, ki bodo živeli v prihodnje, niso pa še rojeni. Njihovi korespondenti danes so sedanjiki.

Socialna država je ogrožena, ko je osamljena v mednarodnem prostoru. Šele po uveljavitvi določenega praga socialnega varstva prebivalstva povsod po svetu in preprečitvi izkoriščanja skrajnih

revežev za potrebe nizkocenovne proizvodnje se lahko nadejamo, da bo država blaginje kot politična ureditev znotraj nacionalne države trajno obstala.

Mednarodna vzajemnost je še bolj odločilna za zeleno državo. Tudi če ena država vzpostavi najvišja merila spoštovanja medgeneracijske enakosti in prilagaja svoje dolgoročne odločitve o ravnanju z viri glede na potrebe prihodnjih generacij, uveljavitev takega sistema v kontekstu globalne ekološke krize ni smiselna. Globalna kriza zahteva globalen odgovor, ki pa mora biti uveljavljen v vsaki državi posebej. V nadaljevanju razprave se bomo zamejili na pristojnosti zelene države znotraj okvira nacionalnih držav, ob tem pa bomo predpostavili, da so državni ukrepi za varstvo okolja utemeljeni v mednarodnem dogovoru, ki vsem državam nalaga obveznost medgeneracijskega varovanja naravnih virov.

Obstaja skušnjava, da bi politiki v imenu prihodnjih generacij legitimirali dejanja, ki ne upoštevajo interesov prihodnjih ljudi. Na drugi strani lahko pride do arbitrarnega presojanja, kjer bi interese prihodnjikov³ vedno interpretirali tako, da od obstoječe generacije ne bi zahtevali ničesar. Tretja nevarnost je, da bi bili izvoljeni voditelji preprosto pristranski.

Naš položaj v družbi otežuje našo presojo o poštenosti družbene ureditve. Nujno smo pristranski, saj verjamemo, da je najboljši tisti sistem, ki najbolje poskrbi za položaj ljudi, s katerimi se istovetimo. Pri vprašanju obdavčitve na primer revni navadno podpirajo progresivno obdavčitev, bogati pa nizko stopnjo enotne obdavčitve. V razpravi o okoljevarstvu se najbolj istovetimo s danes živečimi ljudmi, ki so nam, logično, najbliže. Navajeni smo razmišljati z vidika sedanjosti, zato bo naša presoja v skušnjavi, da pripiše sedanji generaciji večji pomen. Nismo navdušeni nad ukrepi, ki bi posegali v naše svoboščine v imenu »abstraktnih«³ prihodnjih ljudi. Nenamerno nam je manj mar za ljudi, ki živijo v geografsko in časovno oddaljenih okoljih.

Da bi se izognil tovrstni pristranskosti, je Rawls sestavil miselni poskus, s katerem nas postavi v *izhodiščni položaj*, od koder moramo izbrati pravila pravične družbene ureditve, ki bi se jim bili pripravljene zavezati v družbeni pogodbi. Takole postavi virtualni izhodiščni položaj za tančico nevednosti in pod naslednjimi pogoji:

Strani ne vedo, kateri generaciji pripadajo, ali kar je isto, kateri stopnji civilizacijskega razvoja družbe pripadajo. Nikakor ne morejo vedeti, ali bodo revni ali relativno bogati, pretežno poljedelski ali že industrializirani in tako naprej. Tančica nevednosti je v tem pogledu celovita. Tako se morajo osebe v izhodiščnem položaju vprašati, koliko bi bili pripravljene prihraniti na vsaki stopnji vnaprej, ob predpostavki, da bodo tudi druge generacije varčevale v enaki meri. /... / Pravzaprav morajo izbrati pravično načelo varčevanja, ki določa primereno mero prihranka za vsako stopnjo vnaprej. (Rawls, 1971: 287)

Teorija izhodiščnega položaja predvideva, da so vsi ljudje zmožni odločati razumno vsaj glede osnovnih zadev, ki napredujejo njihovo življenje. Razumnost je v tem primeru mišljena kot sposobnost za presojo o tem, kaj je dobro za stran, v imenu katere presoja. Rawls predvideva teorijo razumnosti, ki jo uporabljajo tudi ekonomske vede. Zanimivo pri tem je, da Rawls ne meri na dobronamernost posameznikov, ki naj poskrbijo za pravično delitev dobrin, ampak od posameznikov v izhodiščnem položaju pričakuje, da naj razmišljajo racionalno v skladu s svojimi interesom. Trik je v tem, da so okoliščine izhodiščnega položaja postavljene natančno tako, da skrb zase predvideva ureditev take temeljne družbene strukture, ki bo skladna z načeli pravičnosti.

Ker v izhodiščnem položaju ne vemo, katero mesto bomo zasedli, bomo poskrbeli, da bodo primarne dobrine razdeljene tako, da bo za vsako mesto v družbeni strukturi najbolje poskrbljeno: »Ker nihče ne ve, kateri položaj bo zasedel, ima naloga, naj ljudje odločijo, kaj je najboljše zanje, enake posledice, kot če bi jim naložili, naj določijo, kaj je najboljše za vsakogar, če ga obravnavamo nepristransko.« (Kymlicka, 107)

Rawls govori o pravičnih načelih varčevanja za prihodnje generacije. Ob tem se zastavlja vprašanje razmerja med pravicami prihodnjikov in pravicami sodobnikov. Ni namreč jasno, kako določiti pravično mero odrekanja sedanje generacije, da bi se zavarovale pravice ali dobrobit prihodnjih generacij. Prav tako ni jasno, kaj moramo zagotoviti prihodnjim generacijam. Moramo poskrbeti zgolj za njihove temeljne eksistenčne pravice, njihove splošne interese ali pa moramo maksimirati njihovo dobrobit?

Ne glede na težavno naravo teh vprašanj se lahko z njimi lažje soočimo, če opredelimo dediščino, ki smo jo zavezani zagotoviti prihodnjim generacijam. Japonski pravnik in filozof Makoto Usami utemelji dva tipa dediščine, ki smo jo dolžni zapustiti prihodnjim generacijam: naravno in od človeka ustvarjeno dediščino. Med naravno dediščino, ki podpira človekovo »varnost in zdravje«, umešča »čisto atmosfero, varno pitno vodo, nekontaminirano prst, relativno stabilno temperaturo in določene vrste mineralnih virov.« / ... / »Vsaka generacija ima dolžnost zapustiti te postavke naravne dediščine svojim naslednikom, tako da se vzdrži onesnaževanja okolja do nepovratne stopnje in izčrpanja virov.« (Usami, 2011: 5, 12) Med dediščino človekovega izvora za »dostojno varno in zdravo življenje« pa umesti »znanje s področja medicine in prehrane ter okolju prijazne tehnologije za proizvodnjo in prevoz.« / ... / »Vsaka generacija je zavezana razvijati te proizvode in jih predati svojim naslednikom.« (Usami, 2011: 5, 13)

Kljub bolj ali manj jasnim idejam o tem, kaj je treba varovati v pozitivnem smislu, se postavlja vprašanje, kako definirati pojem škodovanja, če pomislimo, da prihodnji ljudje v času povzročanja degradacije okolje še ne obstajajo.⁴ Za pomoč pri tem vprašanju se lahko zatečemo k rešitvi, ki jo ponuja avstrijski filozof Lukas Meyer. Zagovarja t. i. *prazno pojmovanje škode* (ang. *threshold theory of harm*), ki dejanje označuje za škodljivo, če za posledico tega dejanja druga oseba v prihodnosti pade pod določen prag življenjske ravni. Če bo naša generacija zaradi čezmerne porabe fosilnih goriv in posledičnih podnebnih sprememb prihodnjim ljudem na Zemlji onemogočila življenje nad določenim pragom življenjske ravni,⁵ lahko na podlagi praznega pojmovanja škode rečemo, da bo naša generacija oškodovala prihodnje ljudi. Da bi se temu izognili, je treba udejanjiti politiko omejene rabe fosilnih goriv in preprečevanja podnebnih sprememb do te mere, da omogočimo prihodnjim generacijam življenje nad določeno življenjsko ravno. S sprejetjem teorije praznega pojmovanja škode lahko torej govorimo o pravicah prihodnjih ljudi, višina praga, ki ga moramo s svojimi dejanji (ali zadržanji) zaščititi, pa je odvisna od obsega pravic, ki jih priznavamo prihodnjim ljudem.⁶ Ne glede na to, kateri generaciji oseba pripada, nam ustrezno načelo nepovzročanja škode zapoveduje, da moramo ravnati tako, da posledice naših ravnanj ne postavljajo nekoga v položaj pod pragom nekega normativno določenega standarda bivanja. Pri tem je nujen pogoj, da se v odsotnosti našega dejanja (ali nedejanja) ta oseba ne bi nahajala v takem poslabšanem položaju. Kot pravi Meyer, »pri udejanjanju tega pojmovanja škode primerjamo vrednosti »imeti zadovoljivo dobro življenje« in »imeti življenje, ki pade pod relevantno mejo« (Meyer, 2008).

⁴ Na tem mestu se zastavlja vprašanje neidentitete. Nimamo prostora, da bi se tukaj z njim soočili. Za osnovno seznanitev s problemom priporočam že navedeno besedilo Usamija (Usami, 2011: 5).

⁵ Primer takega praga so geološki okviri, ki veljajo od konca zadnje ledene dobe, na podlagi katerih je lahko sodobni človek razvil kmetijstvo in na njem temelječi začetek civilizacije.

⁶ Za izhodišče pri definiranju obsega pravic prihodnjih generacij si lahko morda pomagamo s temeljnimi načeli medgeneracijske enakosti, ki jih razvija Edith Brown Weiss (Brown Weiss, 1992: 10–16).

Pri določanju praga ravni življenja, pod katero prihodnje osebe ne smejo pasti, lahko izhajamo iz splošne smernice, kot je opredelil ekonomist Herman E. Daly: » ... osnovne potrebe v sedanosti morajo vedno imeti prednost pred osnovnimi potrebami v prihodnosti, toda osnovne potrebe v prihodnosti morajo imeti vedno prednost pred ekstravagantnim luksuzom sedanosti.« (Daly, 1996: 36)

Ob tem se zastavlja vprašanje o načelu recipročnosti, ki navadno ureja medčloveške odnose. Z vlaganjem v infrastrukturo na primer najmanj pridobi tista generacija, ki investira, največ koristi pa imajo tisti, ki so podedovali delujoči sistem zagotavljanja potreb. Tak primer so hidroelektrarne, ki po odplačilu investicije proizvajajo elektriko zastonj.⁷ Kako je torej z recipročnostjo pri medgeneracijskih odnosih? Navadno načelo recipročnosti velja tam, kjer prihaja do izmenjave vrednosti, kjer vsaka stran nekaj vložiti v zameno za pošteno vračilo. Ker v času ni mogoče, da bi naslednja generacija karkoli dajala prejšnji generaciji, je vsaka generacija zgolj prejemnica bolj ali manj ohranjenih in vzdrževanih dobrin.

Ameriški filozof Stephen M. Gardiner opozarja, da se lahko posamezna generacija upravičeno vpraša o smiselnosti njenih odrekanih za prihodnje generacije, če se naslednja generacije ne bo pripravljena odrekati v podobni meri ali pa bi se celo odrekla medgeneracijskemu varovanju okolja (Gardiner, 2010: 92). Z vidika interesa posameznih generacij lahko naletimo na konflikt, kajti videti je, da vsakokratni generaciji ni nujno v interesu uveljavitev trajnostne politike ravnanja z okoljem, kot smo jo zgoraj opredelili z Dalyjem. Situacija, ko bi določena generacija sprejela restriktivno okoljevarstveno zakonodajo, bi bila neracionalna ob predpostavki, da naslednja generacija ne bi nadaljevala politike medgeneracijske pravičnosti. Zaradi odsotnosti garancij je vsaka generacija posebej v skušnjavi, da ne ukrepa.

Kljub upravičenosti tovrstnega ugovora je politika medgeneracijske pravičnosti, ki temelji zgolj na uveljavljanju lastnega interesa, moralno neustrezna. Vsakokrat je obstoječa generacija edina, ki ima moč vplivanja na stanje okolja, zato jo lahko na podlagi etike opozarjamo na moralno odgovornost. Ob predpostavki, da je pravičnost pomembna in da bi obstoječa generacija želela uveljavljati pravična razmerja med generacijami, ji ne preostane drugega, kot da stavi na določeno utemeljitev medgeneracijskega varovanja okolja in upa, da bo naslednja generacija premogla podobno mero humanosti in nadaljevala medgeneracijsko pošteno politiko ravnanja z okoljem. Navsezadnje je verjetnost, da bo naslednja generacija nadaljevala tradicijo, večja, če bo ta generacija ustrezno poskrbela za prenos kulturne dediščine, ki vrednote pravičnosti, okoljevarstva in medgeneracijske enakosti visoko ceni.

Sklep: proti generacizmu z zeleno državo

Vzpostavitev pravičnosti do prihodnjih generacij vodi do trajnostnega razvoja. Vsaka generacija mora priznati in spoštovati meje naravnega okolja in sistemov, ki podpirajo življenje in možnosti blaginje. Globalna ekološka kriza v obliki nevarnih podnebnih sprememb odpira vprašanje pravičnosti do prihodnjih generacij. Ni vnaprejšnjega razloga, zakaj ne bi ljudje jutrišnjega dne imeli enake priložnosti za razvoj in možnost doseganja blaginje. Globalna podnebna kriza med drugim kaže, da smo spregledali izziv pravičnosti med generacijami. Vrednostno razlikovanje med generacijami je treba zavrniti kot generacizem, proti kateremu pooblašamo zeleno državo, ki naj na podlagi pravičnosti do prihodnjih generacij uveljavi ukrepe za varstvo okolja. Ohranjanje naravnih virov moramo prepoznati kot vrednoto, ki pomeni nujen pogoj za

blaginjo vsakokratne generacije. Spoštovanje pravic prihodnjikov se naloži vsem generacijam kot dolžnost, kajti le vsakokrat sedanja generacija lahko edina ukrepa.

Literatura

- BROWN WEISS, E. (1992): *Intergenerational Equity: A Legal Framework for Global Environmental Change*. V *Environmental change and international law: New challenges and dimensions*, ur. E. B. Weiss. Tokyo, United Nations University Press. Dostopno prek: <http://archive.unu.edu/unupress/unupbooks/uu25ee/uu25ee0y.htm#12.%20Intergenerational%20equity:%20a%20legal%20framework%20for%20global%20environmental%20change> (12. januar 2013).
- BUČAR-RUČMAN, A. (2009): Okoljska kriminaliteta skozi pogled zelene kriminologije. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 60(2): 118–130.
- DALY, E. H. (1996): *Beyond Growth: The economics of sustainable development*. Boston, Baecon Press.
- GARDINER, M. S. (2010): A Perfect Moral Storm. V *Climate Ethics: Essential readings*, ur. M. S. Gardiner, S. Caney, D. Jamieson in H. Shue, 87–98. New York, Oxford University Press.
- IPCC FOURTH ASSESSMENT REPORT (2007): *Climate Change (AR4)*. Dostopno prek: http://www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_and_data_reports.shtml (15. november 2012).
- KYMLICKA, W. (2005): *Sodobna politična filozofija: uvod*. Ljubljana, Krtina.
- HANSEN, J. et al. (2011): *Scientific Case for Avoiding Dangerous Climate Change to Protect Young People and Nature*. NASA. Dostopno prek: <http://pubs.giss.nasa.gov/abs/ha08510t.html> (10. december 2012).
- MEYER, L. H. (2003): Past and Future: The Case for a Treshold Conception of Harm. V *Rights, Culture, and the Law: Themes from the Legal and Political Philosophy of Joseph Raz*, ur. L. H. Meyer, S. L. Paulson in T. W. Pogge, 143–159. Oxford, Oxford University Press.
- NOLT, J. (n. d.): *Arguments for and against Obligation to Future Generations*. Dostopno prek: <http://web.utk.edu/~nolt/courses/346/futurgen.htm> (14. december 2012).
- RAWLS, J. (1972): *A Theory Of Justice*. Harvard University Press.
- SHRADER – FRECHETTE, K. (2002): *Environmental justice: creating equality, reclaiming democracy*. New York, Oxford University Press.
- SINGER, P. (1975/1990): *Animal Liberation*. New York Review, Random House.
- USAMI, M. (2011): *Intergenerational Justice: The Rights of Future People or The Duty of Fair Play*. Tokyo, Tokyo Institute of Technology.
- USTAVA RS. Uradni list RS št. 33/91-I, 42/97, 66/2000, 24/03, 69/04, 68/06. II. poglavje: Človekove pravice in temeljne svoboščine, 14. člen. Dostopno prek: <http://www.us-rs.si/media/ustava.republike.slovenije.pdf> (20. december 2012).
- WORLD COMISSION ON THE ENVIRONMENT AND DEVELOPMENT (WCED) (1987): *Our Common Future*. Oxford, New York, Oxford Univerity Press.

Okoljsko zanikanje

Usoda Stockmannovega odkritja

V Ibsenovem *Sovražniku ljudstva* dr. Thomas Stockmann, znani meščan obalnega mesteca na južnem Norveškem, naleti na neprijetno odkritje; ugotovi, da odpadne vode iz mestne strojarne onesnažujejo bližnje kopališče, v katero je mesto vložilo veliko denarja in od katerega pričakuje velik donos. Toda ko Thomas o odkritju obvesti župana, svojega brata Petra, namesto na priznanje in pohvalo naleti na gluha ušesa. Sanacija bi bila predraga, zato Stockmannovo odkritje ogroža sanje o svetli prihodnosti mesta. In to ne le županove: nelagodno odkritje dr. Stockmanna vznemiri tudi ljudstvo in nazadnje ga označijo za »sovražnika ljudstva«. Župan bratove izsledke okarakterizira kot »nezanesljive in pretirane«, ljudje pa se strinjajo, da tovrstnih novic ne kaže širiti.

Dokumentarec *Everything's Cool*, posnet leta 2007, pripoveduje o podobni zgodbi, le da se odvija v sodobnem času in da primer ni izmišljen: film sledi prizadevanjem Rossa Gelbspana, da bi javnost opozoril na problem globalnega segrevanja. Gelbspan, novinar z vzdevkom »Columbo klimatskih sprememb«, začne verjeti, da »desetletje pisanja, intervjujev, javnih predavanj in diskusij ni pomagalo nič in da je več kot pripravljen na upokojitev«. (*Everything's Cool*, 2007)

»Zgolj z navajanjem dejstev o globalnem segrevanju glede razsežnosti tega problema in nujnosti potrebnih dejanj ni bilo mogoče prepričati velikega dela publike, novinarjev in politikov,« trdita psiholog Ben Newell in klimatski znanstvenik Andy Pitman (Newell in Pitman, 2010: 1012). In res je neka javnomnenjska raziskava pokazala, da je leta 2010 v spremembe podnebja »verjelo« zgolj 57 odstotkov Američanov (Leiserowitz et al. v Newell in Pitman, 2010: 1004), pa čeprav so nam pred tremi leti podatki že bili ne samo dobro znani, temveč tudi široko dostopni. Opraviti imamo, skratka, z naslednjim fenomenom: čeprav so dejstva znana, ne le, da ne naredimo ničesar – celo zanikamo jih. Čeprav so relevantne informacije, ki bi jim po navadi zaupali (v veliki večini primerov namreč najbolj zaupamo ravno znanstvenim podatkom), zgolj dva klika oddaljene od nas, jih vse prej kot radi poiščemo. Zakaj?

Soočanje z ne preveč spodbudnimi novicami

V nekem članku iz *Washington Posta* Edward Lengel opisuje, kako Američani niso hoteli prisluhniti zgodbam svojih vojakov, ki so se vračali iz prve svetovne vojne:

Nekaterih zgodb Američani najraje ne bi slišali. Če pripovedi niso razburljive, bralcev in foteljskih napoleonov ne zanimajo. Zdi se, da sta ameriška državljanska vojna in druga svetovna vojna dobro izhodišče za pripovedovanje, dokler ne omenjamo grdih, depresivnih podrobnosti. Zdi se, da imata jasen začetek in konec z dramatičnimi junaki in zlikovci. Ljudi se dotakneta. V nasprotju s tem je s prvo svetovno vojno, z njenimi podobami strelskih jarkov in bojnih plinov veliko težje ravnati na tržni način. Populistični zgodovinarji se je pogosto izogibajo. Kot mi je nedavno dejal neki založnik, ima prva svetovna vojna »slabo zabavno vrednost«. Poizkusi, da bi o njej razpravljali, celo z zagretimi študenti vojaške zgodovine, se pogosto končajo z istim komentarjem, ki so ga bili deležni veterani leta 1919: »Vse skupaj je preveč grozljivo.« (Lengel, 2008: B03)

Lengelov opis v tem odlomku je že znano dejstvo: ljudje neradi prisluhnemo pretresljivim novicam. In to še posebej, če gre za novice, ki pričajo o hudem človeškem trpljenju. Čeprav se morda zdi, da so zgornji primer in pa primeri posledic okoljskih sprememb, o katerih slišimo, bistveno različni, vendarle obstajajo resne študije, ki oba fenomena povezujejo: tak primer je študija Diethelma in McKeeja, ki sta našla zanimivo vzporednico med zanikanjem antropogenih emisij CO₂ in zanikanjem grozljivih vojnih dogodkov, kakršen je bil holokavst (Diethelm in McKee, 2009: 2).

Še več, Diethelm in McKee vidita cel spekter fenomenov, od zanikanja, da HIV povzroča aids do zanikanja, da kajenje povzroča raka (kakor tudi zgoraj omenjena primera), kot posebne primere *zanikanja*. S sklicevanjem na brata Hoofnagle, Diethelm in McKee opredelita zanikanje kot: »Uporabo retoričnih argumentov tako, da dajemo videz legitimnosti debati tam, kjer je nima; gre za pristop, katerega poslednji cilj je zavračanje propozicije, glede katere obstaja znanstveno strinjanje.« (ibid.)

Po Diethelmu in McKeeju vsebuje zanikanje pet značilnih elementov. Najprej gre za »identifikacijo zarot«, pri čemer zanikovalci trdijo, da večina znanstvenikov ne deluje neodvisno in zaradi tega ne prikazuje nepristranskih rezultatov. Naslednji element je sklicevanje na »lažne strokovnjake«, pa tudi »poniževanje uveljavljenih znanstvenikov in raziskovalcev«, kot takrat, ko je »Exxon Mobile uspešno nasprotoval temu, da bi vlada ZDA ponovno imenovala predstojnika medvladnega panela za podnebne spremembe«. (Ibid., 3) Tretji element zanikanja je »selektivnost«: izpostavljanje tistih redkih člankov, ki nasprotujejo prevladujočim pogledom s tem, da se sklicujejo na pomanjkljivosti v njihovem najšibkejšem podpornem gradivu. Zaradi tega nastane videz, da je prevladujoči pogled zanesljiv manj, kot je v resnici. Četrti je »ustvarjanje nemogočih pričakovanj glede na to, kar raziskave lahko uresničijo«, kot recimo takrat, ko »ti, ki zanikajo realnost podnebnih sprememb, kažejo na odsotnost natančnih beleženj temperature za obdobja pred izumom termometra« (ibid.). Kot peti element Diethelm in McKee omenjata »napačno prikazovanje in logiške zmote«. Avtorja na koncu raziskave omenjata, da je treba razkriti taktiko, ki jo uporabljajo zanikovalci (torej pravkar omenjene elemente), če naj razbijemo njihovo retorično učinkovitost.

Toda omenjena raziskava Diethelma in McKeeja ne upošteva, da zanikovalci niso zgolj ti, ki namenoma zakrivajo prava znanstvena dejstva, temveč – če samo spomnimo na zgoraj omenjeni odstotek nejeverne javnosti –, precejšnje število ljudi. Poleg tega se zdi, da Diethelm in

McKee mislita, da posamezniki, ki zanikajo znanstvena dejstva, le-tem v resnici potihoma verjamejo: kajti zakaj bi sicer uporabljali posebno *taktiko manipulacije*, če ne bi vedeli za resnico, ki jo morajo prikrojiti? In stavki, kot je: »Načrtne namere spreminjanja argumenta« (ibid.), ki ju avtorja uporabljata, potrjujejo to domnevo. Če, skratka, pomislimo na profil zanikovalcev, ki nam ga slikata avtorja raziskave, bržkone najprej pomislimo na kakšne zvite lobiste, ki so v gonji za dobičkom pripravljeni prodati resnico. In res je za Diethelma in McKeeja glavna motivacija zanikovalcev, »pohlep, ki ga sproža korporativna obsežnost naftne in tobačne industrije,« poleg tega pa še, »ekscentričnost in idiosinkratičnost, ki ju včasih spodbuja zvezdniški status, ki ga mediji podelijo outsiderjem.« (ibid.)

Kljub pomembni potezi, ki razkrije povezanost različnih tipov zanikovanj, študija Diethelma in McKeeja vendarle ne odgovarja na osnovno in v temelju precej preprosto vprašanje: zakaj ljudje raje verjamemo zanikovalcem kot pa znanstvenikom? Zdi se, da avtorja spregledata dejstvo, da so zanikovalci, ki jih opisujeta, zanikovalci posebnega tipa: vsi trdijo, da nam ni treba skrbeti za opozorila znanstvenikov. Zanikovalci, katerim ne verjamemo, so torej predvsem tisti posamezniki, ki zanikajo slabe novice v slogu: »To dejstvo ni nepomembno«. In če drži, potem so v resnici vsa prizadevanja okoli strategij, kako razkriti taktike zanikovalcev, pa tudi napor glede tega, kako jasno prikazati dejstva (za kar si prizadevata zgoraj že omenjena Newell in Ptiman), zaman. Razlog, zakaj javnost dejstvom ne bo verjela, ni v tem, ker so slabo ali zapleteno predstavljena, temveč ker zanje najbrž noče slišati. Glavni zanikovalec je tako javnost sama.

Toda zakaj nočemo prisluhniti slabim novicam?

Disonanca

Raziskava o zanikanju človekove zmožnosti spreminjanja, ki so jo na naključno izbranih švicarskih državljanih izvedli Stoll-Kleemann, O'Riordan in Jaeger, je navrgla naslednje: »Z vidika spremembe življenjskega sloga visokega materialnega udobja in visoke energijske odvisnosti so imeli [posamezniki] posledice morebitne spremembe vedenja, ki bi sledila potrebi po blažilnih ukrepih ... za težavne.« (Stoll-Kleemann et al., 2001: 107) Z opiranjem na teorijo disonance so omenjeni avtorji odkrili, da »zanikanje ... igra veliko vlogo pri vzdrževanju vrzeli med prepričanji in vedenjem v odnosu do norm podnebnih sprememb.« (ibid.: 111) Kognitivna disonanca je sicer stanje, pri katerem ima en posameznik dve ali več nasprotujočih si kognicij. Tovrstno neskladje povzroča napetost, ki se mora sprostiti, kar po navadi povzroči, da svoje poglede uskladimo. Petty, Wheeler in Tormala disonanco opišejo takole:

V izvorni formulaciji je bila disonanca opisana kot občutek neprijetnega vzbujenja ..., ki ga posameznik izkusi, kadar ima hkrati dve nasprotujoči si kogniciji. V skladu s hipotezo je rezultat tega neprijetno vzbujenje, ki sproži poizkuse po vzpostavitvi sozvočja med relevantnimi kognicijami. Poizkusi ponovnega vzpostavljanja konsistentnosti so običajno vsebovali zelo aktivno razmišljanje o predmetu prepričanij, rezultat tega pa je bila pogosto sprememba v posameznikovem prepričanju.« (Petty et al., 2003: 367)

Naj nekoliko poenostavimo: duševnost, bi lahko rekli, stremi h konsistenci; kadar nastanejo (zavestne) nekonsistentne kognicije, je treba mrežo teh kognicij prilagoditi tako, da se nekonsistentnost odstrani. Vzemimo, da sem prepričan, da je vladajoča elita slaba politična opcija in da bi bilo treba zamenjati politično garnituro. A hkrati na nekem vladnem razpisu, na katerega sem

se prijavil, dobim službo. Recimo tudi, da sem že dolga leta brezposeln in da se mi je končno nasmehnila sreča. Službo zaradi finančne stiske sprejemem. V mreži mojih prepričanj se zdaj pojavi nekonsistentnost: hkrati sem prepričan, da je trenutna politika slaba in da bi jo zato bilo treba zamenjati, po drugi strani sam delam zanjo in pomagam, da se ohranja. Kaj bom storil? Kako bom odstranil protislovje znotraj sebe? Lahko, seveda, dam odpoved. A potem sem soočen s tisto bedo, v kateri sem živel leta in leta. Druga opcija se preprosto zdi lažja: spremenim prepričanje, da je vladajoča politična garnitura *in toto* slaba. Svoj položaj lahko zracionaliziram tako, da morda rečem: »Sicer s trenutno politikom res ni vse tako, kot bi moralo biti, a vendarle številnim daje kruh.« Zdi se, skratka, da je tedaj, ko smo soočeni z inkongruenco kognicij, bistveno lažje spremeniti prepričanje kot pa ravnanje in slog življenja.

In res so zgoraj omenjeni Stoll-Kleemann et al. odkrili nekaj zelo podobnega v navezavi na ukrepe, ki bi bili potrebni za blaženje podnebnih sprememb: »Notranje nekonsistentnosti se lahko pojavijo med verbalnim izražanjem ravnanja v določenih okoliščinah in dejanskim ravnanjem v drugih.« Da bi zaobšli nekonsistentnost, »ljudje iščejo razloge za upravičevanje nepretrganega ravnanja takrat, kadar družbena moralna norma govori o nasprotnem.« (Stoll-Kleemann et al., 2001: 112) In tako so Stoll-Kleemann et al. »največje zanikanje« naposled našli v »nepripravljenosti opustitve ... osebnega ugodja in potrošnje, povezanih z življenjskim slogom in vedanjem, v dobro ukrepov za blaženje podnebnih sprememb.« (Stoll-Kleemann et al., 2001: 113)

Entomološka zbirka in moj Jaz

Malo ljudi je, ki se ne bi počutili osebno izničene, če bi se dolgoleten sad dela njihovih rok ali uma – recimo kakšna entomološka zbirka ali obsežen rokopis – nenadoma izgubil. Skopuh enako čuti do svojega denarja; in čeprav je res, da je del depresije, ki nas zaobjame ob izgubi našega imetja, posledica tega, da moramo sedaj nadaljevati brez določenih dobrin, ki smo jih pričakovali od tega imetja, pa v vsakem primeru ostane še občutek zreduciranja naših osebnosti, delno izničenje nas samih, ki je psihološki pojav sam zase. (James, 1992 [1892]: 176)

Kar je James zapisal pred več kot 130 leti, potrjujejo Belkova razmišljanja o potrošniških produktih: »Ključ za razumevanje tega, kaj lastnina pomeni, je spoznanje, da, vedoč ali nevedoč, namerno ali nenamerno, svojo lastnino dojemamo kot del nas samih.« (Belk, 1988: 139)

Potrošniška kultura tako ni zgolj naključna pritiklina sodobnega življenja. Nasprotno, zdi se, da je potrošništvo prodrlo do najglobljih koticov naše biti. Morda je res celo, da smo ljudje zaradi specifičnih okoliščin postali to, kar Gilles Lipovetsky imenuje *Homo consumericus*. Zdi se, da je potrošništvo zakrpalo tisto luknjo v človekovi biti, ki so jo prej zapolnjevale religija in določene oblike družbene ureditve in dela, ki so, zgodovinsko gledano, izginili z industrijsko revolucijo in tehnološkim razvojem. Tako vsaj potrošništvo in njegovo vlogo pri zapolnjevanju nekdanj religijskih funkcij vidi Åke Daun: »Številne ambicije, ki so nekdanj ljudem usmerjale življenje, zdaj igrajo bodisi marginalno vlogo bodisi so v celoti izginile,« spremembe v zasebni potrošnji pa so, »ljudem priskrbele peti tip 'premaknjene zadovoljitve'.« (Daun, 1983: 8–9)

Potrošništvo je tako s svojimi produkti postalo – če se izrazimo z Belkovimi besedami – človekov razširjeni jaz: to pa implicira, da bi opuščanje potrošništva, temelječega na veliki porabi energije, pravzaprav pomenilo opuščanje nas samih. Soočeni s tako radikalno potezo bomo ljudje zato raje izbrali zanikanje tistih prepričanj, ki nam potrošniško kulturo orisujejo kot okolju

škodljivo, namesto da bi dejansko spremenili svoje ravnanje. Še drugače: pozivi k opuščanju našega življenjskega sloga niso nič drugega kot pozivi k opuščanju nas samih, naše »biti«, tega, za kar se imamo. Kadar pa smo soočeni z možnostjo ukinitve samih sebe – s tem, da bi se lahko »izničili« –, bomo seveda storili vse, da se ji bomo izognili. In to ne bo prezahtevno, če moramo samo spremeniti prepričanja glede verodostojnosti znanstvenih in statističnih podatkov v povezavi z našim vplivom na okolje.

»S tem ko človek v zaprtem svetu izgubi svoje trdno določeno mesto, izgubi odgovor o smislu življenja,« pravi Fromm v svojem *Begu pred svobodo* (Fromm, 1969: 80). Toda takšno stanje je za Fromma nestabilno; slepa ulica, ki človeku onemogoča živeti: »Če ne spada nikamor, ... bo napolnjen z dvomom in ta dvom [bo] sčasoma paraliziral njegovo sposobnost delovanja – to je življenja.« (ibid. 36) Fromm nadaljuje in pravi, da je zaradi tega posameznik, »neučakan in v skušnjavi, da bi svojo svobodo predal diktatorjem vseh vrst ali da bi jo izgubil tako, da se preobrazi v majhen zobnik v stroju, dobro hranjenem in dobro oblečenem, kjer pa vendarle ni več svoboden človek, temveč avtomat.« (ibid. xii)

Če naj ta majhni zobnik v potrošniškem stroju danes ostane na mestu, mora (med drugim) zanikati obstoj človekovega negativnega vpliva na okolje. Če bi si z vso resnostjo priznali našo odgovornost za uničevanje narave in ob tem še hoteli ostati »odgovorni državljani«, bi morali opustiti svoj način življenja, ki temelji na veliki porabi energije. Toda to je zelo težavno, kajti naš način življenja je temelj tega, kar smo – to smo mi. In tako se zdi, da potrošnja daje varno zavetje sredi sicer negotovega bivanja. »Na nakupovalni dan vzemite s seboj prijatelja in si poiščite novo obleko za zmenke in priložnostne večere s prijatelji,« nas spodbuja spletna kolumna, ki nam svetuje, kako naj si polepšamo samopodobo po prekinitvi ljubezenske zveze (Esortment, 2010). V sestavku z nasveti, kako se spopadati s stresom, neka druga spletna stran svetuje, naj nakupovanja ne rezerviramo za pomembne priložnosti: »Nakupujte, ko začutite, da vas bo to izpolnilo in vam dalo občutek, da ste nagrajeni in ljubljene.« (St. Botanica, 2009) Občutja potrošniške kulture lepo povzema Borgmann, ki pravi, da je »živahna in naraščajoča potrošnja glavni indikator blagostanja in samozavestne skupnosti.« (Borgmann, 2000: 418)

Če je zastavek sodobnega bivanja na konzumacijo tako velik, kako se potemtakem spopasti z okoljskim zanikanjem, ki izhaja prav iz nemožnosti, da bi se odrekli potrošništvu?

Apokaliptične trobente, protislovni izdelki in votle ideje

Gotovo je predvsem to: z nenehnim svarjenjem in slikanjem opustošene pokrajine, ki ji bomo, če se ne spremenimo, priča čez dvajset, petdeset ali sto let, ne bomo dosegli ničesar razen tega, da bo javnost še bolj vehementno zanikala naš negativen vpliv na okolje. Ideja, da golo opozarjanje ne pomaga, je namreč izhodiščna ugotovitev pričujočega sestavka, ki poskuša najti vzrok za ta problem.

»Moja misel je, da sicer lahko poizkusimo spremeniti vedenje, toda morda bi bilo bolj učinkovito, če bi spremenili okoliščine, ki takšno vedenje spodbujajo,« je pred svojim predavanjem v okviru Britanske akademije dejal David Uzzell (v Hickman, 2010). Če bi ta nasvet upoštevali in aplicirali na problem okoljskega zanikanja, bi lahko gotovo izoblikovali boljše strategije, kot je golo neučinkovito opozarjanje.

Ena takih strategij, ki pride v poštev v boju proti okoljskemu zanikanju, je, da skušamo svoj Jaz, naše sebstvo, zgraditi na čem drugem kot na potrošnji dobrini, ki zahteva veliko količino ener-

gije. To lahko dosežemo, denimo, s t. i. »izkustvenim izobraževanjem«. Že od predšolske vzgoje naprej lahko ljudi ozaveščamo glede našega vpliva na okolje in skušamo svojo identiteto zasnovati okoli, recimo, »zelenih praks«. Ne nazadnje to tudi že počnemo: »zeleni« produkti so modni in pri marsikom njihova poraba že pomeni os, okoli katere gradi svojo »ozaveščeno« osebnost. Prav na tej točki lahko iščemo tudi razloge za uspeh t. i. »zelenega kapitalizma«. Toda če bi tovrstna kapitalistično organizirana potrošnja morda lahko bila rešitev za okolje, najbrž ne bi bila rešitev za ljudi. Tudi sicer se zdi, da je ideja »zelenega kapitalizma« nekakšna *contradictio in adiecto*, saj je po mnenju številnih mislecev – omenimo samo Murraya Bookchina – prav kapitalizem vzrok za nastalo okoljsko-socialno krizo. Da je »zeleni kapitalizem« kočljiv projekt, dokazuje tudi neka raziskava, ki je pokazala, da je bore malo »zelenih produktov« zares »zelenih« – v večini primerov gre preprosto za marketinško potegavščino (Julia Corbett, denimo, navaja neko študijo, ki je pokazala, da je bilo v vzorcu le dva odstotka vseh televizijskih in devet odstotkov tiskanih oglasov z domnevno »zeleno« vsebino zares »zelenih« v pomenu Naessove »globoke ekologije« (prim. Corbett, 2006: 155)). To naj bi držalo do te mere, da je W. E. Kilbourne naposled cynično pripomnil, da je »edini zeleni izdelek ... tisti, ki ni bil nikdar izdelan.« (Kilbourne v Corbett, 2006: 157) Seveda to še ne pomeni, da je izboljševanje proizvodnje dobrin v smislu zmanjševanja njenega vpliva na okolje povsem odvečno in zgrešeno; pove pa nam, da moramo biti pri razmišljanju o tovrstnih možnostih bolj pazljivi in manj optimistični, kot bi si morda želeli.

Zaradi tovrstnih težav in stranpoti, s katerimi se soočamo znotraj okoljskih tematik, lahko zdrsimo v svetobolje, ali pa skušamo na hitro najti miselno zatočišče tako, da svoj problem prepoznamo kot del širšega problema: problem onesnaževanja okolja lahko tako hitro prepoznamo kot del sodobnega produkcijskega načina. Onesnaženo okolje tako postane eden od simptomov kapitalizma ali kapitalizmov, ki jih živimo. Rešitev se zdaj ponuja kar sama od sebe: problem okolja bomo rešili takrat, ko bomo rešili problem kapitalizma na splošno. Past takšnega razmišljanja je natanko v tem, da skuša poiskati hitro rešitev, ne da bi karkoli zares našlo: če namreč v isti sapi ne razloži, kako bomo premagali kapitalizem (česar po navadi ne pove), je vse, kar naredi, zgolj to, da en problem zamenja z drugim in si tako zagotovi duševni mir. Boj proti kapitalizmu kot rešitev za vse tegobe tako znova postane tista ideja, s katero se vsi strinjamo, a za katero pravzaprav nihče ne ve, kako jo izvesti: vemo pa, da je takrat, ko so na mizi univerzalne rešitve brez konkretnih idej, čas za alarm zaradi miselne toposti, ki smo ji zapadli. Da cilj takega razmišljanja ni nič drugega kot iskanje hitre rešitve, nam pove tudi dejstvo, da se iz ugotovitve »onesnaženo okolje je simptom kapitalizma« le redko razmišlja v tisti smeri, ki lokus boja proti kapitalizmu najde prav v okoljevarstvenih prizadevanjih. Tovrstna miselna poteza bi namreč – v nasprotju s prejšnjo – nakazovala vsaj dejansko smer razmišljanja in delovanja. In morda je ravno to tista prava ali vsaj najboljša smer.

Pristopu, ki skuša neki družbeni pojav pojasniti z vidika posameznikove osebnosti (pristopu, ki je lasten tudi pričujočemu sestavku), se včasih očita individualistična perspektiva, ki se osredini na posameznikovo psihološko konstitucijo, medtem ko družbene ali kakšne druge, širše dejavnike, ki pravzaprav igrajo najpomembnejšo vlogo, pušča v nemar. Tak očitek spregleda, da osredinjanje na posameznikovo osebnost pri preiskovanju nekega problema ne implicira nujno individualističnega pristopa; nasprotno, pogosto imamo pri tovrstnih pristopih opraviti prav s predpostavko, da je konstitucija posameznikove osebnosti veliko manj »individualna« kot po navadi mislimo. Če, denimo, rečemo, da posamezniki zasnujemo svoje osebnosti okoli produktov potrošniške kulture, s tem že impliciramo, da se tisto najbolj intimno, individualno (moj Jaz; to, kar sem), zmerom zrcali iz mreže skupnosti. Zato pričujoča študija okoljskega

zanikanja ne prejudicira individualne rešitve okoljskih problemov, pač pa, nasprotno, kaže na problem, ki je širše narave. Obenem pa kljub vsemu ne skuša povsem zanikati naše individualne odgovornosti: to, da je treba probleme reševati na občni ravni, še ne pomeni, da se smemo v svojih odločitvah vedno skrivati za masko družbe.

Literatura

- BELK, R. W. (1988): Possessions and the Extended Self. *The Journal of Consumer Research* 15(2): 139–168.
- BORGMANN, A. (2000): The Moral Complexion of Consumption. *The Journal of Consumer Research* 26(4): 418–422.
- CORBETT, J. B. (2006): *Communicating Nature: How We Create and Understand Environmental Messages*. Washington, Island Press.
- DAUN, Å. (1983): The Materialistic Life-Style: Some Socio-Psychological Aspects. V *Consumer Behavior and Environmental Quality*, ur. L. Uusitalo, 6–16. New York, St. Martin's Press.
- DIETHELM, P. in MCKEE, M. (2009): Denialism: What is it and How Should Scientists Respond? *European Journal of Public Health* 19(1): 2–4.
- ESSORTMENT: INFORMATION AND ADVICE YOU WANT TO KNOW (2010). Dostopno prek: http://www.essortment.com/lifestyle/relationshipadv_svxl.htm (8. december 2010).
- EVERYTHING'S COOL (2007). Režija: Judith Helfand in Daniel B. Gold. Citat dostopen prek: <http://everythingscool.org/article.php?list=type&type=4> (9. november 2010).
- FROMM, E. (1969): *Escape from Freedom*. New York, Avon Books.
- HICKMAN, L. (2010): What Psychology Can Teach Us about Our Response to Climate Change. *The Guardian Environment Blog*. Objavljeno 23. septembra 2010. Dostopno prek: <http://www.guardian.co.uk/environment/blog/2010/sep/23/climate-change-psychologyresponse-scepticism> (9. november 2010).
- JAMES, W. (1992 [1892]): Psychology: Briefer Course. V *William James – Writings 1878–1899*, ur. G. E. Myers, 1–443. New York, The Library of America.
- LENGEL, E. G. (2008): Why Didn't We Listen to Their War Stories? *The Washington Post*, nedelja, 25 maj: B03.
- NEWELL, B. in PITMANB, A. (2010): The Psychology of Global Warming: Improving the Fit between the Science and the Message. *American Meteorological Society Bulletin* 2010: 1003–1014.
- PETTY, R. E., WHEELER, C. in TORMALA, Z. L., (2003): Persuasion and Attitude Change. V *Handbook of Psychology (vol. V): Personality and Social Psychology*, ur. T. Millon in M. J., Lerner, 353–382. New Jersey, John Wiley & Sons.
- ST. BOTANICA (2010). Dostopno prek: <http://www.stbotanica.com/blog/relationship-advice-ways-to-boost-self-esteem-after-a-break-up/> (8. december 2010).
- STOLL-KLEEMANN, S., O'RIORDAN, T. in JAEGER, C. C. (2001): The Psychology of Denial Concerning Climate Mitigation Measures: Evidence from Swiss Focus Group. *Global Environmental Change* 11(2001): 107–117.

DECEMBER
2012

V LEZBIČNI ČETRTEI

Na okrogli mizi sta nastopili Nataša Sukič in Suzana Tratnik, ogledali pa smo si tudi film Marine Gržinič »Razmerja – 25 let lezbične sekcije ŠKUC LL«.

Posnetek dogodka si lahko ogledate prek spletne povezave:
<http://blip.tv/antifaseminar/antifa-seminar-v-lezbi%C4%8Dni-%C4%8Detrti-6466649>

AntiFa seminar v lezbični četrti

Pot mojega lezbičnega aktivizma se začneja sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja, seveda ne takoj z lezbičnim aktivizmom v ožjem pomenu, temveč s srečanjem dveh njegovih glavnih predhodnikov: z gejevsko in žensko iniciativo. Začetki gejevskega aktivizma sežejo v pomlad 1984, ko je bil organiziran prvi Magnus festival za socializacijo homoseksualnosti – takrat zvečine moške. Festival je potekal v Galeriji Škuc in v Kapelici na Kersnikovi ulici. Prvega festivala se nisem udeležila, ker sem se takrat ukvarjala predvsem z zaostankom pri opravljanju izpitov, sem pa zelo veliko slišala o njem. Zasedila sem tudi nekaj žolčnih odzivov v Pismih bralcev tedanje revije *Teleks*, katerih sovražni izlivi in raven nestrpnosti in nekomunikacije so zelo podobni današnjim po spletnih forumih in v parlamentu. Bralci in bralke so se hudovali, naj gre ta homoseksualna golazen delat, da bi bilo treba vse pedre in lezbijke poslati v delovna taborišča, sicer imajo preveč prostega časa, številni so bili tudi pozivi k zdravljenju. Sicer je Magnus festival naletel na kar dobre odzive v Sloveniji, veliko hujše pa so bile reakcije v nekaterih srbskih medijih, kjer niso mogli požreti, da se v Sloveniji organizirajo »pedrski kongresi«.

Leta 1985 je nastala skupina Lilit, takrat namenjena širšim ženskim vprašanjem. Spomnim se, da so se aprila po zidovih pojavili opazni kvadratni plakati, ki so vabili vse ženske na prvi žur v K4, namenjen samo ženskam. Med naštetimi vrstami žensk so bile omenjene tudi »možače« in »odklonske« in zdelo se mi je, da bi to znalo biti odprto tudi za lezbištvo. Tega prvega razvpitega žura sem se udeležila, tam je bilo res več kot 200 žensk, o njem so se po kulorarijih in pa po Mladininih zabavljivih rubrikah še dolgo kotalili neokusni komentarji. Po tem žuru je bila kmalu skupščina Lilit v Kapelici, nekakšna široka platforma za nadaljnje aktivnosti na področju ženskih vprašanj. Krožili so listki s predlogi za razne delovne podskupine, denimo, za ženske in literaturo, feminizem, materinstvo, ženske v športu ... Pod skupino za lezbična vprašanja se nas je podpisalo nekaj, ki smo se potem dobile na sestanku v gostilni Rio, vendar dlje nismo prišle. Večina je namreč trdila, da so le novinarke ali študentke, ki jih zanimajo tovrstna vprašanja. Tri ali štiri smo se pogovarjale, da bi začele prevajati tekste iz angleščine in nemščine ter sestavljati

bilten, vendar je ostalo pri dogovorih. Potem sem se udeležila drugega festivala Magnusa, ki je bil takrat že gejevska sekcija pri Škucu, tako kot je sekcija postala tudi skupina Lilit. Na Lilitinih večerih sem dobila tudi bilten ILIS (*International Lesbian Information Service* – Mednarodna Lezbična Informativna Služba), ki je imela takrat sedež v Ženevi v Švici. Marca 1986 so organizirale konferenco in me povabile kot gostjo iz t. i. tretjega sveta, med katere so spadale tudi lezbijke iz Indije, Bangladeša, Kenije in Tajske. To je bilo moje prvo srečanje z močnim mednarodnim lezbičnim aktivizmom, ki je bil izjemno pisan, poln pobud in političnega delovanja, saj se je konference udeležilo kar 800 lezbijk. To pa je bila hkrati tudi moja prva streznitev in konec naivnih predstav o homogenosti in harmoničnosti lezbičnega gibanja, ki naj bi se konsolidiralo zgolj proti »zunanjemu« heteroseksističnemu svetu in patrarhalnemu nasilju. Velika ženevska konferenca je namreč pomenila tudi paleta nacionalnih, etničnih in rasnih izkušenj oziroma vsaj teh. Že od prvega dne naprej je ves čas konference spremljal resen konflikt na rasni osnovi, kajti na otvoritvenih nagovorih naj bi tolmačka narobe prevedla besedo črnka – *nigger* namesto *Negro*. Ne vem, ali je to bil resničen razlog, a odtlej je dobro organizirana skupina temnopoltih lezbijk iz Londona organizirala svoja srečanja in delavnice – zvečine izključno za »nebele« lezbijke. Prav tako so bile do sicer uspešnega srečanja kritične hendikepirane lezbijke, med njimi neka slepa lezbijka iz Pariza, ki ni bila zadovoljna z odnosom do nje na konferenci, saj se je počutila nevidno. Slednjič so srečanje zapečatile tudi anarhistke, predvsem skvoterke iz Velike Britanije, Francije in Nemčije, ki niso bile zadovoljne s tem, da je ženevska skupina Vanille Fraise, organizatorica konference, v sodelovanju z mestom omogočila brezplačno bivanje v zaklonišču. Nekaj deklet je zadnjo noč povsem demoliralo zaklonišče, po njihovem neprimerno za dostojno bivanje udeleženk konference, in tako naprtilo stroške organizatorkam.

Poleg teh rezov v samem lezbičnem gibanju, ki so načeli mojo naivno domnevo o samoumevni solidarnosti in vsesplošni medsebojni podpori, so se po nastajanju lezbične iniciative v tedanji Sloveniji začeli kazati tudi problemi s tako imenovanimi naravnimi zavezniki, med katere sta sprva spadala predvsem gejevsko in feministično gibanje. Sama skupina je nastala leta 1987, ko se je Mojca Dobnikar iz skupine Lilit dogovorila za lezbično prilogo v Mladini. Ker je Mojca spoznala tako feministično kakor lezbično sceno v Berlinu, se ji je nastanek zadnje zdel pomemben.

Ko se je priloga sestavljala, sem po naključju srečala Eriko Schauer, ki me je povabila, naj se pridružim sodelavkam priloge Pogledi o lezbilstvu. Takrat je bila v Lilit že aktivna Nataša Sukič, ki je tudi presnemavala vse lezbične filme s televizije in tako skrbela za filmski arhiv. Pod prevode in avtorske članke v prilogi smo se podpisale Roni, Suzana, Erika, Marjeta, Davorka in Nataša. Tudi naslovnica je imela lezbični motiv, narisala pa jo je Roni. Odločile smo se, da kar razglasimo lezbično skupino LL – Lezbična Lilit – in napišemo, da se sestajamo ob torkih na Kersnikovi 4, ter dodamo telefonsko številko. Tako izid Mladinine priloge Pogledi, 30. oktobra 1987, štejemo za začetek lezbičnega gibanja v Sloveniji, tedanji Jugoslaviji in tudi v vsej Vzhodni Evropi.

Kmalu po ustanovitvi se je skupina LL januarja 1988 osamosvojila v Lezbično sekcijo LL pri Društvu Škuc. Začela je svoje številne dejavnosti, denimo izdajanje biltena *Lesbozine*, literarne prireditve, redne tedenske pogovore o različnih temah (lezbištvo in feminizem, monogamija in poligamija, lezbično gibanje in mediji ...), občasne plesne večere samo za ženske ... Leta 1988 sva z Natašo Sukič organizirali lezbični video filmski festival v Galeriji Škuc, pozneje so ga organizirali še geji pri sekciji Magnus, in ta dogodka sta pomenila kontinuiteto gejevskega in filmskega lezbičnega festivala, ki traja še danes, vse od leta 1984 naprej, s čimer je najstarejša tovrstna prireditev v vsej Evropi.

Kmalu po izbruhu dejavnosti in iniciativ ter ustvarjanju lastne lezbične scene v sekciji LL so se poglobljala razhajanja in različni interesi glede sodelovanja s feministično skupino Lilit. LL se je nekaj časa združevala s sekcijo Magnus na skupnih sestankih, vendar je kmalu odnehala, ker so bili nekateri koncepti nezdržljivi, predvsem pa je bilo pri vseh teh zaveznih problem izgubljanje identitete lezbične skupine. V vseh teh navezah je bila LL navadno le nekakšen dobrodošel priključek, zato smo se do danes zagotovo naučile, da je neodvisnost delovanja lezbične skupine zelo pomembna, kar pa seveda ne onemogoča sklepanja občasnih zaveznih na enakopravni podlagi in skupni interesni platformi (četudi samo začasni). Tovrstno sodelovanje je pomenilo tudi skupno skvotanje Metelkove leta 1993, ko sta svoje prostore zavzeli tudi Škučevi sekciji Magnus in LL, v isti stavbi Lovci na levi strani pa je nastal tudi Ženski center več iniciativ, denimo lezbičnofeministične skupine Kasandre, politične skupine Prenner klub, pozneje Ženske svetovalnice itn. Žal je Ženski center čez leta zamrl, dandanes pa je v njegovih prostorih YHD, ki je svoj stari prostor odstopil lezbičnemu klubu Monokel, ki se je tako razširil. Tudi na Metelkovi so bila sprva prisotna znana nihanja med feministkami in geji. Lezbična skupina LL si je želela imeti svoj prostor, ki bi se jasno poimenoval lezbični klub (ne ženski), hkrati pa zaradi sodelovanja z geji ni želela privoliti v izključno ženski prostor, kakršen je postal Ženski center. A tudi tokrat se je potrdilo, da lezbijke potrebujemo svoj klub, prostor in program, ki pa velikokrat ni bil kompatibilen z delovanjem sosednjega »bratskega« gejevskega kluba Tiffany, ki je nihal med organiziranjem umetniških dogodkov in humanističnim delovanjem (denimo, preventiva pred okužbo s HIV) ter med nizkopražnim glasbenim programom ob večerih, ki naj bi nekritično in nediskriminatorsko zajeli »čim več« populacije.

Klub Monokel je pod vodstvom Suzane Tratnik in Mateje Lapanje v letih 2001–2008 pripravil številne dogodke: tuje in domače literarne večere ter manjše koncerte, performanse, predavanja, okrogle mize, tuje in domače deejanes večere, tečaje za deejanes, literarno delavnico, drag king delavnice oziroma delavnice preoblačenja, fotografske razstave, avtorsko izdelano notranjo opremo ... Sodeloval je s festivali, kot so festival lezbičnega in gejevskega filma pri Škucu, Mesto žensk in Rdeče zore, prostore je iz solidarnostnih nagibov delil tako z društvom izbrisanih kot s skupino Ya basta.

Petindvajset let lezbične sekcije LL

Prek svojih kulturno in politično angažiranih projektov LL (pri Društvu ŠKUC) že petindvajset let napada diaspore lezbofobije in homofobije ter socializira družbo v ideale razsvetljenske, vključujoče, solidarne in egalitarne družbe. LL je sestavni del protioblastnih, političnih in kulturnih prizadevanj, ki razbijajo visoke zidove državljske apatije, politične nevednosti, ideološkega terorja in zlorabe razuma.

Alternativna osemdeseta

Ko govorimo o osemdesetih, ne moremo mimo vzpostavitve gejevskega in lezbičnega gibanja in mednarodnega večmedijskega festivala *Magnus*, predhodnika *Tedna gejevskega in lezbičnega filma*. Pomembne niso bile samo umetniške in teoretske vsebine, ampak predvsem implikacije, ki jih je dogodek prinesel s seboj: skozi kanon gejevske in lezbične kulture je festival vzpostavil diskurz o homoseksualnosti. Leta 1987 je bil pod pretvezo, da z dekadentnega zahoda uvaža aids, odpovedan. Že leta 1988 sta mu v prostorih Galerije Škuc sledila *Teden lezbičnega filma* in *Teden gejevskega filma* (do letos, ko smo ob petindvajsetletnici lezbične sekcije LL organizirale večmedijski festival Lezbična četrt, prvi in edini lezbični kulturno-umetniški festival), ki sta se leta 1989 združila v skupni festival, kakršnega poznamo še danes.

Že v osemdesetih, v času nastanka alternativne civilnodružbene scene in novih umetniških govoric ter medijev izražanja, je ohlapnejši družbeni nadzor omogočal osebno pisavo in angažma do tedaj prezrtih družbenih skupin (npr. homoseksualcev) in marginalnih umetniških produkcij (panka, underground rocka ipd.). Tako je videomedij v osemdesetih, kot meni Marina Gržinić »... posebej reflektiral dve polji: *telo v povezavi s seksualnostjo* in *zgodovino v povezavi s politiko*. Ta refleksija je v videu privzela obliko zavestno performirane pornografije, s katero je bila označena neposredno in v celoti pred kamerami izpeljana uprizoritev seksualnega akta z

izbiro istospolnih seksualnih partnerjev. Takšno medijsko pozicioniranje istospolnih preferenc je bilo v kontekstu socializma političen akt par excellence ...«

To dogajanje je bilo v videoumetnosti pogojeno z razvojem civilnih družbenih gibanj – gejevskim, feminističnim, lezbičnim in mirovniškim –, ki so se v slovenskem prostoru vzpostavila v sredini osemdesetih, pri čemer so tako imenovane »deviantne« neheteroseksualne izbire pomenile politično pozicioniranje seksualnega v socializmu. Primer vnosa marginalnih seksualnih identitet v videoustvarjalnost je glasbena in multimedijska skupina Borghesia.

Za trenutek se bom vrnila k izviru, k sanjam, ki sem jih sanjala davnega leta 1987, sanjam, ki jih je navdahnila takratna družbena klima in ki so navdahnile mene. V nekem drugem eseju (ob dvajseti obletnici nastanka gejevske skupine Magnus) sem vzdušje osemdesetih opisala takole:

1987. Scena v Ljubljani je blazno alter. Nova družbena gibanja so na vrhuncu. Borghesia šokira s homoerotičnimi videospoti, Dario Sereval, njen pevec, se v štrumpfantlih in z mejkapom sprehaja po Ljubljani, Aldo Ivančić, njen frontmen in ustanovitelj Magnusa, fura usnje, njegov tip pa nekakšen teddy bear imidž. Kalejdoskop gejevskih stilov, kratka. Village People in njihov YMCA so hit, koda, trend. Jimmy Sommerville je zakon, Tom of Finland kult. Lilitke razburjajo in provocirajo javnost z debatami o enakosti spolov, rušijo tabuje o ženski seksualnosti in lansirajo besedo feminizem. Tožibabe razsujejo mit o ženskih starletah v rocku in postanejo pest ženske subkulturne revolucije. Magnus festivalov je resda konec, ampak geji so totalno in ...

Samo predstavljajte si, da živite v družbi, kjer ste komajda kdaj slišali za besede homoseksualnost, peder, lezbijka, natančneje, kjer ste za obstoj lezbilstva slišali v gimnaziji pri obravnavi literature starogrške pesnice Sapho in pozneje v kontekstu pojava aidsa, potem pa pridete v Ljubljano študirat in trčite ob vso to družbeno vročico in se pridružite feministični skupini Lilit, za nameček pa se poleti 1987 pomotoma znajdete na Paradi ponosa na Nizozemskem (Enshede) in doživite kulturni šok, ki vas pretrese do te mere, da se odločite, da boste zagnali lezbično iniciativo, ko se vnete domov. S pomočjo Mojce Dobnikar, ki se v Mladini dogovori za tematsko prilogo o lezbilstvu, in s pomočjo Suzane Tratnik, ki jo ena od lilitk po naključju sreča v mestu in ji pove za to novo pobudo, se to potem tudi zgodi. V Mladini 30. oktobra 1987 izide osrednja tematska priloga »*Ljubimo ženske*«, v okviru te pa tudi prvi lezbični *Manifest* (ki poudari predvsem pomen vidnosti/vizibilnosti lezbijk).

Takšen je bil moj prihod v Ljubljano in zaradi takih stvari sem, ljubiteljica filma, literature in glasbe, sčasoma začela sanjati, da bi lezbijke imele tudi svoj umetniški festival. Val nas je preprosto nosil s seboj.

Delno sva s Suzano Tratnik te sanje uresničili leta 1988, ko sva s tovornjakom preštopali pol Evrope in iz Londona prinesli nahrbtnik, poln filmov, posnetih na videokasetah (nekaj iz lezbično–feminističnega arhiva, nekaj kar z BBC), in potem v Galeriji Škuc organizirali *Teden lezbičnega filma*.

Obdobje po devetdesetih

Družbene spremembe in z njimi demokratizacija družbe pomenijo tudi vzpon novega konservativizma in politizacijo lezbičnega in gejevskega gibanja (denimo, ustanovitev *Roza kluba*, prve lezbične in gejevske politične skupine v Sloveniji).

Kar se medijskih podob homoseksualnosti tiče, je bilo v devetdesetih v Sloveniji podobno kot na Zahodu – po zaslugi MTV je prišlo do komercializacije queer podob v medijih. Jezik androgine pojavnosti (Madonna, Michael Jackson in drugi) je odkrito namigoval na homoeorotiko. Madonna je s svojim teatrom identitet veliko prispevala k tako imenovani lezbizaciji ženskih podob, k procesu, ki vključuje tako estetiko kot politiko telesa. Na prvi pogled je bilo videti, da je lezbištvo (v)stopilo v novo obdobje kulturne vizibilnosti. Podrobnejša analiza te eksplozije lezbičnih reprezentacij v devetdesetih pa pokaže, da gre v resnici za ugajanje, za tako imenovani lezbični šik, in da se s tem subkulturno jedro razblinja.

Medtem ko je bil v osemdesetih aids sprožilec novih umetniških projektov in nosilec atmosfere, nabite z jezo proti družbeni brezbržnosti in težnjam, da se homoseksualna skupnost potisne v družbeni molk, pa devetdeseta kažejo občuten vzpon medijskih reprezentacij, ki so posledica novih teoretskih pogledov ob prelomu tisočletja, usmerjenih v moderno analizo konstrukcije spola in seksualnosti.

Po letu 1997, ko se sekcija LL znova osredini na avtonomno oblikovanje lezbičnih politik, kultur in socialnosti, izide drugi lezbični *Manifest* (ki je obsežnejši in bolj političen od prvega), sekcija pa odpre številne projekte, ki potekajo še danes in tvorijo jedro njenega delovanja: s pomočjo stalnih *političnih akcij* zagovarja politike enakopravnega državljanstva ter širjenja državljanskih in človekovih pravic in si prizadeva za uvedbo protidiskriminatorne zakonodaje, odpravo institucionalizirane diskriminacije in homofobije ter izboljšanje družbenega položaja gejev in lezbijk. LL politični aktivizem oblikuje skozi javni angažma, tako skozi dialog kot pritisk na državne in meddržavne institucije, kot tudi skozi sodelovanje s socialnimi partnerji, sindikati in delodajalci, mediji in nevladnimi LGBT organizacijami doma in v tujini. LL ponuja tudi *zagovorništvo in pravno pomoč* in prek *izobraževalnih akcij* odpira vrata v analize spolov in seksualnosti, začevši z blokom prvih lezbičnih in gejevskih študij pri nas v *Časopisu za kritiko znanosti*, ki ga je uredila Nataša Velikonja (teh tematskih blokov je izšlo še več, po Nataši Velikonja je urednikovanje le-teh prevzela Tatjana Greif) ter v okviru sodelovanja z univerzitetnimi institucijami. S pomočjo kreiranja lastnih medijev, kamor spadajo revija *Lesbo* (ki po ustavitvi subvencije še vedno izhaja periodično, ureja jo Nataša Velikonja), ki je od leta 1997 namenjena ostrenju kritičnih in intelektualnih rezil ter defektažam, praksam in teorijam odpora proti aktualnim izključevalnim orientacijam, ter razbijanju identitetnih konsolidacij tam, kjer le-te omejujejo različnost kot neodtujljivo eksistencialno pravico; radijska oddaja *Lezbomanija*, ki na Radiu Študent brez prekinitve poteka že štirinajst let in s pomočjo novic, analiz, intervjujev in komentarjev obravnava vse za LGBT populacijo najpomembnejše družbene, kulturne in umetniške teme in dogodke (s pomočjo stalne sodelavke Tatjane Greif jo ureja Nataša Sukič) ter tri spletne strani sekcije: www.ljudmila.org/lesbo, www.raznolikost.org in www.klubmonokel.com. V okviru knjižne zbirke *Škuc-Vizibilija* sekcija LL od leta 1998 (pod uredniško taktirko prve urednice Nataše Sukič in zdajšnje urednice Tatjane Greif) izdaja leposlovne in teoretske članke s področja lezbičnih študij, študij spolov in seksualnosti, s poudarkom na izdajanju domačih avtoric in najpomembnejših tujih teoretičark in literatinj. Prvega maja 2001 je bila ustanovljena *Lezbična knjižnica in arhiv* (ki jo še danes vodita Nataša Velikonja, njena snovalka, in Urška Sterle); gre za prostor sistematičnega zbiranja knjižnega, dokumentarnega in arhivskega gradiva, ki se veže na lezbično, gejevsko, biseksualno in transseksualno tematiko oziroma področje spolov in seksualnosti. Obsega teorijo, poezijo in prozna dela, stripovsko in obsežno revijalno zbirko, medijski arhiv, avdio-video, dokumentarno, arhivsko in ostala gradiva. LGBT konteksti so v knjižničnem fondu najmočnejše zastopani, vendar pa knjižnica s svojim gradivom detektira tudi

številna druga osišča razlikovanj na ravni seksualnosti, telesnosti in spolov. Knjižnični katalog je dostopen na spletni strani www.ljudmila.org/lesbo. Znotraj Lezbične knjižnice in arhiva poteka projekt graditve bibliografije z gejevsko in lezbično tematiko v slovenskem jeziku (dostopen na spletni strani). Lezbična knjižnica je – skupaj s Škratovo čitalnico KUD Anarhiv, knjižnico Mirovnega inštituta, Strip-burgerja in Zavoda za sodobne umetnosti – povezana v Mrežo avtonomnih knjižnic.

Med projekte, ki tvorijo jedro delovanja sekcije LL, vse od septembra 1993, ko so članice sekcije v sozvočju z drugimi urbanimi subkulturami in scenami ter umetniškimi in kulturnimi avantgardami sodelovale pri zasedbi nekdanje vojašnice JLA ob Metelkovi in Masarykovi ulici v Ljubljani, spada tudi lezbični klub *Monokel* (ki ga zdaj vodi Nina Hudej), ki na približno petdesetih kvadratnih metrih in s pomočjo družabnih, kulturnih, glasbenih, galerijskih in debatnih pripomočkov realizira iluzije o preživetju klubskih noči (predvsem) lezbijk in vseh, ne glede na seksualno usmeritev.

Festival Lezbična četrť ob petindvajsetletnici sekcije LL

Lepšega darila kot je bil prvi lezbični festival (ki je potekal od 3. do 10. novembra 2012), ki je zaobjel presek raznovrstne in bogate domače lezbične umetniške produkcije, zrasle iz lezbične scene v četrťstoletnem obdobju, ne bi mogle podariti: od literature do performativnih umetnosti, od prvega domačega celovečernega dokumentarca o sekciji LL avtoric Marine Gržinić, Zvonke T. Simčič in Aine Šmid (o prvi lezbični skupini v nekdanji Vzhodni Evropi in Jugoslaviji in njenem vplivu ter razmerjih z nekdanjim skupnim, jugoslovanski prostorom) do prikaza umetniške in dokumentarne fotografije, od predstavitve izjemne knjige o zgodovini sekcije LL (z nikoli doslej raziskano predzgodovino, se pravi, lezbištva pred lezbičnim gibanjem od 19. stoletja naprej(!), avtoric Tatjane Greif in Nataše Velikonja) in razvoju lezbične scene do teoretskih razprav o lezbični umetnosti, artvizizmu in aktivizmu – vse to je bila *Lezbična četrť*, festival, ki bo zaradi navdušenih odzivov na lezbični sceni (p)ostal stalni letni dogodek, čeprav je bil sprva zamišljen kot enkratna manifestacija ob jubileju ali kvečjemu kot bienalni dogodek.

Lezbična umetniška produkcija je zadnja leta v bliskovitem vzponu, lezbična scena je prvič v zadnjih petindvajsetih letih zares močna, dovolj močna, množična, barvita in kreativna, nanjo zahajajo nove in nove generacije literatk, vizualnih in performativnih umetnic, didžejk in glasbenih ustvarjalck in videti je, da obstoj »kritične mase« lezbičnih umetnic privablja nove in nove, jih spodbuja in inspirira, jim ponuja »varno« okolje, v katero lahko vstopajo hitreje, z več samozavesti in manj samocenzure.

Čedalje več je tudi lezbijk kolumnistk, esejistk, urednic, literarnih in na splošno umetnostnih kritikark in lezbični festival je pravzaprav »naravni« habitat, pravšnje okolje za letno revizijo lezbične umetniške produkcije, ki jo ob vsej tej novi ustvarjalni eksploziji po novem merimo v letih in ne več v desetletjih, kot smo jo pred tem.

Kot sta zapisali Nataša Velikonja in Tatjana Greif v knjigi *LL 25 – Lezbična sekcija LL: kronologija 1987–2012 s predzgodovino* (Škuc-Vizibilija, 2012), je

»... področje umetnosti '*najprijaznejša tujka*': po eni strani zato, ker je umetnost vedno bila zatočišče tistih brez glasu, po drugi strani pa smo si lezbijke same ustvarile infrastrukturo za umetniško ustvarjanje, prostore, založbe, medije in z njihovo pomočjo prebile železno steno izolacije. Lezbične pisateljice in pesnice so dandanes v Sloveniji kljub še vedno pogo-

stim in v pričujoči knjigi popisanim blokadam literarnih homofobov priznane in nagrajevalne (Greif in Velikonja naštejeta in podrobno opišeta delo literatkinj Suzane Tratnik, Urške Sterle, Kristine Hočevar, Nataše Velikonja, Nataše Sukič, Sare Lubej in Petre Hrovatin, op. a.) ... Poleg literarnega je lezbično umetniško ustvarjanje izjemno močno na vizualnem področju s fotografijnama Aquarius in Jasno Klančičar ter likovnica Aprilijo Lužar in Andrejo Gomišček. Na lezbični sceni je vseskozi prisotno gledališko ustvarjanje: po skupinah, ki jih je oblikovala Aquarius, *Wild Girlz*, *Amazonas* in *Golden Eye*, več lezbičnih predstavah Irene Duša in Nataše Jereb, gledališki predstavi *Ime mi je Damjan* Suzane Tratnik ter performansih Urške Sterle se je za petindvajsetletnico LL oziroma odrsko uprizoritev radijske igre Nataše Sukič *Slepi tir* oblikovala lezbična gledališka skupina *Ponovivajo*. Urška Sterle je leta 2003 posnela kratek dokumentarni film *Aktivno državljanstvo*, *Vstaja Lezbosov* je ustvarila dva kratka filma *Homorisk* in *Prvovrstni drugi*. Na glasbeno-performativnem področju ne moremo spregledati Mete Erženičnik v njenih neštetih vlogah in projektih ali jazz pevke Teje Pribac. Tu so scenske didžejke, začevši s pionirko Natašo Sukič, in DJ – kolektivi *Female's'cream*, *Esterion*, *Lezklektika* ...«

DECEMBER
2012

ANTIFA INTERVENCIJA PRE-MISLIMO PROTESTE IN OBLI-KUJMO ALTERNATIVE!

Na okrogli mizi so sodelovali:

Klemen Ploštajner,

Aleš Črnič,

Franc Trček,

kolega in kolegica, sodelujoča v antikapitaličnem bloku na protestih.

Posnetek dogodka si lahko ogledate prek spletne povezave: <http://blip.tv/antifaseminar/antifa-intervencija-pre-mislimo-proteste-in-obli-kujmo-alternative-6478984>

Refleksiji ob »Gotof je!«

Besedili sta nastali v času tretje mariborske vstaje, ki je bila 3. decembra 2012. Podobno kot druga mariborska vstaja se je tudi ta končala s solzivcem in, kot so poudarjali mediji in policija, lovljenjem »nasilnežev«. Prvo besedilo je nastalo na prošnjo ljudi, ki so želeli tujini pojasniti, kaj in zakaj se dogaja Gotof je! Žal je bilo predolgo, da bi ga tuji mediji objavili v celoti. V poskusih odgovorov so bili uporabljeni le drobci mojih refleksij, ki so jih predvsem dobre angleščine večči državljanke in državljani posredovali nekaterim vodilnim globalnim medijem, ki pa so poročali o Gotof je! in širitvi vstaje iz Maribora po vsej državi zelo pavšalno, večinoma sklicujoč se na trenutni vladi naklonjene medije ali na interpretacije same vlade o dogajanju v državi.

Drugo besedilo je nastalo po tretji vstaji. Izhodišče zanj so bile predvidljive taktike trenutne mestne oblasti. Tako vladajoči kot t. i. opozicija si namreč še naprej prizadevajo, da bi ostali bratje v kleptokraciji, kar seveda nam, ljudstvu, zavijajo v najlepši darilni ovoj. Poslano je bilo vodilnemu regionalnemu tiskanemu mediju in do zdaj, ko pišem ta uvodni pojasnjevalni del (13. decembra 2012 ob 5.15 zjutraj), še ni bilo objavljeno.

Po vsem skupaj in ob vsem skupaj ter predvsem, ko je vsega preveč, se zmeraj zatečem k literaturi. Pravkar končujem branje romana *Taksim* Andrzeja Stasiuka (Študentska založba, 2012). V njem ta vodilni sodobni poljski prozaist in esejist, med drugim tudi nagrajenec Vilenice, zelo lirično opisuje ne drugo, ampak tretjo Evropo. Evropo obrobja, Evropo, ki ji je namenjena periferija ter potrošniško uživanje na eni strani v zahodnoevropskem blagu iz tretje roke, blagu, ki je že dodobra patinirano, razcefrano, obrabljeno, na drugi strani pa še v plastik-fantastik mariniranimi neuporabno uporabnimi izdelki po »ugodni ceni« s Kitajske. Gre za deindustrializirano, posttranzicijsko Evropo mafijske primarne akumulacije kapitala, ki se razteza od zabitih vasi Poljske in se širi do Trga Taksim. Evropo, katere del postajamo tudi mi. Daljši citat iz tega dela lepo opiše tudi naše zagate:

Danes hočejo vsi vedeti, kako je bilo v resnici, ker se bojijo. Razumeš? V nič ne verjamejo in bi radi poznali resnico. Namreč, kdo jih je nategnil. Nihče jim ni nič povedal. Povoženi

brez svarila. Najprej je bilo vse na videz, potem pa brez svarila zares. Rusi so šli in na njihovo mesto ni prišel nihče. Štekaš? In nikogar več ne bo. Vsaj do takrat ne, ko se bodo pojavili Kitajci. Oni pa niso nikdar znali živeti sami, niso znali izbirati in so se odvadili tega, da lahko izbereš slabo. Zdaj so kot stari otroci in se ne bodo naučili ničesar več. Sicer pa, česa bi se lahko naučili? Da lahko gredo u pičko materino? Da so v resnici oni sami ti v suženjstvo zakleti, vendar morajo enostavno odjebati ali pa sedeti tiho, ker ne bo o njih nihče več pel pesmi. Kdo bi se hotel tega učiti ... (Stasiuk, 2012: 62)

Pismo tuji prijateljici/prijatelju: »Gotof je!« ali kaj se res dogaja v Sloveniji

Številni tuji mediji v grobem in dokaj površno ali celo napačno informirajo o trenutnem dogajanju v Sloveniji. Upora državljanek in državljanov ne prikazujejo v pravi luči. To lahko celo poskušam razumeti. Smo majhni in tako po obsegu ekonomije kot tudi za regionalne, kaj šele globalne, posledice upora ne pretirano velika nevarnost. Kar pa seveda ne pomeni, da si ne želimo, da gre v svet objektivnejše poročilo o dogajanju. V nadaljevanju bom poskušal na kratko povedati, za kaj pravzaprav gre.

Kje sploh je Slovenija ter kdo in kakšni sploh so njeni državljani in državljanke? Vem, morda se komu od vas zdi takšen začetek *Zmuck*. Saj obvladamo geografijo, boste rekli. OK, pokažite mi na hitro, v dveh sekundah na zemljevidu sveta, kje smo. Ni tako zelo preprosto, a ne? Po obsegu smo majhna država z nekaj več kot 20.000 kvadratnimi kilometri in nekaj več kot dvema milijonoma prebivalcev na stičišču Sredozemlja, srednje Evrope, Balkana in Panonske nižine. Na geostrateškem območju, kjer so se v zgodovini že od starega Rima naprej premikali imperijalci. Naš nacionalni mit je, da smo obstali, ker nas je pokonci držala kultura. Sam se bolj nagibam k razlagi obstanka s pomočjo t.i. paradigme tunel efekt. Preprosto povedano, psi lajejo, karavne gredo dalje, naši predniki, bogaboječe in s strahom ter k tlem upognjenim pogledom upajo, da ne bo najhujše ter poskušajo na tem lepem, geomorfološko in biotsko pestrem koščku Evrope preživeti. Nimamo kakšnih, za globalni kapitalizem pomembnih surovin. Nismo z nafto bogata Norveška. Živimo z golj na križišču poti.

Iz etnije smo se v narod počasi prebudili po pomladi narodov v drugi polovici 19. st. Prebujanje je potekalo večinoma z odporom proti germanizacijskim težnjam bližnje velike nacije ter v manjšem delu proti italijanskim težnjam v primorskem delu. Zamudniško prebujanje ter stoletja bivanja pod tujim gospodarjem, ki smo mu pokorni služabniki, je tudi del našega značaja. V procesu približevanja Evropi so nas opisovali kot pridne in delavne, zanesljive. Med seboj smo radi sprti. Ko me v tujini vprašajo o moderni Sloveniji, je moj najkrajši odgovor: »Smo ne pretirano velika disfunkcionalna družina, večinoma sprta med seboj, a se nekako prenašamo, saj nimamo druge izbire.« Skupaj stopimo, kadar nas kdo ali kaj hoče uničiti. Včasih naravna ujma, včasih tujec, gospodar brez empatije.

Drugo je bil vzrok za eno lepših zgodb v zgodovini naroda, za partizanski upor proti fašizmu med drugo svetovno vojno. A smo tudi ta boj nekoliko zašuštrali. Eni, bolj gospodarja boječi, so se priklonili okupatorju, pragmatično misleč, da bodo počakali, kaj bo. Ta razkol, ki je obstajal že v procesu oblikovanja modernega naroda v razhajanjih med liberalnim in katoliškim delom,

smo med drugo svetovno vojno in po njej izkoristili za sočasno državljansko vojno, ki je še vedno nezaceljena travma ter kot taka novi generator delitve na njihove in naše ter na leve in desne v poosamosvojitvenih časih. Iz naroda v nacijo smo se delno prelevili v času obeh Jugoslavij, dokončno pa šele leta 1991. To je ozadje, ki ga nujno morate poznati, če nas želite razumeti.

Ozadje upora ali vsaka tranzicija na novo meša karte

Ob razpadanju socialistične Jugoslavije, ki se je v Sloveniji razmeroma mirno odvijalo po t. i. desetdnevni vojni, je podobno kot v večini tranzicijskih postsocialističnih držav prišlo do sprememb fizionomij družbene moči. Začele so se oblikovati nove politične in ekonomske elite, katerih cilj je bil nadzor nad primarno akumulacijo kapitala. V Sloveniji, ki je bila v Jugoslaviji po večini ekonomskih kazalcev najbolj razvita republika, so v začetnem obdobju prehoda v samostojnost primarno akumulacijo kapitala obvladovale še t. i. prenoviteljske komunistične politične elite in stari direktorji, socialistični menedžerji.

Ti se zaradi odprtosti meje ter vpetosti vrste podjetij v mednarodne gospodarske tokove niso pretirano razlikovali od upravljavcev podjetij na Zahodu. Kolaps Jugoslavije je povzročil tudi kolaps številnih dotlej vodilnih niš nacionalne ekonomije, ki so bile vezane pretežno na jugoslovanski trg in pogosto tudi tehnološko zastarele. A znanje gospodarske elite in tudi razmeroma dobro razvita industrija v svetovni konjunkturi sta nam omogočila dokaj uspešno gospodarsko transformacijo. Zasluge za uspeh imajo tudi prve osamosvojiteljske politične elite, ki niso upoštevale nasvetov doktorjev hitrega prehoda, ki sta jih v nekdanje socialistične države pošiljala IMF in Svetovna banka za razvoj. Nismo se pustili speljati na limanice, zato so nam tudi očitali, da imamo preveč zaprto gospodarstvo.

Ščasoma je stara, zlasti gospodarska elita, postala prestara. Zamenjala jo je nova, a žal pogosto ne prav sposobna elita, ki jo je navrgla negativna politična selekcija kadrov. Zakaj? Smo majhna družba, karte so se mešale na novo, primarna akumulacija kapitala pa je pri nas potekala skozi državo, skozi njen politični sistem. Uvodoma smo resda imeli poskus šole kapitalizma z vavčerskim delničarstvom. Vsak državljan je dobil bianco delnico, ki jo je bolj ali manj uspešno pretopil v deleže podjetij ali skladov PID. Tisti, ki so imeli srečo s prvim, so te delnice, če so bile kaj vredne, prehitro prodali za dvig osebnega standarda (nov avto, nova fasada na hiši ipd.), druge pa so v pidih z ničvrednimi delnicami hitro iztisnili tako imenovani pidovski baroni.

A časi so bili krasni. Svetovno gospodarstvo je bilo v konjunkturi, mi pa na potrošniškem Zahodu, ki smo si ga vedno želeli. V začetku tega tisočletja so bile karte med levico in desnico na političnogospodarski sceni pomešane. Nekoliko bolje je šlo levici, a tudi desnica se ni dala. Oboji so vedeli, da je treba plen razdeliti do konca. Z vso silo so se vrgli v to. V tem pogledu se ne razlikujemo zelo od sosednje Hrvaške za časa Tuđmana, ki je sanjal o »Hrvatskoj 100 familija« in je hotel ustvariti sto hrvaških »velikih« kapitalističnih družin.

Kaj se je zgodilo? Slovenija je med letoma 2004 in 2008 postala iz neto upnice do tujine neto dolžnica v vrednosti desetih milijard evrov. Večina tega denarja je bila porabljena za nepremičninske posle, za menedžerske odkupe podjetij in finančne špekulacije v tujini. Zasebni sektor je s podporo politične in bančne elite uporabil državo kot mehanizem za bogatenje. Podjetja so se privatizirala na *puf*, banka je »prijatelju« odobrila kredit, ta pa je za varščino založil tako sprivatizirano podjetje. To se je dogajalo tudi z najuspešnejšimi podjetji, večinoma z modeli menedžerske privatizacije, kar pomeni, da so vodilni lastniško prevzeli podjetje. Seveda so pri tem praviloma pozabili na delavce.

Nato je nastopila kriza, ki je pokvarila igro prerazporeditve kart v, kakor so mislili, zaključnih partijah tranzicijskega pokra. Pretežno domače banke, a tudi nekaj izpostav avstrijskih, italijanskih in francoskih finančnih ustanov, je zgrabila panika in niso privolie v dolgoročno reprogramiranje in nasploh niso imele pretiranega posluha za svoje partnerje. Denar so si sposojale na globalnem trgu, zdaj pa ga morajo vrniti. Obresti rastejo. Posledično je sledil kolaps številnih do pred kratkim trdnih, a kapitalsko prezadolženih podjetij.

Najkrajšo je potegnil gradbeni sektor, ki je oligopolno na račun infrastrukturnega razvoja (predvsem z gradnjo nacionalnega avtocestnega omrežja) ter s pretiranimi cenami dobro živel in v navezi s politično elito pobiral ogromne dobičke. Zdaj ga dobesedno ni več. Brez bank in politične elite se je sesul, implodiral v prah. Delavci so seveda ostali brez zaposlitve.

Mariborska vstaja Gotof je! – zakaj prav Maribor in kaj sodu izbije dno ali vsi naši [lokalni] šerifi

Maribor, drugo največje slovensko mesto, nekdanji jugoslovanski Manchester, je v tranziciji potegnil najkrajšo. Je mesto z največ stečajmi in množičnimi protesti delavcev že v prvi polovici devetdesetih. Razen Zlatoroga, ki je del korporacije Henkel, so vsa večja predosamosvojitvena podjetja šla v stečaj, z njimi pa 30.000 delovnih mest, ki so izginila v nekaj letih. Položaj delno rešuje bližina Avstrije in dnevne delovne migracije ter drobno podjetništvo.

Ko pride obiskovalec v Maribor, se sprehodi le po urejenem avstro-ogorskem centru. Ne gre v druge dele mesta in ne vidi njegove ranjenosti. Ranjeno mesto, globoko v senci prestolnice Ljubljane, z apatičnimi političnimi predhodniki brez rešitev, je naplavilo župana Kanglerja, človeka iz ljudstva, »našega pubeca«. Obljubljal nam je infrastrukturni preboj, veleprojekte, želel je tekmovati s prestolnico, a seveda za to ni imel ne znanja ne finančnih virov. V mestu in regiji je že obstoječim omrežjem primarne tranzicijske akumulacije kapitala dodal še svoje podomrežje, kar je značilno za mreženje na lokalnih, občinskih ravneh pri nas.

Občani so mu dolgo jedli z roke, naš človek, preprost, takšen kot mi, neposreden. Za vse je bila kriva Ljubljana in centralna oblast, čeprav Maribor prepegosto ni dobil sredstev, ker njegova ekipa, zlasti v drugem mandatu, ni bila sposobna sprocesirati prijav in formalnih postopkov. Nekaj intelektualcev v mestu je poskušalo protestirati, opozarjati na votlost te in take populistične zgodbe, a so jih dojemali bolj kot nujno folkloro. Veliko se jih je zavilo v apatijo. Precej pa jih je sodelovalo pri delitvi plena, direktno v politiki ali po ovinkih. Kar nekaj jih je pobegnilo v Ljubljano, kjer se deli veliki denar.

Kangler ni posebnost v slovenski politiki s popolnoma ponesrečeno reformo lokalne samouprave, prej je njen idealen tip. Mimogrede, Slovenija še vedno nima regij na političnosamoupravni ravni. Zakaj? Pisci naše ustave pravijo, da so ta del namenoma napisali ohlapno, ker se tako radi prepiramo. Ustava omenja, da se lahko lokalne skupnosti združujejo, in to je približno vse. Dvajset let razpravljamo o tem, koliko regij naj imamo, in ta debata je tragikomična, saj sega od predlogov o dveh regijah do predlogov o več kot 40 regij. Posledično imamo bolj centralizirano oblast kot v zadnjih dveh desetletjih nekdanje države Jugoslavije. Število občin nam je v petnajstih letih naraslo za skoraj štirikrat in zdaj jih imamo že več kot 200. Redistribucija denarja, namenjena lokalnemu razvoju, se deli na nacionalni politični ravni, saj le nekaj mestnih občin neposredno »ustvari« več kot 50 odstotkov priliva v občinske proračune. Župani, ki želijo denar, morajo biti pri koritu, zato so bili pogosto tudi poslanci v Državnem zboru. Čeprav je pravna stroka opozarjala, da je, blago rečeno, nenavadno, da ista oseba na nacionalni

ravni sprejema zakone, na lokalni jih pa izvaja, je bilo tako podvajanje funkcij prepovedano šele pred kratkim.

Preplet nacionalnih političnoekonomskih elit z regionalnimi in lokalnimi vodi družbo v kleptokratski model tranzicije in ekonomije. Državljeni in državljanke smo to predolgo tolerirali. Logika gre nekako takole: tako ali tako vsi politiki kradejo, to se ve, takšni pač so, izbiramo med tistimi, ki so naši in naredijo malo manj škode, kradejo malo manj ali pa, če že kradejo, tudi kaj naredijo za mesto. Nekaj, kar bi moralo veljati za hudo anomalijo v demokratični pravni državi, postane *the name of the game*. Ob rušenju starih prenovljenih političnih elit je prišlo na lokalnih ravneh do vznika populizma, do šarlatanskih igralcev, ki rišejo množici sanje o lepem novem svetu. Čas so kupovali z nekaj fascinijskimi vložki v mesta in kraje, kakšno novo fasado, nakupovalnim centrom, malo asfalta.

Številni so v sodnih postopkih, a ti zastarajo ali pa se vlečejo kot jara kača. Ni tako malo županov, ki se jim dokazujejo malverzacije in korupcija hkrati v več kot desetih procesih, a očiščenja in katarze v smeri pravne države ni. Naši župani so šerifi na divjem zahodu in mi smo njihovi indijanci. Občine so vedno bolj zadolžene, a kleptokracija cveti naprej. Nimamo niti ustrezne zakonske podlage, da bi jih legalno odstranili, ko izgubijo legitimnost zaradi svoje kleptokracije.

S krizo, ki na predčasnih volitvah in po političnih rošadah na oblast pripelje desnico (levica je hotela izvajati varčevalno reformo od leta 2008, a jim je to desnica v opoziciji, zagledana sama vase, onemogočala), se zadeve le še stopnjujejo. Naša izvršilna oblast je lakaj, poslušna navsote EU-ideologije varčevanja na najbolj butast način. Reže v socialo, zdravstvo, šolstvo, raziskovanje, univerzo, kulturo. Meče pasje bombice državljanom in nas deli na lenuhe iz javnega sektorja in delavce v »realnem sektorju«, a tudi ti »delajo premalo produktivno«, saj so »predragi«. Z mladino in njenimi problemi se nihče ne ukvarja. Slišana in uvožena zgodba iz Evrope. Državljeni in državljanke smo zanje pač nekakšna klobasa, ki jo naši špar-politični in t. i. »reformisti« režejo, kakor jim zljubi. Ker je kriza čedalje hujša, se čedalje bolj prerivajo med seboj, kdo bo kaj zasedel, kdo bo kam spravil svoje otroke. Tudi nepotizem gre po politični liniji. Naši otroci so brez prihodnosti, brez zaposlitve, hkrati pa beremo, kje so z izigravanjem razpisov zaposlili premierovo hčerko, ki je bila med 1000 kandidati izbrana za delovno mesto. Zato počí, zato državljanski upor!

V Mariboru, ki je mimogrede letos evropska prestolnica kulture, je povod za vstajo postavitev radarjev. Seveda je treba v mestu urediti promet, a ne na tak način. Gre za *join-venture* med občino in podjetjem Iskra Sistemi. Prvotno načrtovana naložba v vrednosti od 5 do 6 milijonov evrov na koncu zleze do 30 milijonov evrov, kar v Sloveniji ni tako redek pojav pri finančnem načrtovanju naložb.

Zakaj so ljudje znoreli? Ker so izvedeli, da se po pogodbi investicija polni iz glob za prehitro vožnjo. Kar 92 odstotkov tako zbranega denarja naj bi šlo v podjetje in le osem odstotkov v občinski proračun. Na Zahodu, s katerim se tako radi primerjamo, je pri takih oblikah javno-zasebnega partnerstva po navadi prav obratno. Vse to se nagramadi na stare županove grehe. Ob dejstvu, da je bil Maribor izbran za zimsko univerzijado, a jo je v zadnjem trenutku odpovedal zaradi finančnih in infrastrukturnih razlogov, zaradi česar je Evropska študentska športna zveza zahtevala nekajmilijonsko povračilo nastale škode; ob dejstvu, da je občina najela deset milijonov evrov kredita, ki naj bi ga porabili za nove infrastrukturne naložbe, a so ga porabili za fugiranje lukenj v proračunu, imajo občanke in občani župana in njegove kamarile dovolj.

Ob aferi z radarji, ki jih občani demolirajo, zažigajo, pa je olje na ogenj prilila še županova kandidatura za Državni svet. Gre za drugi dom parlamenta s pravico zakonodajnega veta, v

katerem lokalne interese zastopa 22 svetnikov od 40. Odkar župani ne morejo biti več poslanci v Državnem zboru, vidijo v Državnem svetu svojo priložnost za delovanje. Župan Maribora, ki je že v vrsti sodnih procesov, želi s tem pridobiti imuniteto svetnika, čemur se uprejo meščanke in meščani. Ob elektorskem glasovanju pred mestno hišo je protestirala tisočglava množica in zahtevala njegov odstop, a to elektorjev ni prepričalo in ga izvolijo za svetnika.

To je bila kepa, ki je sprožila plaz. Pred tem so sicer bili protesti proti varčevalni politiki v Ljubljani, a tokrat je bilo drugače, saj je Maribor veliko bolj obubožano in ranjeno mesto. To je bil trenutek, ko je državljanom in državljanom prekipelo. Zakaj? Najprej, v Mariboru se je na mirnem protestu z zahtevo po odstopu župana, na t. i. drugi mariborski vstaji 26. novembra 2012, zbralo skoraj 10.000 protestirajočih, z odločitvijo slovenskega političnega vrha pa so na protestnike poslali policijo. Ta nas zasuje s solzivcem, nadzira s helikopterjem, razžene, lovi po mestu s specialci, zapira in pretepa ljudi, mirno protestirajoče šprica s poper-spreji (glej: http://en.wikipedia.org/wiki/2012_Maribor_protests, 6. januar 2013). Maribor postane testni poligon zastraševanja državljanov, a se nora odločitev premiera, ki živi v slonokoščinem stolpu strahu lastnega konca, ne izide. Ogorčenje raste, dobesedno pretepeno ljudstvo vstaja. Končno se zbudimo. Naš bes in nemoč sta sproščena. Gotofi so!

Kaj protestniki v resnici želimo?

Ko razmišljam o dogodkih, ki so se odvrteli v zadnjem tednu in v katere sem se vpel kot ogorčeni državljan, ki je pogoltnil konkretno dozo solzivca, se spomnim na barona Münchhausna. V eni od zgodb zatava v močvirje in se začne pogrezati v živi pesek/blato. Kako se reši? Preprosto! Sam sebe prime za ušesa in se izvleče ven. To moramo narediti tudi mi in to si v resnici protestnice in protestniki želimo! Da naš gnev, naš bes, to, da smo s pasivizacijo, s tem, da smo privolili, da je politika nekakšen resničnostni šov, kjer med barabami izbiramo pač neke kleptokratske pajace po trenutni populistični všečnosti, preide v pozitivno agendo, v našo novo zgodbo nekleptokratske Slovenije.

Povleči se moramo za ušesa, da bo bolelo! Da bomo končno dojeli, da socialna država ni resničnostni šov, kjer gledamo pajace in si mislimo, »ma, saj so vsi enaki, vsi nam kradejo, bom volil 'unega', ki krade malo manj ali 'unega', ki še kaj naredi za nas«. Da se zavemo, da smo sami krvi za to, kar imamo, ker smo tolerirali kleptokracijo! V prehodnem obdobju potrebujemo tudi vlade neomadževanih na nacionalni in lokalnih ravneh. Zakaj? Ker bodo drugače navalili nazaj prefarbani stari politični mojstri z že razvitim omrežjem in dokončali tranzicijsko konsolidacijo primarne akumulacije kapitala, ki je, kar upam, da vam je iz povedanega jasno, pri nas poteka pod roko države oz. političnih elit.

Kaj si v resnici želimo, jasno pove naša ustava. Hočemo predvsem, da se uveljavijo njeni prvi trije členi, ki pravijo takole:

1. člen

Slovenija je demokratična republika.

2. člen

Slovenija je pravna in socialna država.

3. člen

Slovenija je država vseh svojih državljanek in državljanov, ki temelji na trajni in neodtujljivi pravici slovenskega naroda do samoodločbe.

V Sloveniji ima oblast ljudstvo. Državljanke in državljanji jo izvršujejo neposredno in z volitvami, po načelu delitve oblasti na zakonodajno, izvršilno in sodno. (Ur. l. št. 33/1991)

Seveda ne gre zgolj za te tri člene, a vseeno so bistvo našega upora. Zavedamo se, da smo med seboj raznoliki in različni, da bo pri pisanju nove agende prihajalo do konfliktov, ki pa jih moramo odpirati ter strпно reševati.

Slovenija po vrsti kazalcev ni v tako slabem položaju kot številne evropske države. Slovenija si želi islandsko in ne irsko ali grško reševanje zgodbe. Vem, to številnim globalnim voditeljem ne bo všeč, a to je njihov, ne naš problem. Naš veliki pisatelj Ivan Cankar je v drami Hlapci napisal: »Narod si bo pisal sodbo sam; ne frak mu je ne bo in ne talar!« To zdaj hočemo. Sami si hočemo priboriti nazaj pravno, demokratično in socialno državo, da ne bomo več hlapci ne domačih ne tujih samooklicanih političnih elit brez legitimite.

Potrebujemo pa čas, da se nam glave in ušesa ohladijo ter da se dogovorimo o novih zgodbah, novih agendah. Drugače nas čaka samo še večje razočaranje in še bolj nasilen drugi val protestov. Upam, da sem ti, draga tujka, dragi tujec, zadovoljivo in objektivno pojasnil, za kaj gre. Mi gremo strпно naprej!

O očiščenju in pomlajenju ali kakšne volitve potrebuje Maribor?

Kar sem predvideval ter že večkrat izjavil in zapisal v zadnjem času, se dogaja. Politična elita, ki je pravzaprav le še elita sama sebi, pospešuje predvidljive taktike znotraj okvira mogočih strategij.

O čem govorim? Moja draga mi pravi, da ljudje ne razumejo izrazov, kot je kleptokracija, primarna akumulacija kapitala ipd. OK, izjemoma bom povedal preprosto, čeprav upam, da mi to v prihodnje ne bo treba. Zakaj? Ker preproščina pogosto vodi v cenen populizem. Ker državljanke in državljanji niso neinteligentni, kot nam radi govorijo naši politiki, ki jih ne razumemo v njihovi »dobronamernosti«. Ne, smo le nekoliko otopeli in se prebujamo ter mislimo sedanjo in bodočo družbo. Nazaj k temi.

Politiki, tako levi kot desni, (kar je, mimogrede, zanje bolj modni dodatek oziroma stilski izziv kot pa pozitivna agenda) nas zavzeto svariijo pred nevarnostjo »izgredov«, pred »nestrpneži«, pred »nasiljem«. To počnejo predvsem zaradi svojih interesov. Zakaj? Zato, da bi se malo prefarbali, koga prisilili v (pol)odstop, vrgli naprej kakšno novo mlado ime (»Vidite, po novem skrbimo tudi za mlade!«), se morda malo razcepili in se nato združili v koaliciji, da bi lahko še nadaljevali in zaključili to, kar ljudstvo preprosto imenuje kraja. Da bi dokončali spreminjanje nekoč družbenega premoženja v njihove zasebne posesti. Posesti v obliki družb z omejeno odgovornostjo.

Za to preprosto gre. Njihove taktike so več kot prozorne. V tem se t. i. levica in desnica med seboj ne razlikuje zelo. Desni, ki so sicer še na oblasti, se najprej vedejo kot triletnik, zasačen s prsti v kozarcu marmelade, ki se mu cedi tudi iz ust. Za vse smo krivi drugi! Enkrat državljanke in državljanji kar počez, drugič vzgoja in izobraževanje, tretjič mediji, četrtič pa se pokaže s prstom na konkretno osebo (npr. na sindikalista v vzgoji in izobraževanju). A drugače od malčka gredo še naprej. Dolivajo olje na ogenj predvsem s svojim nestrpnim govorom, ki izraža tudi njihovo nemoč in neznanje pri reševanju konkretnih težav. Levica, ki si pripisuje večjo empatičnost ter višje intelektualne sposobnosti, se v tej igri brati s prvimi. Najprej leporeči

z veliko koalicijo, narodno enotnostjo, potem provocira s predčasnimi volitvami. Pričakovano, predvidljivo, že videno! Tako početje slovenske politične oligarhije je lepo strnil politolog Žiga Vodovnik: »Tisti, ki so pričakovali, da se bo val protestov končal z odstopom mariborskega župana, niso dobro razumeli, za kaj sploh gre.«

To vemo. Toda kakšno zvezo ima to z Mariborom? Še kako jo ima! Župan je končno napovedal odstop, ki nam ga bo podaril na silvestrovo. Ta odstop bo sicer polodstop, saj bo še naprej ostal svetnik v Državnem svetu ter s tem ohranil imuniteto. V medijih nam je predsednik občinske volilne komisije Branko Reisman razložil, da bi nadomestne županske volitve lahko bile marca, mandat novo izvoljenega župana ali županje (ne pozabimo tudi na to možnost oziroma čas bi že bil, se vam ne zdi, someščanke in someščani?) pa bi trajal do konca leta 2014. V primeru, je dodal Reisman, »da bi odstopili tudi mestni svetniki, bi lahko volitve izpeljali istega dne«. Za odstop mestnega sveta bi morale glasovati 23 svetnic in svetnikov. Vendar, kot ugotavljajo mediji, je to malo verjetno, saj si svetniki in svetnice sebi ne bodo vzeli komoditete ter, verjetno, predvsem soudeležbe pri primarni akumulaciji kapitala na ravni Mestne občine Maribor.

Ob tem pa Reisman še doda: »Če se razpusti tudi mestni svet, bi lahko vlada imenovala začasnega upravitelja Mestne občine Maribor.« S tem scenarijem se gotovo večina meščank in meščanov, občank in občanov ne strinja. Saj ta vlada, pa tudi večina vlad pred njo, ni imela skoraj nikakršnega posluha za Maribor. Vlade niso dojele, da je Maribor drugi obraz slovenske »zgodbe o uspehu«. Obraz, ki ga po navadi ta ista oblast ni hotela videti.

Trenutna opozicija v občinskem svetu se, pričakovano seveda, posipa s pepelom. Tako npr. profesor Križman pravi: »Tudi mi kot mestni svetniki moramo prevzeti odgovornost in odstopiti.« Vendar hitro doda, da bi se lahko zaradi tega vsaj za eno leto ustavili vsi večji občinski projekti, ki jih potrjuje mestni svet. Pri tem se lahko kot občan le kislo nasmehnem in vprašam, kje te naše svetnice in svetniki živijo? Kaj ne vidijo, da so se večji občinski projekti že ustavili in sfizili?

Pred nami je torej vprašanje, kakšne volitve potrebuje Maribor in kako (zelo) hitro jih potrebujemo. Več kot očitno je, da je nezaupanje v mestno politično »elito« prešlo točko, ko bi ta še imela naše vsaj minimalno zaupanje oziroma legitimiteto za nadaljnje delo. Občanke in občani jim sporočamo, da si želimo speči to hobotnico, da želimo očiščenje Mestne občine Maribor širšega kroga kompromitiranih ljudi, ki so s svojo soudeležbo ali s tihim strinjanjem pripeljali to mesto in občino v položaj, v katerem je. Kaj potrebujemo?

Potrebujemo nove pobude, nove liste, ki bodo mesto popeljali na pot, ki si jo želi večina občank in občanov. Seveda si pri tem ne delajmo iluzij. Gre za velike premike v politični kulturi, ki so pred nami. Ne bomo jih zmogli s figo v žepu ter površnim delovanjem ali letargičnim pristopom »kaj pa mene briga, saj so vsi enaki«. Potrebujemo prehodno obdobje, v katerem bo treba opraviti revizijo finančnega stanja in tudi razvojnih politik občine. Iz omar nam bodo še naprej padali okostnjaki in bojim se, da smo finančno še v slabšem položaju, kot se prikazuje. Potrebujemo kompetentno prehodno vodstvo naše občine, lahko ga imenujemo tehnično, ki pa mora razvojno razmišljati vsaj srednjeročno. Tako »tehnično vlado Mestne občine Maribor« si moramo izbrati prebivalke in prebivalci sami, ne dovolimo, da nam jo določi vlada Republike Slovenije!

Potrebujemo pa tudi počasne predčasne volitve. Zakaj? Ker je treba upor, ki je prerastel v vstajo, preoblikovati v politike in dobro voljo večine pa preleviti v konkretne razvojne pobude, v liste občank in občanov. Iz gibanja Gotof je! morajo iziti nove politike soupravljanja mesta. Pri tem ne smemo pretirano hiteti, saj nas bodo drugače poskušali prehiteti s še večjo mero populizma na prvo žogo stari prijatelji iz hobotnice, prebarvani v nove barve.

Vzemimo si čas za pogovore o tem, kam in kako si želimo z našim Mariborom. Oblikujmo razvojne programe, odpirajmo konflikte, ki bodo pri teh pogledih nastajali, in jih strpno rešujemo. Na samih predčasnih volitvah, pa predlagam, da upoštevamo nasvet moje nekdanje profesorice in someščanke, da končno začnemo voliti tiste, ki bodo kaj naredili, ne pa tistih, ki se nam zdijo »fajn«. »Fajn« na oko ali pa »fajn«, ker nam tako lepo pripovedujejo pravljice, za katere vemo, da so neuresničljive.

Dobro jutro, Maribor!

Vednost mora biti zavezana emancipaciji

Nekaj dni pred drugo mariborsko vstajo (tisto prvo pravo, ki je na ulice pripeljala tisoče in z njimi tudi solzivec, konjenico, množične aretacije, famozne granitne kocke) je v veliko bolj mirnem vzdušju v kavarni Cankarjevega doma potekala predstavitev novega dela Mladena Dolarja z naslovom *Strel sredi koncerta*. Takrat je bil politični prostor zaprt, sprememb ni bilo na obzorju, Kangler je trdno sedel na svojem prestolu, neosocialisti še niso obstajali. V mirnem ozračju je leva intelektualna srenja razpravljala o problemih varčevanja, o politiki, filozofiji, operi. Govorilo se je tako o Freudu kot o Lacanu, omenjena sta bila Levi-Strauss in Žižek, seveda ni manjkal niti Hegel.

Čez nekaj dni pa je odjeknil strel: »Politika sredi dela, ki ga je ustvarila domišljija, je strel iz pištole sredi koncerta. Ta pok je glušeč, ne da bi bil pri tem energičen. Ne sklada se z zvokom nikakršnega inštrumenta,« zapiše Stendhal v romanu *Rdeče in črno*. Kot da bi tak strel odjeknil v Mariboru, kot da bi prekinil umirjeno harmonijo razmišljanja, ki jo je udejanjala tudi zgoraj omenjena razprava. Ne moremo se upreti skušnjavi, da ne bi ob izidu knjige *Strel sredi koncerta* videl določene simbolike ali celo znaka prihodnosti (kot ga v zaključku dela *The Years of Dreaming Dangerously* razdeluje Slavoj Žižek). Je lahko še kakšen naslov bolj prognostičen za dogodke, ki so sledili nekaj dni pozneje? Bi lahko Dolar (ali urednik Peter Klepec) še bolje zadel tarčo s svojim naslovom? Označevalec (*Strel sredi koncerta*) je napovedal označenca (Maribor).

Gotovo pa strel ni odjeknil zgolj na ulici, med ljudmi, niti ne zgolj med politiki, ki zdaj iščejo strice iz ozadja, ekstremiste in druge personalizirane povode, ampak je odjeknil predvsem med intelektualci, se pravi med subjekti, za katere se predvideva, da vedo. Njih je Maribor popolnoma prehitel, ljudska vstaja jih je popolnoma presenetila, ljudje na ulicah so jih ujeli nepripravljene. Kako je to mogoče, ko pa že več let opozarjajo na vrenje znotraj ljudstva, ki že več let izraža nezadovoljstvo? Kako jih je lahko vstaja presenetila, ko pa se sami že tako dolgo zgražajo nad županom in vlado, ki ga podpira, ko kritizirajo in opisujejo razpad socialnega tkiva, ki ga parajo varčevalni ukrepi, ko opazujejo razpad mesta, ki že več let stagnira kljub velikim mednarodnim projektom? Opazujemo podobno situacijo kot leta 2008, ko je razneslo finančni balon in se je

razsula »fiktivna« ekonomija, ki je temeljila na produkciji denarja iz nič. Tudi takrat je kriza strokovnjake presenetila, jih ujela nepripravljene, napol v snu. Kljub pogostim kritikam o nevzdržnosti sistema finančne akumulacije, kljub ostrim kritikam proti fleksibilizaciji in deregulaciji trgov, kljub jasnim napovedim katastrofe je kriza šokirala vse. Kot kaže, sova Minerve resnično razširi svoja krila šele ob mraku.

Na tem mestu moramo stopiti še korak dlje. V krizi 2008 so se udejanjile vse fantazije marksistov, tako kot so se v Mariboru uresničile fantazije vsakega malce bolj radikalnega intelektualca. Zakaj potem šok? Tu moramo potegniti psihoanalitični sklep, da uresničeno fantazijo vedno spremlja neka določena groza, da se nanjo prilepi občutek *Unheimlich*. Žižek pravi: »Imamo ime za uresničene fantazije: nočna mora.« Ko se naša fantazija uresniči, razbije naše dojemanje sveta, poruši njegove koordinate. Tako kriza kot vstaja sta porušili določeno videnje sveta s strani intelektualcev. Predvsem pa sta jim onemogočila udobno nadaljevanje salonske kritike. Na tem mestu moramo biti zelo ostri. Kar je kriza 2008 razkrila, je popolna impotentnost radikalne levice, da dokončno udari po kapitalizmu. Cesar je bil nag, a od nikoder ni bilo Andersenovega otroka, da bi to evidentno dejstvo jasno zakričal v obraze ljudi. Tako sta lahko prevarantska krojača (neoliberalna teorija) nadaljevala svoj krojaški posel in cesarju tkala nova in nova oblačila iz čudežne volne. Podobno se dogaja danes v Sloveniji. Politični prostor se je na široko odprl, protestniki so prekinili ustaljeni ritem delovanja, a nihče noče vskočiti v ta prostor. Ključna naloga intelektualcev bi danes morala biti vzdrževanje te odprtosti, a kaj, ko jih del želi zgolj čim hitreje zapreti prostor z »alternativo« (seveda v personalizirani podobi pogajalca ali stranke) ali pa uživajo v salonskih interpretacijah. S tem nikakor ne trdimo, da je interpretacija nepomembna, kajti izogniti se moremo moraliziranemu delovanju brez potrebe po premišljanju. Odločno moramo nasprotovati logiki humanitarnih organizacij; ljudje trpijo, naredi kaj, da ti ne bo treba misliti. Kar želimo poudariti, je umik figure javnega intelektualca v zasebno sfero, ali še huje, umik intelektualca s področja političnega.

Medtem ko je bilo 20. stoletje stoletje javnih intelektualcev (kot to zagovarja Tony Judt v *Reappraisals*), pa nas že nekaj desetletij zaznamuje potopitev intelektualnega v polje akumulacije kapitala in tehnično, objektivnega znanja. Še več, celoten sistem je intelektualce pognal iz javne sfere, kajti kot je zapisal Flusser: »Učinek revolucije informacij je namreč v tem, da moramo ostati doma, če hočemo biti informirani; ko vstopimo v javni prostor, zamudimo informacije.« S tem ko je bil obči intelekt čedalje bolj vprežen v produkcijo vrednosti, ko je produkcija popolnoma naddoločila družba »znanja«, je intelekt postal temeljna dobrina kapitalistične produkcije in le eden od artiklov v neizmerni trgovini blaga. Intelektualec je postal producent, znanje je postalo produkt, univerza je postala tovarna. Intelekt se je vpregel v probleme produkcije vrednosti, v reševanje »objektivnih« vprašanj, intelektualec je postal strokovnjak, ki rešuje že postavljene probleme. Vednost je postala popolnoma podrejena Kantovi zasebni rabi uma, ki je podrejena instrumentalni logiki čim učinkovitejšega (se pravi varčnega) reševanja problemov. Razum in racionalnost sta v svojem dialektičnem gibanju dospela do svojega nasprotja. Sili, ki sta bili v svojem začetku gibalo emancipacije, sta se sprevrgli v silo dominacije.

Pozablja se, da je temeljna naloga intelektualca postavljati vprašanja, se pravi spraševati, s tem pa odpirati nove poti družbe. Naloga vednosti je iskanje novih poti emancipacije, osvobajanja, omogočati mora prisvajanje sil, ki so bile odtujene. Začeti pa mora pri sebi. Vednost ni po svoji naravi emancipatorna, niti ni po svoji naravi oblastni mehanizem (kot je verjel Foucault, ki pa je, paradoksalno, ravno vednost vihtel kot najučinkovitejše orožje proti oblastnim mehanizmom). Tukaj moramo potegniti nietzschejanski sklep in trditi, da »če ga pravilno

držiš, je vsako orodje lahko orožje« (Ani DiFranco). Vednost moramo nujno iztrgati iz rok sil, ki ji trenutno dominirajo. To so sile učinkovitosti, objektivnosti, izmerljivosti, natančnosti, se pravi sile, ki omogočajo mero, s tem vrednost in seveda v končni posledici dobiček. Vednost je vprežena v sile opravičevanja in pojasnjevanja sedanjosti, s tem pa radikalno zaznamovana z ideologijo večnega sedanjika, tisto idejo, ki se kar preveč približa Fukuyamovemu idealu o koncu zgodovine. Seveda je z največjo lahkoto mogoče zavrniti Fukuyamove ideje kot utvare čiste ideologije, a vendar je na mestu vprašanje, ali ni ideja o koncu zgodovine zgolj radikalna verzija ideološkosti znanosti same. Kot je Adorno trdil za psihoanalizo, da so najbolj resnični njeni ekstremi, je treba isto trditi za sodobno znanost in v Fukuyami prepoznati njen simptom. S tem ko se je v znanosti zahteva po nevtralnosti nadomestila z zahtevo po objektivnosti, je hipoteza prevladala nad tezo, matematika pa nad spekulativno filozofijo. Ko se je iz vednosti pobrala vsa politična konotacija, ko je bila iz nje iztrgana vsa ideologija (v smislu verovanja v določeno idejo), je vednost postala temeljno mesto ideologije. S svojim pretvarjanjem po posedovanju univerzalne resnice, s svojo samoutvaro o objektivnosti lastnih trditev, je prešla na področje ideologije *par excellence*, to je področje čiste vednosti. Ideja je postala preveč čista, da bi jo umazali z realnostjo. Enodimenzionalni človek je postal del banalnosti zla.

Kako iztrgati vednost iz kapitalistične produkcije in reprodukcije, kako jo znova narediti emancipatorno prakso brskanja in izkopavanja, kako jo znova napraviti kot okno, ki se odpira v svet? Odgovor je presenetljiv, a zato nič manj resničen. Tako, da ji znova priznamo subjektivnost, da jo sklatimo s piedestala čiste resnice in jo znova umažemo z resnico subjekta. Vednost lahko očistimo ideologije objektivnosti le tako, da jo nazaj tesno povežemo s politiko, se pravi, da prenehamo dojemati vednost kot prazno prakso reševanja problemov, ampak kot temeljno politične prakse. Šele ko jo v temelju povežemo s subjektivno pozicijo, ko ji priznamo partikularnost, jo lahko iztrgamo logiki dobička, ki pa zahteva univerzalno resnico in enotno mero za vse. Tukaj je treba slediti Foucaultu in vednost tesno povezati z močjo. Vendar tokrat ne z močjo kot oblastjo (se pravi *potestas*, konstituiranega), ampak z močjo kot zmožnostjo (*potentia*). Naloga vednosti naj postane odpiranje poti, zavezati se mora ideji emancipacije. V znanost moramo vrniti politiko, ne v njenem sedanjem izkrivljenem pomenu boja za oblast, ampak v njenem pomenu iskanja skupnega in odpiranja poti emancipacije. S tem lahko trdimo nekaj zelo radikalnega. Ni res, da smo preveč ideološki, preveč politični. Prav nasprotno, smo premalo. Potrebujemo več politike in ideologije! Politika in z njo znanost mora prenehati biti krizni menedžer, izvrševalec objektivnih zahtev kapitalističnega trga, postati mora bojišče različnih idej in idealov. Naloga vednosti je produkcija nove utopije. Ampak ne utopije kot natančnega načrta nove družbe, temveč utopije kot radikalne zahteve, ki je znotraj horizonta današnje družbene ureditve ni mogoče uresničiti. Utopija kot zahtevanje nemogočega, utopija kot vztrajanje, kar moramo razumeti kot etično dimenzijo nepopustljivosti. Etika vztrajanja za vsako ceno.

Na tem mestu se lahko vrnemo na mariborske proteste, ki so radikalno odprli področje političnega v Sloveniji in oživili utopijo v zgornjem pomenu besede. Postavili so zahteve, ki so v sistemu, ki ga živimo, neuresničljive. To so zahteve skupnosti, ki je spoznala svojo moč in ki jo je sedanji sistem razdrobil na tisoče individuov. Parlament so znova opomnili, da je demokracija doma na ulici, v javnosti, da se politika dogaja povsod in ne zgolj v posvečenih glavah in na posvečenih mestih. Tukaj se je treba upreti skušnjavi artikulacije zahtev protestnikov, saj s tem oukvirimo vstajo in ji damo pomen, ki je znotraj trenutnega sistema. V trenutku, ko se bodo zahteve artikulirale, bodo protesti stopili v prostor konvencionalne politike, ki z zahtevami trguje, se o njih pogaja in jih reducira na sistemu prijazne kozmetične popravke. Jasno artiku-

lirana zahteva se avtomatično spusti v simbolno polje sistema, kateremu nasprotuje, saj še ni bila zgrajena moč, ki bi artikulirala zahteve v novem jeziku. Še več, zahtevan je gospodar, ki jih uresniči, torej implicitno gradi na podrejenosti. Tako se je treba upreti medijski ofenzivi po iskanju zahteve in vsebine, treba se je upreti protestniškimi dobičkarjem, ki skušajo s svoje partikularne pozicije poenotiti mnogoterost vstaj. Kajti ko zapremo krog zahtev, postanemo totalitarni, v trenutku, ko zapremo krog vstajnikov, postanemo izključevalni, v trenutku, ko vidimo cilj, pozabimo na sredstva. Kot za drugega trdi Avital Ronell: v trenutku, ko ga poznamo, ko smo popolnoma prepričani o identiteti drugega, smo ga pripravljene ubiti. S popolno gotovostjo je treba stopiti na stran sredstev in v njih videti cilj. Kot trdijo zapatisti: s hojo ustvarjamo. Pravice tako niso nikoli podeljene, niti priborjene, ampak so zgrajene. Maribor jih je začel graditi.

Walter Benjamin nam ponuja eno bolj zanimivih definicij fašizma, ko trdi, da je fašizem ponesrečena (seveda komunistična) revolucija. S tem krivdo za fašizem radikalno prevesi na levo, ki je bila nesposobna apropiacije protestniške vstaje ljudi. V trenutku, ko finančni kapitalizem postaja čedalje bolj fašistoiden (s slovenskim pridihom skoraj že meji na rajh), je Benjaminova definicija toliko bolj zanimiva, a hkrati tragična. Na tem mestu se moramo opreti na Žižkovo idejo protestov, ki jih v nekem predavanju opiše kot odgovor na vprašanja, ki še niso bila postavljena. S tem obrne perspektivo, ki protest običajno dojema kot postavljanje vprašanj, vloga vednosti pa je, da nanje odgovori. Prav nasprotno. Protesti so odgovor, vednost pa mora ugotoviti, na katera vprašanja. Tako smo znova pri vprašanju apropiacije in znova pri Benjaminovi definiciji fašizma. Ponesrečene revolucije ne smemo razumeti zgolj kot izgubljeno fizično bitko, ampak kot izgubljeno bitko pomenov, kar pomeni, da je, rečeno z Žižkom, ključno postaviti prava vprašanja. Vprašanja, ki radikalno zarežejo v delovanje finančnega kapitalizma, ki spodjedajo obstoječi model politike in prava, vprašanja, ki odpirajo pot in omogočajo razcvet sil emancipacije. Ključno vlogo pri tem ima leвица. Bo tokrat sposobna opraviti svojo nalogo?

ODREŽIMO LOVKE FINANČNEGA KAPITALIZMA

VSTAJNIŠTVA. NAPOVED 252. ŠTEVILKE
ČASOPISA ZA KRITIKO ZNANOSTI

Nova generacija vstaj – od Tunizije do Slovenije

Socialna in politična vstaja nove generacije se začne v Tuniziji

Nova generacija vstaj se začne v Tuniziji. Vstaje v osrednjem delu te države izbruhnejo decembra 2010 (Missaoui in Khalfaoui, 2011). Zažigalno vrstico prižge Mohamed Bouazizi, ki se protestno zažge, ker mu policija prepove prodajanje zelenjave na tržnici

in mu s tem odvzame edini vir prihodkov. Samozažigu sledijo novi samomori v znak protesta (elektrosamoeksekucije in samozažigi) in protesti ter spopadi s policijo. Ves mesec se ogorčeni prebivalci tunizijske periferije spopadajo s policijo in pripadniki režima Bena Alija (ibid.). Pri tem uporabljajo razvito mrežo mobilne telefonije, ki jim omogoča, da napadajo predstavnstva režima kot inteligentni roj (Steidel in Griziotti, 2011). Najprej podnevi, nato se zaradi velikih žrtev reorganizirajo in policijske postaje napadajo ponoči. Ko so predstavniki osrednje oblasti prisiljeni v umik, se prebudita tudi glavno mesto Tunis in civilna družba – sindikati in opozicijske stranke (Missaoui in Khalfaoui, 2011). Velika zborovanja proti režimu Bena Alija v režiji civilne družbe imajo nekoliko drugačno vsebino od vstaj v provinci.¹ To ni več toliko socialni revolt zaradi revščine in brezperspektivnosti, ampak političen revolt, ki v prvi vrsti zahteva odhod Bena Alija in njegovega režima ter politične reforme, ki bodo razgradile avtokratski režim. Takrat postane tunizijska revolucija zanimiva tudi za zahodne medije, ki jo začnejo interpretirati kot vstajo za uvedbo liberalno demokratskega režima zahodnega tipa. Odhod Bena Alija pa ne prinese pomiritve in stabilnosti. Kljub pomirjajoči naraciji tunizijske vstaje, ki jo slika kot izraz nacionalne enotnosti proti Benu Aliju in njegovemu ozkemu krogu, kljub širjenju predstave, da je bila to miroljubna in nenasilna revolucija, ki je hotela le odhod avtokrata in politične reforme, kača revolta vijuga naprej.² Tako nastajajo nove strukture in prakse revolucije. Kot odgovor na poskus privržencev Bena Alija, da bi širili teror in s tem v ljudeh vzbudili željo po vrnitvi režima trde roke, nastanejo komiteji za obrambo revolucije. Zaradi poskusov centrov ekonomske in družbene moči, da bi zaustavili napredovanje revolucije pri padcu režima Bena Alija, se začno okupacije Casbe. Prva zasedba doseže odstop vseh pripadnikov Bena Alija iz javnih funkcij, druga doseže razpis volitev v ustavodajno skupščino

¹ Za več informacij glej <http://www.njnetwork.org/Living-Democracy-Ziva-demokracija> (16. februar 2013).

² Za več informacij glej <http://www.njnetwork.org/Living-Democracy-Ziva-demokracija> (16. februar 2013).

³ Med izganjalce socialne razsežnosti vstaj spada tudi avtor knjige *Razjezite se!* (Hessel, 2010). Tako je na predstavitvi slovenskega prevoda knjige v Ljubljani zaradi spopadov s policijo omalovaževal tunizijsko vstajo. Hardt in Negri sta v *Skupnem* glede ogorčenja in sile jasna. »V ogorčenju (...) odkrivamo našo moč, da delujemo proti zatiranju in izzovemo vzroke naše kolektivne stiske. V izražanju ogorčenja se upira naša sama eksistenca. Ogorčenje potemtakem vključuje določeno mero nasilja. To se tesno navezuje na dejstvo, da upiranje oblasti, izraz svobode proti oblasti, vedno vključuje razsežnost sile – ko se delavec sooči s šefom, kolonizirani zoperstavi kolonizatorju, državljani državi in tako naprej.« (Hardt in Negri, 2011: 218)

(Missaoui in Khalfaoui, 2011). Vendar tudi volitve v ustavodajno skupščino ne uspejo popolnoma umiriti družbenega vrenja. Motor revolucije z občasnimi nenadnimi pospeški brunda naprej.

Volitve v ustavodajno skupščino ne pomenijo vrnitve družbenega konsenza. Deloma zato, ker na njih zmagajo močno sponzorirane prozahodne in islamistične sile. Predvsem pa zato, ker zgolj politične reforme ne rešijo temeljnega problema Tunizijcev – to je popolna brezperspektivnost, še posebej mladih. Mesto Tunizije znotraj globalne hierarhije delitve dela je deprivilegirano. Tunizija je mejna dežela Evropske unije, ki je v času neoliberalne dirke proti dnu vanjo izvozila delovno intenzivne gospodarske panoge, kot je tekstilna industrija (Negri, 2011). Ne bi pretiravali, če bi rekli, da lahko mladi Tunizijci izbirajo med delom v »švicfabrikah« doma ali delom na črno kot nedokumentirani migranti v Evropski uniji. Periferni položaj v evropskem ekonomskem območju, status t. i. tretje države (ki pomeni, da veljajo za njene državljane skrajno

striktni pogoji za prehod meje z državami Evropske unije) in relativno dobro razvito javno šolstvo (to je ostanek modernizacijskih naporov države, ki se je z velikimi upi izvila iz kolonialnega jarma), so dejavniki, ki v veliki meri določajo dinamiko revolta, vstaje in tudi distribucije politične moči po volitvah v ustavodajno skupščino. Zmago političnega islama lahko tako povežemo z njegovo sposobnostjo, da artikulira socialno vprašanje, in to na način karitativnosti, da izziva globalne hierarhije moči in ponuja panislamski skupen gospodarski, kulturni in politični prostor. Od izrivanja socialne razsežnosti vstaje, ki je potekala na način poudarjanja njene miroljubnosti in nacionalne enotnosti ter brisanja spomina na izgredniško mladino, so imeli na koncu največ islamisti.

Tunizijska vstaja je začetek nove generacije vstajništev, ki nastane po izbruhu globalne finančne krize. Vstajništva drugod po arabskem svetu (na primer v Egiptu), v Evropi, Izraelu in ZDA niso od tunizijske sprejele zgolj metode zasedbe trgov. V Tuniziji lahko prav tako zasledimo nekatera protislovja in probleme, ki predstavljajo izziv za vse naslednje vstaje. Tukaj je treba najprej opozoriti na vprašanje vzajemne artikulacije socialne in politične revolucije. Že v Tuniziji se pokaže, da sta socialna in politična dimenzija revolucije nerazdružljivi. Zanemarjanje socialne dimenzije onemogoča zares radikalne politične spremembe oziroma je socialna revolucija motor nastajanja zares radikalnih inovacij v političnih praksah demokracije. Vstaja v Tuniziji opozori na pomen demokracije, saj vzpostavi jasno enačbo med bojem proti revščini in brezperspektivnosti ter demokratizacijo. Poskusi, da bi vsilili razumevanje demokratizacije kot vzpostavljanje režima liberalno demokratičnega predstavništva, so povezani z zanikanjem socialne razsežnosti vstaje.³ Poudarjanje socialne razsežnosti vstaje, torej poudarjanje boja proti izkoriščanju in gospostvu, potiska diskurz o demokraciji daleč onkraj liberalno demokratskih omejitev – v smer neposredne, participativne, kolaborativne in absolutne demokracije. Takšna vzajemna artikulacija med socialnim in političnim je značilna za celotno novo generacijo vstaj, ki se začne v Tuniziji. Tam se zgodba nove revolucije začasno konča v primežu velikih svetovnih sil in interesov, v primežu evra in naftnih dolarjev. Toda motor revolucije ostane. Tudi v času volitev v ustavodajno skupščino v krajih na periferiji občasno preženejo lokalne guvernerje, ki jih nastavlja centralna tunizijska oblast. In brezposelni z diplomami ostanejo največje družbeno gibanje (Hamdi in Mejri, 2011). Ostaja boj proti centralizaciji moči, za njeno enakostno distribucijo, ki poteka od vzpostavitve modernih centraliziranih nacionalnih držav.

In ostaja boj najbolj izobražene generacije v zgodovini človeštva za prihodnost, ki je mogoča le s prilastitvijo znanja kot infrastrukture komunikacije in sodelovanja.

Iz Tunizije se vstaja najprej razširi na Egipt in preostale arabske države. Zaradi spremembe objektivnih družbenih pogojev, ki nastane zato, ker je globalna kriza porušila krhka ravnovesja, in zaradi inspiracije in upanja, ki ju prinese vstaja v Tuniziji. Vstaja v Egiptu se srečuje z enakimi protislovji in težavami kot tunizijska in tudi njen rezultat je podoben. Drugje po arabskem svetu, na primer v Libiji, so vstaje zadušene v krvavih državljanskih vojnah, katerih botri so tekmujoče lokalne oligarhije in svetovne sile. V Libiji slednje najdejo način, kako naddoločiti ljudska vrenja v arabskem svetu in jih vpreči v projekt restavracije nadzora in ponovne umestitve v globalne hierarhije delitve dela in gospodstva. Velike aspiracije arabskih ljudstev so tako večinoma zaustavljene v uničujočih državljanskih vojnah in neposrednih ter posrednih vojaških intervencijah.

Uporniške province Evrope

Medtem iskra preskoči v Evropo, ki se s finančno krizo znajde v najhujši krizi integracije. S finančno krizo se pokažejo vsa protislovja, nedorečenosti in razpoke projekta integracije, ki ga vodijo tehnokratske politične elite. Do finančne krize se je zdelo, da je projekt evropskega združevanja okrog enotne valute *win-win* situacija. Ekonomsko razvitejšje države so z evropsko valuto pridobile veliko konkurenčno prednost, periferne države članice Evropske unije in evrskega območja pa so dobile možnost poceni zadolževanja in velikih investicij. Evropa je modelirana po nemškem modelu gospodarskega razvoja, poceni posojila in krediti pa bi naj pomagali »tistim, ki zaostajajo«, da naredijo hiter skok naprej v razvitosti in konkurenčnosti. S finančno krizo se je dokončno izkazalo, da je model integracije, ki je bil zasnovan na konservativni monetarni politiki, napačen. Za to je več razlogov. Eden je gotovo skorumpiranost lokalnih oligarhij na periferiji, ki je povezana z zgodovino avtoritarnega vladanja proti oblikam ljudske moči. V hudi krizi suverenega dolga so se tako znašle države, kot so Italija, Španija, Portugalska in Grčija, ki so po drugi svetovni vojni dušile aspiracije množic po ljudski oblasti s političnim avtoritarizmom. Drugi razlog je gotovo neoliberalen model razvoja in vladanja, ki sloni na osrednjosti financ v kapitalistični akumulaciji (Marazzi, 2010). Evrske države, ki so se znašle v hudi krizi suverenega dolga in sestavljajo akronim PIGS (Portugalska, Irska, Grčija in Španija), so bile območja vrtoglavih finančnih investicij. Privatna deficitna poraba, ki je nadomestila keynesijansko javno, je iz dolga naredila poglaviten mehanizem črpanja presežne vrednosti (López in Rodríguez, 2011). Megalomanske investicije v nepremičninski sektor so ustvarile finančne balone. Ko so ti s finančno krizo počili, so se v revščini in brez sredstev za preživetje znašle cele regije in celi sektorji populacij. Pok finančnih balonov je najbolj prizadel gradbeni sektor in s tem migrantske delavce ter storitveni sektor, vezan na razvoj nepremičninskega trga, s tem pa mlade in izobražene delavce. In navsezadnje je razlog za krizo evropske integracije v preprostem dejstvu, da je kapitalizem hierarhični sistem in da *win-win* situacije ni. To je pomemben poudarek, saj pojasnjuje, zakaj so vstaje v Evropi tako povezane z boji za drugačne tipe prilaščanja, z boji proti privatizaciji, za skupno. Vstaje namreč večinoma povzemajo spoznanje prejšnje generacije vstaj, ki jih enačimo z alterglobalističnim gibanjem; da je nacionalni okvir organiziranja, ki omogoča mobiliziranje vseh družbenih sil za izboljšanje položaja znotraj globalnih kapitalističnih hierarhij, preživet. To pomeni, da so danes mogoči le taki osvobodilni projekti, ki odpirajo možnosti za pluralnost modelov razvoja.

Danes si ne moremo zamisliti osvobodilnega projekta brez priznavanja razlik in gradnje skupnega na osnovi svobodnega izražanja in proizvajanja razlik, kar se je pokazalo v Španiji, ki je evropska država, v kateri se plamen nove generacije vstaj razplamti najprej, in sicer maja 2011. Neposredni povod za špansko revolucijo, kot jo poimenujejo sami vstajniki, so volitve, ki na začetku hude krize ne obetajo kaj več od potrditve vladavine strank oziroma partitokracijo. V času volilnega molka ljudje protestirajo proti volitvam in volilnemu sistemu, ki ne omogoča, da bi se izrazile ideje zunaj partitokracije. Pri tem nasilno posreduje policija, na kar se ljudje odzovejo z množičnimi okupacijami trgov. Nastane gibanje *acampadas* oziroma taborov. Povedno je, da za predhodnika španske vstaje številni pojmujejo gibanje za digitalne pravice, ki je nasprotovalo uvedbi represivne zakonodaje proti spletnemu piratstvu, in gibanje za spremembo zakonodaje, ki postavlja banke v izrazito privilegiran položaj glede na dolžnike, ki so vzeli hipotekarne kredite za nakup doma (López in Rodríguez, 2011). Boja za digitalne pravice in pravice do doma sta tako ključa za razumevanje španske revolucije. Prvi spopad kaže na pomen digitalnega skupnega, interneta in socialnih omrežij v današnji produkciji. Finančni kapitalizem črpa presežno vrednost iz vse družbe. To je akumulacija, ki je povezana s prekerizacijo, ta pa se kaže tudi kot po družbeni tovarni razpršeno digitalizirano delavstvo in s *crowdsourcingom*, ki se večinoma dogaja v internetnem okolju, znotraj socialnih omrežij, v katerih si gradimo mreže sodelovanja, pri čemer imajo profit internetne in komunikacijske korporacije (Marazzi, 2010). Španska vstaja jasno pokaže, da se v krizi finančnega kapitalizma oblikuje nov antagonističen subjekt dela, ki je digitaliziran prekerec. Drugi spopad kaže na protislovja privatizirane blaginje. Političen projekt gradnje srednjega sloja kot poskus preprečitve potencialne politične hegemonije delavskega razreda je povezan z individualnim lastništvom hiš in stanovanj (López in Rodríguez, 2011). Zato ni nič nenavadnega, da je bilo eno od gesel Francovega režima, da Španci niso narod delavcev, ampak narod lastnikov domov. In prav financijalizacija je ključna pri fabrikaciji precej množičnega srednjega razreda individualnih lastnikov domov z zadolževanjem. Seveda je financijalizacija kot kapitalistični odnos izključujoča, saj je oblika privatizacije skupnega, pri kateri je del tistih, ki kot kreditojemalci vstopijo v produkcijo skupnega, vedno izključen (Marazzi, 2010). S krizo finančnega kapitalizma se ta odnos izkoriščanja in izključevanja zaostri, pri čemer je ogrožena sama produkcija srednjega razreda. Obenem pa nastane potencialno zavezništvo med proletariziranimi in propadajočim srednjim razredom.

V Španiji, kjer se tako očitno manifestirajo protislovja finančnega kapitalizma, vstaje še očitneje poudarijo že v Tuniziji odkrito enačbo, da gresta socialna in politična vstaja skupaj. Izhodiščna kritika volilnega sistema in partitokracije se kmalu preoblikuje v gradnjo paralelnih oblik samovladanja, ki jih poganjajo socialni motivi. Rezultat so številni tehnopolitični eksperimenti neposredne demokracije, ki je razumljena kot participativna in sodelovalna (Toret Medina, 2012). Novo izkušnjo tehnopolitične digitalizirane delovne sile v španskih vstajniških gibanjih uspešno prevajajo v tehnopolitično digitalizirano neposredno demokracijo, ki je mrežna in ekspanzivna. Tako nastane nekomercialno socialno omrežje *n-l.cc* in vsako politično akcijo spremlja gradnja digitalnih instrumentov poročanja, organiziranja in sprejemanja odločitev. Nastajajoče nove oblike neposredne demokracije v odprtem, neomejenem in vključujočem mrežnem prostoru pa ne sledijo zgolj novi izkušnji dela in življenja digitaliziranih in informatiziranih prekernih delavcev in delavk, ampak tudi novi razredni kompoziciji. Zanj je značilna skrajna segmentacija v smislu številnih pravnih položajev delavcev in delavk, pa tudi nova subjektiviteta, ki presega klasično delitev na delo in kapital. Finančna akumulacija kot odgovor na potencialno hegemonijo delavskega razreda premesti klasično delitev na delo

in kapital. Najprej s sistematičnim preusmerjanjem prihrankov delavcev na finančne trge, s čimer poganjajo kapitalistično mašinerijo ne le kot delavci, ki jim je odtujeno presežno delo, ampak tudi kot mali rentniki, ki imajo na primer svoje prihranke za pokojnine naložene v vrednostnih papirjih. In nato z vse večjim pomenom produkcije človeka po človeku, ki je rezultat razvoja države blaginje. Antagonistični subjekt tako ni več zgolj mezdni delavec v blagovni proizvodnji, ki je odtujen od produkcijskih sredstev in proizvodov svojega dela, ampak tudi proizvajalec, ki ima dostop do družbene blaginje kot mali rentnik in dolžnik ter subjektiviteta, ki želi intervenirati v družbeno blaginjo kot sfero njene produkcije.

Skrajna segmentacija dela zahteva oblike organiziranja za družbene spremembe, ki ne redčijo heterogenosti in različnosti, za to pa so najprimernejše mrežne oblike. Neobstoj jasne polarizacije na delo in kapital ter skrajna segmentacija dela in družbe poleg svobodnega izražanja različnosti zahtevata tudi procesno in konstituirajočo sestavljanje teh razlik v novo demokratično vladavino. Če uporabimo terminologijo modernega revolucionarnega republikanizma, se kontraoblast demokracije proti oligarhiji in tiraniji sestavlja postopoma, skozi procese definiranja skupnih pojmov med različnimi.⁴ Velik pomen biooblasti oziroma družbene blaginje kot sfere produkcije subjektivitete pa premika fokus upiranja in delovanja od sfere neposredne produkcije k definiranju nove blaginje, ki vključuje različnosti. Zato je za španska gibanja poleg neposredne demokracije v mreži značilno tudi, da izhajajo iz definicije skupne blaginje. Iz tega lahko sklenemo, da vstaje ne iščejo nove suverenosti, da torej ne razumejo oblasti kot suverenosti, ki se jo zavzame, ampak da skozi procesno neposredno demokracijo v mreži politično konstituirajo novo demokratično vladavino.⁵

Udarec v srce finančnega kapitalizma

Iz Španije se plamen vstaje razširi na Združene države Amerike. Iznenada, v samo osrčje finančnega kapitalizma, kot poskus okupacije Wall Streeta. Medtem ko vstaje v arabskem svetu ciljajo avtoritarne režime in kompradorske buržoazije, v Španiji pa partitokracijo in evropsko integracijo kot diferencialno in hierarhizirajočo mašino, je gibanje *Occupy* prvenstveno usmerjeno proti vladavini korporacij in finančnih institucij. Na ravni nacionalne politike je gibanje, kot lucidno ugotovi Naomi Klein, usmerjeno proti politiki demokratov (Klein, 2011). Predsedstvo Baracka Obame izda pričakovanja množice Američanov, ki se po obdobju šoka Busheve doktrine permanentne globalne vojne mobilizirajo za volilno zmago prvega afroameriškega predsednika v zgodovini ZDA. Ponovno odkritje duha civilnih gibanj v času pred volitvami, ki sovpadе z izbruhom finančne krize, navdahne upanje, da je mogoč demokratičen izhod iz krize. Kot po izbru-

⁴ Koncept skupnih pojmov uporablja Spinoza. Z njim izraža proces konstituiranja biti na način takšnega združevanja teles, ki povečajo moči posamičnih teles in sestavljenega telesa. »Skupni pojem označuje kompozicijo dveh ali več teles in enost te kompozicije.« (Deleuze, 1981: 127) Nova generacija vstaj pomeni demokracijo brez suverenosti, zato je Spinozova politična misel ponovno zelo aktualna.

⁵ To je nasploh značilnost vstajništva po padcu zgodovinskega socializma. Gibanje brezposelnih *Piqueteros* iz Argentine na primer izhaja iz koncepta oblasti kot odnosa, in ne suverenosti. »Ljudska oblast ni oblast nad, ukazovanje in vsiljevanje volje drugim, temveč je moč delovanja, gradnje. In kaj je oblast, ki gradi podrejene razrede in podvržene? To je oblast kot družbeni odnos. Kaj pomeni, da je oblast družbeni odnos? Ko govorimo o proizvodnji novih vrednosti in upravljanju z njimi, ko govorimo o vrednostih v našem vsakdanjem življenju, ko govorimo o tem, da je treba spremeniti družbo danes, ko mislimo, kako spremeniti in peljati družbo danes – na ta način anticipiramo družbo, ki jo želimo. Družba, ki jo želimo v tem pojmovanju ljudske oblasti, ni povezana z idejo, da bomo nekega dne prevzeli državni aparat, da bomo prevzeli oblast. Zato ker oblasti ne razumemo kot predmet, ampak kot odnos, ki se gradi, ki se ga dela.« Glej video, dostopen prek: <https://www.youtube.com/watch?v=brlKZ93gzJA> (16. februar 2013).

hu velike depresije množična ljudska mobilizacija obeta novo različico New Deala, zavezništva med ameriško administracijo in proizvajalci družbenega bogastva proti neracionalnim kapitalističnim subjektom, tokrat finančnim. Zgodi se prav nasprotno. Po izvolitvi Obame se civilna gibanja demobilizirajo in republikanci z lahkoto blokirajo vse poskuse Obamove administracije, da bi vpeljala naprednejšo socialno politiko. Obame brez pritiskov od spodaj tudi ne zanimajo radikalnejše družbene spremembe v smeri večje enakosti, ampak repozicioniranje ZDA v globalnih odnosih, pri čemer opusti unilateralizem predhodnika in poskuša ponovno prevzeti imperialno pobudo (Negri in Hardt, 2010). Umiku iz Iraka tako sledi okrepitev policijske vojne proti terorizmu v Afganistanu in Pakistanu, oddaljevanju od interesov naftne industrije pa sledi približevanje novim industrijam, med njimi finančni. In prav *bail out*, dokapitalizacija hazarderskih finančnih institucij, podžge gibanje *Occupy*.

Occupy, ki navdahne številna sorodna gibanja po svetu, prevzame metodo zasedbe trgov od arabskih vstaj in španskih *acampad* in prinese fronto v samo središče finančnega kapitalizma. Tako dobi za novo generacijo vstajništev kritika financializacije osrednji pomen. Ob tem se pokažejo različna pojmovanja financializacije in finančnega kapitalizma in s tem tudi različni politični projekti. Zagovorniki teze, da je za kapitalizem še vedno paradigmatični industrijski kapital, vidijo v finančni akumulaciji in kapitalu zgolj balon, ki nastane kot črpanje presežne vrednosti iz industrijske proizvodnje, pri čemer se profitov ne vrača v mezde in investicije v industriji. Zagovorniki teze, da finančna akumulacija in kapital izražata nove sfere družbene produktivnosti, pa zatrjujejo relativno ločenost industrijske in finančne akumulacije (Marazzi, 2010). Iz tega izhajata različna politična projekta. Prvi vidijo rešitev v reindustrializaciji, drugi pa v projektih reapropriacije na terenu finančnega kapitalizma. Prvi se osredotočijo na podpiranje industrijskih sindikatov, drugi na definicijo novih pravic in blaginje, ki bi izhajale iz novih sfer produktivnosti in novih oblik proizvodnje vrednosti in kapitala. In morda je imelo gibanje *Occupy* večje uspehe pri izumljanju novih oblik boja kot pri povezovanju s sindikati. Po obdobju okupacij, ki se kmalu razširijo po celotnih ZDA, nastanejo pomembne oblike boja proti deložacijam posameznikov in družin, ki niso uspeli plačati hipotekarnih posojil, in boja za odpis študentskih dolgov.⁶ Na ta način gibanje *Occupy* interpretira novost finančne akumulacije in finančnega kapitalizma, ki je v tem, da so finance oblika privatiziranja skupnega in izključevanja iz njega in da je kriza v prvi vrsti nastala zaradi privatizacije sistemov blaginje, ker so postale temeljne potrebe surovina za bogatenje bank in finančnih trgov. Fokus delovanja se tako prestavi v smer blaginje in pogojev dostopa do nje, kar pomeni politizacijo sfere reprodukcije. Ker je to sfera produkcije subjektivitet, ni presenetljivo, da je gibanje *Occupy* izjemno pozornost namenjalo načinom organiziranosti in sprejemanja odločitev, ki mora slediti imperativom prefigurativne politike, v smislu, da v boju anticipiramo družbo, ki jo hočemo v prihodnosti (Graeber, 2011). Gibanje *Occupy* tako skrbno prakticira neposredno, vključujočo in participativno demokracijo (Juris, 2012), pri čemer si obilno pomaga s tehnologijo *web 2.0*, ki dobiva, podobno kot v Španiji, ustvarjalne aplikacije v fizičnem prostoru.

Demokracija direktne akcije

Occupy Wall Street je galvaniziral prvo koordinirano globalno vstajo 15. oktobra. Pred tem datumom, ki zaznamuje začetek poskusov globalne koordinacije nove generacije vstaj, potekajo številni

koordinacijski sestanki in skupščine, med njimi *Reseau des luttés* v Tunisu in *Hub Meeting* v Barceloni. K mobilizaciji pomembno prispevajo tudi nova globalna gibanja v virtualnem prostoru, na primer *Anonymus*, ki je spletna različica revolucionarnega republikanizma 21. stoletja. 15. oktobra 2011 pride vstaja tudi v Slovenijo. Takrat se zgodi največja samoorganizirana, od sindikatov neodvisna demonstracija v zgodovini samostojne države. To je obdobje politične krize v Sloveniji in dramatične krize evrskega območja, ki pa se v Sloveniji še ne čuti v vsej svoji razsežnosti. Politike zategovanja pasov se začnejo šele z vlado Janeza Janše na začetku prihodnjega leta. Tako ima gibanje 15o, ki se poimenuje po datumu velike demonstracije v Ljubljani, Mariboru in Kopru, množičnejši domet le do predčasnih državnozbornih volitev decembra 2011. Slednje za kratek čas pomirijo družbene in politične napetosti in tako odigrajo vlogo, ki je namenjena volitvam v liberalno demokratičnih režimih, in sicer vlogo kanaliziranja napetosti in konfliktov v nov družben konsenz. Ta konsenz se kmalu izkaže za izredno krhkega in že čez eno leto sledi še silovitejša vstaja. Zato je bil 15o nekako predčasen. Gibanje nastopa z geslom, da nas nihče ne predstavlja, s čimer izraža nepovratnost politične krize in krize prve republike z njeno liberalno demokratično ustavo. Obenem artikulira upor proti politiki zategovanja pasov, kar izraža z geslom »denar ljudem, ne pa bankam«. In tudi ta kritika je anticipacija poznejšega dogajanja. Zaradi svoje predčasnosti ostane vstaja 15. oktobra omejena v množičnosti. Rodi dve okupaciji, okupacijo trga pred ljubljansko borzo in okupacijo Filozofske fakultete, ki postaneta prava laboratorija političnih inovacij. Okupacija trga pred borzo, ki se poimenuje *Boj za*, se začne kmalu enačiti z gibanjem 15o, medtem ko se okupacija Filozofske fakultete od tega gibanja kmalu distancira. Prav tako obstajajo poskusi prenosa skupščin 15o v druge prostore, kot sta Fakulteta za družbene vede in Socialni center Rog. Podobno kot gibanje *Occupy* v ZDA in *indignados* v Španiji gibanje 15o eksperimentira z novimi oblikami neposredne demokracije (Razsa in Kurnik, 2012). Gibanje striktno zavrača vsako politično ter interesno predstavništvo in išče možnosti neposredne demokracije, ki bi predstavljale alternativo referendumski neposredni demokraciji, ki je bila v najnovejši zgodovini Slovenije pogosto instrument demokracije kot tiranije večine nad manjšino. Zaradi socialne narave in antikapitalizma je gibanje 15o kritično do liberalno demokratične ustave z modelom političnega predstavništva in institucionalnimi garancijami človekovih pravic. Zato mora na ravni samega pojmovanja politične skupnosti nujno najti alternativne načine zagotavljanja manjšinskih pravic. V času, ko se desnica mobilizira za zavrnitev sprememb družinskega zakonika na referendumu in referendum kot institut neposredne demokracije spet postane orodje zatiranja manjšin, v resnici nastajajoči argumenti za neposredno demokracijo 15o žal ne dobijo priložnosti, da bi prodrli iz ozkih krogov samih aktivistov. Prav gotovo pa so lahko z vse večjo krizo predstavniške demokracije vse pomembnejši.

Striktno zavračanje vsakega interesnega in političnega predstavništva izraža manjšinskostno⁷ sestavo gibanja 15o, ki se oblikuje predvsem v taboru pred ljubljansko borzo in v številnih direktnih akcijah. Poglavitno načelo gibanja je demokracija direktne akcije, ki se v skupščinah in delavnicah gibanja uveljavi iz več razlogov (Razsa in Kurnik, 2012). Najprej zato, ker v

⁷ V besedilu o neposredni demokraciji in politiki postajanja s soavtorjem Razso obširno dokumentirava, da izhaja pojmovanje neposredne demokracije kot demokracije direktne akcije iz bogate zgodovine manjšinskostnega aktivizma v Sloveniji, ki se je razvijal v boju izbrisanih in migrant-skih delavcev (Razsa in Kurnik, 2012). Sicer je manjšinskost Deleuzov in Guattarijev koncept. Je »univerzalna figura«, ki nam omogoča razumeti manjšinskostne prakse demokracije direktne akcije, saj naslavlja moči postajanja, ki pripadajo popolnoma drugemu registru kot oblast in dominacija. »Nenehno spreminjanje vzpostavlja manjšinskostno postajanje vsakogar, ki nasprotuje večinskemu dejstvu nobenega. Manjšinskostno postajanje kot univerzalna figura zavesti se imenuje avtonomija. Revolucionarji zagotovo ne postanemo z uporabljanjem manjšinskega jezika kot dialekta, z regionalizacijo ali getoizacijo; prej z uporabo številnih manjšinskih elementov, ki jih spajamo, povežujemo in tako izumljamo posebno, nepredvidljivo avtonomno postajanje.« (Deleuze in Guattari, 1980: 134)

okupaciji delujejo aktivisti in aktivistke avtonomnih družbenih gibanj, ki prakse demokracije direktne akcije razvijajo že prej. Metodologija aktivističnega oziroma militantnega raziskovanja, ki se razvija v gibanju Nevidnih delavcev sveta (Kurnik, 2009), odgovarja na izključenost migrantskih in prekernih delavcev iz kanona mezdnega dela, ki je institucionaliziran v sindikalnem interesnem predstavištvu. Izključenost iz političnega in socialnega državljanstva, ki je značilna za migrantske in prekerne delavce, je vzrok za drugačne oblike participacije, ki niso povezane s predstavištvom, ampak z gradnjo moči in torej z direktno akcijo. Tako kot je zgodovinski IWW (*Industrial Workers of the World*), medtem ko je organiziral večinoma migrantske in dequalificirane delavce brez političnih pravic, izumil direktno akcijo v obliki sabotaže in samoredukcije, je novodobni IWW (*Invisible Workers of the World* oziroma Nevidni delavci sveta) med brezpravnimi migrantskimi in prekernimi delavci iskal oblike njihove moči in možnosti njenega političnega organiziranja. Poleg aktivistov in aktivistk Nevidnih delavcev dajo oblikam samoorganizacije 15o velik pečat direktni socialni delavci in delavke. Direktno socialno delo izhaja iz potreb uporabnikov socialnega varstva in demokratizacije odnosov med socialnimi delavci in delavkami ter uporabniki socialnih storitev. Gibanje Iz-hod, ki prevzame in razvija metodologije direktnega socialnega dela, v 15o prinese metodologije krepitve moči, ki z lahkoto stopijo v dialog z že omenjenimi metodologijami aktivističnega oziroma militantnega raziskovanja. Demokracija direktne akcije, ki nastane iz spoja različnih aktivističnih izkušenj, se v gibanju z lahkoto uveljavi, saj deluje v kontekstu nepovratne krize predstaviške politike; ko so institucije javne oblasti zgolj izvajalci politik finančnih trgov in bank je vsako naslavljanje javnih oblasti obsojeno na neuspeh. Zato je demokracija direktne akcije kot vzajemna artikulacija zahtev in gradnja družbene moči pravzaprav edina logična izbira (Razsa in Kurnik, 2012). Tretji vir praks demokracije direktne akcije, ki je prav tako povezan z manjšinskostno sestavo gibanja, je povezan s kritiko nacionalistične homogenizacije in izključevanja ter s kritiko partijskega demokratičnega centralizma. Metode aktivističnega raziskovanja v avtonomnih gibanjih se namreč večinoma oblikujejo v bojih izbrisanih in migrantskih delavcev, ki naslavlajo probleme nacionalističnega izključevanja, in v avtonomnih družbenih in političnih bojih, ki zavračajo marksistično-leninistično pojmovanje nadzora partije nad procesi družbene emancipacije.

Gibanje 15o tako prakticira gibanjsko neposredno demokracijo, ki je povezana s pravico do upora in se razvija v brezmejnem, odprtem, mrežnem in ekspanzivnem prostoru. Telesna politika 15o, politika torej, ki ne izhaja iz najstva, ampak iz širjenja možnosti in moči, tako na tako rekoč laboratorijski ravni učinkovito odgovori na temeljno dilemo neposredne demokracije. Če je razumljena kot demokracija direktne akcije, ki se dogaja zunaj prostora suverenosti in delegiranja moči in pravic, v mrežnem in ekspanzivnem prostoru, ki ga gradijo uporne singularitete, neposredna demokracija ne more biti tiranija večine. V 15o se tako razvijejo politične prakse, ki so zelo podobne praksam, razvitim med španskimi gibanji in v gibanju *Occupy* v ZDA. Za vse te prakse je značilno, da so konsenzualne, vključujoče in da vzpostavljajo gibanje samotransformacije. Gibanje 15o po dobrega pol leta intenzivnega delovanja doživi zaton. Najprej zato, ker političnim elitam začasno uspe pomiriti politično krizo z volitvami in oblikovanjem nove vlade, deloma pa zato, ker se politike zategovanja pasov v polni meri začnejo izvajati več kot pol leta od izbruha gibanja. Tako aktivisti v svojem naslavljanju manjšinskostnih vprašanj ostajajo precej osamljeni. Kljub temu pa gibanje 15o odpre nove boje na terenu finančnega kapitalizma, kot je boj proti dokapitalizaciji bank in boj za reappropriacijo družbene rente, ter omogoči pomembne teoretske inovacije v obravnavanju demokracije v krizi predstavištva.⁸ Po kratkem zatišju gibanja

15o nova generacija vstaj izbruhne z vso silovitostjo. Tokrat vstaja ni zgolj domena aktivističnih kolektivov, ampak je obenem teren političnega spopada med različnimi nosilci družbene, ekonomske in politične moči. V tej situaciji se senzibilnosti in prakse, ki so nastale v 15o, angažirajo zato, da bi se v vstajah afirmirala avtonomija ljudstva proti poskusom levih in desnih oligarhov ter političnih elit, ki jih želijo instrumentalizirati.

Velik teoretski in praktični napor gibanj, kot so *Occupy*, 15o in *indignados*, je usmerjen v drugačno razumevanje političnega prostora. Vprašanje, ki si ga zastavljajo, je, kako organizirati demokratično gibanje osvobajanja v času zatona nacionalnih držav, ko so te zgolj izvajalec neoliberalnih politik finančnih trgov in postnacionalnih centrov suverenosti. Omenjena gibanja razumejo tak prostor kot transnacionalen, mrežen, odprt in ekspanziven, kot prostor samoorganizacije potreb oziroma prostor definiranja pravic, ki so izraz ekspanzivne moči multitudine. Ob tem se pojavlja kritika teh gibanj, češ da jim zaradi neobstoja transnacionalnega institucionalnega okvirja manjkajo ustrezni institucionalni vzvodi za spreminjanje družbe. S tem problemom se sicer v transnacionalnih gibanjih zadnje čase spopadajo tako, da konceptualizirajo nove načine institucionalizacije revolucionarne politike (Hardt in Negri, 2010). Problem neobstoja institucionalnih okvirjev revolucionarne politike v obdobju postnacionalnega finančnega kapitalizma je še posebej izrazit v situacijah velikih družbenih pretresov, množičnih gibanj in vstaj, na primer v Grčiji. Slednja ni zgolj poligon neoliberalne kapitalistične revolucije od zgoraj, ki jo vsiljuje krizna diktatura Evropske unije, ampak je tudi paradigmatični primer izhlapljivosti vstaj, če ne bodo našle novih institucionalnih okvirjev za spreminjanje odnosov sil v korist izkoriščane večine in demokratičnega upravljanja skupnega bogastva.

Od hegemonije k upanju

Grški primer je razvpit. Država, v kateri je politično dinamiko po drugi svetovni vojni določal boj oligarhij proti želji množic po ljudski oblasti, boj, ki je vzpostavil režim klientelističnega avtoritarizma, se je znašla v akutni krizi suverenega dolga. To je precej tipična situacija evropske periferije; zveza lokalnih koruptnih oligarhij in koruptne politične kaste ter bank, ki delajo denar iz denarja na način prvobitne akumulacije. Oligarhije bogatijo od poniklih javnih dolgov, njihovo zavarovanje pa je skupno bogastvo. Ogorčenje Grkov je popolnoma upravičeno, saj odplačujejo dolgove, od katerih niso imeli nič, s prisilnim odpovedovanjem socialnim in delavskim pravicam ter s privatizacijo naravnih dobrin in javnih storitev. In upor proti diktatorskemu zategovanju pasov je v Grčiji silovit. Nenehne demonstracije, stavke, zasedbe javnega premoženja, ki ga želi prodati vlada, samoorganiziranje potreb na ravni četrti, socialne klinike, zadruge, vse to so izrazi konstituirajoče moči. Slednja pa je kljub množičnosti in silovitosti krhka, saj jo ogrožata represivna vlada in neonacistična stranka Zlata zora. Kot odgovor na potrebo po obrambi vstaj proti krizni diktaturi nastane stranka Syriza. To je široka koalicija političnih skupin in strank, ki je lani junija celo imela možnost, da zmaga na državnih volitvah. Volilni uspeh Syrize je povezan s tem, da predstavlja revolt velikega dela prebivalstva, obenem pa je atipična stranka, ki je opustila model predstavnitva. Tako je volilni program Syrize v prvi vrsti nov koncept vladanja, ki povzema inovacije družbenih gibanj proti zategovanju pasov.⁹ Zdravstveno reformo bi tako izpeljali na osnovi izkušnje socialnih klinik, davčno reformo bi izvedli z demokratizacijo ministrstva za finance in vključitvijo opolnomočenih uradnikov na ministrstvu v njeno pripravo.

¹⁰ Za več informacij glej <http://www.njetwork.org/Living-Democracy-Ziva-demokracija> (16. februar 2013).

Skratka, koncept vladanja, ki ga ponuja Syriza, je demokratizacija vseh domen družbenega življenja in vladanje z mobilizacijo ljudstva. To je logično, še posebej če upoštevamo, da bi njihova vlada doživela hudo nasprotovanje lokalnih oligarhov in tehnokracije Evropske unije. Ta neogramscijski koncept vlade sloni na družbeni hegemoniji, ki nastaja skozi upor proti varčevanju in privatizaciji, in trči ob resne omejitve, saj je zasnovan v okvirih nacionalne države. Grčija ni Venezuela. Zaradi njene vpetosti v evropski gospodarski prostor se zdi demokratični socializem v Grčiji precej nemogoč in iskanje institucionalnih okvirjev za revolucijo na transnacionalni ravni toliko bolj nujno. Poleg koncepta hegemonije v konceptu vladanja, ki ga ponuja Syriza, najdemo še eno zanimivo sestavino, ki jo lahko razumemo s pomočjo koncepta konstituirajočega vladovanja (Hardt in Negri, 2010). Syriza uporablja pojem upanja, in to v smislu sposobnosti ljudi, da v kolektivnem delovanju takoj popravijo zaradi krizne diktature raztrgano družbeno tkivo. Takšno upanje se je rodilo v četrtinskih skupščinah, ki so začele organizirati družbene potrebe, v zasedenih gledališčih, praksah socialnih klinik in tako naprej, ki so bile odgovor na doktrino šoka.¹⁰ V nasprotju s hegemonijo je upanje postnacionalen koncept. Je subvertirano vladovanje. Vladovanje, ki se vzpostavlja na osnovi nastanka izrednih razmer (Hardt in Negri, 2010), brez jasnega okvira legalnosti, kot streljenje, ki se legalizira *a posteriori*, kot volja do moči. Upanje je praksa vstajniškega vladanja onkraj dihotomije anarhija – suverenost. Je logika vladanja, ki se uveljavlja na ravni Evropske unije in nasploh na ravni nastajanja postnacionalne globalne vladavine. Zakaj ne bi subvertirali te nove oblike vladanja in jo uporabili v prid razlaščenih, v prid 99 odstotkov?

Mnogoterost diskurza vstaj in njegovo redčenje v Sloveniji

Teoretična in praktična vprašanja, ki jih naplavi dramatičen razvoj nove generacije globalnih vstaj, se z vso silovitostjo odpirajo tudi v času vstaj v Sloveniji. Njihov začetek v Mariboru nas pripelje na teren finančnega kapitalizma in novih bojev proti izkoriščanju in gospodstvu. Revolt zaradi radarjev v javno-zasebnem partnerstvu ni banalen, ampak paradigmatski razlog. Finančni kapitalizem vleče presežno vrednost v obliki rent iz celotne družbe in politično kapitalske hobotnice so ključni akterji novodobnega izkoriščanja (Kurnik, 2013). Domnevna banalnost razlogov za vstajo v Mariboru pa je zgolj začetek medijskega, političnega in civilnodružbenega omalovaževanja vstaj. Te so večinoma razumljene kot neartikuliran izraz nezadovoljstva, ki mu je treba dati vsebino in zahteve. Redčenje diskurza vstaj, ali bolje redčenje diskurzivnih in nediskurzivnih praks vstaj, se kaže kot največja nevarnost njihovemu potencialu, da radikalno spremenijo družbo. Redčenje se vidi v poudarjanju dihotomije nasilje – nenasilje, katerega posledica je kriminalizacija vsake konfrontacije z režimom korupcije in policijo ter udomačitev miroljubnega dela vstaj. Povsod padajo iz omar marksistično-leninistični okostnjaki v obliki pozivov k oblikovanju partije, ki bo dala pravo zavest vzklikanju »Lopovi!« in metanju granitnih kock. V Cankarjevem domu dajejo univerzalni intelektualci tej praznosti vstaj smisel in idealističen smoter, ki je dobrobit naroda. Osemdeseta se vračajo kot zaklinjanje nedokončanega državotvornega projekta in kot poskusi ponovnega odkritja nacionalne enotnosti z brisanjem razlik. Socialistična revolucija se vrača kot od medijev podprta propagandna platforma. Ob tem se nihče ne vpraša, zakaj mediji tako hlatajo po vseh »alternativah«, če le predpostavljajo uveljavitev z volitvami. Verjetno ne bomo zgrešili, če rečemo, da je njihov namen rešiti predstavnštvo za vsako ceno. Vladavina ljudstva ne sme nastati na ulicah in z uporom. Zato imamo

v Mariboru političen proces proti domnevnim izgrednikom in povsod delujočo policijsko normo, da morajo biti vstaje mirne. Monopol nad silo je vendarle temelj buržoazne države, nekoč in danes. Kdor hoče postati del dvorne politike, mora pokazati, da je sposoben vzpostaviti hegemonijo in nadzor nad vstajami.

Redčenje diskurza vstaj ima realne politične učinke. Debate postajajo abstraktne, socialna dimenzija izginja, vstaje se iz ulic potiska v volilne procedure. Redčenje diskurza vstaj nas ponovno vrača v primež neoliberalizma, ki je politično teoretsko utemeljen v izganjanju resnice iz politike. Mnogotere, družbeno umeščene in utelešene resnice, ki se izraža in proizvaja zgolj v družbenih konfliktih in antagonizmih. Zato je vloga teoretične prakse omogočiti produkcijo mnogoterosti izjav vstaj, njen imperativ je omogočiti svobodno proizvajanje razlik. Zagrabiti subjektiviteto tam, kjer je izkoriščana, in tam, kjer se upira, in tako sprožene moči sestaviti v projekt radikalne družbene transformacije. Upanje ostaja. Ne glede na uspešnost te naloge, ne glede na to, ali bodo ljudske vstaje našle avtonomijo, se izvile iz dinamike spopada med obstoječimi elitami, kot se je zgodilo v Mariboru, ko je šlo ljudstvo z izgredi in geslom, da so vsi »gotovi«, po svoje. Vedno smo se spraševali, kaj je podtalnega v tej deželi, kaj je zamolčana tradicija upiranja, na katero bi lahko pripeli osvobodilne projekte. To so vstaje. Čas je, da resno študiramo njihovo preteklost in postajanje. V izmenjavi izkušenj vstaj od Tunizije do Slovenije. Temu bo namenjena naslednja številka Časopisa za kritiko znanosti.

Literatura

- DELEUZE, G. in GUATTARI, F. (1987): *Mille plateaux*. Paris, Les éditions de minuit.
- GRAEBER, D. (2011): *Occupy Wall Street Rediscovered the Radical Imagination*. *Guardian*, 25. september. Dostopno prek: <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/cifamerica/2011/sep/25/occupy-wall-streetprotest>. (4. december 2012).
- HAMDI, M. in MEJRI, K. (2011): *Neuf mois après la révolution, le mouvement des jeunes chômeurs diplômés ne faiblit pas en Tunisie*. Dostopno prek: <http://observers.france24.com/fr/content/20110930-9-mois-apres-revolution-mouvement-jeunes-chomeurs-diplomes-faiblit-pas-tunisie> (6. februar 2013).
- HARDT, M. in NEGRI, A. (2010): *Skupno*. Ljubljana, Študentska založba, Časopis za kritiko znanosti.
- HESSEL, S. (2010): *Indignez-vous!* Paris, Indigène éditions.
- JURIS, J. S. (2012): Reflections on #Occupy Everywhere: Social media, public space, and emerging logics of aggregation. *American Ethnologist* 39(2): 259–279.
- KLEIN, N. (2011): *Occupy Wall Street: The Most Important Thing in the World Now*. Dostopno prek: <http://www.thenation.com/article/163844/occupy-wall-street-most-important-thing-world-now> (6. februar 2013).
- KURNIK, A. (2009): Aktivistična raziskava, biosindikalizem in subjektiviteta migrantskih delavcev. *Časopis za kritiko znanosti* 238: 53–65.
- KURNIK, A. (2013): *Gre za naša življenja in dostojanstvo (Kje vidim pomen ustajniške splošne stavke)*. Dostopno prek: <https://n-1.cc/blog/view/1565642/gre-za-nasa-zivljenja-in-dostojanstvo-kje-vidim-pomen-ustajniške-splosne-stavke> (6. februar 2013).
- LÓPEZ, I. in RODRÍGUEZ, E. (2011): *The Spanish Model*. Dostopno prek: <http://www.observatoriometropolitano.org/2011/06/13/the-spanish-model/> (6. februar 2011).
- MARAZZI, C. (2010): *The Violence of Financial Capitalism*. New York, Semiotext(e).
- MISSAUI, N. (2011): *Dégage Dégage Dégage Ils ont dit Dégage*. Tunis, Éditions Franco-Berbères.
- NEGRI, A. (2011): *Lettre à un ami tunisien*. Dostopno prek: <http://multitudes.samizdat.net/Lettre-a-un-ami-tunisien> (6. januar 2013).

- RAZSA M. in KURNIK, A. (2012): The Occupy Movement in Žižek's Home Town: Direct democracy and a politics of becoming. *American Ethnologist* 39(2): 238–258.
- STEIDEL, A. in GRIZIOTTI, G. (2011): *Production du commun, réseaux et bio-hypermedia*. Dostopno prek: <http://savoircommuns.org/reseaux-et-bio-hypermedia/> (6. februar 2013).
- TORET MEDINA, J. (2012): *Una mirada tecnopolítica sobre los primeros días del #15M*. Dostopno prek: <http://www.universidadnomada.net/spip.php?article380> (6. februar 2013).

Self-help za objektivacijo objektivirajočega pogleda

BOURDIEU, Pierre (2012): Homo academicus. Ljubljana, Pedagoška fakulteta.

V prevodu Mateja T. Vatovca in Varje Balžalorsky, nad katerim je bdel Drago B. Rotar, je bila v slovenski jezik prevedena še ena monografija francoskega sociologa Pierra Bourdieuja *Homo academicus*, ki je v Franciji izšla že leta 1984. Pred nami je eksemplarično delo sociologa, ki je v tistem času že zasedal stolico za sociologijo na *Collège de France*, delo, ki nadgrajuje eno najpomembnejših družboslovnih knjig 20. stoletja *La Distinction* (1979) in služi kot uvod v morda njegovo najambicioznejše delo *La Noblesse d'Etat* (1989). To je delo, v katerem je Bourdieu uporabil spoznavna orodja sociologije, da bi se spopadel z nezavednimi predpostavkami lastnega polja, kateremu je kot zaobljubljenec z vsemi prednostmi, pomanjkljivostmi, priznanji, razočaranji, a tudi nelagodjem pripadal. In to je tudi delo, ki z »dvojnimi branjem« družbenih struktur topološko izrisuje objektivno strukturo specifičnega družbenega polja, »ki ni reduktivilen na vsoto vseh delnih reprezentacij agensov« (Bourdieu, 2012: 26), v katerem pozneje v dialektiki s tem prostorom analiziramo predstave, zaznave, stališča, odločitve in strategije agensov, ki v tem polju delujejo.

V prvem poglavju, kjer »skonstruira svoj objekt« in reflektira učinke konstruiranja, v poglavju, ki ni spisano kot suhoparno postavljanje hipotez in deskripcija konceptov, ampak bolj

kot njegov lasten pogled na epistemološke predpostavke lastnega početja (opozarja na meje in moč sociologije pri razkrivanju družbenih determinizmov in mehanizmov, osvetli lastno percepcijo znanstvenega itd.), Bourdieu bralca uvede v svoj konceptualni aparat in sociološki projekt, ki se skozi kompleksno razmerje, ki ga lahko zajema s konceptom polja, izogne anekdotičnemu obravnavanju agensov. S konceptom polja uspe preseči koncipiranje družbene prakse kot individualnih in kolektivnih namenov (kot bi šlo za zaroto) agensov, obenem pa mu ni treba razpustiti odgovornosti agensa v mreži objektivnih razmerij, v katere je ta zajet (Bourdieu, 2012: 14).

Tako sta naslednji poglavji (drugo in tretje) ključni za razumevanje njegove koncepcije polja kot družbenega prostora objektivnih pozicij, ki imajo svojo notranjo (relativno) avtonomno logiko delovanja in so deloma ireduktivilne na logiko kapitalizma, postmoderne ipd. Drugo poglavje zarisuje francosko univerzitetno polje, te hiazmatične strukture, po kateri se fakultete razporejajo skladno s specifično količino kapitala, ki ga imajo kot institucije s svojimi zaposlenimi, študenti, nazivi, slovesom itd. Bourdieu je univerzitetni prostor pravzaprav razdelil skladno z delitvijo, ki jo je ekspliciral že Kant v *Sporu fakultet* – kar Bourdieu (2012: 73) tudi eksplicitno pove –, na »zgornje fakultete« (v kontekstu knjige medicinska in pravna, manj teološka), ki so najmanj avtonomne ter obenem najbolj neposredno poklicane k temu, da oblikujejo in nadzirajo praktično rabo znanja in njegove vsakdanje uporabnike: duhovnike, sodnike, zdravnike, in na drugi strani »spodnje fakultete«, ki so brez vsakršne posvetne učinkovitosti prepuščene svojim zakonom, naj gre za zgodovinsko in empirično znanost (zgodovino, geografijo, slovnico itn.) ali čisto umsko znanost (čisto matematiko ali čisto filozofijo). Francosko univerzitetno polje, tako Bourdieu, je organizirano po dveh nasprotujočih si načelih hierarhizacije: družbena hierarhija glede na podedovani kapital in trenutni ekonomski ter politični

kapital se postavlja proti specifični (kulturni) hierarhiji glede na kapital znanstvene avtoritete ali intelektualne prepoznavnosti. To nasprotje je vpisano v samo strukturo univerzitetnega polja, ki je kraj srečanja dveh tekmovalnih *principov legitimacije*: prvi, posvetni in politični (ta v logiki univerzitetnega polja izraža odvisnost tega polja glede principov, ki dominirajo v polju oblasti) se uveljavlja, bolj ko se vzpenjamo po posvetni hierarhiji, ki poteka od naravoslovnih do pravnih ali medicinskih fakultet (ki imajo največ kapitala politične in ekonomske oblasti); drugi, ki temelji na avtonomiji znanstvenega in intelektualnega reda, se uveljavlja, bolj ko se premikamo od prava ali medicine k naravoslovju (ki je imelo s humanistiko največ kapitala znanstvene oblasti in prestiža, humanistika pa poleg tega tudi največ kapitala intelektualne prepoznavnosti). To nasprotje generira strukturo polja z na eni strani znanstveno dominantnimi (vendar družbeno dominiranimi) fakultetami in na drugi strani z znanstveno dominiranimi fakultetami (ki so bile dominantne v času analize) (Bourdieu, 2012: 52–65). V tretjem poglavju Bourdieu pogled usmeri na nižjo raven in zariše prostor (podpolje) humanističnih fakultet. Fakultete, ki so na prvi ravni obravnavane kot homogene celote z vidika njihovih objektivnih razmerij konkurence, se tu lahko pokažejo kot polja, ki so sama mesto razlik različnih redov. In Bourdieu ugotovi, da podpolje humanističnih fakultet deluje po enakem načelu, po katerem se organizira prostor fakultet v celoti – okoli pglavitnega nasprotovanja dveh vrst oblasti. Univerzitetna oblast temelji predvsem na dominaciji nad instrumenti reprodukcije profesorskega korpusa, agregacijske komisije, Posvetovalnega odbora univerz (ki izvoli redne profesorje), torej na posesti kapitala, ki se pridobi znotraj Univerze, še zlasti na Ecole normale, in ki jo imajo predvsem profesorji kanonskih disciplin, kar velja skoraj izključno znotraj meja (francoske) Univerze (Bourdieu, 2012: 95–101). To so tudi strani, kjer Bourdieu na najpreglednejši način opiše dialektiko delovanja habitusa in polja – habitusa, ki je prilagojen strukturi in

cenzuri polja, kjer se profesorji in asistenti le »prepustijo svojim dispozicijam, da bi neomejeno proizvedli pogoje reprodukcije institucije« (ibid.: 111) z vsemi izzivi, spodbudami, ohranjanjem upanja in aspiracijami, z obljubami ali s spretnostjo zaviranja in brzdanja neučakanosti, prenašanjem in sprejemanjem zamika, odlogi in nenehnim nezadovoljstvom, torej s simbolnim nasiljem, ki ga akademsko in (ožje) disciplinarno polje izvajata nad intelektualci. Tej družbeno kodificirani oblasti stoji nasproti skupek oblasti različnih vrst, ki se pokažejo predvsem pri specialistih družboslovja: znanstvena oblast ali avtoriteta, ki jo izkazuje vodenje raziskovalne skupine, znanstveni prestiž, ki se meri s priznavanjem, ki ga dajeta znanstveno polje, predvsem tuje – skozi citate in prevode –, ali intelektualna prepoznavnost, bolj ali manj institucionalizirana s članstvom v *Academie francaise*, objavo v zbirkah, ki dajejo nekakšen status klasika (*Idees, Points* itn.), s članstvom v uredniškem odboru intelektualnih revij ter naposled s povezavo s sredstvi množičnega obveščanja, televizijo in tedniki z visoko naklado, ki so hkrati kazalniki oblasti potrditve in kritike ter simbolnega kapitala prepoznavnosti (Bourdieu, 2012: 89 in 116–123). Na tem mestu se prostor odpre za neskončno dinamiko odnosov moči in nezavednih strategij brez strateškega preračunavanja, saj vsak pol (tako univerzitetni pol na eni kot pol raziskovanja in kulturne produkcije na drugi) generira svoja načela hierarhizacije skladno z vrednostjo, ki jo na tem polu priznavajo (Bourdieu, 2012: 120), kar pomeni, da v podpolju humanističnih ved konkurenčno sobiva več različno neodvisnih načel hierarhizacije, ta pluralnost pa »predstavlja temelj bojev za vsilitev prevladujočega načela dominacije« (ibid.: 124).

V četrtem poglavju se pokaže analitična vrednost knjige, ki je vsaj dvojna: prvič, profesorji niso nevtralni opazovalci in motrilci objektov, med njimi potekajo boji »za določitev pogojev in kriterijev legitimne pripadnosti in hierarhije, se pravi pertinentnih, učinkovitih lastnosti, ki so zmožne sproducirati specifične profite, ki jih

zagotavlja polje, hkrati pa delujejo kot kapital« (Bourdieu, 2012: 20). Druga je tista, ki da nastavke za mišljenje dogodka (kot je maj 1968), ki ga ne moremo razumeti, če ne razumemo celotne strukture, v katerem se je zgodil. Sinhroni vidik (drugo in tretje poglavje) Bourdieu nadgradi z diahronim vidikom četrtega poglavja. Tako lahko ugotovi, da se »v konfliktu, ki je razdelil fakultete, niso spopadale generacije, razumljene kot starostni razredi, temveč *univerzitetne generacije*, se pravi agensi, ki sta jih, čeprav so istih let, sproducirala dva različna načina univerzitetnega generiranja« (Bourdieu 2012, 156–157). Tak pogled, ki želi preseči antinomijo med strukturo in dogodkom in ki letu 1968 retrospektivno odvzame avro mehanistične ali finalistične narave, kulminira v petem poglavju. *Zgodovinski dogodek* po Bourdieuju nastane na križišču relativno avtonomnih zgodovin, kjer različna in relativno avtonomna ter strukturirana polja, ki pa so tudi odprta in zvezana z istimi dejavniki, torej med seboj, stopijo v interakcijo in sproducirajo zgodovinski dogodek, v katerem se hkrati izrazijo potencialnosti, objektivno vpisane v strukturo vsakega izmed njih, kakor relativno ireduktibilni razvoji, ki nastanejo iz njihove spojitve. Morfološke spremembe so tako pravzaprav posredovanje, prek katerega *zgodovina* vstopa v polje, *zgodovina*, ki jo mehanizmi reprodukcije relativno avtonomnih polj, ki pa so hkrati relativno odvisni od temeljnih struktur – zlasti od ekonomske strukture –, poskušajo izključiti, zato tudi delovanje morfoloških dejavnikov poteka prek specifične logike posameznega polja, ki posledično, po Bourdieuju, daje obliko vsem učinkom delovanja morfoloških dejavnikov. Dogodek se zgodi, ko v relativno avtonomnih poljih, neodvisnih kavzalnih serijah, ki potekajo vzporedno, nastaneta sinhronizacija kriz in nujna orkestracija agensov s podobnimi dispozicijami na homolognih pozicijah v paralelnih poljih (Bourdieu, 2012: 183–184).

Homo academicus je ključna Bourdieujeva knjiga, saj lahko na enem mestu vidimo, kako je francoski sociolog svoje najpomembnejše

koncepte – koncepte polja, kapitalov in habitusa – postavil v relacije, vidimo lahko, kako v raziskovalnem postopku presega zanj lažno antinomijo med empirijo in teorijo in navsezadnje lahko vidimo, kako pride do izraza Bourdieujevo dialektično mišljenje ponotranjenih objektivnih struktur, ki generirajo subjektivne strukture razumevanja in zaznavanja sveta, ki te objektivne strukture tudi reproducirajo v *praksi* in skozi njo. Tu imamo na delu poststrukturalizem (vendar nikakor ne nihilistični postmodernizem, ki razpada v relativizmu), na delu je tista Bourdieujeva refleksivnost, ki v teorijo analiziranega sveta neumorno vpisuje razmik med teoretsko in praktično izkušnjo tega sveta. Bourdieujevo delo ni anekdotično psihologiziranje, temveč teoretski in empirični razrez določenega zgodovinskega prostora na papirju, ni pusta kronologija zgodovine francoskega univerzitetnega sistema, temveč teoretsko konsistentno in zgodovinsko umeščeno pozicioniranje agensov (eminentnih imen francoskega družboslovja, humanistike in filozofije) v specifičnem polju kulturne produkcije. Zaradi specifičnih ateoretskih usmeritev Univerze bo knjiga na žalost verjetno namenjena predvsem tistim, ki so pozicionirani v fakultetnih hierarhijah, malo manj pa tistim, ki so pozicionirani v učnih procesih ali celo zunaj njih, saj Bourdieujeva precej kompleksna sintaktična in oblikoslovna struktura ter konceptualizacija zahtevata določeno minimalno količino utelešenega ali/in institucionaliziranega kulturnega kapitala. Obenem se prav tistim, ki so pozicionirani v fakultetnih hierarhijah, izmika uvideti simbolno nasilje, ki ga generira šolski sistem, saj so mu bili izpostavljeni bolj intenzivno kot preostali posamezniki, a tudi zato, ker še naprej prispevajo k njegovi reprodukciji. Knjiga bo v užitek tistim, ki so se že srečali z Bourdieujevim konceptualnim aparatom, a so zanje goli suhoparni teoretski koncepti brez empiričnega udejanjenja – kakor Bourdieuju samemu – zgolj telovadba avtarkičnega in avtoreferenčnega teoretskega larpularizma. Zato bodo interpretacijo vzorcev in mehanizmov polja z zanimanjem brali tudi statistiki,

saj Bourdieu podatke pridobiva s pomočjo korendenčne analize, izpopolnjene oblike faktor-ske analize, ki so jo razvijali Jean-Paul Benzécri in drugi, in ki najboljše metodološko prevaja njegov relationalni način mišljenja družbenega sveta. K specifični recepciji dela namigujeta dve spremni študiji (Slavka Gabra in Pavla Zgaga), ki Bourdieujevo delo postavljata v biografske, disciplinarne ter institucionalne koordinate. Če so »ambicije prevoda v tem, da vzpodbudi analize ter sistematične študije akademskega polja v Sloveniji« (Bourdieu, 2012: 267) in če knjiga »potrebuje dvojnico« (ibid.: 275), potem lahko zaključimo s citatom:

Univerzitetni profesorji se, kot »kapacitete«, katerih položaj v družbenem prostoru sloni predvsem na posesti kulturnega kapitala (na dominirani vrsti kapitala), postavljajo prej na stran dominirane strani polja oblasti in v tem razmerju jasno nasprotujejo lastnikom industrije in trgovine. Toda kot imetniki institucionalizirane oblike kulturnega kapitala, ki jim zagotavlja birokratsko kariero in redne prihodke, se postavljajo proti pisateljem in umetnikom: z zasedanjem začasno dominantnega položaja v polju kulturne produkcije se zato razlikujejo (v različnih stopnjah glede na fakultete) od tistih, ki zasedajo najmanj institucionalizirana in bolj heretična področja tega polja (predvsem od pisateljev in umetnikov, ki jim pravimo »svobodni« ali free lance, v nasprotju s tistimi, ki pripadajo univerzi).

(Bourdieu, 2012: 47)

Zapisano ima dvojno implikacijo, ki bi se je univerzitetniki morali zavedati v aktualnih kolektivnih bojih in vrenjih. Boj proti neokolonialnim smernicam sodobnega ždanovstva, ki hoče znanost podrediti gospodarstvu, je zaradi dominirane vrste (kulturnega) kapitala, ki ga imajo univerzitetniki, nujen. Po drugi strani se, zaradi ambivalentne strukturne pozicije v polju moči, akademiki (kot dominirani v polju moči) večkrat poistovetijo z dominiranimi v drugih družbenih poljih, katerih življenjske razmere so radikalno drugačne (fordističnimi delavci, pod-

proletariatom, Vietnamci, Alžirci, Kubanci ali celo migranti, izbrisanimi, Romi), toda ta dominacija, kot opozarja Bourdieu, ni enaka – razkrita je že v neenaki distribuciji kulturnega kapitala in poziciji polja v družbi, zato celo v dobronamernih intervencijah lahko nastane interakcija »konkretnih, celotnih oseb, pri katerih prav vse prakse, vsi diskurzi in celo zgolj telesni videz izražajo divergentne in vsaj potencialno antagonistične habituse« (Bourdieu, 2012: 188).

Deficit konkretne diagnoze univerzitetnega polja, ki bi detektirala takšne anomalije v tukajšnjem prostoru, nas napeljuje k želji, da bi sočasno s prevodom epohalnega *La Distinction* izšel tudi Homo akademik, ambiciozna sociologija, ki bi, kot v retrospektivnem spremnem zapisu slovenskega prevoda – ta služi kot predgovor k angleški izdaji *Homo academicusa* (1988) – zapiše Bourdieu, »vzela za objekt zgodovinske pogoje lastne produkcije« (Bourdieu, 2012: 241). Želeli bi si teoretski in empirični razrez slovenskega univerzitetnega polja, refleksiven pogled na strukturo polja in pozicije, ki jih osebe zasedajo v tem polju z vsemi svojimi boji, vložki, pretenzijami po resnici, dosežki, pritlehnostmi, stališči, krizami, statusi, zdravorazumskimi reprezentacijami, ki so evfemizirani pod krinko znanstvenosti, pritiski in fluidnimi mejami. Zaželimsi si lahko delo, ki bi imelo neprijetne posledice za avtorja, a daljnosežnejše in univerzalnejše koristi za polje samo.

Literatura

- BOURDIEU, P. (2002): *Praktični čut I in II*. Ljubljana, Studia humanitatis.
- BOURDIEU, P., WACQUANT, L. (1992): *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago, University of Chicago Press.

SUMMARIES

POVZETKI

INO PASARAN! ZAPISI IZ SEMINARJA ANTIFA

22–31 Jernej A. Prodnik

Zaznamek k fašistoidnim praksam in vzpostavljanju novega fašizma

Avtor podaja teoretsko-analitičen premislek h konceptualizaciji fašizma, ki ga v zadnjem delu besedila aplicira na aktualne politično-ekonomske in politične razmere. Za razumevanje fašizma je treba tega izločiti iz zgodovinskega konteksta, čemur mora pri praktični analizi slediti vsakokratna in sočasna ponovna umešitev v aktualne zgodovinske procese v družbi. Avtor predlaga ločevanje med izgrajenim fašističnim redom in fašistoidnimi institucijami, procesi, praksami in diskurzi, ki nakazujejo diferenciacijo med makroravnjo in mikropraksami ter politikami na ravni vsakdanjega življenja. Primeren družbeni kontekst je namreč predpogoj za gradnjo celovitejšega reda, saj daje podlago za prenestitev oziroma prenos teh praks na širšo družbeno raven (na primer v razširjen skupek fašistoidnih aparatov in institucij na nacionalni ali nadnacionalni ravni, ki potencialno omogočajo fašistični red). S tem je redefinirana trdna in ostra binarna opozicija med fašističnimi in nefašističnimi družbami, saj v različnih zgodovinskih trenutkih obstaja možnost gibanja od navidezno benignih fašistoidnih praks do protofašističnega konteksta in končno do celovito zgrajenega fašizma. Na ta način pa je mogoče fašizem opazovati in analizirati tudi kot gibanje in proces, ne le kot (zgrajeno) strukturo.

Ključne besede: fašizem, fašistoidne prakse, neoliberalizem, kapitalizem, post-demokracija.

Jernej Amon Prodnik, diplomirani politolog in doktorski študent. Mladi raziskovalec na Centru za raziskovanje družbenega komuniciranja in asistent na Katedri za medijske in komunikacijske študije,

*Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani.
(jernej.prodnik@gmail.com)*

34–53 Robert Bobnič, Andreja Vezovnik

Diskurz o islamu ali dispozitiv izjav in objekta Primer islamskega versko-kulturnega centra

Avtorja se ukvarjata z dispozitivom, ki ga tvori raven diskurzivnega in nediskurzivnega, izjave in objekti. Pri tem obravnavata predvsem Islamski versko-kulturni center (IVKC) kot dispozitiv, ki ga tvorijo medijsko posredovane izjave o džamiji in islamu in sama arhitekturna zasnova IVKC, predvidena za gradnjo na območju Mestne občine Ljubljana. Analiza se najprej osredini na raven medijsko posredovanih izjav, pri čemer se osredinja na dve obdobji – leti 2003 in 2008 ter deloma na leto 2009. Avtorja ugotavljata, da argumenti proti IVKC temeljijo na esencialističnih predpostavkah, ki se nadgrajujejo v polju fantazmatske grožnje islama, njegove mistifikacije in zavidanja užitka »drugega«. V drugem delu avtorja analizirata arhitekturne rešitve IVKC in pokažeta, kako se izjavljala raven dopolnjuje z materialno, skupaj pa tvorita normalizacijski dispozitiv. Namreč, kolikor imamo v izjavah prisotno mistifikacijo islama in videnja minareta kot zavojevalca teritorija, v tolikšni meri arhitektura IVKC to korigira, saj deluje demistifikacijsko in kastracijsko. Z uvajanjem transparentnosti, javno dostopnih površin, nižanjem minareta in uvajanjem »zahodnega sodobnega arhitekturnega sloga« se IVKC bolj kot islamski verski in kulturni objekt kaže kot institut njegove normalizacije.

Ključne besede: islam, islamski versko-kulturni center, izjava, arhitektura, dispozitiv, panoptikum, transparentnost, fantazma, mistifikacija, normalizacija.

Andreja Vezovnik, docentka na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Že vrsto let deluje kot pedagoginja in raziskovalka na področju komunikologije in kulturnih študij. Je avtorica monografije Diskurz. ter soavtorica in urednica številnih monografij, raziskav in znanstvenih člankov. (andreja.vezovnik@fdv.uni-lj.si)

Robert Bobnič, urednik Redakcije za kulturo in humanistične vede na Radiu Študent, odgovorni urednik časopisa Tribune v letih 2011 – 2012, publicist, ki deluje na področju slovenskih alternativnih medijev. (robert.bobnic@radiostudent.si)

54–60 Metka Mencin Čeplak

Nedolžnost znanstvenih »resnic«

Prispevek predstavlja primer »znanstvenega« utemeljevanja rasizma v psihologiji (t. i. primer Cattell). Avtorica opozarja, da znanstvenega rasizma v psihologiji ne bi smeli obravnavati kot eksces, temveč kot simptom: ni namreč omejen na nekaj psihologov, ki zagovarjajo evgeniko in evolucionizem. Tesno je povezan z (genetsko) redukcionistično konceptualizacijo individuuma in psiholoških razlik in z vlogo psiholoških vednosti v (bio)oblastnih razmerjih. Prispevek se konča z razmislekom o družbeni odgovornosti znanstvenikov in opozarja, da je treba znanstvene koncepte, metodologijo in ugotovitve obravnavati skupaj z njihovimi učinki.

Ključne besede: psihologija, razlike, rasizem, evgenika.

Metka Mencin Čeplak je doktorica družbenih ved in predavateljica na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Osrednje področje njenega raziskovanja sta konstrukcija stigmatiziranih identitet in (re)produkcija razmerij moči, predvsem na področju izobraževanja. Je soavtorica več monografij o življenjskih orientacijah mladih in avtorica člankov s področja diskriminacije, identitetnih politik in kritične psihologije. (metka.mencin-ceplak@guest.arnes.si)

64–73 Lana Zdravković

Možnost nemogočega ali:

»Ne bomo plačali vaše krize!«

V izrazito antipolitičnem času turbokapitalističnega načina oblikovanja družbe, v kateri je dobiček pomembnejši od ljudi – in živali, narave, družbenih odnosov ... pravzaprav česar koli – je postalo jasno, da je treba na novo premisliti koncepte demokracije, predstavnštva in iden-

titarizma oziroma komunitarizma, ki se nam ponujajo kot samoumevni, nespremenljivi in dokončni in ki takšno katastrofalno stanje ne le kamuflirajo, temveč tudi aktivno podpirajo in reproducirajo. Ti koncepti, z vsemi svojimi atributi, v resnici producirajo, spodbujajo in ohranjajo strah pred enakostjo, ki ohromi vsako emancipacijsko akcijo. Tekst ponuja premislek o možnosti politike emancipacije in nujno odpira vprašanje drugačnega oblikovanja družbe, takšnega, ki bo temeljilo na solidarnosti, pravičnosti in enakosti kogar koli s komer koli in ne na dobičku, konkurenci in izrabljanju. Ob tem preiščuje načine in možnosti upora ter zastavka oziroma protagonista tega upora in prostora tega upora kot ključno politično vprašanje današnjega časa.

Ključne besede: emancipacija, upor, Istost, možnost nemogočega.

Lana Zdravković je raziskovalka na Mirovem inštitutu, politična aktivistka, publicistka in performerka ter producentka v Zavodu KITCH. Osrednje področje njenega zanimanja je politika emancipacije. (lana@kitch.si)

77–80 Gal Kirn

Fašizem v osrčju Nemčije: nova ideja Evrope

Avtor opiše diskurzivni premik v osrčju Evrope, kjer se neofašistična tendenca seli v *mainstream* politično polje, konkretna analiza se dotika zlasti Nemčije, kjer je predstavnik socialne demokracije Thillo Sarazzin s svojo »uspešnico« sprožil pravi stampedo in spodbudil vrsto sistematičnih kampanj proti muslimanom. Avtor sklene, da lahko danes, v luči neoliberalne restruktura-cije krize govorimo o vzponu nacionalliberalizma.

Ključne besede: neofašizem, Nemčija, Sarazzin, anti-islamizem, nova Evropa, nacionalliberalizem.

Gal Kirn je doktor politične filozofije s področja francoske sodobne filozofije (predvsem Louis Althusser) ter zgodovine socialistične Jugoslavije. Je sourednik knjig *Encountering Althusser in Surfing the Black. Transformative Moments in Yugoslav*

Cinema, ter urednik zbornika Post-Fordism and its Discontents. Bil je raziskovalec na JuE Akademiji (Maastricht) in ICI (Berlin), trenutno pa raziskuje na Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung. (galkirn@gmail.com)

84–90 Maca Jogan

Ob 70. obletnici ustanovitve OF slovenskega naroda

O in ob okrogli mizi »Mi pa nismo se uklonili njih podivjani sili...«

Leta 2011 je minilo 70 let od ustanovitve Osvobodilne fronte slovenskega naroda, ki je povezala večino prebivalstva v odporu zoper okupatorje med drugo svetovno vojno. Zlasti mladi (izobraževani po osamosvojitvi Slovenije) vedo zelo malo o fašizmu in nacizmu, o grozodejstvih in nasilnem raznarodovanju s strani nemškega, italijanskega in madžarskega okupatorja ter o organiziranem delovanju OF v narodnoosvobodilnem boju. Zato je bila v okviru seminarja AntiFa na FDV organizirana okrogla miza »Mi pa nismo se uklonili njih podivjani sili...«. Njen namen je bil dopolnitev in oživitve poznavanja vloge Osvobodilne fronte ter presoja aktualnosti njenega programa z vidika takratnih in sedanjih razmer, tudi v primerjavi z odporiški gibanji v drugih evropskih državah, s čimer naj bi pripomogla h krepitvi občutljivosti za različne nove oblike izražanja fašističnih oziroma nacističnih teženj. V prispevku so osvetljene širše družbene okoliščine v zadnjih dveh desetletjih, za katere je značilno izničevanje pomena OF in posredno ali neposredno opravičevanje kolaboracije z okupatorjem. Razcepljenost zgodovinskega spomina se je izrazila tudi na okrogli mizi, pri čemer je prepričljivo prevladovala pozitivna ocena te enkratne zgodovinske organizacije.

Ključne besede: antifašizem, Osvobodilna fronta slovenskega naroda, razcepljen kolektivni zgodovinski spomin, opravičevanje kolaboracije.

Dr. Maca Jogan (1943), sociologinja, zaslužna profesorica Univerze v Ljubljani. Težišča njenega raziskovalnega in pedagoškega dela so (bila): razvoj socioloških teorij, zgodovina sociologije na Slovenskem in sociolo-

gija spolov. Doslej je izdala knjige: Sociologija reda (1978), Ženska, cerkev in družina (1986), Družbena konstrukcija hierarhije med spoloma (1990), Sodobne smeri v sociološki teoriji (1995) in Seksizem v usakdanjem življenju (2001). (maca.jogan@fdv.uni-lj.si)

92–99 Alen Toplišek

Pomen svobode izražanja v antagonistični družbi

Kritično razumevanje fašistoidnih diskurzov
in jezikovna ranljivost nanje

Avtor se v članku loteva kompleksnega razmerja med jezikovno ranljivostjo, kot ga razume in pojmuje Judith Butler, in svobodo izražanja v antagonistični družbi, ki jo konceptualizira Chantal Mouffe. Namen članka je odmik od prevladujočega moralizirajočega diskurza, ki nekritično in politično nevtraln pristopa do pojava fašistoidnih in sovražnih diskurzivnih praks, ter podati drugačen pogled na paradoks med svobodo izražanja in regulacijo sovražnega govora. Najprej se osredinim na performativno delovanje besed, ki povzročijo bolečino, ter na vprašanje, kako to diskurzivno podreditev, ki jo poskuša vzpostaviti sovražni govoreči subjekt, sprebrniti na način, ki bo omogočil in dovoljeval kritično delovanje prizadetega subjekta. Poststrukturalističen pogled Butlerjeve na performativno delovanje diskurzov razkrije potencialna polja in priložnosti za kritično delovanje. Mouffina kritična analiza zmerne konsenzualne politike poudari zoženje političnega prostora za izražanje antagonističnih razmerij v družbi kot posledico prevladujoče postpolitične racionalnosti. Avtor na koncu zaključi, da je ustvarjanje odprtega diskurzivnega prostora ključnega pomena za omogočanje kritičnega in subverzivnega spreobračanja sovražnih vsebin in stanja normalnosti.

Ključne besede: jezikovna ranljivost, svoboda izražanja, sovražni govor, konsenz, kritično delovanje.

Alen Toplišek je magistriral na University of Warwick, zdaj je doktorski študent politične teorije na Queen Mary, University of London. Enkrat mesečno piše za skupinski blog Refleksije, bolj občasno pa pripravi tudi kak intervju za Mladino. (alen.toplisek@gmail.com)

Nevidni delavci sveta kot avtonomni prostor organiziranja migrantskih delavcev

Prispevek na primeru položaja migrantskih delavcev v Sloveniji obravnava vprašanje izključujoče in hierarhizirajoče narave državljanstva, pri čemer na migrantske delavce ne gleda kot na pasivne objekte, ampak kot na subjekte, ki izzivajo obstoječe videnje državljanstva in zahtevajo poglobitev in razširitev državljskih pravic. Delovne migracije v Sloveniji so definirane na podlagi strateških dokumentov, ki urejajo t. i. sekundarni trg dela, hkrati pa ustvarjajo tisto, čemur Etienne Balibar pravi evropski rasizem. Ta je spodbudil migrantske delavce v Sloveniji, da so se organizirali v gibanje Nevidni delavci sveta (IWW), ki ga lahko razumemo kot upor proti obstoječemu vizumskemu režimu. Delavci migranti so s svojim bojem za razširitev polja svobode in destabilizacijo omejevalne migracijske politike postali pomemben del družbene realnosti. Besedilo med drugim obravnava tudi trajna inčasna orodja in metodologije, ki jih aktivisti gibanja, ki je postalo pomemben avtonomni subjekt, katerega delovanja ne moremo prezreti, uporabljajo za organizacijo svojega boja.

Ključne besede: migracije, Nevidni delavci sveta, državljanske pravice, migrantski delavci.

Irina Vinčič je magistrica politologije in aktivistka gibanja Nevidni delavci sveta. Sodelovala je na različnih srečanjih in okroglih mizah, ki so jih organizirala lokalna in evropska gibanja, nevladne organizacije in raziskovalni kolektivi. Dela kot novinarka in prostovoljka v različnih nevladnih organizacijah. (irinavincic83@yahoo.com)

Nadaljevanje politike z drugimi sredstvi

Neofašistični grafiti in *street art* na Slovenskem

Članek analizira grafitarsko in *street art* produkcijo skrajnih desničarskih skupin na Slovenskem. Klasifikaciji glavnih tem in identificiranju skupin avtorjev sledi kritična analiza. Tovrstno produkcijo je mogoče razumeti vzdolž osi moderni–postmoderni fašizem. Moderni fašizem je neposreden, izključevalen, napadalen, postmoderni pa je še nevarnejši, saj je videti inkluziven, spravljiv, njegova dikcija deluje povezovalno. Njun končni cilj je seveda isti: hierarhična, avtoritarna, etnično in kulturno homogena in korporativno urejena družba. Sklepna ugotovitev je, da gre pri sovražnem govoru na stenah in v tistem v dominantnih institucijah za isti diskurz, pravzaprav za nadaljevanje iste politike z drugimi sredstvi. Nič, kar ni bilo izraženo z grafiti, ni bilo prej že z govornic dominantne politike. Na koncu članka so nanizani primeri »dekontaminacije« javnih površin, torej odstranjevanja ekstremističnih grafitov in *street arta* ali njihovega kreativnega subvertiranja.

Ključne besede: grafiti, *street-art*, neonacizem, šovinizem, urbane subkulture, antifašizem, Slovenija.

Mitja Velikonja je redni profesor za področje kulturologije na Oddelku za kulturologijo in predstojnik Centra za preučevanje kulture in religije na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Je avtor šestih knjig in soavtor še ene ter več deset poglavij in člankov v slovenskih in tujih zbornikih in družboslovnih revijah. Gostujoči profesor na Jagielonski univerzi v Krakovu (2002, 2003) in na Columbia University v New Yorku (2009) ter Fulbrightov gostujoči raziskovalec na Rosemont College v Philadelphiji (2004/2005) in na Nizozemskem inštitutu za družboslovje in humanistiko v Wassenaarju (NIAS, 2012). (mitja.velikonja@fdu.uni-lj.si)

Re/okupacija javnega prostora s sovraštvom in etničnim čiščenjem: pot v etnofašizem

Študija primera: Banja Luka

Prispevek analizira simboliko in pomen uličnih etno-religijskih grafitov, gesel in nalepk ter konzumacijo njihovih (pod-)pomenov v Banja Luki, nekoč vojaško-strateškem, danes pa političnem središču Republike Srbije (RS). Etno-religijski grafiti lahko povzročijo burne odzive ter z narativnimi in vizualnimi kodi posredujejo dominantna obeležja, teme in mite – v našem primeru srbskega etničnega korpusa, ki se tudi v povojnem kontekstu s podarjanjem etno-religijskih razlik, čaščenjem zločinov in vojaških zmag, zmerjanjem in nestrpnostjo zlahka prelevi v sovražni govor. Taka agresivna vidnost »našega« potiska vse drugo in drugačno v nevidnost in podvrže avtocenzuri. Prispevek raziskuje značilnosti in kakovost povezave med produkcijo in konzumacijo etno-fašističnega sovražnega govora v grafitih ter sporočili etno-politične elite RS v javnem, regulativnem in medijskem prostoru. Kontekstualno interpretira diskurz grafitov z vidika državljanske vojne, etničnega čiščenja, napadov na in delitve Bosne in Hercegovine (BiH) ter delovanja političnih elit v Republiki Srbski. Tesna prepletenost med diskurzom ulice in elite kaže, da je populistična legitimacija naštetega še vedno politični cilj, hkrati pa sproža pozabo multietnične preteklosti. Ponuja neprepričljivo kulturno-politično in vojno-emancipatorno »kontinuiteto« in »normalnost« Republike Srbije ter razkriva pravi namen prelivanja krvi, v katerem je nastala.

Ključne besede: street art, javni prostor, etno-religijski grafiti, sovražni govor, nacionalizem, etnično čiščenje, etno-politična elita, etnofašizem, Banja Luka (BiH).

Srđan Šušnica je diplomirani pravnik, publicist in podiplomski študent kulturologije (smer kulturne in religijske študije) na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Živi v Banja Luki in ustvarja v studiju za kulturni aktivizem s.a.j.t.u.m. (susnicas@teol.net)

Nadzorovanje in varčevanje v socialnem varstvu

Razrast varčevalnih ukrepov kot posledica globalne krize finančnega kapitalizma je poleg privatizacije skupnega in razlaščenja ljudi poustvaril tudi nove mehanizme nadzorovanja in kaznovanja: dolg kot temeljno družbeno razmerje se je prenesel tudi na novo socialno zakonodajo in sistem socialnih transferjev, ki so postali orodje kriminaliziranja revščine, poglobljanja razlik, socialne delavce (in sistem socialnega varstva sploh) pa pehajo čedalje globlje v nadzorništvo, moraliziranje in birokratizacijo. Obenem je nova socialna zakonodaja odraz pomanjkanja refleksije o reformi socialne države ter o potrebah in željah ljudi kot temeljnem vodilu oblikovanja programov socialnega varstva – namesto izboljšav pri zagotavljanju dostojnega življenja, ustvarjanju sistema novih socialnih pravic, ki jih zahtevajo nestalne oblike dela in življenja, so ljudje razosebljeni, ponižani, sami in nazadnje predmet vzpenjajočih se sovražnih govorov, šovinizmov in drugih (proto)fašističnih praks. Vpliv varčevalnih ukrepov na socialno varstvo ne zajema zgolj poslabšanja položaja ljudi ter njihove marginalizacije, temveč pomeni tudi korak nazaj za stroko socialnega dela, ki je ljudem čedalje bolj odtujeno in deluje kot podaljšana roka države ter ne nazadnje za skupnosti, kjer ljudje živijo, ki so vedno bolj izčrpane, izpraznjene, se atomizirajo in razdirajo vezi solidarnosti.

Ključne besede: dolg, razlaščenje socialnega varstva, mehanizmi nadzorovanja, modeliranje nove identitete, direktno socialno delo.

Asja Hrvatini je študentka Fakultete za socialno delo Univerze v Ljubljani. Je aktivistka gibanja 15o, zanima jo področje duševnega zdravlja v skupnosti in aktivistično delovanje znotraj avtonomnih prostorov. (lovely.asja@gmail.com)

Esejistično o (ne)vsakdanjem poizkusu razumevanja nogometa

Avtor v uvodu predstavi razmišljanja o interpretacijah in (ne)razumevanju pomena nogometa, pri čemer poudarja zlasti neustreznost njegove kontekstualizacije. V nadaljevanju se ukvarja z dvema ključnima vprašanjema: s povezavo med nogometom in njegovo umestitvijo v širši družbenopolitični kontekst, pri čemer lahko nogomet zaradi njegovih globalnih razsežnosti obravnavamo kot enega pomembnejših delov globalnega kapitalističnega sistema. Nato poskuša zarisati (sicer tvegano) razmejitev med razumevanjem nogometa (najširši pomen) in nogometne igre (filozofija in kompleksnost igre). Avtor na podlagi dojetanja nogometne igre skozi medsebojne odnose, ki temeljijo na (relativno) enakovrednih vlogah sodelujočih posameznikov, predstavi idejo in potencialnost drugačnih oblik povezovanja in delovanja posameznikov, kolektivov in skupnosti.

Ključne besede: nogomet, šport, kapitalizem, emancipacija skupnosti.

Jure Lesjak je doktorski študent Humanistike in družboslovja na Fakulteti za družbene vede in aktiven nogometaš NK Peca iz Črne na Koroškem. (lesjak.jure@gmail.com)

159–167 Dejan Savić

Proti generacizmu

Oris pojmovanja pravičnosti do prihodnjih generacij

Človeštvo je v globalni ekološki krizi v povezavi s podnebnimi spremembami, kar izziva ustaljene oblike političnega mišljenja in delovanja. Razpravo o pravičnosti apliciramo na prihodnost, pri čemer razumemo čas in naravno okolje kot skupno vez med ljudmi iz različnih časovnih obdobij. Generacijo, ki živi danes, postavimo v odnos z generacijami, ki bodo živele v bližnji in bolj oddaljeni prihodnosti. Pojem »generacizem« nam omogoči pokazati neustreznost odnosa do prihodnjih generacij kot eno izmed oblik diskriminacije. Z uničevanjem globalnega okolja pripadnike prihodnjih generacij postavljamo v kri-

vičen položaj na podlagi človekovega časa rojstva. Čas v tem smislu razumemo kot eno od arbitrarnih okoliščin, ki ne zadostuje za temelj razlikovanja med ljudmi. Zagovarjamo pojmovanje medgeneracijske pravičnosti, ki državi nalaga odgovornost za uveljavitev ukrepov za varstvo okolja, tako da zavaruje prihodnje generacije in odpravi generacizem iz naše družbe in gospodarstva. Vpeljemo t. i. zeleno državo, ki naj na podlagi pravičnosti do prihodnjih generacij uveljavi ukrepe za varstvo okolja.

Ključne besede: podnebne spremembe, generacizem, medgeneracijska pravičnost, zelena država, John Rawls.

Dejan Savić je doktorski študent filozofije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Raziskovalno se ukvarja s vprašanjem pravičnosti do prihodnjih generacij v povezavi z okoljevarstvom. Od leta 2010 je zaposlen v mednarodni okoljevarstveni organizaciji Greenpeace, kjer zastopa organizacijo v Sloveniji kot zastopnik za podnebno in energetska politiko. (dejan.svet@gmail.com)

168–174 Tomaž Grušovnik

Okoljsko zanikanje

Čeprav so danes zanesljive in verodostojne informacije o negativnem vplivu človeka na stabilnost okolja le dva klika oddaljene od nas, jih precejšnje število ljudi še zmerom vztrajno zanikuje. Zakaj? Raziskave kažejo, da je to, kar lahko imenujemo »okoljsko zanikanje«, posledica socialno-psihološkega spleta okoliščin: če bi odkrito priznali negativne posledice našega življenjskega sloga za okolje, bi morali spremeniti svoj način življenja, ki temelji na potrošništvu. Toda potrošništvo ni preprosto zgolj način izmenjavanja dobrin, temveč okoli njega organiziramo svoj bivanjski smisel, kot to kažejo študije vedenja potrošnikov. Tako informacije o stanju okolja kot posledici človekovega delovanja zavrnemo ali se jim izogibamo, predvsem zato, ker bi njihovo sprejetje vodilo v konflikt med prepričanjem in delovanjem, okoli katerega organiziramo svoj bivanjski smisel. Tak zastavek ima širše družbeno-politične posledice. Najprej gre za vprašanje vzgoje in izobraževanja, ki mora upoštevati aracionalno naravo človeka, potem pa seveda tudi vprašanje možnosti in smeri družbenega delovanja.

Ključne besede: okoljsko zanikanje, okoljska filozofija, okoljska etika.

Tomaž Grušovnik je višji predavatelj na Fakulteti za humanistične študije in Pedagoški fakulteti Univerze na Primorskem. Bil je Fulbrightov štipendist na Univerzi Nove Mehike in gostujoči predavatelj na Centru za razvoj in okolje Univerze v Oslu. Lani je za svojo monografijo s področja okoljske etike z naslovom Odtenki zelene prejel nagrado Glasnik znanosti 2012. (tomaz.grusovnik@zrs.upr.si)

176–178 Suzana Tratnik

AntiFa seminar v Lezbični četrti

Avtorica prepleta osebno aktivistično zgodovino in porajanje gejevske, feministične in lezbične iniciative v osemdesetih v Ljubljani. Tako kot so nanjo vplivale izkušnje mednarodnega lezbičnega gibanja in specifika lezbične situacije v okviru socialistične Jugoslavije, je tudi samo lezbično gibanje v Sloveniji pogosto nihalo med svojimi naravnimi zavezniki: feministkami in geji. Slednjic se je osamosvojilo v Lezbično sekcijo LL pri Društvu Škuc, v okviru Metelkove mesta pa vodi lezbični klub Monokel. Od nastanka lezbične skupine leta 1987 je ta v 25-ih letih razvila bogato infrastrukturo programov, dejavnosti in prostorov.

Ključne besede: alternativna scena, gejevsko gibanje, feministična iniciativa, mednarodna lezbična konferenca, lezbijke tretjega sveta, lezbična raznolikost in konflikti, lezbični zavezniki, lezbično gibanje v Sloveniji, Metelkova mesto.

Suzana Tratnik je magistrica antropologije spolov. Je pisateljica, prevajalka, publicistka in lezbična aktivistka, ki živi in dela v Ljubljani. (suzana.tratnik@mail.ljudmila.org)

179–183 Nataša Sukič

Petindvajset let lezbične sekcije LL

Avtorica v prispevku oriše nastanek in zgodovino prve aktivistične lezbične skupine v vzhodni Evropi in nekdanji Jugoslaviji Škuc LL. Skupina s svojimi kulturno in politično angažiranimi projekti že petindvajset let napada diaspore lesbofobije in homofobije ter socializira družbo v ideale razsvetljenske, vključujoče, solidarne in egalitarne družbe. Avtorica v besedilu prepleta osebno aktivistično zgodovino in razvoj lezbičnega gibanja, od prve iniciative v alternativnih osemdesetih letih prejšnjega stoletja v Ljubljani pa vse do danes.

Ključne besede: alternativna scena v osemdesetih, lezbično in gejevsko gibanje, festival Magnus, lezbofobija, homofobija, razsvetljenjska družba, demokratizacija družbe, medijske podobe homoseksualnosti, festival Lezbična četrt.

Nataša Sukič je diplomirana inženirka elektrotehnike. Je pisateljica, publicistka, didžejka in lezbična aktivistka, ki živi in dela v Ljubljani. (sukicnatas@mail.ljudmila.org)

185–193 Franc Trček

Refleksiji ob »Gotof je!«

Prispevek združuje besedili, ki sta nastali v času tretje mariborske vstaje leta 2012. V prvem avtor pojasni imaginarnemu tujcu, zakaj se je v Marboru zgodil vstaja Gotof je!. Pri tem izhaja iz koncepta primarne akumulacije kapitala, ki je značilna za večino tranzicij, ter iz neuspešne reforme lokalne samouprave v Slovenije, katere posledice so lokalni šerifi. V drugem besedilu pa poskuša skozi analizo dogajanja v mestni politiki odgovoriti na vprašanje, kakšne volitve potrebuje Maribor.

Pri obeh besedilih gre za sprotno analizo, za teorijo v praksi. Ta je, ker jo praksa seveda prehiteva, šibka. Avtor v tem vidi njeno prednost, ne slabost, saj ne poplōšuje tam, kjer še ni mogoče.

Ključne besede: šibka teorija, mariborska vstaja, primarna akumulacija kapitala, tranzicija, reforma lokalne samouprave, Gotof je!

Franc Trček je aktiven član gibanja Gotof si!, prebivalec Maribora in analitični sociolog, ki se ukvarja z družbeno-prostorskimi razvojnimi izzivi in še zlasti z lokalnim in regionalnim razvojem, sociologijo arhitekture, sociologijo kibernetičnega prostora in balkanskimi študijami. (franc.trcek@guest.arnes.si)

194–197 Klemen Ploštajner

Vednost mora biti zavezana emancipaciji

Pripravek je krajši razmislek o mestu vednosti in vlogi intelektualcev v sodobni družbi znanja, ki vednost vse bolj podreja logiki blaga in produkcije. S tem so bili subjekti, za katere se predpostavlja, da vedo, in njihovi produkti (znanje) popolnoma potopljeni v mehanizme dominacije, ki se danes vse bolj izvaja v imenu racionalnih, tehničnih, objektivnih zakonov kapitalistične produkcije. Vstajniška gibanja po Sloveniji takšen status intelektualcev postavljajo na laž, saj sili levo intelektualno srenjo, da se ponovno prebudi in svoje znanje uporabi kot orodje emancipacije. Če je fašizem ponesrečena revolucije, je naloga vednosti in intelektualcev, da preprečijo pohod fašizma.

Ključne besede: protesti, družba znanja, vloga intelektualcev, produkcija.

Klemen Ploštajner je dodiplomski študent sociologije na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Aktiven je v lokalnih gibanjih, med drugim je eden od soustvarjalcev spletnega mesta danesjenoudan.si. (ploštajner.klemen@gmail.com)

199–210 Andrej Kurnik

Nova generacija vstaj – od Tunizije do Slovenije

Vstajo v Tuniziji, zasedbe trgov v Španiji, okupacijo Wall Streeta, globalno vstajo 15 oktobra 2011 in nedavne vstaje v Sloveniji lahko razumemo kot novo generacijo vstaj po izbruhu finančne krize. Vsem tem množičnim izrazom ogorčenja in iskanja resnične demokracije je skupno izražanje nepovratne krize neoliberalizma in

predstavniške politike. Na osnovi opisa temeljnih značilnosti vstaj od Tunizije do Slovenije lahko opredelimo temeljne teoretske in praktične dileme nastajajoče nove političnosti: razmerja med socialno in politično dimenzijo vstaj ter med heterogenostjo in oblikami političnega organiziranja, vprašanja, kako se uporabi proti financiranju izraza v nastajajočih oblikah neposredne demokracije, kako v nastajajočih gibanjih naslavljajo problem manjšin in neposredne demokracije ter kakšna teoretična praksa se lahko zoperstavi redčenju diskurza vstaj in omogoči svobodno produkcijo vstajniških izjav.

Ključne besede: vstaje, zasedbe, socialno in politično, neposredna demokracija, finančni kapitalizem, neoliberalizem.

Andrej Kurnik predava na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani. Je nosilec predmetov Politična filozofija, Genealogije državljanstva, Nova političnost in globalna družbena gibanja, Biopolitika, Politika migracij. Kot aktivist se ukvarja z razvojem metodologij aktivističnega raziskovanja. (andrej.kurnik@fdu.uni-lj.si)

SUMMARIES

!NO PASARAN!

22–31 Jernej A. Prodnik

A Note on Fascist Practices (and the Emergence of Neo-Fascism)

The author provides a theoretical analysis of the concept of fascism, which he then applies to the present political-economic and political circumstances. He proposes that to understand fascism it is important to separate it from the historical context, while it is at the same time of crucial importance to embed it into the current historical processes in the society. Only this kind of abstraction will enable us to consider fascism in a patently changed, but in many ways similar social context. Furthermore a differentiation is suggested between a completely formed fascist order on the one hand, and fascist institutions, processes, practices and discourses on the other.

This can provide a possible distinction between a macro-level perspective, which focuses on the wider social structures and systems, and micro-practices and micro-politics, which operate at the level of everyday activities. Such differentiation is important because a suitable social context is always a prerequisite for a totally integrated (fascist) order. It is always the social context that helps to transfer fascist micro-practices into the wider and often institutional social level (for example into a broadened complex of fascist apparatuses and institutions on the national or supra-national level that potentially enable the establishment of a fascist order). This also helps us to redefine the hard and sharp opposition between fascist and non-fascist societies: in different historical moments the movement from seemingly benign fascist practices toward a proto-fascist social context and finally to a totally constructed fascist system is always possible. Defined and rethought in this way, fascism can be observed and analyzed as a movement and a process, not only as a (fully constructed and stable, often de-contextualized) structure.

Keywords: fascism, neo-fascism, fascist practices, neoliberalism, capitalism, post-democracy.

Jernej Amon Prodnik is a Research fellow at the Social Communication Research Centre and Assistant to the Teaching Process at the Media Studies Department (Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana, Slovenia). His principal research interests encompass the broad field of political economy of communication. (jernej.prodnik@gmail.com)

34–53 Robert Bobnič, Andreja Vezovnik

Discourse on Islam or Dispositif of Statements and Object

The case of the Islamic religious and cultural centre

The article deals with the notion of *dispositif*, which consists of discursive and non-discursive phenomena, of enouncements and objects. The article shows how the Islamic religious-cultural centre (IVKC) works as a *dispositif*, formed by enouncements mediated through the public media and the architectural design of the centre to be built in Ljubljana. The first part of the analysis focuses on the level of enouncements transmitted by the Slovenian public media in two time periods – i.e. 2003–2008, and partly in 2009. The authors claim that the arguments against IVKC are grounded in essentialist assumptions and upgraded by the phantasmatic threat of Islam as well as by its mystification. In the second part, the authors focus on the analysis of the architectural solutions of IVKC itself and show how the level of enouncements complements the material/architectural level. Indeed, as much as the enouncements mystify Islam and see the minaret as a conqueror of the Slovenian territory, to the same extent the architecture of IVKC demystifies and castrates. By introducing the notion of transparency and of public areas, by lowering the minaret and incorporating a »modern Western architectural style«, the authors claim that IVKC works less as an Islamic religious and cultural facility and more as a self-normalizing institution.

Keywords: Islam, Islamic religious and cultural centre, enouncements, architecture, dispositive, panopticon transparency, phantasmatic, mystification, normalization.
Dr. Andreja Vezovnik is an assistant professor at the Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana. For

a number of years she has been working as a teacher and researcher in the field of communication and cultural studies. She is author of a monograph called Discourse. and co-author or editor of numerous monographs, research and scientific articles. (andreja.vezovnik@fdu.uni-lj.si)

Robert Bobnič is an editor on the Culture and Humanities editorial board at Radio Student Ljubljana. He was Editor-in-Chief for the Tribuna newspaper between 2011 and 2012. He also published in several other Slovenian media, especially in the field of alternative media. (robert.bobnic@radiostudent.si)

54–60 Metka Mencin Čeplak

The Innocence of Scientific »Truths«

The article presents a case of »scientific« argument supporting racism in psychology (»Cattell controversy«). The author argues that scientific racism in psychology should not be considered as an excess but rather as a symptom. It is not limited to a few cases of eugenicist and evolutionary psychologists; it is closely tied to the genetic reductionist concept of a person and of psychological differences, and to the role of psychological knowledge in (bio) power relations. It concludes with comments on the social responsibility of scientists and points out that scientific conclusions cannot be detached from their effects.

Keywords: psychology, differences, racism, eugenics.

Metka Mencin Čeplak (psychologist, PhD) lectures on Social and Political Psychology and Identities at the University of Ljubljana (Slovenia), Faculty for Social Sciences. Her main research interests are the construction of stigmatized identities and (re)production of power relations, particularly in the field of education. She has coauthored several monographs on values and life orientations of young people in Slovenia. She has also published on discrimination and identity politics, and on critical psychology. (metka.mencin-ceplak@guest.arnes.si)

64–73 Lana Zdravković

The Possibility of the Impossible or »We will not Pay for your Crisis!«

In the extremely antipolitical time of the turbo-capitalistic way of shaping society, which considers that profit is more important than people – and animals, nature, social relations ... actually anything – it became obvious that rethinking new concepts of democracy, representation and identitarianism or communitarianism, which are presented to us as self-evident, unchangeable/eternal and final and which not only camouflage that catastrophic situation but also actively support and reproduce it – is needed. What that concept with all its attributes really produces, encourages and preserves is the fear of equality, which paralyses each emancipatory action. The article aims to rethink the possibility of emancipatory politics and consequently to open up the question of alternative ways of shaping society, to be based on solidarity, justice and equality of everyone, and not based on profit, competition and exploitation. To achieve that, the text examines the ways and possibilities of resistance and considers the aims of the protagonists and the places of this resistance as key political issues of our time.

Keywords: emancipation, resistance, Sameness, possibility of impossible.

Lana Zdravković is researcher at the Peace Institute, political activist, publicist and performer and producer at the KITCH Institute. Her main field of interest is the politics of emancipation. (lana@kitch.si)

77–80 Gal Kirn

Fascism in the Core of Germany: The New Idea of Europe

The author diagnoses the discursive shift in the core of Europe, where the neofascist tendency is not only a matter of the margins. It is not restricted to the cliché of the unemployed working class poor from Eastern Germany, but rather it has migrated into the main political parties. As a symptomatic example of this neofa-

scist turn the author analyzes the bestseller *Germany Is Abolishing Itself*, the literary and quasi-scientific achievement from Thillo Sarazzin, once a member of the German Federal Bank and still a member of Social Democrats. This recent best-seller made politically incorrect vocabulary on Muslims a legitimate scientific argument. In the light of contemporary neoliberal restructuring of the economic crisis, and the role Germany plays within it, one could start speaking about the rise of »nationalliberalism«.

Keywords: neofascism in Germany, anti-Islam, new Europe, Sarazzin, nationalliberalism.

Gal Kirn holds a PhD in political philosophy dealing with the work of Louis Althusser and history of socialist Yugoslavia. He is a co-editor of Encountering Althusser (Bloomsbury, 2013) and Surfing the Black. Transformative Moments in Yugoslav Cinema (JuE, 2012), and an editor of Post-Fordism and its Discontents (JuE, 2010). He was a research fellow at the JuE Akademie (Maastricht) and ICI (Berlin), and at the moment he is conducting research at Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung. (galkirn@gmail.com)

84–90 Maca Jogan

The 70th Anniversary of the Foundation of the Liberation Front of the Slovenian Nation

About and on the Round Table »*But we didn't submit to their wild power...*«

In 2011 over 70 years had passed since the foundation of the Liberation Front of the Slovenian Nation which linked the majority of the Slovenian people in defence against the military occupation during WWII. At present, knowledge about fascism and Nazism, about the cruelties and violent ethnocide carried out by German, Italian and Hungarian occupation troops is very limited, particularly among youth educated after the changes in the political system in Slovenia and the establishment of an independent state (1991). Scant and superficial is also their knowledge on the organized activity of the Liberation Front in the national liberation fight. For this

reason the round table »*We didn't submit to their wild power...*« was organised as part of the Anti-Fa seminar at the Faculty of Social Sciences (1 March 2011). Its aim was to renew interest in and expand public awareness of the LF, and also to evaluate its programme according to past and present social conditions (including a comparison with resistance movements in other European countries. The discussion was intended to contribute to raising sensitivity to various new forms of fascist or Nazi tendencies. This article outlines the broad circumstances during the last two decades, characterized by the denial and disregard of the LF's importance on one hand and by the direct or indirect legitimization of collaboration with the occupation forces on the other. This cleavage of the historic memory was also raised in the discussions of the round table. The LF was seen as a unique historic organization and the final assessment of its work was predominantly positive.

Keywords: Anti-fascism, Liberation Front of the Slovenian Nation, split collective historic memory, legitimization of collaboration.

Maca Jogan (1943) is a professor emeritus at the University of Ljubljana, Slovenia. Her main research is in the fields of the history of sociological theory and of gender sociology. She is author of (in Slovene): Sociology of Order (1978), Women and Discrimination (1986), Women, Church and Family (1986), Social Construction of Gender Hierarchy (1990), Contemporary Streams in Sociological Theory (1995), Sexism in Everyday Life (2001). (maca.jogan@fdv.uni-lj.si)

92–99 Alen Toplišek

The Significance of Freedom of Expression in an Antagonistic Society

Critical Understanding of Fascist Discourses and Linguistic Vulnerability

In this article I will address the complex relations between linguistic vulnerability as it is understood and construed by Judith Butler, and the freedom of expression in an antagonistic society that was conceptualized by Chantal Mouffe. The purpose of this article is to

move away from the dominant moralizing discourse which tackles the emergence of fascistic and hateful discursive practices uncritically and in a politically neutral manner, and then offer an alternative view of the paradox between the freedom of expression and the regulation of hate speech. First, I concentrate on the performative functioning of words that injure and the question of how to subvert this discursive subjection that the hate speaker is seeking to constitute in a way that will enable the critical agency of the one injured. Butler's post-structuralist view on the performance of discursive acts reveals potential sites and possibilities for critical agency. With her critical analysis of moderate consensus politics, Mouffe identifies the narrowing of the political space for articulation of antagonistic relations in society as the effect of the dominant post-political rationality. At the end I come to the conclusion that generating open discursive spaces is of crucial importance for the facilitation of critical subversion of hateful contents and restoring a state of normality.

Keywords: linguistic vulnerability, freedom of expression, hate speech, consensus, critical agency.

Alen Toplišek has an LLM in International Development Law and Human Rights from the University of Warwick and now he is doing a PhD in political theory at Queen Mary College, University of London. Every month, he writes for a collaborative blog Refleksije, and from time to time he also interviews critical thinkers for Mladina magazine. (alen.toplisek@gmail.com)

102–109 Irina Vinčič

Invisible Workers of the World as an Autonomous Space of Migrant Workers

The case of migrant workers in Slovenia is the basis for this article which deals with the question of exclusivity and the hierarchical nature of citizenship. Migrant workers are not seen as passive objects, but as entities that challenge the existing definition of citizenship and demand the expansion of civil rights. Labour migration in Slovenia is defined on the basis of strategic documents governing the so-called secondary labor market, at

the same time creating what Etienne Balibar calls real European racism. This has galvanized migrant workers in Slovenia to organize in a movement called Invisible Workers of the World (IWW), which can be seen as a revolt against the current visa regime. With their struggle to expand freedoms and destabilize restrictive migration policies, migrant workers have become an important part of social reality. This article also deals with both the permanent and temporary tools and the methodologies being used by activists of the movement to organize their struggle. The IWW movement itself has become an important autonomous entity whose activity cannot be ignored.

Keywords: migration, Invisible Workers of the World, citizenship rights, migrant workers.

Irina Vinčič holds a Master of Political Science and is a activist of the Invisible Workers of the World movement. She has participated in various meetings and round tables, which were organized by the local and the European movements, non-governmental organizations and research collectives. She works as a journalist and as a volunteer at various non-governmental organizations. (irinavinicic83@yahoo.com)

116–126 Mitja Velikonja

The Continuation of Politics by Other Means

Neo-Fascist Graffiti and Street Art in Slovenia

This article analyses graffiti and street-art production by extreme right-wing groups in Slovenia. Classification of the main topics and identification of groups of authors is followed by a critical analysis. This production can be understood along the line of modern–postmodern fascism. Modern fascism is direct, exclusive, aggressive, while the postmodern one is even more dangerous, because it looks inclusive, conciliatory, and its language seems integrative. However, their final goal is identical: hierarchical, authoritarian, ethnically and culturally homogenous and corporative society. The basic finding of the study is that hate-speech on the walls and the policies of dominant institutions are basically the same, so we can speak about the continuation of the same

politics by other means. Everything that is written in the graffiti has already been said from the pulpits of dominant politics. Finally, examples of »decontamination« of public spaces are listed, i.e. removal of extremist graffiti and street art or their creative subversion.

Keywords: graffiti, street art, neonazism, chauvinism, urban subcultures, anti-fascism, Slovenia.

Mitja Velikonja is full professor of Cultural Studies and head of the Centre for Cultural and Religious Studies at the Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana. He is the author of six monographs and co-author of another one, and has contributed numerous chapters and articles to Slovenian and international anthologies and social science journals. He was visiting professor at Jagiellonian University in Krakow (2002, 2003) and at Columbia University in New York (2009); he was a Fulbright visiting researcher at Rosemont College in Philadelphia (2004/2005) and a research fellow at the Netherlands Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences in Wassenaar (2012). (mitja.velikonja@fdv.uni-lj.si)

127–140 Srdan Šušnica

Reoccupying Public Space by Hatred and Ethnic Cleansing

Case study: Banja Luka

The article analyses the symbolism and the meaning of ethno-religious graffiti, slogans and stickers especially as they are used on the streets of Banja Luka. The city used to be a strategic centre for armed forces but is today the political centre of Republika Srpska (RS), supposedly a legitimate military conquest of the people of Serbia. Responses in ethno-religious graffiti can be turbulent. In our case, narrative and visual codes transmit dominant messages and myths of the Serbian ethnical corpus which can easily become hate speech, especially in the post-war context, in which ethno-religious differences are being brought to the fore, war crimes and armed victories are being exalted and expressions of non-tolerance are common. This aggressive visibility of »ours« pushes all the rest and anyone who is different into invisibility

and self-censoring. The article researches characteristics and the quality of connection between the production and the results of ethno-fascistic speech in graffiti and in the messages of the RS ethno-political elites in public forums, regulations and media spaces. A contextual interpretation of a graffiti discourse, which was formed in the midst of civil war, ethnic cleansing, attacks on and the separation of Bosnia and Herzegovina and activities of political elites in RS, is offered. The intimate connection between street discourse and that of political elites shows that a populist legitimization of the activities of the RS is still a political goal that also triggers the process of forgetting the region's multi-ethnic past. In Banja Luka, this process offers a »national and spiritual« legitimacy for the existence of RS and seeks to make the city a part of the Serbian ethnic community. It offers an unconvincing cultural-political and war-emancipatory »continuity« and »normality« for the RS and covers up its real intention of bloodshed from which it had emerged. In this it is consistent with Eco's notion of Ur-Fascism.

Keywords: street art, public space, ethno-religious graffiti, hate speech, nationalism, ethnic cleansing, ethno-political elite, ethno-fascism, Banja Luka (BiH).

Srdan Šušnica holds a Diploma in Law and is a M. A. student of cultural and religious studies in the Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana. He regularly publishes articles. Living in Banja Luka, he is a creative part of the studio for cultural activism s.a.j.t.u.m. (susnicas@teol.net)

143–146 Asja Hrvatin

Austerity, Discipline and Social Security

One of the manifestations of the global crisis of financial capitalism and the policies arising from it was the imposition of austerity measures, which not only resulted in privatization of the commons and general expropriation of the people, but also managed to introduce new mechanisms of discipline and punishment. Debt, being the fundament of relations in society, forced itself into the system of social security: new legislation, regulating welfare benefits, has now shifted to a method for the

criminalization of poverty, deepening class differences and transforming social workers (and the system of social security as a whole) into a moralizing, bureaucratic machine for disciplining the population. The new legislation also shows a lack of reflection on the changes that need to be made to the welfare state in order to create social services that meet the needs and desires of individuals. Instead of improvements that provide decent living conditions and a new system of social rights (to deal with the problems resulting from precarious working conditions), people are faced with depersonalization, humiliation and increased hate speech and other fascist practices.

The effect of austerity measures on the social security system does not end with the devastation of service users' lives and their communities, which are slowly becoming exhausted, individualized and devoid of solidarity. It also means a big step backwards for the core ethics and principles of social work. Social workers are increasingly alienated from their clients and the communities they live in. They function more in the service of the government and its policies rather than as advocates of people's rights..

Keywords: debt, expropriation of the system of social security, mechanisms of discipline, transformations of identity, direct social work.

Asja Hrvatina is a student of social work at the University of Ljubljana. She was an activist of the 150 movement. Her interests lie mainly in community mental health care and working within activist collectives of different autonomous spaces. (lovely.asja@gmail.com)

148–153 Jure Lesjak

Discussing an (un)Usual Approach to Comprehending Football

In the introduction the author presents some reflections, interpretations and misconceptions about football. The main emphasis is on the irrelevant contextualization(s). Two key questions are highlighted: on the one hand, the connection between football and

its installation into the vast social and political context – because of its global dimensions football can be viewed as an important structural component in the global capitalist system. On the other hand, the article tries to draw the (perilous) distinction between the understanding of »football« (in its broadest definition) and »the game of football« (concerning its philosophy and complexity). From that point of view the author focuses on a certain aspect in the game of football where relations between players are based on relatively equal roles – this concept is the origin of representing the idea and potential of different forms of association and integration between individuals, collectives and communities.

Keywords: football, sport, capitalism, emancipation, communities.

Jure Lesjak is a doctoral student at the Faculty of Social Sciences in Ljubljana and an active football player at FC Peca from Črna na Koroškem. (lesjak.jure@gmail.com)

159–167 Dejan Savić

Against Generationism

A Conceptual Outline of Justice for Future Generations

Humanity faces a global ecological crisis in the context of climate change which challenges established forms of political thought and action. The discussion of justice is applied to the future, where we understand time and the natural environment as a common bond between people from different periods. We put today's generation in a relationship with the generations in the near and more distant future. The term »generacism«, describing the current way of thinking as another form of discrimination, allows us to show the inadequacy of our attitudes towards future generations. By destroying the global environment, we create injustice towards future generations on the basis of the time of peoples' birth. In this context, time is understood as an arbitrary circumstance, which does not suffice as a basis for discriminating between people. We defend the concept of intergenerational justice that gives the

state the responsibility for implementing environmental protection measures in order to protect future generations and eliminate generacism from our society and economy. We propose the so-called green state, which bases environmental protection measures on fairness to future generations.

Keywords: climate change, generacism, intergenerational justice, green state, John Rawls.

Dejan Savič is a PhD student in philosophy at the Faculty of Arts of the University of Ljubljana. His research covers the field of justice to future generations in regards to environmental protection. From 2010 he has been working at the international environmental organization Greenpeace as a climate and energy campaigner in Slovenia. (dejan.svet@gmail.com)

168–174 Tomaž Grušovnik

Environmental Denial

Even though today reliable information about the negative impact of humans on the environment is only two clicks away, a considerable number of people still deny it. Why? Research shows that what we might call 'environmental denial' is a consequence of specific social and psychological factors: if we were to admit the negative impact of our lifestyles on the environment, we would have to change our way of life founded on consumerism. However, consumerism is not simply a way of exchanging goods; it is also something around which we organize the meaning of our lives, as consumer research clearly shows. Therefore we deny the information on the negative impact of human activity on the environment because admitting it would lead to a conflict between cognition (attitudes, beliefs) and actions (behaviour) around which we organize the meaning of our lives. Such an exposition points to wider sociopolitical effects. Firstly, it raises questions about education that have to take into account the non-rational nature of human beings, and secondly it raises questions about the directions and possible outcomes of social action.

Keywords: environmental denial, environmental philosophy, environmental ethics.

*Tomaž Grušovnik is a senior lecturer at the University of Primorska where he teaches in the Faculty of Humanities and Faculty of Education. He was a Fulbright student at the University of New Mexico and guest lecturer at the Centre for Development and the Environment, University of Oslo. He was awarded the Herald of science 2012 prize for his monograph on environmental ethics *Shades of Green (Odenki zelene)*. (tomaz.grusovnik@zrs.upr.si)*

176–178 Suzana Tratnik

AntiFa Seminar in the Lesbian Quarter

The author interlaces a personal activist history and the rise of gay, feminist and finally lesbian initiatives in the 80s in Ljubljana. Influenced by the experiences of the international lesbian movement and the particular lesbian situation in the context of socialist Yugoslavia, the Slovenian lesbian movement itself often wavered between its natural allies: feminists and gays. Finally it attained independence as a Lesbian group LL within the ŠKUC Association, and the group now runs the lesbian Monokel club in the Metelkova squat. Since its beginning in 1987, it has developed a rich infrastructure of programs, activities and spaces.

Keywords: alternative scene, gay movement, feminist initiative, international lesbian conference, 3rd world lesbians, lesbian diversity and conflicts, lesbian allies, lesbian movement in Slovenia, Metelkova squat.

Suzana Tratnik has obtained MA in Gender Anthropology. She is a fiction writer, translator, publicist and lesbian activist who lives and works in Ljubljana. (suzana.tratnik@mail.ljudmila.org)

179–183 Nataša Sukič

25 Years of the Lesbian Section LL

Author describes the beginnings and the history of Škuc LL, the first activist lesbian group in Eastern Europe and former Yugoslavia. Through projects within the cultural and political domains the group has been fighting against lesbophobia and homophobia for the last 25 years.

The group tries to create an inclusive, united and egalitarian society of enlightenment ideals. The author mixes personal activist history with a development of a lesbian movement from the first initiative in the alternative society of the 80s in Ljubljana to the situation today.

Keywords: alternative scene in the 80s, lesbian and gay movement, Magnus festival, lesbophobia, homophobia, society of enlightenment, democratization of society, homosexuality in the media, the Lezbična četrt festival.

Nataša Sukič holds a Diploma and is a engineer in Electrotechnics. She is a writer, DJ and lesbian activist. (sukicnatas@mail.ljudmila.org)

185–193 Franc Trček

Reflection on »Gotof je!«

This article combines two texts, which were written at the time of the third Maribor uprising in 2012. The first explains to an imaginary foreigner, why Gotof je! happened. In doing so, I start from the concept of primary accumulation of capital, which is typical for most of the transitions in Eastern European countries, and the failure of reform of local government in Slovenia, the consequence of which is local sheriffs. The second text is trying – through the analysis of actual political events in the city and municipality – to answer the question of what kind of election we need in Maribor. Both texts are a real-time analysis of the theory in practice. I call such attempts »weak theory« because the practice course ahead. I see this as a big advantage of weak theory, not as a weakness, because it not generalises where it is not possible.

Keywords: weak theory, Maribor uprising, primary accumulation of capital, transition, reform of local self-government, Gotof je!

Franc Trček is an active member of the Gotof si! movement. He is a resident of Maribor and analytical sociologist. He studies socio-spatial developmental challenges and in particular local and regional deve-

lopment, the sociology of architecture, cybersociology and Balkan studies. (franc.trcek@guest.arnes.si)

194–197 Klemen Ploštajner

Knowledge Must be Committed to Emancipation

The article considers the place of knowledge and the role of intellectuals in contemporary knowledge society in which knowledge is more and more subsumed under the logic of production and commodities. Subjects are supposed to know and their products (knowledge) are thus completely immersed in mechanisms of domination, which is practised more and more in the name of rational, technical, objective laws of capitalist production. The protest movement in Slovenia rejects the traditional status of intellectuals, forcing them to wake up and start using their knowledge as a tool of emancipation. If fascism represents a failure of revolution to achieve emancipation, then intellectuals have the task to prevent the march of fascism.

Keywords: protests, knowledge society, role of intellectuals, production.

Klemen Ploštajner is an undergraduate student of Sociology in the Faculty of Social Science, University of Ljubljana. He is active in various local social movements. He is also one of the co-creators of danesje-noudan.si portal. (plostajner.klemen@gmail.com)

199–210 Andrej Kurnik

A New Generation of Uprisings – from Tunisia to Slovenia

The uprising in Tunisia, the occupation of public squares in Spain, the Occupy Wall Street movement, the global uprising on 15 October 2011 and the recent widespread demonstrations in Slovenia can be understood as the new generation of uprisings following the eruption of financial crisis. Those multitudinal expressions of indignation and quests for real democracy are expressions of the irreversible crisis of neoliberalism and represen-

tative democracy. From an examination of the defining traits of uprisings from Tunisia to Slovenia, one can define basic theoretical and practical dilemmas in the new ways of doing political encounters. These include the relationship between the social and political dimensions of uprisings, the relationship between heterogeneity and forms of political organization, how resistance against financialization prefigures emerging forms of direct democracy, how emerging movements address the issue of direct democracy and minority rights, and what theoretical practices can prevent the attenuation of the discourse of uprisings and enable the free production of enunciations.

Keywords: uprisings, occupations, social and political, direct democracy, financial capitalism, neoliberalism.

Andrej Kurnik is a lecturer at the Faculty of Social Sciences. He lectures in Political Philosophy, Genealogies of Citizenship, New Political Character and Global Movement, Biopolitics, and Politics of Migration. As an activist he works on developing methodologies of militant research. (andrej.kurnik@fdv.uni-lj.si)

**POPRAVKI IN DOPOLNITVE ZA 248 ŠTEVILKO ČASOPISA ZA KRITIKO ZNANOSTI
Z NASLOVOM IZGUBA SVETA:**

- na strani 54 se v drugem odstavku namesto »podrediti« vnese »podvreči«;
- na strani 58 (tretji odstavek), na strani 59 (tretji odstavek), na strani 61 (prvi in tretji odstavek) in na strani 62 (tretji odstavek) se namesto »udejanjiti« vnese »udejaniti«;
- na strani 60 se v prvem odstavku namesto »To nam podaja šele naslednji razdelek o individualnosti, ki je realna sama na sebi ...« vnese »To nam podaja šele naslednji razdelek o individualnosti, ki si je realna ...«;
- na strani 63 se v drugem odstavku namesto »dejansko« vnese »faktično«;
- na strani 63 se v tretjem odstavku namesto »Udejanjil se bo kot privatna oseba« vnese »Udejanil se bo kot privatna oseba.«

